TO

DR. REINHOLD ROST

...CIPAL [illegible] THE INDIA OFFICE

THIS VOLUME IS INSCRIBED

AS A TOKEN

OF SINCERE RESPECT AND GRATITUDE.

CONTENTS.

PREFACE.

1.

THE S'āṅkhāyana S'rauta Sūtra is one of the two great Sūtra works thus far known which treat of the duties of the Hotar and his assistants at the celebration of the so-called S'rauta or Vaitānika sacrifices, beginning with the Darśa-pūrṇa-māsa Iṣṭi and ending with the complicated Sattras or 'sacrificial sessions.'

The text of this work I now lay before my colleagues. And, inasmuch as the progress of our common studies depends in great measure upon the facility with which the original sources of our knowledge of ancient India may be consulted, I have added to the text a series of indexes, hoping that they will answer all demands that can reasonably be made upon an editor and will prove of much value as tools and material for further investigation.

Years ago, Professor Weber* advanced the opinion that the home of the S'āṅkhāyanas was in the western regions of India. His view was confirmed and our knowledge of the matter made precise by Professor Buhler, to whose eminent scholarship Sanskrit philology is greatly indebted, in the preface to his translation of the Âpastamba Dharma Sūtra.† From a passage of the Mahārnava concerning the geographical distribution of the Vedas and the Vedic schools, he quotes the following couplet:

उत्तरे गुर्जरे देशे बह्वृचः परिकीर्तितः ।
कौषीतकि ब्राह्मणं च शाखा शाङ्खायनी स्थिता ॥

* *Indische Litteraturgeschichte*, ed. 2, p. 59.

† *Sacred Books of the East*, vol. ii, p. xxxi.

The territory occupied by the S'āṅkhāyana Caraṇa is thus exactly designated as Northern Guzerat.

It is a well-known fact that the S'āṅkhāyanas and Kauṣītakins stood in very close relations. Upon this point, I can add nothing of value to what has already been said by Professor Weber, Professor Lindner,* and others. Nor will I attempt in this place to determine more precisely the relation of the Kausītaki Brāhmana *to the S'āṅkhāyana* S'rauta Sūtra. I will merely remark that the name of S'āṅkhāyana is found neither in the text of the S'rauta Sūtra nor in that of the Brāhmana; while that of Kausītaki, among others, occurs as a standard authority several times in both texts. The attribution implied in the printed title rests only upon the testimony of the colophons of the several Adhyāya's: *but we are not called upon to disregard* these statements: surely, their unanimity is no small warrant for the antiquity and trustworthiness of the tradition which they represent.

The study of the S'āṅkhāyana S'rauta Sūtra in later times seems to have been much neglected, or, at least, to have been limited to a very small number of adherents of the school. To this opinion I was led in the first instance by the apparently extreme rarity of complete manuscripts of Ānartīya's commentary† to the Sūtra. My opinion was afterwards

confirmed by the S'loka found at the end of Adhyāyas IX and X,

> भाष्यकारमिदं यत्र विनष्टं लेखनादिना ।
> ग्रन्थं तदाश्रमेण मुक्तस्तनुयकल्पयत् ॥

which gives us plain and direct evidence of the faulty preservation of the *Bhāṣya*. To the same conclusion points the further fact that Trikāṇḍamaṇḍana, who lived one or two hundred years before Hemādri,* mentions the Sūtras of Āpastamba, Ās'valāyana, Upavarṣa, Kātyāyana, *and* others, but ignores wholly that of S'āṅkhāyana or Kauṣītaki. And, once more, Vāñches'vara Sudhī, in the preface to his commentary on the Hiraṇyakeś in S'rauta Sūtra,† written S'āke 1738,‡ enumerates as his models the most celebrated Sūtrakāras *along with their commentators, for example*, Baudhāyana with Bhavasvāmin, Āpastamba with Dhūrta, Ās'valāyana with Devasvāmin, Kātyāyana with Karka, and others; but he nowhere mentions S'āṅkhāyana, and still less, of course, any commentator on the latter's works.

Whatever the reason for this presumably insignificant and inferior position of the S'āṅkhāyanins of later times, there can be little doubt that their school may fairly claim an antiquity as great as that of any other Caraṇa. As Professor Weber has already observed,§ some parts of their

most complete of all. But even this manuscript, like the others, omits to comment upon the passage XIV, 51, 3 (or 6) to 52, 3

I regret that the manuscript, "India Office, No 539," did not come to my notice until after I wrote my account of the manuscripts of the commentary It had been registered under a title for which it did not occur to me to search at the time, and so was overlooked. It will be duly utilized in the following volumes See the new Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Library of the India Office, Part I, No. 261.

* See R G. Bhandarkar, Report on the search for Sanskrit Manuscripts in the Bombay Presidency during the year 1883-84, Bombay, 1887, pp. 27-8.

† India Office, Burnell Collection, No 336

‡ वसुप्राद्भिचित्ति॰

§ Indische Litteraturgeschichte, ed. 2, p 59.

Sūtra are strikingly similar, in style and general character, to the Brāhmanas—a fact which speaks strongly in favour of S'āṅkhāyana's work being anterior to that of Ās'valāyana. Important also is the fact that it embodies detailed prescriptions for the performance of human sacrifices These sacrifices probably belonged to a very remote age, and had already begun to pass into desuetude during the period of the composition of the Vedic hymns. One of these prescriptions gives us an interesting clue for the explanation of Rigveda X, 18, 8, and incidentally also an argument in favour of our assuming an early date for S'āṅkhāyana—see below.

In this connection, it may be added that the history of the Māitrāyanīyā S'ākhā, which has been so well elucidated by Dr. von Schröder, shows that oblivion sometimes befalls the very works that have an especial claim upon our interest.

2.

The principles of sound criticism have been applied to the texts of Vedic hymns and have disproved the beliefs long current concerning the integrity of those texts. As applied to the products of the Sūtra period, the same principles appear to be leading to results similar, but even more far-reaching.

I have already* pointed out that most of the S'rauta Sūtras bear a strong family likeness and differ from each other only in matters of comparatively small importance. From this one might be tempted to infer that they were handed down by a tradition the integrity of which was unaffected by the usual fate of all ancient literary compositions. *I think it can be shown, however, that such was not the* case, and that the original manuals of the ancient Sūtrakāras became gradually enlarged by various additions and modifications due partly to the mutual influence of the

* In the introduction to my "New and Full Moon Sacrifice" Jena, 1880.

different schools and partly to the natural developement of the ritual. Indeed, Ânartiya himself, the commentator to S'āṅkhāyana, occasionally observes that this or that rule has been borrowed from the work of another S'ākhā.* Moreover, a passage from the supplement to the Gobhila-grihya-samgraha†

स्वतन्त्रेषु यन्नोक्तं तत्कुर्यात् पारतन्त्रिकम् ।
विशेषाः खलु सामान्या ये चोक्ता वेदवादिभिः ॥

states expressly that deficiencies in one Sûtra work are to be filled up by drawing upon some other.

This method of procedure has been evidently adopted by the adherents of the S'āṅkhāyana S'ākhā, and the fact may be illustrated by a good many actual instances to be found in their work. Let us take for example ii, 7, 1 ff. The rules read:

प्रथमास्तमिते जुहोति । १ । दृश्यमाने वा नक्षत्रे । २ । उपोदयं व्युषिते । ३ । उदिते वा । ४ । पुरस्तात् काले मनः कुर्वीत । ५ । तस्यापराधे प्रायश्चित्तम् । ६ ।

Here it will be noticed that the Sûtras are palpably lacking in homogeneity. Rules 2 and 4 leave it to the sacrificer to decide upon one of two permissible times. The restriction of rule 5 has plainly the appearance of being an afterthought; and still more is this the case with rule 6, which imposes an expiation upon such as adopt the alternatives permitted by rules 2 and 4.

Had the intent of the passage been this, that the sacrificer should exercise all due care to observe the time as fixed by rule 1 or rule 3, and that he should be permitted to choose another time only in case he had neglected both the main *alternatives or had been prevented from observing*

* शाखान्तरात्.

† *Gobhilîya Grihya Sûtra, ed by* Candrakānta Tarkālamkāra, Bibl. Ind., p 880. Bloomfield, ed. and transl of the Gobhilagrihya-samgraha-paris'ishta, Zeitschrift der deutschen Morgenlændischen Gesellschaft, xxxv, 543, 583.

them, we should then have expected the wording of the passage to run about as follows:

प्रथमास्तमिते जुहोति । १ । उषोदयं व्युषिते । २ । तस्मिन्काले सर्वं कुर्वीत । ३ ।
तस्यापराधे प्रायश्चित्तं कृत्वा दृश्यमाने नक्षत्रे । ४ । उदिते । ५ ।

The inconsistency and awkwardness of the traditional text can be accounted for, in my opinion, only by assuming that we have before us a conglomeration of various doctrines originating in the varying opinions and practices of several successive teachers and jumbled together here by the last redactor of the text without regard to their historical succession and to their intrinsic compatibility. The original prescriptions respecting the time of beginning the sacrifice were closely limited; in the long run, strict conformity with them must often have been a great inconvenience. The limits were therefore extended in accordance with the laxer practices of other Gurus. Later and more severe Yājñikas disapproved of such an innovation, and enforced its rejection by demanding an expiation for offences committed in obedience to the rules of less rigorous authorities.

My opinion is confirmed by the commentary, which explains the Sūtras in question in the following way:

1. प्रथमास्तमिते अस्तमितमात्रे इत्यर्थः । सायमस्तमिते पुरा तमसस्तस्मिन्काले जुहुयादिति श्रुतेः ।

2. वाशब्दो विकल्पार्थः । पक्षवर्जमेकहिनचत्वांशेरकाले जुहुयात् । एवमपि शाखान्तरात् ।

3. प्रातस्तनो होमकालः । उषोदयमुदयसमीपे विप्रतायामुषसि । प्रातः पुरोदयादपच्छते तमसि तस्मिन्काले जुहुयादिति श्रुतेः ।*

4. वाशब्दो विकल्पार्थः । प्रथम इति वर्तते । प्रथमोदिते आदित्ये जुहुयादेवमपि शाखान्तरे श्रुतत्वात् ।*

5. पुरस्ताद्यो ऽभिहितः कालः प्रथमास्तमिते प्रातरपोदये व्युषिते तत्रैव मनः कुर्यात् । इतरौ तु कालौ पश्चादभिहितौ । दृश्यमाने वा नक्षत्रे उदिते वेति तौ मनस्यपि नारोपयेत् । ननु प्रतिषिद्धयोः किमर्थमुपदेशः । ज्ञापनार्थः । एष स्मृतिदृष्टि तत्र शाखान्तरे विद्यमानमपि नादर्तव्यम् ।†

6. अत एव प्रथमास्तमितानुदितयोर्होतव्यं येन तस्यापराधे प्रायश्चित्तं सूत्रान्तरे पठ्यते

The above example may suffice to illustrate the composite character of our text; but other and similar examples may easily be found. All together, they naturally suggest the historical problem of discriminating between the different elements that make up the text—between the rules which properly belong to the school of the text in question and those which have been borrowed from the dicta of other schools and teachers. At present, the problem cannot well be solved. All extant Sūtra-works must first be published in good editions and the comparative study of their contents thereby facilitated.‡ But to give even now an idea of the way in which I think that the results of these critical studies ought to be presented in print, I subjoin a typical example. Here the original Sāṅkhāyana rules are printed in letters of large size, and the Vārttikas thereto in letters of smaller size. Thus

---

प्रातःप्रातरनृतं ते वदन्ति पुरोदयाज्जुह्वति ये ऽग्निहोत्रम् ।
दिवा कीर्त्यमदिवा कीर्तयन्तः सूर्यो ज्योतिर्न तदा ज्योतिरेषाम् ॥

* It would appear from the foregoing note that this Sūtra, number 4, is taken from the Aitareyins or from a school nearly related to them.

† The commentator is evidently at a loss to know how to deal with this incongruity. The difficulty has struck him; but the true solution of it lay of course far beyond his horizon.

‡ This comparison will yield some interesting results. For an example I

प्रथमास्तमिते जुहोति। १।

दृश्यमाने वा नक्षत्रे। १।

उपोदयं व्युषिते। २।

उदिते वा। १।
पुरस्तात् काले मनः कुर्वीत। १।
तस्यापराधे प्रायश्चित्तम्। १।

The work of S'āṅkhāyana, and those of the other Sūtrakāras, can claim, therefore, only a very low rank as literary compositions. Nevertheless, they deserve our serious attention, because they constitute, along with the Brāhmanas, the principal material for our researches into the religious antiquities of the Vedic age. The varied information which they contain will prove useful for elucidating many passages of the Saṃhitās that are still involved in obscurity. I have already shown* that two important passages in the Rigveda, namely, X, 18, 8 and X, 85, 21 and 22, can be satisfactorily explained only by referring them to an old usage connected with the human sacrifice and alluded to by S'āṅkhāyana at S'r. Sūtra XVI, 13, 7 and 13. The usual understanding of the first-mentioned stanza as a summons to the wife of the deceased to leave her husband's corpse and return to her place among the survivors is incompatible with a strict philological interpretation; though this application or rather misapplication probably dates back to very old times. In like manner, the difficulties of Rigveda V, 2, 1 to 6 can be solved only with the help of a knowledge of the ritual.† It must be borne in mind that the Rigveda and the Atharvaveda are for the most part prayer-books, and that these

may here refer to the almost literal agreement between S'āṅkh. S'r S XIII, 13, 1 and Pañcaviṃs'a Brahm. IX, 3, 1

* In an article published in the Journal of the German Oriental Society, vol. XL, p 703 ff

† Compare my article in the Journal just mentioned, vol XXXIII, p 213 ff

prayers were but links in a long chain of more or less developed ceremonies. Herein, therefore, I agree fully with Professor Bloomfield, who, in his excellent studies on the Atharvaveda,* advocates the same opinion.

Moreover, the horse-sacrifice or Aśvamedha is described in detail by S'āṅkhāyana, Āśvalāyana, and others; and their accounts give us a most interesting picture of a popular religious festival in ancient India. The later brahmanical system permitted only a very few of the laity to take part in solemn celebrations. Quite differently here in the Sūtra, the Aśvamedha is represented as a great national feast. The chosen victim was permitted to roam at large in full liberty for a whole year. Sons of noble families attended him and guarded him against all harm from neighbouring princes. All classes and ranks of subjects of the king who offered the sacrifice were present at the ceremonies. Old men and householders, young men and maidens were assembled and addressed by bards reciting old tales and accompanying them on the lute.†

In short, these dry Sūtras are not without their interesting features. And even from their most prosaic portions we may hope to win much material of value, not only for the solution of the exegetical difficulties of the Veda, but also for the enlargement of our knowledge of the Vedic religion and of Aryan antiquities.

3.

Respecting my method of arranging the Sūtras, and, in particular, of dividing them, a few words must be said. My divisions often disagree entirely with those of the commen-

* See his "seven hymns of the Atharvaveda," American Journal of Philology, vol VII, p. 466 ff.; and also Journal of the Am. Oriental Society, vol. XIII.

† See my article "Nationale Opfer in AltIndien" in the *Festgruss an Bœhtlingk*, Stuttgart, 1888, p. 40 ff.

tator, Ânartîya. The latter, apparently, is not guided by any positive principle, but breaks off arbitrarily in just whatever place he feels called upon to give a bit of comment. A good many word-collocations, which, as they appear in Ânartîya's work, have the semblance of Sūtras, can be shown to be mere fragments of a Sūtra, the integrity of which can be restored *by simply reading the fragments uninterruptedly.* To a certain extent, accordingly, I agree with Dr. Knauer, who* first introduced the practice of setting aside the division into Sūtras and of giving a real prose text. But in order to justify my own method of procedure, I adduce a few examples.

Thus at S'āṅkhāyana S'rauta Sūtra, I, 14, 19, we read: इडे च पीतं चाभुङ्के चैनं न इति वा शाकारविधी चैवसः पातास् etc. Ânartîya makes a stop after वा in order to insert the remark एतन्निधस्य स्थाने न इति वा प्रक्षिपेत् and thus cuts in two the text *of the mantra precisely in the middle of a sentence* †

At IV, 5, 13, S'āṅkhāyana's rule in its complete form should read, एतेनैव धर्मेणानाहिताग्नेः पितृपितृयज्ञः क्रियेत। Ânartîya's treatment of this rule furnishes a typical example by which we may estimate the breadth of scope and the critical acumen of the scholiast. As commingled in Ânartîya's work the text of the rule (here printed in large letters) and the text of the comment (here printed in small letters) run as follows: एतेनैव धर्मेणानाहिताग्नेः पितृपितृयज्ञः। एतेनैव धर्मेणैतेनैवकारवचनात् मार्गेण। अतश्च दक्षिणतः प्रचक्रियते। अनाहिताग्नेः हानावसथ्यस्येत्यर्थे। पितृपितृयज्ञो भवतीति वाक्यशेषः। तथा च सूत्रान्तरम्। अथमाहिताग्निना कार्यः॥ क्रियेत। पितृपितृयज्ञ इति वर्तते। विनापि दर्शेऽन्नतया पितृपितृयज्ञो ऽपाओ कर्तव्यः। तथा चामवचनदर्शनम्। तदाऽऽः etc.

The scholiast was doubtless accustomed to the concise

* In his careful, though somewhat wordy, edition of the Gobhilîya Gṛhya Sūtra, Dorpat and Leipzig, 1884.

† The words न इति वा I deem to be a mere gloss and have bracketed them in the text.

style of the later Sūtras, and perhaps also to the excessively abbreviated style of the grammarians. On this account he was *probably puzzled to find in the rule before him so superfluous a thing as the finite verb-form* क्रियेत. "If the verb has its ordinary meaning," he may have reasoned, "then here is a lavish and unwarranted expenditure of three needless syllables." And accordingly he attributes to them a deeper meaning than they can *possibly* have, and extorts *from* them an interpretation void of all reason. In fact, the presence of the word in the rule is a sign that the rule goes back to a time when the most extreme brevity had not yet become *the foremost law of the Sūtrakāras; and we thus have a new* bit of evidence for the early date of S'āṅkhāyana.

As an *example of* the *commentator's inconsistency may* be mentioned the passage X, 2, 2. Here Ânartiya makes but one Sūtra of the words उपप्रयन्तो अध्वरमित्याज्यं सूक्ते अ वो देवायेति सूक्ते ।; *while he makes two of the corresponding passage at* X, 5, 2. अग्निं न स्वद्वृक्तिभिरित्याज्यं सूक्ते । अग्निं नर इति सूक्ते । Similar instances may be found at X, 6, 18 and 19 as compared with X, 8, 14 and 15; and at XI, 4, 10 as compared with XI, 5, 4, etc.

I have endeavoured to avoid these inconsistencies and to divide the text into Sūtras in accordance with the demands of the sense and the indications of internal evidence. And in this attempt I have derived some aid from the commentary itself, *which now and then states that it explains* प्रतिपत्तिज्ञापनार्थं वचनम् though the end of the Sūtra be farther on. Examples of this are at II, 8, 22; 9, 14; IV, 4, 2; etc. The reader *may* easily find all instances of this kind as they are mentioned *in the foot-notes to my edition of the* Sūtra-text.

Although I have done my best to carry out the plan adopted by me, I fear that I have not been everywhere equally successful. Nor was this perhaps to be expected in view of the *interpolations* and *additions discussed* in the

the text itself. In doubtful cases I have followed for the most part the divisions as given by the commentary. To meet any possible objections to this procedure which may be raised by some specially severe scholar, and to facilitate the study of the commentary published in the following volumes, I have indicated the Sūtracchedana of Anartīya by Arabic numerals placed over the lines.

In conclusion, I desire to express my sincere thanks to Mr. Chatfield, Director of Public Instruction in the Bombay Presidency, to the Chief Librarians of the Royal Libraries of Berlin and Munich, to Professors Max Müller and Thibaut, and to Dr. Rost, for the assistance which they have kindly given me in the work of procuring the manuscripts used for this edition; and especially to Dr. Rudolf Hoernle, whose ever ready help will be gratefully remembered by all who have had occasion to seek it.

ALFRED HILLEBRANDT.

BRESLAU,
June, 1888.

LIST OF ERRATA.

The distance of my home in Breslau from the place of printing, Calcutta, is so great that it has not been possible to give me the opportunity of reading more than a single proof. In consideration of this fact I beg that the reader will excuse the length of this list.

Page	3	line	21	read	चप्रय
,,	7	,,	16	,,	मिलिम्पति । प्राग्राम्पूर्ज
,,	10	,,	18	,,	या सु॰
,,	18	,,	17	,,	जुरूम्पूर्वी
,,	19	,,	11	,,	उपप्रयन्तो
,,	32	,,	1	combine	पश्चवर्षेषु
,,	37	,,	13	read	अपेय
,,	40	,,	19	,,	*इत्याप्यायथवि*
,,	41	,,	21	,,	इत्येवमन्नं
,,	45	,,	13	,,	काः
,,	49	,,	6	del.	ऽ before वा
,,	50	,,	3	read	प्रक्षे॰
,,	56	,,	10	,,	याधीयमानै instead of ॰या धीयमानं
,,	59	,,	20	del.	: after म
,,	63	,,	20	read	अपे instead of अप्रे
,,	70	,,	6	,,	आसंस्थिवे
,,	73	,,	9	,,	प्रसिताभयथवि
,,	77	,,	19	,,	इन्द्रे instead of इन्द्र
,,	83	,,	6	read	स्तोभियः
,,	88	,,	13	combine	आयुरक्षा
,,	90	,,	1	read	येन
,,	93	,,	18	separate	भो अक्षि
,,	99	,,	11	separate	म ह्रतानीति
,,	107	,,	7	read	दिविस्पृशेति
,,	,,	,,	22	separate	सृ सुत
,,	108	,,	14	read	निर्दि and इन्द्रय
,,	,,	,,	15	separate	ऽ प स्वमि-
,,	109	,,	17	,,	विधात्र पत्नीं

Page 220 line 13 read •द्रवनीया
„ 221 „ 14 write instead of the doubtful and probably incorrect reading the usual form संसंवेत् or संस्येत् ।
„ 223 „ 15 read रश्मि•
„ „ „ 22 „ संसिध्या•
„ 224 „ 13 „ •पक्षे•
„ 231 „ 13 write इति च
„ 233 „ 3 separate उप प्र•
„ 239 „ 16 add Samvat 1524
„ 241 „ 4 write (J) instead of (F)
„ 242 „ 16 „ चुडित•
„ 245 „ 15 „ •प्रभ•
„ 254 „ 17 „ •वीति
„ 255 „ 18 „ सर्वो
„ 257, 259, and everywhere else write Ā, ā instead of A, á.
„ 262 line 3 read •रिङ्ग• instead of •चङ्ग•
„ 263 „ 7 „ ऋवि• „ „ ऋषि•
„ 267 „ 19 read आकृ•
„ 268 „ 24 „ का
„ 269 „ 12 del (5)
„ 270 „ 11 read पुष्कः
„ 271 „ 5 add : all MSS. च•
„ 277 „ 16 read पर•
„ 278 „ 5 „ कृति•
„ 280 „ 10 „ 1 (2) च•
„ 281 „ 8 combine •चोपच•
„ 282 „ 17 del. ऋङ्गिर
„ „ „ 18 add ऋङ्गिरसी XII, 19, 5.
„ 295 „ 22 read अन्यस्
„ 308 „ 7 „ ऋष्टा•
„ 312 „ 20 add XIII, 14, 6 after V, 11, 14.
„ 316 „ 3 read 26 instead of 36.
„ 329 „ 16 add 8, before 27.
„ 330 „ 18 del. 1, after 15.
„ 331 „ 2 read V, 3, 1 ; 15, 1.
„ 317 „ 8 read 195, 20 instead of 193, 20.

Page	359	line	8	read	पर्ये॰
,,	360	,,	[illegible]	,,	कुसुर
,,	364	,,	11	read	ग्रा॰
,,	,,	,,	20	,,	॰पथित्
,,	368	,,	6	,,	मृदु
,,	370	,,	14	del	XV, 6, 1.
,,	,,	,,	19	add	XV, 6, 1.
,,	383	,,	20	read	subj.
,,	388	,,	20	,,	विशिखः
,,	401	,,	13	,,	अनुपदिष्ट
,,	,,	,,	17	,,	(5)
,,	410	,,	14	read	चनाहित
,,	412	,,	19	,,	आर्य॰
,,	414	,,	2	,,	॰मध्य
,,	419	,,	7	,,	नीपचाल V, 10, 6;
,,	420	,,	18	add	"or त्रिगुप्त (?)"
,,	425	,,	8	read	4, 2; instead of 4, 2, 8.
,,	430	,,	20	add	21; after 10, 3, 14.
,,	438	,,	20	read	21, 2 instead of 2, 2.
,,	451	,,	14	,,	V, 16, 4
,,	460	,,	6	,,	XVI, 1, 15.
,,	469	,,	10	,,	14, 4, 7; instead of 14, 7, 7;
,,	478	,,	18	,,	पद्म॰
,,	511	,,	16	insert	श्रुति XVI, 1, 1
,,	512	,,	1	del.	XVI, 1, 1
,,	525	,,	1	del.	5, 1.
,,	549	,,	2	,,	26, 1.
,,	555	,,	18	read	यथा
,,	559	,,	1	,,	MS. instead of M. S.
,,	569	,,	3	,,	॰त्रियर
,,	570	,,	4	,,	1; X, 14, 6; 15, [illegible] instead of 1—3
,,	572	,,	33	add	V, 11, 7
,,	574	,,	16	,,	7, 16; XIV, 57, 11.
,,	576	,,	22	read	XVIII, instead of XVII.
,,	582	,,	30	,,	यास्य॰ ,, ,, याख
,,	,,	,,	31	,,	चाविन्द्रोत्तमे
,,	583	,,	9	add	XVIII, 8, 11.

Page 593	line	12	read	12 instead of 13
,, 599	,,	32	,,	प्रकृतित्वाद्
,, 606	,,	9	,,	VIII, 62, 1—6.
,, 611	,,	18	,,	VIII, 89, 1—4
,, 618	,,	16	del	VIII, 6, 12, 7, 16
,, 622	,,	27	read	XVI, 11, 21
,, 630	,,	28	insert	उप मा यन्तु XVIII, 21, 11
,, 637	,,	35	read	मु॰

शाङ्खायनश्रौतसूत्रम्।

ओम्।

Preliminary remarks.

1. Extracts from the commentary will be given in a second volume, in case better manuscripts should become accessible to the editor
2. The critical notes will be contained in the IIId fasc.
3. The numerals over the lines indicate the division of Sûtras as given by Varadattasuta Ânarttiya

मन्य च च्छन्दोमानस्योर्ध्वमाद्व्यञ्जनान्स्थान ओकारः प्लुतस्त्रिमात्रः शुद्धः ।१९। मकारान्तो वा ।२०। तं प्रणव इत्याचक्षते† ।२१। अवसाने मकारान्तं सर्वेष्वृग्गणेषु सपुरोनुवाक्येषु ।२२। तेनार्धर्चमुत्तरस्याः संधायावस्यति पादं वा तन्तंततमित्याचक्षते ।२३। स

* or इत्याहस्मास ।१०। लक्षणोद्देशः ।११। Comm: केषां चित्लक्षणोद्देश इति सूत्रच्छेदः। तेषामयमेवार्थः।

† Comm.: केचित्तु उत्तमस्य च्छन्दोमानस्येत्यत आरभ्य तं प्रणव इत्याचक्षत इत्येवमन्तमेकं सूत्रं प्रणवसंज्ञार्थं वर्णयन्ति।

सर्वेषामृग्गणानां धर्मा ये कर्मसंयोगेन चोद्यन्ते ।२४। विदूरेष्वपि कर्मस्वन्तरेण प्रथमां परिधानीयां च संतानार्था ऽर्धर्चेन काङ्क्षति ।२५। अर्धर्चन्यायायार्धः ।२६। वचनादन्यत् ।२७। उच्चैर्न्यायय-ज्ञैदः ।२८। वचनादुपांशुना ।२९। संस्कारन्यायता च शब्दानाम् ।३०। ऐकस्वर्यं च ।३१। उच्चैस्तरां प्रणवः पुरोनुवाक्यायाः ।३२। प्रणवाद्याज्योच्चैस्तराम् ।३३। उच्चैस्तरां वषट्कारः ।३४। समो वा ।३५। प्रणवो येयजामहो वषट्कारः संप्रैषाः प्रैषाश्चोच्चैरुपांशुहविः-षु ।३६। देवतानामधेयं चोपांशु निगमस्थानेषु ।३७। भूर्भुव इति पुरस्ताज्जपः ।३८। ये यजामहे वौपलोजः सहः सह ओजः स्वरि-त्युपरिष्टादिति चतुष्टयं सर्वासु याज्यासु ।३९। अनुयाजेषु तु येय-जामहो नास्ति ।४०। अनुवषट्कारे च ।४१। स्तुतेन याज्यान्तेन वषट्कारस्य संधानम् ।४२। अस्तुतेन वा ।४३। तदुपांशुयाजे नास्ति ।४४। ॥१॥

श्रावयेदाकारमावाहनम् ।१। येयजामहः प्लुतादिः पुरस्ताद्या-ज्यानाम् ।२। चतुर्मात्रा याज्ञिकी प्लुतिः ।३। सन्ध्यक्षराणां तालु-स्थाने आ३इकारीभवतः ।४। ओष्ठ्यस्थाने आ३उकारीभवतः ।५। अन्यानि प्रकृत्याक्षराणि ।६। एकारौकारौ च प्रश्लिष्टौ ।७। याज्यान्ते ।८। विसर्जनीयो रिफितो रेफमापद्यते ।९। लुप्यते ऽरिफितः ।१०। अनुस्वारं मकारः ।११। अन्यानि प्रकृत्या व्यञ्जनानि ।१२। औ-कारो वषट्कारे चतुर्मात्रः ।१३। वकारादोत्तरो ऽकारः ।१४। प्रकृत्या वौमैः ।१५। पूर्वा वा प्रकृत्या ।१६। प्रकृत्याकार इति जातूकर्ण्यः ।१७। बार्हतराथन्तरं वषट् कुर्यात्पुरस्ताद्दीर्घमुपरिष्टा-

द्रूसम् ।१८। उपरिष्टाच्च येयजामहाद्देवतादेशनं सपुरोनुवाक्ये। १९। सप्रैषे [illegible] न विद्यते ।२०। जुहोतीत्युक्ते सर्पिः प्रतीयेत ।२१। स्वाहाकारोऽन्ते होममन्त्राणाम् ।२२। समिदाधानमन्त्राणां च। २३। मन्त्रपृथक्त्वात्कर्मपृथक्त्वम् ।२४। इतिकरणश्च मन्त्रान्ते ।२५। मन्त्रान्तेन करणेषु कर्मणः संनिपातनम् ।२६। संप्रेषितो ऽन्वाह ।२७। तथा यजति ।२८। इत्येतत्सार्वयज्ञिकम् ।२९। ॥२॥

उपोष्य पौर्णमासेन हविषा यजते ।१। तथामावास्येन ।२। द्वे पौर्णमास्यौ ।३। अमावास्ये च ।४। यां पर्यस्तमयं पूर्णं उदियाद्वा वास्तमिते ते पौर्णमास्यौ ।५। श्वो न द्रष्टेति यदहश्च न दृश्येत ते अमावास्ये ।६। तत्रेज्यायां याथाकामी ।७। इति पौर्णमास्यामित्यमावास्यायामित्युपदेशाच्छ्रवतिष्ठन्ते ।८। तत्संयुक्ताश्च शब्दाः ।९। समानमन्यत् ।१०। उभयत्राग्नेयः पुरोळाशः ।११। अग्नीषोमीय उपांशुयाजः ।१२। वैष्णवो वा ।१३। अग्नीषोमीयश्च पुरोळाशः पौर्णमासे हविषि ।१४। ऐन्द्राग्नो ऽसंनयतो द्वितीयो ऽमावास्यायाम् ।१५। ऐन्द्रं सांनाय्यं संनयतः ।१६। माहेन्द्रं वा ।१७। वैष्णवं त्वसंनयन्नुपांशुयाजम् ।१८। ॥३॥

आमन्त्रितो होतान्तरेणोत्करं प्रणीताश्च प्रतिपद्य दक्षिणेन प्रपदेन बर्हिराक्रमणम् ।१। वेद्यन्तसंमितो पश्चात्पार्ष्णिः ।२। विक्रम्य च स्थानम् ।३। अग्नये समिध्यमानायेति संप्रेषितः ।४। कं प्रपद्ये तं प्रपद्ये यत्ते प्रजापते शरणं छन्दस्तत्प्रपद्ये यावत्तें विष्णो वेद तावत्ते करिष्यामि देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि नमो ऽग्नये उपद्रष्ट्रे नमो वायव उपश्रोत्रे नम आदित्यायानुख्यात्रे जुष्टामद्य

देवेभ्यो वाचं वदिष्यामि शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यः स्वधावतीं पितृभ्यः प्रतिष्ठां विश्वस्मै भूताय प्रजास्त्वात्मना प्रजया पशुभिः प्रजापतिं प्रपद्ये ऽभयं नो अस्तु प्राजापत्यमनुवक्ष्यामि वागार्त्विज्यं करिष्यति वाचं प्रपद्ये भूर्भुवः स्वरिति जपित्वा ।५। हिङ्कृत्य ।६। प्र वो वाजा इत्युपसंधाय मध्यमया वाचा ।७। अग्न आ याहि वीतय ईळेन्य इति द्वृचौ ।८। अग्निं दूतं वृणीमह इत्येका ।९। समिध्यमानो अध्वर इत्येका ।१०। तिस्रः प्राग्दश्ये ।११। तदन्यत्र माधमाभ्यां दर्शपूर्णमासाभ्याम् ।१२। समिद्धो अग्न आहुतेति द्वे ।१३। अग्ने महाँ असि ब्राह्मण भारतेति प्रणवेन संधाय ।१४। अप्लुतो ऽर्वाञ्चि यजमानस्य त्रीण्यार्षेयाण्यभिव्याहृत्य ।१५। षट् तु द्विगोत्रस्य ।१६। पुरोहितप्रवरेणाब्राह्मणस्य ।१७। मानवेति वा सर्वेषाम् ।१८। देवेद्धो मन्विद्ध ऋषिष्टुतो विप्रानुमदितः कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवन इत्यवसाय ।१९। प्रणीर्यज्ञानां रथीरध्वराणामतूर्तो होता तूर्णिर्हव्यवाळित्यवसाय ।२०। आस्पात्रं जुहूर्देवानां चमसो देवपानो ऽरां इवाग्ने नेमिर्देवांस्त्वं परिभूरसीत्यवसाय ।२१। आवह आवाहयति देवताः ।२२। ॥४॥

आवह देवान्यजमानाय ।१। अग्निमग्न आवह सोममावहेत्याज्यभागौ ।२। अग्निमावहाग्नीषोमावावह विष्णुं वाग्नीषोमौ वावहेन्द्राग्नी आवहेन्द्रमावह महेन्द्रं वा ।३। देवाँ आज्यपाँ आवह ।४। अग्निं होत्रायावह ।५। स्वं महिमानमावह ।६। आ च वह जातवेदः सुयजा च यजेत्यावाह्य ।७। उपविश्योर्ध्वजानुर्दक्षिणेन प्रादेशेन भूमिमन्वारभ्य जपति ।८। अस्थे प्रतिष्ठायै मा च्छित्सि पृथिवि मातर्मा मा

हिंसीर्मा सोदोपीर्मधु मनिष्ये मधु वनिष्ये मधु जनिष्ये मधुमतीमद्य देवेभ्यो वाचं वदिष्यामि चारुं मनुष्येभ्य इदमहं पञ्चदशेन वज्रेण पाप्मानं भ्रातृव्यमवबाध इति । सप्तदशेन वा ।८। ॥५॥

मानुष इत्युक्तः ।१। देव सवितरेतं त्वा वृणते सह पित्रा वैश्वानरेणेन्द्र पूषन्बृहस्पते प्र च वद प्र च यज वसूनां रातौ स्याम रुद्राणामोम्यायां स्वादित्या आदित्या अनेहसो

यदद्य होतृवूर्ये जिह्मं चक्षुः परापतात् ।
अग्निष्टत्पुनराभराज्जातवेदा विचर्षणिरिति ॥

प्रहृतो जपित्वा ।२। उपोत्थायाध्वर्योर्दक्षिणेन प्रादेशेन दक्षिणमंसमन्वारभ्य जपति सव्येनाग्नीध्रं दक्षिणम् ।

इन्द्रमन्वारभामहे होतृवूर्ये पुरोहितम् ।
येनायमुत्तमं स्वर्देवा अङ्गिरसो दिवम् ॥

षड्ढिश्वाध्वर्यू नवतिश्च पाशा अन्तरा द्यावापृथिवी विचृत्ताः ।
सिनन्ति पाकमधि धीर एमि स्योने मे द्यावापृथिवी उभे इमे॥

इति ।३। मध्यस्तीर्वीरंहसः पान्तु द्यौश्च पृथिवी चाहश्च रात्रिश्चापश्चौषधयश्चेत्यवहृत्य ।४। ऐन्द्रीमावृतमावर्त आदित्यस्यावृतमन्वावर्त इति दक्षिणं बाहुमन्वावृत्य ।५। निरस्तः परावसुर्यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तेन सहेति होतृषदनात्कुश्यं तृणमुभयतः प्रतिच्छिद्य दक्षिणापरमवान्तरदेशं निरस्य ।६। अप उपस्पृश्य ।७। अग्रमुष्टमुदगग्रं निधाय ।८। इदमहमर्वावसोः सदसि सीदामीत्युपविश्य ।९। दक्षिणोत्तरिणमुपस्थं कृत्वा प्राञ्चौ पाणी प्रगृह्य जपति ।१०। नमो द्यावापृथिवीभ्यां होतृभ्यां पूर्वहूभ्यां विश्वकर्माणौ तनूपौ मे स्वस्तन्वं

मे पातं मा मा हिंसिष्टं मा मा संताप्तमित्याहवनीयं प्रेक्ष्य गार्ह-
पत्यं च ।११। उदक्संसर्पन्नाहैष वामाकाश इति ।१२। विश्वे देवाः
शास्तन मदस्य वाचो नमो महद्भ्य इति जपित्वा ।१३। अग्निर्होता
वेत्वग्निर्होत्रं वेतु प्रावित्रं साधु ते यजमान देवतेत्यवसाय ।१४।
यो अग्निं होतारमवृथा इत्युपांशु ।१५। घृतवतीमध्वर्यो स्रुचमास्यस्व
देवयुवं विश्ववारामीलामहै देवाँ ईलेन्यान्नमस्याम नमस्यान्यजाम
यज्ञियानिति स्रुचावादाय पञ्च प्रयाजान्यजति ।१६। ॥६॥

समिधः समिधो अग्न आज्यस्य व्यन्त्विति प्रथमः ।१। तनूनपादग्न
आज्यस्य वेत्विति द्वितीयः ।२। नराशंसो अग्न आज्यस्य वेत्विति
द्वितीयो वसिष्ठशुनकानामत्रिवध्र्यश्वानां कण्वसंकृतीनां राजन्यानां
प्रजाकामानां च ।३। इलो अग्न आज्यस्य व्यन्त्विति तृतीयः ।४।
बर्हिरग्न आज्यस्य वेत्विति चतुर्थः ।५। स्वाहाग्निं स्वाहा सोमं स्वा-
हाग्निं स्वाहाग्नीषोमौ विष्णुं वा स्वाहाग्नीषोमौ स्वाहेन्द्राग्नी स्वाहेन्द्रं
महेन्द्रं वा स्वाहा देवा आज्यपा जुषाणा अग्न आज्यस्य हविषो
व्यन्त्विति प्रयाजयाज्याः ।६। ॥७॥

अग्निर्वृत्राणि त्वं सोमासि सत्पतिरित्याज्यभागौ वार्त्रघ्नौ पौर्णमास्याम्
।१। अग्निः प्रत्नेन सोम गीर्भिरित्यमावास्यायां वृधन्वन्तौ ।२।
जुषाणो अग्निराज्यस्य हविषो वेतु जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो
वेत्विति याज्ये ।३। अग्निर्मूर्धेत्याग्नेयस्य पुरोनुवाक्या ।४। भुवो यज्ञ-
स्येति याज्या ।५। अग्नीषोमाविममित्युपांशुयाजस्य पुरोनुवाक्या ।
६। जुषाणावग्नीषोमावाज्यस्य हविषो वीतामिति याज्या ।७। इदं
विष्णुर्वषट् ते विष्णविति वैष्णवस्य ।८। जुषाणो वा ।९। अग्नीषोमा

सवेदसा युवमेतानीत्यग्नीषोमीयस्य ।१०। इन्द्राग्नी अवसा ॥ चर्षणिभ्य इत्यैन्द्राग्नस्य ।११। एन्द्र सानसिं म सवाहिष इति सांनाय्यस्य ।१२। महाँ इन्द्रो य ओजसा महाँ इन्द्रो नृवदिति माहेन्द्रस्य । १३। इन्द्रं वो विश्वतो मादयस्व हरिभिरितीन्द्रस्यामतिनिधिः । १४। ॥८॥

पिप्रीहि देवानिति स्विष्टकृतः पुरोनुवाक्या ।१। अयाळग्निरग्नेः प्रिया धामान्ययाट् सोमस्य प्रिया धामान्ययाळग्नेः प्रिया धामान्ययाळग्नीषोमयोः प्रिया धामानि विष्णोर्वायाळग्नीषोमयोः प्रिया धामान्ययाळिन्द्राग्न्योः प्रिया धामान्ययाळिन्द्रस्य प्रिया धामानि महेन्द्रस्य वायाड् देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि यक्षत्स्वं महिमानमायजतामेज्या इषः कृणोतु सो अध्वरा जातवेदा जुषतां हविरग्ने यद्द्य विशो अध्वरस्येति याज्या ।२। वषट्कृत्योपस्पर्शनम् ।३। ॥९॥

इलामुपह्वास्यमानस्य दक्षिणस्य पाणेः प्रदेशिन्यामनक्ति।[1] उत्तरे ■ पर्वणि मध्यमे च ।१। वाचस्पतिना ते हुतस्य प्राश्नाम्यूर्जे प्राणायेति पूर्वमञ्जनमधरोष्ठे निलिम्पति। मनसस्पतिना ते हुतस्य माश्नाम्यूर्ज उदानायेत्युत्तरोष्ठ उत्तरम् ।[2] । उपस्पृश्य ।३। दक्षिणेनोत्तरेलां धारयन् ।४। असंहिताभिरङ्गुलिभिरसुषिरकृताभिः ।५। स्वयं पञ्चममादाय ।६। मुखसंमितां धारयन्हृदयसंमितां वा ।७। ॥१०॥

उपहूतं रथन्तरं सह दिवा सह सूर्येण सह चक्षुषोप मां रथन्तरं सह दिवा सह सूर्येण सह चक्षुषा ह्वयताम् । उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण सह वायुना सह प्राणेनोप मां वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण सह वायुना

सह प्राणेन ह्वयताम्। उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या सहाग्निना सह वाचा सह पशुभिरुप मां रथन्तरं सह पृथिव्या सहाग्निना सह वाचा सह पशुभिर्ह्वयताम्। उपहूतं स्थास्नु भुवनमुप मां स्थास्नु भुवनं ह्वयताम्। उपहूतं चरिष्णु भुवनमुप मां चरिष्णु भुवनं ह्वयताम्। उपहूतः सखा भक्ष उप मां सखा भक्षो ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्रा उप मां सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता गावः सहाशिर उप मां गावः सहाशिरो ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभोप मां धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्। उपहूता वाक्सह प्राणेनोप मां वाक्सह प्राणेन ह्वयताम्। उपहूता वाक्सह मनसोप मां वाक्सह मनसा ह्वयताम्। उपहूतेला हविरुप मामिला हविर्ह्वयताम्। उपहूतेला तनुरिहप मामिला तनुरिर्ह्वयताम्। उपहूता हे सखि जुषस्व मेल इति जपित्वेलामुपह्वयते ।१। ॥११॥

इलोपहूतोपहूतेलोपास्माँ इला ह्वयतामिलोपहूता मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्। दैव्या अध्वर्यव उपहूता उपहूता मनुष्या य इमं यज्ञमवान्ये च यज्ञपतिं वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी पूर्वजे ऋतावरी देवी देवपुत्रे। उपहूतोऽयं यजमान उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहूतो भूयसि हविष्करण इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूत इत्युपहूय ।१। अवघ्राय ।२। अन्तरिक्षं चतुरवानिति ।३। अन्ते वा चतुर्थम् ।४। इलासि स्योनासि स्योनकृत्सा नः सुप्रजास्त्वे रायस्पोषे धाः। जुष्टे जुष्टिं ते गमेय उपहूत उपह्वं तेऽशीय सुखस्य त्वा द्युम्नाय सुरभ्यास्त्वाय प्राश्नामीत्युत्तरेलां प्राश्य ।५। इतरां यजमानपञ्चमाः प्राश्य ।६। आ मार्जना-

दारयमनम् ।७। इदमाप इति त्र्यृचेनान्तर्वेदि पवित्रवति मार्जयन्ते । ८। परिहृते ब्रह्मभागे ऽन्वाहार्यमाहरन्ति ।९। एष दक्षिणाकालः सर्वासामिष्टीनाम् ।१०। नान्वाहार्यो ऽन्यादिष्टदक्षिणासु ।११।

एधा ते अग्ने समिधा तया वर्धस्व चा च प्यायस्व ।
वर्धिषीमहि च वयमा च प्यासिषीमहि ॥

इति समिधमनुमन्त्र्य ।१२। त्रीननुयाजान्यजति ।१३। ॥१२॥

देवं बर्हिर्वसुवने वसुधेयस्य वेतु ।१। देवो नराशंसो वसुवने वसुधेयस्य वेतु ।२। देवो अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः सत्यमन्मायजी होता होतुर्होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाड्यां अपिप्रेर्ये ते होत्रे अमत्सतेत्यवसाय ।३। तां ससनुषीं होत्रां देवंगमां दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमं स्विष्टकृच्चाग्ने होता भूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहीत्यनुयाजयाज्याः ।४। ॥१३॥

सूक्ता ब्रूहीत्युक्तः ।१। इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदार्ध्म सूक्तवाकमुत नमोवाकमृध्यास्म सूक्तोच्यमग्ने त्वं सूक्तवागसीत्यवसाय ।२। उपश्रुती दिवस्पृथिव्योरोमन्वती ते अस्मिन्यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी स्तामित्यवसाय ।३। शंगयी जीरदानू अत्रस्नू अपवेदे उरुगव्यूती अभयंकृतावित्यवसाय ।४। वृष्टिद्यावा रीत्यापा शंभुवौ मयोभुवा ऊर्जस्वती पयस्वती सूपचरणा च स्वधिचरणा च तयोराविदीत्यवसाय ।५। अग्निरिदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायो ऽकृत ।६। सोम इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायो ऽकृत ।७। अग्निरिदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायो ऽकृत ।८। अग्नीषोमाविदं हविरजुषेतामवीवृधेतां महो ज्यायो ऽक्राताम् ।९। विष्णुर्वा ।१०। अग्नीषोमाविदं हविरजुषेतामवीवृधेतां

महो ज्यायो ऽक्राताम् ।११। इन्द्राग्नी हविरजुषेतामवीवृधेतां महो ज्यायो ऽक्राताम् ।१२। इन्द्रो हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायो ऽक्रत । महेन्द्रो वा ।१३। देवा आज्यपा आज्यमजुषन्तावीवृधन्त महो ज्यायो ऽक्रत ।१४। अग्निर्होत्रेण हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायो ऽक्रत ।१५। अस्यामृधद्धोत्रायां देवंगमायामाशास्ते ऽयं यजमानः ।१६। [17] असावसाविति नामनी यजमानस्याभिव्याहृत्योत्तरां देवयज्यामाशास्ते भूयो हविष्करणमाशास्त आयुराशास्ते सुप्रजास्त्वमाशास्ते दिव्यं धामाशास्ते ।[18] १७। यदनेन हविषाशास्ते तदश्यात्तदृध्यात्तदस्मै देवा रासन्तां तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनुतां वयमग्नेः परि मानुषाः ।[19] १८। इष्टं च वीतं चाभूदुभे चैनं[म इति वा][20] द्यावापृथिवी अंहसः पातामिह गतिर्वामस्येदं च नमो देवेभ्य इति ।[21] १९। नम उपेति बर्हिष्यञ्जलिं निधाय जपति ।[22] २०। शंयोर्ब्रूहीत्युक्तस्तच्छंयोरिति शंयोर्वाकसूक्तोपस्थम् ।[23] २१। स्रुगादापनादि मन्द्रयाज्यभागान्तम् ।[24] २२। परं मध्यमया ।[25] २३। अनुयाजाद्युत्तमया ।[26] २४। ॥१४॥

उपांशु गार्हपत्ये पत्नीसंयाजैश्चरन्ति ।१। सोमं त्वष्टारं देवानां पत्नीरग्निं गृहपतिमिति यजति ।२। राकासिनीवाल्यौ प्रजाकामस्य पूर्वे गृहपतेः ।३। आ प्यायस्व सं ते पयांसीह त्वष्टारमग्रियं देवानां पत्नीरुत ग्ना व्यन्तु राकामहं यास्ते राके सिनीवालि या सुबाहुरग्निर्होता गृहपतिर्वयमु त्वा गृहपत इति ।४। यथा ह त्यद्वसव इति जपित्वेडामुपह्वयते ।५। उपहूतेयं यजमानीति वा विकारः ।६। इडान्ताः पत्नीसंयाजाः ।७। शंय्वन्ता वा ।८। प्र त्वा मुञ्चामीति वेदं विसृज्य योक्त्रम् ।९। अञ्जलौ पत्न्याः कृत्वा वेदं च मुञ्चम् ।१०।

अग्निर्वेदयोश्च परिविश्वद्भवति ।१९। कामाय त्वा वेदो ऽसि येन त्वं वेद देवेभ्यो वेदो ऽभवस्तेनास्मभ्यं वेद एधि । वेदो ऽसि वित्तिरसि विदेयं कर्मासि करणमसि क्रियासं सनिरसि सनितासि सनेयम्।१२।

घृतवन्तं कुलायिनं रायस्पोषं सहस्रिणम् ।
वेदो ददातु वाजिनम् ॥

इति वेदं पत्न्यै वाचयति ।१३। सा तृणानि प्रस्तरपाण्योरन्तरेणोरू न्यस्यते ।१४। तन्तुं तन्वन्नित्युत्तरेण गार्हपत्यमा बर्हिषः स्तीर्त्वा ।१५। आपूर्णो ऽसि संपूर्णः प्रजया मा पशुभिरा पृणेति वेदशेषमुपस्थाय ।१६। एतेनाग्ने ब्रह्मणा

अयाश्चाग्ने जातवेदा अन्तरः पूर्वो अस्मिन्निषद्य ।
सन्वन्सनिं सुविमुचा वि मुच धेह्यस्मभ्यं द्रविणं जातवेदः ॥

इत्याहवनीयमुपस्थाय ।१७। उपस्पृश्योत्सृज्यते ।१८। ॥१५॥

व्याख्यातौ दर्शपूर्णमासौ प्रकृतिरिष्टिपशुबन्धानाम् ।१। अन्यदपि प्रकृतिरित्याख्या ।२। अन्तरेणाज्यभागौ स्विष्टकृतं च यद्धिज्यते तमावाप इत्याचक्षते तत्प्रधानम् ।३। तदङ्गानीतराणि ।४। तेषामभिन्नकाले ऽर्थे विभवः ।५। तन्त्रलक्षणं तत् ।६। प्रदानमुच्चावचाभिर्देवताभिः संयुज्य श्रूयते ।७। तत्र देवताविकारे तद्देवते याज्यापुरोनुवाक्ये ।८। निगमस्थानेषु च सा देवतोपलक्ष्यते ।९। आवाहन उत्तमे प्रयाजे स्विष्टकृन्निगदे सूक्तवाके चेज्यमाना देवता निगच्छन्ति तस्मान्निगमस्थानानि ।१०। अनुक्रमामस्तु विकारान्व्याख्यास्यामः ।११। पौर्णमासीविकार इत्युक्ते वार्त्रघ्नौ प्रतीयात्।१२। अमावास्याविकार इति वृधन्वन्तौ ।१३। अनादेशे विकल्पश्रुतौ ।१४। देवतातः।१५।हविषो

वा ।१६। संनिपाते हविष्टः ।१७। सामान्यान्नियमः ।१८। साप्तदश्यं च सामिधेनीनाम् ।१९। इष्टिपशुबन्धेषु वचनादन्यत् ।२०। काम्यास्तु-पांशुहविष्टा ।२१। अनुक्रामन्तस्य व्याख्यास्यामः ।२२। ॥१६॥

चोदनाप्रकरणे हविषां प्रतीकग्रहणं याज्यापुरोनुवाक्यानां न चेदन्यो ऽर्थसंयोगः ।१। द्विप्रभृतिषु चोदनानुपूर्व्येण ।२। दैवतेन ।३। लिङ्गेन च ।४। उपसृष्टासु देवतास्वनधिगतस्वलिङ्गे दैवतेन तुप्येत् ।५। उपसृष्टास्तु निगच्छन्ति ।६। अभीक्ष्णं चेदेकस्यै देवतायै हविश्चोद्यते तत्र ये प्रथमोपदिष्टे याज्यापुरोनुवाक्ये ते सर्वत्र प्रतीयात् ।७। न चेष्टयः पृथक्त्वतः शक्याः परिसंख्यातुम् ।८। तत्रानादिष्टयाज्यापुरो-नुवाक्यासु गायत्रीत्रिष्टुभौ तद्देवते परीक्षेत ।९। उष्णिग्बृहत्यौ वा परिहाप्य ।१०। वर्षीयसी तु याज्या ।११। समे वा ।१२। यत्रैतेषां लक्षणानां किंचित्स्यात् ।१३। हुवे हवामहे श्रुध्यागहीदं बर्हिर्निषीद देवतानामेति पुरोनुवाक्यालक्षणानि ।१४। अद्धि पिब जुषस्व मत्स्वाव्यायस्व वीहि प्र देवतानामेति याज्यालक्षणानि । १५। पुरस्ताल्लक्षणा पुरोनुवाक्या ।१६। उपरिष्टाल्लक्षणा याज्या । १७। अनधिगतस्वदेवते नवाभ्यां यजेत् ।१८।

इममा शृणुधी हवं यत्त्वा गीर्भिर्हवामहे ।
एदं बर्हिर्निषीद नः ॥
स्तीर्णे बर्हिरानुषगा सदेतोपेलाना इह नो अद्य गच्छ ।
अहेलता मनसेदं जुषस्व वीहि हव्यं प्रयतमाहुतं नः ॥

इत्यूहेद्द्विदेवतबहुदेवतेषु ।१९। प्राकृतीर्वाभिसंनमेदप्राकृतीर्वाभिसंन-मेत् ।२०। ॥१७॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ॥

वसन्ते ब्राह्मणस्याग्न्याधेयम् ।१। ग्रीष्मे राजन्यस्य ।२। वर्षासु वैश्यस्य ।३। शरदि वा ।४। शिशिरः सर्ववर्णानाम् ।५। यथाकाममृतूनां सोमेन यक्ष्यमाणस्य ।६। अमावास्यायां पौर्णमास्यां वा दधीत ।७। शुक्लपक्षे वा पुण्ये नक्षत्रे ।८। कृत्तिकाप्रभृतीनि त्रीणि फल्गुनीप्रभृतीनि च ।९। ॥१॥

अथैष्टिकाखः ।१। सद्यो द्वादशाहे मास ऋतौ संवत्सरे वा ।२। अग्नये पवमानायेष्टिः ।३। पौर्णमासीविकारः ।४। अग्न आयूंष्यग्ने पवस्व ।५। तं हि शश्वन्त ईळते ते स्याम ये अग्नय इति स्विष्टकृतः ।६। अग्नये च पावकायाग्नये च शुचये द्वितीया ।७। अमावास्याविकारः ।८। अग्ने पावक स नः पावक ।९। अग्निः शुचिव्रततम उदग्ने शुचयः ।१०। अग्निमग्निं हवीमभिरग्निनाग्निः समिध्यत इति स्विष्टकृतः ।११। अदितये तृतीया ।१२। त्वमग्ने सप्रथाः सोम यास्त इति वृधन्वतावाज्यभागौ ।१३। उत त्वामदिते महि ।

महीमू षु मातरं सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे हुवेम ।

तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीं सुशर्माणमदितिं सुप्रणीतिम् ।१४।

ऐळो अग्न इळो अग्न इति विराजौ स्विष्टकृतः ।१५। चतस्रः कुर्वन्तो ऽग्नये प्रथमाम् ।१६। अग्ने द्युम्नेनोप त्वा शुक्रः ।१७। अर्चन्तस्त्वाग्ने स्तोमेनेति स्विष्टकृतः ।१८। ॥२॥

प्रथमे वा समानतन्त्रे ।१। मध्यमे वा ।२। द्विहविषो वा ।३। आदित्यस्यैन्द्राग्नो द्वितीयो ब्राह्मणस्य ।४। अग्नीषोमीयो वा ।५। ऐन्द्रो राजन्यस्य ।६। वैश्वदेवो वैश्यस्य ।७। विश्वे देवास: स्तीर्णे बर्हिषि ।८। आग्नेयौ वा दयो: पूर्वा ।९। आज्येन तनूदेवता: पुरस्तात्पुरोडाशस्याग्निं पवमानं पावकं च शुचिं चोपरिष्टात् ।१०। विश्वेभिरग्ने अग्निभिरग्ने विश्वेभिरग्निभिरिति स्विष्टकृत: ।११। अदितये द्वितीया ।१२। अमावास्याविकार: ।१३। तान्त्रीणां तनूदेवताभिरेकहविषस्त्र्यहं वैष्णवद्वितीयाभिरपरमादित्यतृतीयाभिरपरं दशान्यविकृताग्नेयी ।१४। सर्वास्तूपांशुहविष्टा ।१५। पाञ्चदश्यं च सामिधेनीनाम् ।१६। सप्तदशादित्यायाम् ।१७। चतुर्विंशतिर्दक्षिणा ।१८। द्वादश ।१९। षट् ।२०। त्रय: ।२१। शतमानश्चवासो ऽजाश्च ।२२। द्वादशरात्रं स्वयंहोमी स्यात् ।२३। सत्यवदनं च ।२४। अतिथिभ्यश्च दानम् ।२५। आहिताग्निर्मते नानिष्ट्वा पशुना मांसमश्नीयान्नानिष्ट्वाग्रयणेन नवानामोषधीनां फलानि ।२६। ॥२॥

पूर्वा दर्शपूर्णमासाभ्यामन्वारम्भणीयेष्टि: ।१। आग्नावैष्णव: सरस्वत्यै सरस्वते च ।२।

अग्नाविष्णू महि तद्वां महित्वं पातं घृतस्य गुह्यानि नाम ।
दमेदमे सुष्टुतिर्वामियानोप वां जिह्वा घृतमाचरण्यत् ॥ [3]

अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणा ।
दमेदमे सप्त रत्ना दधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुच्चरण्यत् ॥ [4] ३ ॥

पावका न: सरस्वतीमा शुक्राना: । [5] ४ । जनीयन्त: स्व वाग्धे । [6] ५ । पञ्चहविषमेके ऽग्नये भगिने अन्नपतये च । [7] ६ । त्वमग्ने वीरवद्यशस्त्वं

भगो नः ।[8]७। त्वमग्ने व्रतपा यद्वो वयम् ।[9]८। पौर्णमासीविकारः ।[10]९। धेनुश्च दक्षिणा ।[11]१०। ॥४॥

काम्यं पुनराधेयमजानानस्य ।१। आग्नेयो ऽग्नये च वैश्वानरायो-द्वासयिष्यमाणस्य ।२।

वैश्वानरो न ऊतय आ प्रयातु परावतः ।
अग्निर्नः सुष्टुतीरुप ॥[3]

पृष्टो दिवि ।[4]३। मध्यावर्षे पुनराधेयकालः ।[5]४। पुनर्वसू च नक्षत्रम् ।[6]५। या वाषाढ्या उत्तरामावास्या ।[7]६। मध्यन्दिनश्च कालः ।[8]७। पञ्चकपालस्त्वाग्नेयः ।[9]८। सामिधेन्यश्च पञ्चदश ।[10]९। त्रिषु च प्रयाजेष्वग्निशब्दो विकृतः ।[11]१०। तनूनपादग्निमिळो अग्निना बर्हिरग्निः ।[12]११। वार्त्रघ्नः पूर्व आज्यभागः ।[13]१२। अग्निं स्तोमेन बोधयेति वाग्नये बुद्धिमते ।[14]१३। अग्न आयूंषीत्युत्तरो ऽग्नये पवमानाय ।[15]१४। एह्यू षु ब्रवाणीति वेन्दुमते ।[16]१५। अग्निर्मूर्धेति वा रेतस्वते ।[17]१६। यथाचोदितं यजति ।[18]१७। अग्ने तमद्येति प्रथमावृतीये हविषो द्वितीयाचतुर्थ्यौ स्विष्टकृतः ।[19]१८। देवं बर्हिरग्नेर्वसुवने देवो नराशंसो ऽग्ना वसुवने ।[20]१९। अग्निशब्दं चतुर्षु पूर्वेषु प्रयाजेष्वनुयाजयोश्च विभक्तय इत्याचक्षते ।[21]२०। तास्वोपांशु ।[22]२१। उत्तरश्चाज्यभागः ।[23]२२। हविश्च ।[24]२३। सर्वं वा सह पूर्वाभ्यामनुयाजाभ्याम् ।[25]२४। हविरन्तं वा ।[26]२५। हविरेव वा ।[27]२६। पुनरुत्स्यूतो जरत्संव्याथः पुनःसंस्कृतः कद्रयो ऽनड्वान्हिरण्यं वा दक्षिणा ।[28]२७। अदितये द्वितीया ।[29]२८। अमावास्याविकारः ।[30]२९। आग्निवारुणी वा ।[31]३०। स त्वं नो अग्ने ऽवमस्त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वानिति ।[32]३१। ॥५॥

अग्निहोत्रं जुहोति सायं च प्रातश्च ।१। पुरा छायानां संसर्गाद्गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धरति ।२। प्रभात्यां रात्र्याम् ।३। प्रादुष्करणं नित्यधृतः ।४। गतश्रियः शुश्रुवान् ब्राह्मणो ग्रामणी राजन्यः ।५।

उद्ध्रियमाण उद्धर पाप्मनो मा यदविद्वान्यच्च विद्वांश्चकार ।
अह्ना यदेनस्कृतमस्ति किंचित्सर्वस्मान्मोद्धृतः पाहि तस्मात् ॥ ।६।
अमृताहुतिममृतायां जुहोम्यग्निं पृथिव्याममृतस्य जित्यै ।
तयानन्तं लोकमहं जयानि प्रजापतिर्यं प्रथमो जिगाय॥इति ।७।

रात्र्येति प्रातर्विकारः ।८। परिसमुह्य होष्यन् ।९। ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति त्रिस्त्रिरेकैकं पर्युक्ष्य हुत्वा च ।१०। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः ।११। यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य त्वा संतत्यै नयामीति गार्हपत्यात्संततामुदधारामाहवनीयात् ।१२। तन्तुं तन्वन्नित्यन्तरा श्वापदे गते ।१३। ॥६॥

प्रथमास्तमिते जुहोति ।१। दृश्यमाने वा नक्षत्रे ।२। उपोदयं व्युषिते ।३। उदिते वा ।४। पुरस्तात्तु काले मनः कुर्वीत ।५। तस्यापराधे प्रायश्चित्तम् ।६। उत्तीयाभ्युदितमा तमनादासित्वा हुत्वा वरं दत्त्वा भूरित्यनुमन्त्रयेत ।७। अहुत्वा वोद्धृत्याहवनीयमन्यं प्रणीय जुहुयात् ।८। पयो यवागूर्दध्याज्यमित्यग्निहोत्रहवींषि ।९। न दध्यधिश्रयति ।१०। नापः प्रत्यानयत्याज्ये ।११। कुशतरुणे प्रत्यस्याज्यस्तोभयति ।१२। पश्चादन्वाहार्यपचनाद्यजमानः प्रत्यङ्तिष्ठन्नादित्यमुपतिष्ठते सत्य ऋताय त्वा दक्षिणां नयामीति सायम् ।१३। ऋत सत्याय त्वा दक्षिणां नयामीत्याहवनीयं प्रातः ।१४। उत्तरेणान्वाहार्यपचनं यजमानस्य संचरः ।१५। दक्षिणतः पश्चादा-

हवनीयादासनम् ।१६। एवं गार्हपत्यात्पत्न्याः ।१७। वृष्टिरसि पाप्मानं मे वृश्च विद्यासि विद्य मे पाप्मानमित्याचामति ।१८। वाचं च यच्छति ।१९। ॥७॥

दक्षिणतो ऽग्निहोत्रीमुपसृजन्ति ।१। न चान्तरेण संचरेरन् ।२। न च शूद्रेण दोहयेत् ।३। अग्नये देवेभ्यो धुक्ष्वेति सायं जपति ।४। सूर्याय देवेभ्यो धुक्ष्वेति प्रातः ।५। अशनायापिपासे स्त्रियो वै स्त्रियं बाधन्ते स्त्रिया वां बाधे ऽग्निहोत्र्या वत्सेन वीरेणेति सायंप्रातः ।६। अन्वाहार्यपचनेन वीरेणेति स्त्रीवत्सायाम् ।७। सुभूतकृतः सुभूतं नः कृणुतेत्युपवेषेणोदीचो ऽङ्गारान्गार्हपत्यान्निरूह्याधिश्रयत्यशनायापिपासीयेनाग्निहोत्रवत्सात्या गार्हपत्येन वीरेणेति विकारः ।८। अग्नेष्ट्वा चक्षुषावेक्ष इति समिधमादीप्यावज्योत्य ।९। समाप ओषधीनां रसेनेति स्रुवेणापः प्रत्यानीय ।१०। प्रतितप्य तूष्णीं पुनरवज्योत्य ।११। त्रिरुपवादमुदगुदास्य ।१२। अनुच्छिन्दन्निव ।१३। नमो देवेभ्य इति दक्षिणतो ऽङ्गारानुपसृज्य ।१४। सुभूताय व इति समत्यूह्याङ्गारान्प्रत्युष्य ।१५। स्रुवं च स्रुचं च प्रतितप्योन्नयत्यशनायापिपासीयेन स्रुचा स्रुवेण वीरेणेति विकारः ।१६। चतुष्पञ्चकृत्वो वा ।१७। स्रुवेस्रुवे च मन्त्रः ।१८। उन्नीते स्रुचं संमृशति ।१९। सजूर्देवेभ्यः सायंयावभ्य इति सायं जपति ।२०। सजूर्देवेभ्यः प्रातर्यावभ्य इति प्रातः ।२१। उत्तरेण गार्हपत्यं स्रुचमुपसाद्य *[22] प्रादेशमात्रीं पालाशीं समिधमादाय स्रुचं च[23] समयातिहृत्य गार्हपत्य[24]माहवनीयस्य पश्चादुदगग्रेषु कुशेषु स्रुचमुपसाद्य[25] समिध-

* विकार इति वाक्यच्छेदः । तथापि सूत्राणि चत्वारो वाक्यापन्ने Comm.

मध्यादधात्यथनाधायिपाभीयेन समिधाहवनीयेन वीरेणेति त्रिकारः
।[26]२२। अङ्गुलं समिधो ऽतिहृत्याभिजुहोति ।२३। ॥८॥
अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायम् ।[27]१। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः
सूर्यः स्वाहेति प्रातः ।[1]२। दक्षिणं जान्वाच्यावषड्कारम् ।[2]३। उपसा-
द्योत्तरामसंसृजंस्तूष्णीं भूयसीं पूर्वस्याः ।[3]४। स्रुचि भूयिष्ठं कुर्यात् ।[4]५।
स्रुचो ऽभ्रेमाङ्गारानुपस्पृश्य द्विरुदीचीं स्रुचमुद्यम्योपसादयति ।[5]६।
आगन्प्राणः स्वर्गं लोकं जिते जयाम्यभयं मे ऽलोकताया अपुत्रताया
अपशुताया इति यजमानः पूर्वामाहुतिमनुप्राणिति ।[6]७। आगन्न-
पान आत्मानं विजिते विजयाम्यभयं मे ऽलोकताया अपुत्रताया
अपशुताया इत्युत्तरामन्ववानिति ।[7]८। या यज्ञस्य समृद्धस्याशीः सा
मे समृध्यतामिति ।[8]९। उभयोरुत्तरतः प्रतीचीं सायं द्विरुपमार्ष्टि
।[9]१०। ऊर्ध्वां दक्षिणतः प्रातः ।[10]११। पूर्वमुपमार्जनं कुशेषु निक्षिपत्योष-
धीः प्रीणामीति मनसा ।[11]१२। उत्तरं दक्षिणतः पाणिमुत्तानं
निदधाति पितॄन्प्रीणामीति मनसा ।[12]१३। द्विः प्रदेशिन्या प्राश्योप-
स्पृश्योदङ्[13]पर्यावृत्य[14] प्राग्दण्डया भक्षयित्वा[15] प्रत्यग्दण्डां पर्यस्य[16]
निर्लिह्य[17] प्रक्षाल्या[18]चम्य[19] प्रागुदीचीरप उत्सिच्य[20] प्रागुदीचीमुद्दि-
शति[21] ।१४।* एतदेकहोमे कर्म ।[22]१५। सर्वेषु तु जुह्वत्पूर्णां स्रुच-
मुत्तरेण गार्हपत्यं निधाय ।[23]१६। ॥९॥
इह पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधात्विह प्रजां जनयतु प्रजापतिः । अग्नये

---

* Comm. द्विः प्रदेशिन्या प्राश्नात्यप प्रागुदीचीमुद्दिशतीति सूत्रच्छेदः। तथापि तु व्यस्तानि वचस वचने.

रयिमते पशुमते पुष्टिपतये स्वाहा। अग्नये गृहपतये स्वाहा। अग्नये स्वाहा। तूष्णीं चतुर्थीं गार्हपत्ये।१।

तत्सवितुर्वरेण्यं भूर्वाग्ब्रह्म मह्यं मे भूयात्स्वाहा।

भर्गो देवस्य धीमहि भुवः प्राणो भूयान्भूयो मे भूयात्स्वाहा।

धियो यो नः प्र चोदयात्स्वर्णाम सर्वं सर्वं मे भूयात्स्वाहा।

अग्नये ऽन्नादायान्नपतये स्वाहेत्यन्वाहार्यपचने चतुर्थीं।२। महाव्याहृतिभिस्तिस्रो ब्रह्मवर्चसकामस्य।३। अविज्ञाता चतुर्थीं।४। याः स्रुच्यापस्तैधं ताः करोत्यग्निहोत्रहवण्यां गार्हपत्यस्य पश्चादञ्जलौ च पत्न्याः।५। सं त्वा सृजामि प्रजया धनेनेत्यञ्जलौ।६। प्रतितप्य स्रुचं निदधाति।७। ॥१०॥

दक्षिणतोऽन्वार्यं याजमानम्।१। उप प्रयन्तो अध्वरमयमग्निः सहस्रिण उभा वामयं ते योनिरयमिहास्य प्रजामिति सर्वा त्रिः प्रथमामुत्तमां च।२। आयुर्दा अग्ने ऽस्यायुर्मे देहि वर्चोदा अग्ने ऽसि वर्चो मे देहि तनूपा अग्ने ऽसि तन्वं मे पाह्यग्ने यन्म ऊनं तन्व१स्तन्म आ पृण

इन्धानास्त्वा शतं हिमा द्युमन्तं समिधीमहि।

वयस्वन्तो वयस्कृतं सहस्वन्तः सहस्कृतम्।

अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम्।

इति जपित्वा।३। चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीयेति त्रिः।४। सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसागथाः समृषीणां स्तुतेन सं प्रियेण धाम्ना समहमायुषा सं वर्चसा सं प्रजया सं प्रियेण धाम्ना सं रायस्पोषेण ग्मिषीयेत्युपविश्य।५। अस्य स्वाम्भो वो भक्षीय मह स्थ महो वो

भक्षीयोर्जं स्थोर्जं वो भक्षीय रायस्पोष स्थ रायस्पोषं वो भक्षीय ॥११॥

रेवती रमध्वमस्मिन्योनावस्मिँल्लोके ऽस्मिन्गोष्ठे ऽस्मिन्क्षये ऽस्मान्माक्षिष्यस्थां प्रतिष्ठायामिहैव स्तेतो मापगातेति गामभ्येति ।६। संहितासि विश्वरूप्यूर्जा माविश गौपत्येनेत्यस्या ललाटमुपस्पृश्य ।१। उप त्वाग्न इति तृचेनाग्ने त्वं न इति च द्वैपदेन गार्हपत्यम् ।२। इह एवादित एहि सूनृत एहीति गामभ्येति ।३। काम्या एत मयि वः कामधरणमिति वत्सस्य ललाटमुपस्पृश्य ।४। धामाश्वं स्वरणमिति तृचेनोत्तरतो ऽन्वाहार्यपचनम् ।५। अन्तरेण गार्हपत्याहवनीयौ मार्हिदं जपित्वाहवनीयमुपतिष्ठते ।६। तत्सवितुर्वरेण्यं कदा चन स्तरीरसि परि ते दूलभ इति चिरेताम् ।७। सर्वेषु तु शुक्रमहाव्याहृतिभिस्तिस्तिस्रः समिधो ऽभ्यादधात्याहवनीये वैकङ्कतीः ।८। दैव्यस्तन्तुरस्यनु त्वा रभे माहं त्वद्व्यवच्छित्सीत्याहवनीयस्य दक्षिणतो ऽङ्गारामुपस्पृश्य ।९। ततो ऽसि तन्तुरस्यनु मा संतनुहि प्रजया पशुभी रायस्पोषेण सुप्रजास्त्वेन सुवीर्येण मानुष्यस्तन्तुरस्यनु मा रभस्व मा त्वं मद्व्यवच्छित्था असाविति ज्येष्ठस्य पुत्रस्य नामाभिव्याहृत्य यावन्तो वा भवन्ति ।१०। आत्मनो ऽजातपुत्रः ।११। सत्येनावभृथमभ्यैत्स्यप्सु मतमित्याचम्य वाचं विसृजते ।१२। ॥१२॥

अथ प्रातः ।१। भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिर्भूयासं सुपोषः पोषैः सुवीरो वीरैरभयं ते ऽभयं नो अस्तु मनसा त्वोपतिष्ठे लोकमुपैमि स्वरित्याहवनीयम् ।२। अत्रैव तिष्ठन्नितरौ ।३। अभयं ते ऽभयं नो अस्तु वाचा त्वोपतिष्ठे प्रजामुपैमि पशूंश्चेति गार्हपत्यम् ।४।

अभयं ते ऽभयं नो अस्तु प्राणेन त्वोपतिष्ठे व्यानमुपैम्यायुषेत्यन्वाहार्यपचनम् ।५। अभयं वो ऽभयं नो अस्तु कामेन व उपतिष्ठे वित्तिमुपैमि भूतिं चेति सर्वान् ।६। समानं समित्संस्थया व्रतस्य विसर्जनात् ।७। अनेन वैव सायंप्रातः ।८। अनुपस्थानं वा प्रातः ।९। ॥१३॥

प्रवत्स्यन्नग्नीन् समीक्षते ऽभयं वो ऽभयं नो अस्त्विति ।१। नर्य प्रजां मे पाहि मानुषान्मा भयात् पाहीति गार्हपत्यम् ।२। अथर्य पितॄन् मे पाहि पित्र्यान्मा भयात् पाहीत्यन्वाहार्यपचनम् ।३। तमुत्तरेण गत्वा शंस्य पशून्मे पाहि दैवान्मा भयात्पाहीत्याहवनीयम् ।४। अन्नमन्नमिति त्रीणि पदान्यभ्युत्क्रम्य सकाशादागमनम् ।५। अन्युपस्थानस्त्वानर्थलुप्तं प्रवसन्नापेत् ।६। याजमानं च पर्वणि ।७। अनपेतं [illegible] कारणम् ।८। सन्निवेशयोर्वाचमस्य वाचं यता पुनरागम्य महाव्याहृतिभिर्विसर्गः ।९। चतुर्विधये ऽग्नीनां वासं यच्छेत् ॥१४॥

प्रोष्यायन् ।१०। तथा चैव समीक्षणम् ।१।

　　आगन्म वृत्रहन्तमं ज्येष्ठमग्निमानवं वसुवित्तमम् ।
　　अग्ने सम्राळभि द्युम्नमभि सह आ यच्छस्व ॥

शंस्य पशून्मे ऽनुपस्थामे पाहीव दैवान्मा भयादनुपस्थानान्मा पाहीत्याहवनीयम् ।२। तृणापचयनं समिदाधानं च सर्वेषु ।३।

　　अयमग्निः पुरीष्यो रयिमान् पुष्टिवर्धनः ।
　　अग्ने पुरीष्याभि द्युम्नमभि सह आ यच्छस्व ॥

---

* Comm. अर्यर्यन्त्येवमादिना मन्त्रेणान्वाहार्यपचनमुपतिष्ठते । उत्तरेण स्थितः । समिति यत्रादागमनप्रभृत्येव । अर्यादिविपर्ययात् ।

† शंस्येत्येवमादिना मन्त्रेणाहवनीयमुप॰ । दक्षिणाग्निमुत्तरेण गत्वा—

भवीयोर्जे स्थोर्जं वो भवीय रायस्पोष स्थ रायस्पोषं वो भवीय ॥१३॥

रेवती रमध्वमस्मिन्योनावस्मिंल्लोके ऽस्मिन्गोष्ठे ऽस्मिन्क्षये ऽस्मा-न्माविध्यस्तो प्रतिष्ठायामिहैव स्तेतो मापगातेति गामभ्येति ।६। संहितासि विश्वरूपूर्जा माविश गौपत्येनेत्यस्या ललाटमुपस्पृश्य ।१। उप त्वाग्न इति द्वचेनाग्ने त्वं न इति च द्वैपदेन गार्हपत्यम् ।२। इह प्रजादित एहि सूनृत एहीति गामभ्येति ।३। काम्या एत मयि वः कामधरणमिति वत्सस्य ललाटमुपस्पृश्य ।४। सोमानं स्वरणमिति द्वचेनोत्तरतो ऽन्वाहार्यपचनम् ।५। अन्तरेण गार्हपत्याहवनीयौ माहिर्भं जपित्वाहवनीयमुपतिष्ठते ।६। तत्सवितुर्वरेण्यं कदा चन स्तरीरसि परि ते दूलभ इति त्रिरेताम् ।७। सर्वेषु तु शुक्लमहा-ध्यायादिभिस्त्रिस्त्रिः समिधो ऽभ्यादधात्याहवनीये वैकङ्कती ।८। दैवसन्तुरस्यतु त्वा रभे मार्ह त्वद्व्यवच्छित्सीत्याहवनीयस्य दक्षिणतो ऽङ्गारानुपस्पृश्य ।९। ततो ऽसि तन्तुरस्यतु मा सन्ततुहि प्रजया पशुभी रायस्पोषेण सुप्रजास्त्वेन सुवीर्येण मानुषस्तन्तुरस्यतु मा रभस्व मा त्वं मद्व्यवच्छित्था अवाविति ज्येष्ठस्य पुत्रस्य नामाभिव्याहृत्य यावन्तो वा भवन्ति ।१०। आत्मनो ऽजातपुत्रः ।११। तथैनाव-भृथमभ्यवैत्यपु मतमित्याश्य वाचं विसृजते ।१२। ॥१३॥

अथ प्रातः ।१। भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिर्भूयासं सुपोषः पोषैः सुवीरो वीरैरभयं ते ऽभयं नो अस्तु मनसा त्वोपतिष्ठे लोक-मुपैमि स्वर्गेत्याहवनीयम् ।२। अत्रैव तिष्ठन्नितरौ ।३। अभयं ते ऽभयं नो अस्तु वाचा त्वोपतिष्ठे प्रजामुपैमि पशूंश्चेति गार्हपत्यम् ।४।

अभयं ते ऽभयं नो अस्तु प्राणेन त्वोपतिष्ठे व्यानमुपैम्यायुष्टेत्यन्वाहार्यपचनम् ।५। अभयं वो ऽभयं नो अस्तु कामेन व उपतिष्ठे वित्तिमुपैमि भूतिं चेति सर्वान् ।६। समानं समित्प्रभृत्या व्रतस्य विसर्जनात् ।७। अनेन वैव सायंप्रातः ।८। अनुपस्थानं वा प्रातः ।९। ॥१३॥

प्रवत्स्यन्नग्नीन् समीक्षते ऽभयं वो ऽभयं नो अस्त्विति ।१। नर्य प्रजां मे पाहि मानुषान्मा भयात् पाहीति गार्हपत्यम् ।२। अथर्य पितॄन् मे पाहि पित्र्यान्मा भयात् पाहीत्यन्वाहार्यपचनम् ।३। तस्योत्तरेण 8• गत्वा शंस्य पशून्मे पाहि दैव्यान्मा भयात्पाहीत्याहवनीयम् ।[4]४। उपयमनमिति त्रीणि पदान्यभ्युत्क्रम्य[*] सकाशादागमनम् ।[6]५। अन्नुपस्थानस्यानर्थलुप्तं प्रवसन्नपेत् ।[7]६। याजमानं च पर्वणि ।[8]७। अनपेतं हि कारणम् ।[9]८। सन्धिवेलयोर्वाचस्य वाचं यत्वा पुनराचम्य महाव्याहृतिभिर्विसर्गः ।[10]९। चतुर्विषये ऽग्नीनां वाचं यच्छेत् ॥१४॥

प्रोष्यायन् ।[11]१०। तथा चैव समीक्षणम् ।१।

आगन्म वृत्रहन्तमं ज्येष्ठमग्निमानवम् ।
अग्ने सम्राळभि द्युम्नमभि सह आ यच्छस्व ॥

शंस्य पशून्नो ऽजुगुपस्तान्नो पाह्येव दैव्यान्मा भयादजुगुपस्तस्मान्मा पाह्येत्याहवनीयम् ।२। तृणापचयनं समिदाधानं च सर्वेषु ।३।

अयमग्निः पुरीष्यो रयिमान् पुष्टिवर्धनः ।
अग्ने पुरीष्याभि द्युम्नमभि सह आ यच्छस्व ॥

---

* Comm. अथर्यत्येवमादिना मन्त्रेणान्वाहार्यपचनमुपतिष्ठते । उत्तरेण स्थितः । तमिति पदाद्रायत्याग्निमेव । अर्थाद्दक्षिणेसमाप्तः ।

† शंस्येत्येवमादिना मन्त्रेणाहवनीयमुप० । दक्षिणाग्निमुत्तरेण गत्वा—

अयं पितृं मे ऽजुगुपत्तं मे पाह्येव पित्र्यान्मा भयादजुगुपस्तस्मान्मा पाहीत्यन्वाहार्यपचनम् ।४।

अयमग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्यात्प्रजाया वसुवित्तमः ।
अग्ने गृहपते ऽभि द्युम्नमभि सह आ यच्छस्व ॥

नयं प्रजां मे ऽजुगुपत्तां मे पाह्येव मानुषान्मा भयादजुगुपस्तस्मान्मा पाहीति गार्हपत्यम् ।५। व्यवेतो ऽग्नीन्प्रवसति ।६। तेन चैवो-त्सृज्यते ।७। ॥१५॥

वास्तोष्पतीयं भौम्ये दमराचावरार्धे संप्रयातेषु ।१। अग्निष्ठस्य दक्षिणे युक्त उपोह्य चीवरं वास्तोष्पते प्रतिजानीहीत्यनूच्य वास्तोष्पते शग्मयेति यजति ।२। ऊते चाभाहितं त्यजेत् ।३। ॥१६॥

समारोहयमाणो गार्हपत्ये पाणी प्रतितप्य प्राणान्संमृशत्येषि मे प्राणमारोहेति ।१। सकृत्सकृन्मन्त्रेण द्विर्द्विस्तूष्णीम् ।२। अयं ते योनिरिति वारणी प्रतितपति ।३। सकृत्सकृन्मन्त्रेण द्विर्द्विस्तू-ष्णीम् ।४। एवमाहवनीयात् ।५। नित्यधृतादन्यस्मिन् ।६। अनस्त-मिते च मन्थनम् ।७।

उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वं देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन् ।
आयुः प्रजां रयिमस्मासु धेह्यजस्रो दीदिहि नो दुरोणे ॥

इत्यात्मनो ऽरण्योरुपावरोह्य मन्थनम् ।८। लौकिके वा लौकिके वा ।९। ॥१७॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे द्वितीयो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम्।

संस्थितायां पौर्णमास्यामिन्द्रायेष्टिर्विमृधे ।१। अमावास्याविकारः ।२। इन्द्र क्षत्रं मृगो न भीमः ।३। जुष्टो दमूना अग्ने शर्धेति स्विष्टकृतः ।४। अदितये ऽमावास्यायां संस्थितायाम् ।५। पौर्णमासीविकारः ।६। ये वैमृधस्य ते स्विष्टकृतः ।७। यावज्जीवं च ।८। प्रयोग आन्तात् ।९। ॥१॥

अनागते पर्वण्यामावास्ये प्रवसे ऽभ्युदितेष्टिः ।१। अग्नये दात्र इन्द्राय प्रदात्रे विष्णवे शिपिविष्टायेति ।२। निरुप्ते जानंस्तानेव विभजेत् ।३। अग्ने दादानो अग्ने हृष्टतः ।४। यच्चा ते मता हु भर ।५। अमावास्याविकारः ।६। धनुश्च चीषु दक्षिणा ।७। काले चामावास्यम् ।८। नाभ्यावृत्तिः पिण्डपितृयज्ञस्यास्ति ।९। ॥२॥

अतीते पर्वण्यामावास्ये प्रवसे ऽभ्युद्दृष्टेष्टिः ।१। अग्नये पथिकृत इन्द्राय वृत्रघ्ने वैश्वानराय ।२। वेत्था हि वेध आ देवानाम् ।३। मार्च्छयाय वह्दातुम् ।४।

ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम् ।
अजस्रं भानुमीमहे[5] ॥

नाभिं यज्ञानाम् ।[6]५। अमावास्याविकारः ।[7]६। दण्डोपानहं दक्षिणा ।[8]७। संस्थितायां चामावास्यम् ।[9]८। नाभ्यावृत्तिः पिण्डपितृयज्ञस्यास्ति ।[10]९। ॥३॥

अग्नये ऽग्निमते ऽग्न्याधानम्युद्धृते ।१। पथिकृते ऽन्तरेण विहारं

चक्रीवति वृत्ते नियतातिपत्तौ [illegible] ।२। वीतये मिथःसंसृष्टेषु ।३। विविचये धाम्येण ।४। संवर्गाय प्रदाव्येन ।५। शुचये क्षव्येण ।६। अप्सुमते वैद्युतेन ।७। व्याधिशाये रुद्राय ।८। अध्वानं गमिष्यन् पृष्ठे पथिकृते ।९। सार्वकामिक्ययस्ये कामाय ।१०। व्रतपतये व्रत्यवेलां प्रोष्यामत्यं वा चरित्वा ।११। व्रतभृते ऽश्रुकृत्वा ।१२। गृहदाहे क्षामवते ।१३। मरुद्भ्यो यमौ प्रजातायाम् ।१४। ॥४॥

अग्निमग्निं हवीमभिरग्निनाग्निः समिध्यते ।१। अग्न आ याहि वीतये ये। अग्निं देववीतये ।२। कया नो अग्ने विवसस्त्वामग्ने मानुषीः ।३। कुविसु नो गा नो अभिन्नसाधने ।४। अप्स्वग्न उरौ महान् ।५। कद्रुद्रायाग्नाम ते ।६। वयमु त्वा पथस्पते पथस्पथः ।७।

अग्निः परेषु धामसु कामो भूतस्य भव्यस्य ।
सम्राळेको वि राजति[8] ॥

अगन्नाम तम् ।[9]८।

त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिरग्ने देवाँ इहा वह ।
उप यज्ञं हविश्च नः[10] ॥

व्रतानि बिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यो भवा नो दूतो अजरः सुवीरः ।
दधद्रत्नानि सुमृळीको अग्ने गोपाय नो जीवसे जातवेदः ॥ ।[11]९।

तथा रजांसि पत्युतस्थे वसूनि पुर्वणीक होतः ।[12]१०।

मरुतस्त्वेपसंदृश आ यात यमाविव ।
शुभ्रा हिरण्यखादयः[13] ॥

शतत्विषो मरुतः श्रिये कमिति वा ।[14]११। ॥५॥

ज्ञातयो ऽसंविदाना बहुदेवतामिष्टिं निर्वपेरन् ।१।

अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात्सोमो रुद्रैरभि रक्षतु त्मना।
इन्द्रो मरुद्भिर्ऋतुथा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणः शर्म यंसत् ॥[2]
समग्निर्वसुभिर्नो अव्यात्सं सोमो रुद्रियाभिस्तनूभिः।
समिन्द्रो रातहव्यो मरुद्भिः समादित्यैर्वरुणो विश्ववेदाः। ३[3]।

संज्ञानमिति च जपेरन्। ४[4]। ॥६॥

मित्रविन्दायाः ।१। पञ्चदश सामिधेनीः ।२। अग्निना रयिं गयस्फान इत्याज्यभागौ ।३।

अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता यः सहस्री।
पूषा नो गोभिरवसा सरस्वती त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः ॥[4]
त्वष्टा रूपाणि दधती सरस्वती पूषा भगं सविता मे ददातु।
बृहस्पतिर्ददिन्द्रो बलं मे मित्रः क्षत्रं वरुणः सोमो अग्निः॥। ४[5]।

नू नो रास्व सहस्रवत्तु नो मञ्जुवविप इति स्विष्टकृतः। ५[6]। सहस्रं दक्षिणा। ६[7]। देवतानुपूर्व्यं पुरोनुवाक्यास्विनिगमेषु। ७[8]। याज्यावदा-देशे। ८[9]। यथासंप्रेषितं वा। ९[10]। ॥७॥

फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां प्रयोगोऽदीक्षितायमानाम्।१। वसिष्ठयज्ञस्यामावास्यायां साकंप्रस्थाय्यस्य च। २। पञ्चदश वर्षाणि दाक्षायणयज्ञस्य।३। संवत्सरंसंवत्सरं वा सर्वेषाम्।४। न प्रयुञ्जानस्य नित्यौ दर्शपूर्णमासौ वर्तेते।५। दाक्षायणयज्ञस्य।६। पौर्णमासानि पूर्वेद्युः।७। अग्नीषोमीयो वा।८। आग्नेयः सांनाय्यं चैन्द्रं पौर्णमास्याम्।९। अपरपक्षे दीक्षितव्रतोऽतिथिभ्यो ददाति।१०। सत्यव्रतो वा।११। अभ्यञ्जनहस्ताविकपल्पूलितानि न वसीत।१२। अनिरुच्छिष्टाशनः।१३। न लौहित्यं प्राप्नुयात्।१४। सोमं राजानं चन्द्रमसं भक्षयामीति मनसा ध्यायन्नश्नाति

।१५। आमावास्यानि पूर्वेद्युः ।१६। ऐन्द्राग्नो वा ।१७। आग्नेयो मैत्रावरुणी च पयस्यामावास्यायाम् ।१८। एतेन या उत वा विदु ।१९। पुरा शंयोर्वाकादूर्ध्वं वानावाह्य वाजिनो यजति ।२०। उत्तमे प्रयाजे निगच्छन्ति यथार्थे च सूक्तवाके ।२१। वाजिनो देवा हविर्जोषयिष्यन्ते वर्धयिष्यन्ते महो ज्यायः करिष्यन्ते ।२२। शं नो भवन्तु वाजिनो वाजेवाज इत्यूर्ध्वमुरनवानं यजति ।२३। वाजिनस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्कारः ।२४। यजमानो ब्रह्मा होताध्वर्युराग्नीध्रश्च समुपह्वय भक्षयन्ति ।२५। प्रथमो जघन्यश्च यजमानः ।२६।

यन्मे रेतः प्र धावति यद्वा सिक्तं प्र जायते ।
राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु धारयामसि ॥

वाजो ऽसि वाजिनमसि वाजो मयि धेहीति भक्षमन्त्रः ।२७। ॥८॥

इलादधस्य ।१। आग्नेय सारस्वत्यौ च ।२। अग्नीषोमीयः सोपांशुयाजः सांनाय्यं चैन्द्रं पौर्णमास्याम् ।३। एतानि च दाक्षायणयाज्ञिकानि ।४। आग्नेयः सारस्वते च ।५। ऐन्द्राग्नो मैत्रावरुणी च पयस्यामावास्यायाम् ।६। समानं वाजिनम् ।७। ॥ ९ ॥

सार्वसेनियज्ञे ।१। उभयानि हवींष्येकस्यामिष्टौ ।२। पौर्णमासानि पूर्वाणि ।३। अर्धन्तस्साकमग्ने अध्वरमित्युत्तरस्याग्नेयस्य ।४। नामावास्यां यजते ।५। पिण्डपितृयज्ञं तु करोति ।६। न शौनकयज्ञे शाकंप्रस्थाय्ये [redacted] विकारो होतुरस्ति ।७। ॥ १० ॥

सार्वसेनियज्ञेन वसिष्ठयज्ञो व्याख्यातः ।१। पूर्वाणि त्वामावास्यानि ।२। न पौर्णमासीं यजते ।३। इति दर्शपूर्णमासायनानि ।४। काम्यानि ।५। पाञ्चदश्यं च सामिधेनीनाम् ।६। आग्नेयाग्नावैष्णवौ ।७। पौर्णमा-

सौविकारः ।८। सदा यजते ऽन्यच पर्वणः ।९। सुन्ययनमित्याचचते ।१०। आग्नेयैन्द्रो वैश्वदेवः ।११। अमावास्याविकारः ।१२। सदा यजते ऽन्यच पर्वणः ।१३। अदीचितः कृष्णाजिनं प्रतिमुञ्चते ।१४। तुरायणमित्याचचते ।१५। संवत्सरप्रयोगे च ।१६। ॥ ११ ॥

सौमी श्यामाकेष्टिः ।१। वैणवी च ।२। ऐन्द्राग्न आग्नेन्द्रो वा वैश्वदेवो द्यावापृथिवीयश्च व्रीहियवानाम् ।३। सद्दाज्यभागे ।४। इमं यज्ञं या ते धामानि दिवीति ।५। सौम्यस्य मधुपर्को दक्षिणा ।६। इयं वामस्य मन्मन इति नु ।७। आ घा ये सुकर्माणः सुरुचः ।८। मही द्यौर्वी पृथ्वी ।९। वैश्वदेवद्यावापृथिवीयौ चोर्यांऽश ।१०। विराजौ स्विष्टकृतः ।११। वत्सः प्रथमजो दक्षिणा ।१२। समाप्य वा दर्शपूर्णमासाभ्याम् ।१३। दर्शपूर्णमासौ वा नवानाम् ।१४। अग्निहोत्रं वा यवाग्वा सायंप्रातः ।१५। अग्निहोत्रीं वा नवानादयित्वा तस्यै दुग्धेन सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहुयात् ।१६। गार्हपत्ये वा स्थालीपाकं श्रपयित्वाग्रयणदेवताभ्यः स्विष्टकृच्चतुर्थीभ्यः स्वाहाकारेणाहवनीये जुहुयात् ।१७। ॥१२॥

फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां प्रयोगश्चातुर्मास्यानाम् ।१। चैत्र्यां वा ।२। वैश्वानरीयपार्जन्येष्टिः पूर्वस्यां पौर्णमास्याम् ।३। पर्जन्याय प्र गायत ।४। उत्तरस्यां वैश्वदेवम् ।५। आग्नेयः ।६। सौम्यसावित्रौ ।७। सारस्वतपौष्णौ ।८। मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्यः ।९। वैश्वदेवी ।१०। द्यावापृथिवीयश्च ।११। हिरण्यपाणिमूतय उदीरय ।१२। युवन्त शुक्रं ते ।१३। इहेह वः प्र चित्रम् ।१४। अग्निमन्थनीयासामनु हविषु ।१५। पश्चादेदेरवस्थायाग्नये मथ्यमानायेति संप्रेषितः ।१६। अभि त्वा

देव सवितः [17] । मही द्यौः [18] । त्वामग्ने पुष्करादिति च तिस्रः [19] । उत ब्रुवन्तु जन्तव इति जाताय [20] । आ यं हस्ते न खादिनमिति हस्तेन धार्यमाणाय [21] । उत्तरे प्रह्रियमाणाय [22] । अग्निनाग्निः समिध्यते [23] । त्वं ह्यग्ने अग्निना [24] । तं मर्जयन्तेत्य[25]ग्निमन्थनीयाः ।१७[26]। नव च प्रयाजाः ।१८[27]। चतुर्थोत्तमावन्तरेण चत्वारः ।१९[28]। दुरो अग्न आज्यस्य व्यन्तु [29] । उषासानक्ता अग्न आज्यस्य वीताम् [30] । दैव्या होतारा अग्न आज्यस्य वीताम् [31] । तिस्रो देवीरग्न आज्यस्य व्यन्तु ।२०[32]। सद्वन्तावाज्यभागौ ।२१[33]। मा त्रिवद्यावापृथिवीयौ चोपांशु ।२२[34]। विराजौ स्विष्टकृतः ।२३[35]। वत्सः प्रथमजो दक्षिणा ।२४[36]। नवानुयाजाः ।२५[37]। प्रथमद्वितीयौ तु चलन्तरेण ।२६[38]। देवीर्द्वारो वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु [39] । देवी उषासानक्ता वसुवने वसुधेयस्य वीताम् [40] । देवी जोष्ट्री वसुवने वसुधेयस्य वीताम् [41] । देवी ऊर्जाहुती वसुवने वसुधेयस्य वीताम् [42] । देवा दैव्या होतारा वसुवने वसुधेयस्य वीताम् [43] । देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु ।२७[44]। समानं वाजिनम् ।२८[45]। संस्थितायां पौर्णमासम् ।२९[46]। मांसाशनं ब्रह्मचर्यं प्राङ्धः शेत ऋतुकाले वा जायामुपेयात्सत्यवदनं चान्तरालव्रतानि ।३०[47]। ॥१. २॥

आषाढ्यां वरुणप्रघासाः फाल्गुनीप्रयोगस्य ।१। चैत्रीप्रयोगस्य श्रवणायाम् ।२। पौष्णान्तानि वैश्वदेविकानि ।३। ऐन्द्राग्नो वारुणी पयस्या मारुती कायश्च ।४। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि ।५। मरुतो यद्ध यूयमस्मान् ।६। हिरण्यगर्भो यः प्राणत इति ।७। आहवनीयाद्द्वावग्नी प्रणयन्ति ।८। प्र देवं देव्येति तिसृणामासीनः प्रथमाम् ।९।

उत्तरे अनुसंयन्।१०। इडायास्त्वेति साद्यमानयोरिध्मयोः।११। अग्ने विश्वेभिः स्वनीक सीद होतर्नि होता त्वं दूतः।१२। इत्यग्निप्रणयनीयाः।१३। यत्र चासीनः प्रथमामन्ववोचत्तत्स्थलोत्सृज्यते।१४। उत्तरस्यां वेदौ होतृकर्म।१५। उपांशु कार्यः।१६। गोमिथुनौ दक्षिणा।१७। अध्वर्युर्वेदिं स्तृणाति।१८। वारुण्या निष्कासेनावभृथमवेति यथा सोमे।१९। उरुं हि राजा शतं ते।२०। समानमन्यद्वैश्वदेवेन।२१। ॥१४॥

कार्त्तिक्यां साकमेधाः फाल्गुनीप्रयोगस्य।१। आग्रहायण्यां चैत्रीप्रयोगस्य।२। अग्नये ऽनीकवते पूर्वस्यां पौर्णमास्यामिष्टिः पूर्वाह्णे।३।

अनीकैर्द्वेषो ऽर्दयाग्ने विश्वाभिरूतिभिः।
रयिं नो देहि जीवसे ॥ [4]

सैनानीकेन।४।[5] मध्यन्दिने मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यः।५।[6] सांतपना यो नो मरुतः।६।[7] सायं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यः।७।[8] अग्निना रयिं गयस्फान इत्याज्यभागौ।८।[9] गृहमेधास आ गत प्र बुध्ना वः।९।[10] त्वां चित्रश्रवस्तम यद्वाहिष्ठमिति स्विष्टकृतः।१०।[11] न निगदमाह।११।[12] न सामिधेनीरन्वाह।१२।[13] आज्यभागप्रभृतीड्येडान्ता।१३।[14] तस्य निष्कासं प्रातः पूर्णदर्व्यं कृत्वेष्टिं मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः।१४।[15] क्रीळं वः पर्वतश्चित्।१५।[16] महाहविषि।१६।[17] ऐन्द्राग्नान्तानि वारुणप्रघासिकानि।१७।[18] माहेन्द्रो वैश्वकर्मणश्च।१८।[19] वाचस्पतिं या ते धामानि परमाणीति।१९।[20] उपांशु वैश्वकर्मणः।२०।[21] एकस्याग्निः प्रणीयते।२१।[22] ऋषभो दक्षिणा।२२।[23] न वाजिनं नावभृथो भवति।२३।[24] समानमन्यद्वरुणप्रघासैः।२४।[25] ॥१५॥

अपराह्णे पित्र्या त्रिहविरिष्टिः ।१। सोमाय पितृमते पितृभ्यो वा सोमवद्भ्यः पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यः ।२। अग्निश्च कव्यवाहनः स्विष्टकृद्भवति ।३। त्वं सोम प्र चिकितः सोमो धेनुं त्वं सोम पितृभिरिति सोमस्य पितृमतः ।४। उदीरतामङ्गिरसो ये नः पूर्व इति सोमवताम् ।५। उपहूता माहं पितॄन्बर्हिषद इति बर्हिषदाम् ।६। अव सृज ये चेहाग्निष्वात्ता इत्यग्निष्वात्तानाम् ।७। एकैका याज्या द्वे द्वे पूर्वे पुरोनुवाक्ये ।८। अर्थतस्ते नामामनने ।९। ये सातृपुस्त्वमग्न ईळित इत्यग्नेः कव्यवाहनस्य ।१०। प्राचीनावीत्येता देवता यजति ।११। निगमस्थानेषु चानुवर्तयति ।१२। पितृमन्त्रं परिहाप्य ।१३। यज्ञोपवीतीति जातूकर्ण्यः ।१४। संप्रैषेषु स्वधामन्त्रे क्रियमाणे ये स्वधामहे स्वधा नम इति येयजामहवषट्कारयोः स्थाने ।१५। दक्षिणान्वाहार्यपचनात्परिश्रिते चरन्ति ।१६। अपरेण वेदिं दक्षिणा तिष्ठति ।१७। न च बर्हिराक्रामति ।१८। उत्सर्गो जपानाम् ।१९। कर्माणि तूष्णीं जपमन्त्राणि ।२०। उपसदि चेत्याचार्याः ।२१। कर्म तु न्यायः ।२२। उभयतस्त्र्येकां सामिधेनीं त्रिरनूच्य नावेयमाह ।२३। अपबर्हिषः प्रयाजानिष्ट्वा सो अग्ने सुकेतुना त्वं सोम महे भगमिति जीवन्वन्तावाज्यभागौ ।२४। उपहूयेलां न प्राश्नन्ति ।२५। अवघ्राय भागान्भक्षयन्ति ।२६। पितृभ्यो दत्ते ।२७। ॥१६॥

अया विष्ठा जनयन्कर्वराणि स हि घृणिरुरुर्वराय गातुः ।
स प्रत्युदैद्धरुणं मध्वो अग्रं स्वां यत्तनुं तन्वामैरयत ॥

इति जपन्त उत्तरेणान्वाहार्यपचनं गत्वा ।१। सुसंदृशं त्वा वयं-मक्षन्नमीमदन्तोपो षु शृणुहीत्याहवनीयमुपस्थाय ।२। मनो न्वा

ऽवामह इति द्वचेन दक्षिणाग्निम् ।३। आ म एतु मनः पुनरिति सृयुः ।४। अग्निं तं मन्य इति द्वचेनाग्ने त्वं न इति च द्वैपदेन गार्हपत्यम् ।५। तच्चक्षुरित्यादित्यमुपस्थाय ।६। अपबर्हिषावनुयाजाविष्ट्वा ।७। न सूक्तवाके यजमानस्य नाम गृह्णाति ।८। प्रत्यक्ता च ।९। त्र्यम्बकान्संस्थाप्य मैत्रश्चरुः ।१०। अदितये वा ।११। मित्रस्य चर्षणीधृतो महाँ आदित्यः ।१२। संस्थितायां पौर्णमासम् ।१३। ॥१७॥

शुनासीरीयं ।१। पौष्णान्तानि वैश्वदेविकानि ।२। शुनासीरीयो वायव्यं पयः सौर्यश्च ।३। शुनासीराविमां शुनं नः फालाः ।४। तव वायवृतस्पते ऽध्वर्यवश्चक्रवांसः ।५। तरणिर्विश्वदर्शतो दिवो रुक्म इति ।६। उपांशु सौर्यः ।७। अश्वः श्वेतो दक्षिणा ।८। गौर्वा ।९। सीरं वा द्वादशायोगम् ।१०। न वाजिनम् ।११। समानमन्यद्वैश्वदेवेन ।१२। पौर्णमासं लप्स्यमाने ।१३।

इन्द्रस्य नः शुनासीराविमं यज्ञं मिमिक्षताम् ।
गर्भान्धत्तं स्वस्तये ॥[14]
ययोरिदं [विश्वं] भुवनमा विवेश ययोरानन्दो निहितो महश्च ।
शुनासीरावृतुभिः संविदाना इन्द्रवन्ता हविरिदं जुषेथाम् ॥ ।१४।[15]
इन्द्राय शुनासीराय स्रुचा जुहुतना हविः ।
जुषतां प्रति मेधिरः ॥[16]
प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै हर्यश्वाय भरता सजोषाः ।
इन्द्र ऋभुभिर्ब्रह्मणा संविदानः शुनासीरी हविरिदं जुषस्व ॥ ।१५।[17]

शुनं हुवेमाश्वायन्तः ।१६।[18] साकमेधैरिष्ट्वान्वहं शुनासीर्यम् ।१७।[19] माघ्यां वा पौर्णमास्याम् ।१८।[21] सोमेनोत्सर्गः पशुनेष्ट्वा वा ।१९।[21]

इत्यभ्युदितयोस्त्वभ्यस्तमितयोर्वान्येन वा नष्टयोः कारणेनाग्न्याधेयेनोत्पादयेत् ।१७। ॥१८॥

उपसृष्टा चेदग्निहोत्री वाश्येत स्वयवसादिति यवसमुष्टिं प्रयच्छेत् ।१। उपविशेच्चेत् ।

यस्माद्भीषा निषीदसि ततो नो अभयं कृधि ।
प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृळ नमो रुद्राय मीळ्हुषे ॥

इत्यार्द्रदण्डेनोत्थाप्य

उदस्थाद्देव्यदितिरायुर्यज्ञपतावधात् ।
इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय च ॥

इत्यनुमन्त्रयेत ।२। देयाय वा दद्यात् ।३। हविषि स्कन्ने ऽस्कार्यं वो

ययोरोजसा स्कभिता रजांसि वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा ।
या पत्येते अप्रतीता सहोभिर्विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ ॥

इत्यद्भिरुपनिनीयास्कानधित प्राजनि । दिवं देवांस्तृतीयं यज्ञो ऽगात्ततो मा द्रविणमष्ट्वन्तरिक्षं पितॄंस्तृतीयं यज्ञो ऽगात्ततो मा द्रविणमष्टु पृथिवीं मनुष्यांस्तृतीयं यज्ञो ऽगात्ततो मा द्रविणमष्टित्यनुमन्त्रयेत ।४। यद्ब्राह्मणो जुगुप्सुर्न भक्षयेदेतद्दुष्टस्य लक्षणम् ।५। तस्यापः प्रतिपत् ।६। शेषे विद्यमाने तेन समापनम् ।७। शेषाभावे ऽन्यदुत्पादयेत् ।८। तस्मिन्द्रव्ये ऽविद्यमाने यत्सामान्यतमं मन्येत तत्प्रतिनिदध्यात् ।९। एष प्रतिनिधीनां धर्मः ।१०। अविकारश्च शब्दानाम् ।११। अप्रत्तदेवते दुष्टे नावृत्तिरस्ति हौत्रस्यान्यद्धविः संस्कृत्य प्रयच्छेद्देवतायै ।१२। नावृत्तिः प्रत्तदोषे ऽस्ति लुप्यते स्विष्टकृदिलं भक्षाश्च ।१३। आज्येन परम् ।१४। अन्यासु देवता-

स्विष्टासु दुष्टेन वा शेषवति तस्मै प्रदानमावर्तेत ।१५। सर्वेष्विरशेषे ।
१६। कृतस्थानादृत्तिर्गुणलोपे संनिपातप्रधानत्वात् ।१७। मन्त्रं नानु-
जपेत् ।१८। अनुजपेदिति जातूकर्ण्यः ।१९। अन्याभ्यो गृहीते
ऽन्यासु चावाहितासु चोदिताभ्यः प्रयच्छेदाज्येनावाहिता यजेत्
।२०। ॥२०॥

हविःपशुबन्धेषु सोमे च प्रायश्चित्तं ब्रह्मा जुहोति ।१। ऋग्वेदे
चेद्दोषः भूः स्वाहेति गार्हपत्ये ।२। यजुर्वेदे चेद्भुवः स्वाहेत्यन्वा-
हार्यपचने ।३। सोमे त्वाग्नीध्रीये ।४। सामवेदे चेत्स्वः स्वाहेत्याहव-
नीये ।५। भूर्भुवः स्वः स्वाहेत्यज्ञायमाने दोषे ।६। अनुपस्थाय
प्रवर्गे प्रतिदिशमुपस्थानम् ।७। उपस्थायाप्रवर्गे यथा प्रैष्य ।८।
समारोह्याप्रवर्गे मन्थनम् ।९। नारण्योरप्युपस्थानम् ।१०। नाहोमे-
नाग्निव्यया वाग्नीनुत्सृजेत् ।११। प्रायश्चित्तं तु कृत्वातीतानि कर्माणि
प्रतिनिदध्यात्प्रतिनिदध्यात् ।१२। ॥२१॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे तृतीयो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ॥

पत्नीयजमानौ व्रतम् ।१। अश्नीयातां प्राग्वत्सापाकरणात् ।२। यदन्यन्मांसलवणमिथुनमापेभ्यो येन च द्रव्येण यक्ष्यमाणः स्यात् ।३। ॥१॥

अग्नीनन्वादधातीष्टिपशुपर्वसु पूर्वेद्युः ।१। आहवनीये महाव्याहृत्योत्तमया ।२। प्रथमया गार्हपत्ये ।३। दक्षिणाग्नौ मध्यमया ।४। वेदे च तूष्णीम् ।५। आहवनीये द्वयमौ समस्ताभिः ।६। महाव्याहृतीनां वा स्थाने चतस्रो विहव्यस्यानुपूर्व्येण ।७। उपस्थानं च शेषेण ।८। अप नः शोशुचदघमिति षडृचेन यस्त्वा हृदा त्वं नो अग्ने अधराविति वा द्वाभिः ।९। प्राग्नये वाचमिमं स्तोममिति चोपस्थानं सूक्ताभ्याम् ।१०। तूष्णीं प्रागहोमम् ।११। महाव्याहृतिभिः पैङ्ग्यम् ।१२। कौषीतकं विहव्येन ।१३। आरुणमुत्तमम् ।१४। ॥२॥

पिण्डपितृयज्ञो ऽपराह्णे ऽमावास्यायाम् ।१। दक्षिणाग्नेः पुरस्तात्कूर्पं स्थालीं स्फ्यं पात्रीमुलूखलमुसले च संसाद्य ।२। गार्हपत्यस्य पश्चाद्दक्षिणाग्रेषु कुशेषु स्फ्यं निधाय ।३। उपरिष्टाद्व्रीहीन्पात्र्याम् ।४। पुरस्तात्कूर्पे स्थालीम् ।५। आच्य सव्यं जानु नीचा मुष्टिना व्रीहीन् गृह्णाति पितॄन्ध्यायन् ।६। यथाधोबिलाद्धृतः स[7] स्वात्पत्न्या सकृत्फलीकृतान्[8]दक्षिणाग्नौ श्रपयित्वा[9]भिघार्य[10] प्रत्यगुदास्या[11]वसिच्य परिसमुह्य परिस्तीर्य पर्युक्ष्य[12] दक्षिणं जान्वाच्य[13] यज्ञोपवीती प्राङासीनो मेक्षणेन जुहोति । [14]८। * ॥३॥

* Comm. पत्न्या सकृत्फलीकृतानित्यारभ्य जुहोतीत्यन्तं सूत्रं यद्यपि ह्यष्टप्रत्ययानि षड्धा व्याख्यायन्ते ।

अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहा यमायाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेति ।१। मेक्षणमनुप्रहृत्य[2] दक्षिणा दक्षिणाग्रैरपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति स्फ्येनोन्मृज्या[3]भ्युक्ष्य[4]

ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमाना असुराः सन्तः स्वधया चरन्ति।

परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टांल्लोकात्प्रणुदात्यस्मात् ॥

इत्युल्मुकमुन्मृज्य दक्षिणार्धे निधाय[5] मूले कुशान्सकृल्लूनानुन्मृष्टे निधाया[6]मावयनेनिक्ष्व ये च त्वामत्रान्विति पितुर्नामादिश्य कुशेष्वपो निषिञ्चत्यवाचीनपाणिना*।२।[7] एवं दक्षिणतः पितामहस्य।३।[8] प्रपितामहस्य च।४।[9] अथावेतत्ते ये च त्वामत्रान्विति पिण्डान्यथावनेजितं निधाय।५।[10] उभावेकस्मिन्पितृभेदे।६।[11] नं जीवपितुरस्ति।७।[12] न जीवान्तर्हिताय।८।[13] येभ्यो वा पिता तेभ्यः पुत्रः।९।[14] होमान्तं वा।१०।[15] अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागं पितर आवृषायध्वमिति।११।[16] उदङ्पर्यावृत्य।१२।[17] चिरा तमनाद्वासित्वा।१३।[18] अमीमदन्त पितरो यथाभागमवीवृषन्तेति प्रतिपर्यावृत्य।१४।[19] तथैवावनेज्य।१५।[20] ॥४॥

नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः शोषाय। नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरो बलाय नमो वः पितरो मृत्यवे। नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरः पितरो नमो वः। ये ऽत्र पितरः पितरः स्थ यूयं तेषां श्रेष्ठा भूयास्थ। य इह पितरो मनुष्या वयं तेषां श्रेष्ठा भूयास्म। या अत्र पितरः स्वधा युष्माकं सा। य [illegible] पितर

---

* Comm. मेक्षणमनुप्रहृत्य। इत्यारभ्यावाचीनपाणिनेति सूत्रान्तः। अत्रमन्त्रु मात्रापन्ने ह्यानानि प्रतिपत्तिकार्यम्।

एधतुरस्माकं च। मदन्तः पितरो दत्तेति।१। एतद्वः पितरो वास इति वध्यं पितर इति चौणि सुचाग्रमुपन्यस्य।२। ऊर्जं वहन्तीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतम्। स्वधा स्थ तर्पयत नः पितॄनित्युदकशेषं निनीय।३। अवघ्राय पिण्डान्।४। अवधाय प्राश्नीयात्।५। ब्राह्मणाय वा दद्यात्।६। अप्सु वाभ्यवहरेत्।७। मध्यमपिण्डं पत्नी पुत्रकामा प्राश्नीयात्।

आ धत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजम्।
यथेह पुरुषो ऽसत्॥

इति।८। उल्मुकमग्नौ कृत्वा।९। यज्ञदाच्छिन्नमनुमन्त्रय।१०। अग्निहोत्रं यथार्थेव सायंप्रातः।११। स्वयंहोमश्च पर्वणि।१२। एतेनैव धर्मेणानाहिताग्नेः पिण्डपितृयज्ञः[13] क्रियेत।१३[14]॥५॥

दक्षिणतोन्यायं ब्रह्मकर्म।१। पश्चात्तु पित्र्यायाम्।२। यजमाननिमित्तो विपर्ययः।३। अग्रेण यजमानमासनम्।४। समानं चोत्तरणनिरसनम्।५। तयोपवेशनम्।६। कर्मादौ देशग्रहणं च।७। प्राग्गता विकारः।८। बृहस्पतिर्ब्रह्मा स यज्ञं पातु स यज्ञपतिं स मां पातु बृहस्पतिर्देवो ब्रह्माहं मानुषो भूर्भुवः स्वरोऽमित्युपविश्य।९। साद्यं च सर्वकर्मणाम्।१०। समस्तत्तु वाग्यमनम्।११। सर्वासु गतिषु यथा प्रजन्त्यन्यथा ततः प्रत्यायन्ति।१२। अनुप्रमेत्यग्नौ प्रणीयमाने।१३। सहैवोपवेशनम्।१४। अपो ब्रह्मणो ऽन्याधेये।१५। सर्वेषां वा।१६। कर्मप्रस्तावामन्त्रित ओमित्युक्त्वा यथाकर्म प्रसौति।१७।॥६॥

प्रणीताकाले वाग्यमनम्।१। हविष्कृता विसर्गः।२। दृष्टे च स्विष्ट-

शंय्वनुयाजप्रसवेन विसर्गः ।३। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्ष इति प्राशित्रं प्रतीक्ष्य ।४। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामीति प्रतिगृह्य ।५। पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयाम्यदित्या उपस्थ इति प्राग्दण्डं स्थण्डिले निधाय ।६। उपकनिष्ठिकयाङ्गुष्ठेन च प्राशित्रं गृहीत्वा ।७। अग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामीति प्राश्यासंखादन् ।८। शान्तिरसीत्याचम्य ।९। प्राणान्संमृशति ।१०। प्राणपा असि प्राणं मे पाहीति नासिके मुखं च ।११। चक्षुष्पा असि चक्षुर्मे पाहीति चक्षुषी ।१२। श्रोत्रपा असि श्रोत्रं मे पाहीति श्रोत्रे ।१३। इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामीति नाभिम् ।१४। को ऽदात्कस्मा अदात्कामो ऽदात्कामायादात् । कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामैतत्त इत्यन्वाहार्यं प्रतिगृह्य ।१५। ब्रह्मन्प्रस्थास्यामीत्युक्तः ।१६। देव सवितरेतत्ते यज्ञं प्राहुर्बृहस्पतये ब्रह्मणे तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिं तेन मामव देवेन सवित्रा प्रसूत इति जपित्वा प्रतिष्ठेति प्रसौति ।१७। प्रणीतास्तु विमुक्तास्तूत्सर्जनं ब्रह्मणः ।१८। प्राशनं ब्रह्मभागस्य ।१९। ॥७॥

अदब्धेन त्वा चक्षुषावपश्यामि रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायाग्नेर्जिह्वासि सुभूर्देवेभ्यो धाम्नेधाम्ने मे भव यजुषेयजुष इत्याज्यमवेक्षते पत्नी ।१। तेजो ऽसि शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवमसीत्याज्यं वेदौ यजमानः ।२। ध्रुवा असदन्नृतस्य योनौ सुकृतस्य लोके ता विष्णो पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिमित्यासन्नानि हवींष्यभिमृश्य ।3। * पाहि मां यज्ञन्यमित्यात्मानम् ।4। दृंहिरसि पाप्मानं मे

* See the following annotation.

वस्व विद्यामि विद्य मे पाप्मानमित्याचम्य ।[5] अग्ने व्रतपते व्रतं
चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताम् । इदमहमनृतात्सत्यमुपैमीत्या-
हवनीये समिधमाधाय वाचं यच्छति * ।[6] ३। अग्ने वायो विष्णु-
चन्द्रमः सलोकतां वो ऽशीयेति ध्यायात् ।[7] ४। यत्कामो वा स्यात्
।[8] ५। अनुपदस्यमन्नाद्यमाशवानीत्याकाशं समुद्रं वा ।[9] ६। ॥८॥

मयीदमिन्द्र इन्द्रियं दधात्वस्मान्रायो मघवानः सचन्ताम् ।
अस्माकं सन्त्वाशिषः सत्या नः सन्त्वाशिषः ॥

इतीलायामुपहूयमानायाम् ।१। अथ पिन्वस्व प्राणं मे पाहि प्रजां मे पाहि पशून्मे पाहि ब्रह्म मे धुक्ष्व क्षत्रं मे धुक्ष्व विशो मे धुक्ष्व दिशां क्लृप्तिरसि दिशो मे कल्पन्तां कल्पन्तां मे दिशस्तास क्लृप्तास राध्यासम् । अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागं पितर आवृषायध्वमिति बर्हिषदं पुरोडाशमभिमृश्य ।२। अमीमदन्त पितरो यथाभागमवीवृषन्तेति प्रत्यवधाय ।३। प्रजापतेर्भागो ऽस्यूर्जस्वान्पयस्वानक्षितिरसि मा मे क्षेष्ठा अमुत्रा मुष्मिंल्लोक इह चेत्यन्वाहार्यमभिमृश्य ।४। अनुयाजेष्विष्टेषु व्यूहति स्रुचावग्नेरग्नीषोमयोरुज्जितिमनूज्जेषं वाजस्य मा प्रसवेन प्रोहामीत्युत्तानेन दक्षिणेन जुहूं प्राचीमग्निरग्नीषोमौ तमपनुदन्तु यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो वाजस्यैनं प्रसवेनापोहामीति नीचा सव्येनोपभृतं प्रतीचीम् ।५। यथादेवतमन्यत्र ।६। अनिष्टे गृहपतौ गार्हपत्ये स्रुवेण जुहोति ।७। ॥९॥

यं वां देवा अकल्पयन्नूर्जो भागं शतक्रतू ।
इदं वां तेन प्रीणामि तस्य तृम्पतमहाहाऊर्ह स्वाहा

* Comm. यच्छतीति सूत्रान्तः; यच्छत्युपान्ते । क्रमवर्तित्वाद्वाचः ।

गन्धर्वाभ्यां नारीष्टाभ्यामहाहाहूहूभ्यां स्वाहा । अग्ने पृथिव्या अधिपते वायो ऽन्तरिक्षस्याधिपते सवितः प्रसवानामधिपते सूर्य नक्षत्राणामधिपते सोमौषधीनामधिपते त्वष्टः समिधां रूपाणामधिपते मित्र सत्यानामधिपते वरुण धर्माणामधिपत इन्द्र ज्येष्ठानामधिपते प्रजापते प्रजानामधिपते देवा देवेषु पराक्रमध्वम् ।१। प्रथमा द्वितीयेषु पराक्रमध्वमित्येवमेकोत्तरमैकादशभ्यः ।२। विश्वे देवास्त्रयस्त्रिंशास्त्रिरेकादशिन उत्तरोत्तरकर्माण उत्तरसत्रामो विश्वे वैश्वानरा विश्वे विश्वमहस इह मावताग्निमब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रे ऽस्मिन्कर्मण्यस्यामाशिष्यस्यां प्रतिष्ठायामस्यां देवहूत्यामयं मे कामः समृध्यतां स्वाहेति यत्कामो भवति ।३। प्रजापत इति चतुर्थी ।४। ॥१०॥

आ प्यायतां ध्रुवा हविषा घृतेन यज्ञंयज्ञं प्रति देवयद्भ्यो ।
सूर्याया ऊधो ऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन्॥

इत्याप्यायति ध्रुवाम् ।१। समिष्टयजुर्हूयमानमन्वारभते ।२। सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितिरसि मा मे क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिँल्लोक इह चेति पूर्णपात्रमभिमृश्य दिशो व्युदुक्षति ।३। प्राच्या दिशा सह देवा ऋत्विजो मार्जयन्ताम् ।४। दक्षिणया दिशा सह मासाः पितरो मार्जयन्ताम् ।५। प्रतीच्या दिशा सह गृहाः पशवो मार्जयन्ताम् ।६। उदीच्या दिशा सहाप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्ताम् ।७। ऊर्ध्वया दिशा सह यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तामिति ।८। सहस्रवृदनन्तरेण दिर्दिश्कृष्णीम् ।९। आपो हि ष्ठीयाभिस्तिसृभिरभिमृश्य ।१०। अच्छायं वो मरुतो राजसेति प्राचीर्निनीयोदीचीर्वा ।११।

समुद्रं वः प्र हिणोमि स्वां योनिमभि गच्छत ।
अरिष्टा अस्माकं वीरा मा परा सेचि नो धनम् ॥

इत्यभिमन्त्र्य[12] । शंनोदेवीयाभिस्तिसृभिरपो ऽभिमृश्य[13] । समिन्द्र णः

सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सं शिवेन ।
त्वष्टा सुदत्रो वि दधातु राय

इति प्राणाम्[14] ।

अनु नो मार्ष्टु तन्वो यद्विलिष्टम् ॥

इति मुखं विमृज्य[15] ॥ ११ ॥

विष्णुक्रमान्क्रमते * ।[16] ६ । दक्षिणाद्वेदेः श्रोणिदेशादाहवनीयात् ।१। दिवि विष्णुर्व्यक्रंस्त जागतेन छन्दसा तमहमनु व्यक्रंसि ततो निर्भक्तः स यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्यभ्युद्धृत्य दक्षिणं पादं हीनतरं प्रथमम् ।२। अन्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रंस्त त्रैष्टुभेन छन्दसेति द्वितीयम् ।३। पृथिव्यां विष्णुर्व्यक्रंस्त गायत्रेण छन्दसेति तृतीयम् ।४। दिक्षु विष्णुर्व्यक्रंस्तानुष्टुभेन छन्दसेति तिर्यग्विक्रामति ।५। समान उदर्कः ।६। अगन्म स्वरिति प्राङीक्षते ।७। सं ज्योतिषाभूमेत्याहवनीयम् ।८। समहं प्रजया सं मया प्रजा समहं रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषो वसुयंज्ञो वसीयान्भूयासमिति प्राङेव ।९। स्वयंभूरसि श्रेष्ठो रश्मिरायुर्दा अस्यायुर्मे देहि वर्चोदा असि वर्चो मे देहि तनूपा असि तन्वं मे पाहीदमहमाभ्यो दिग्भ्यो ऽस्यै दिवो ऽस्मादन्तरिक्षादस्यादन्नाद्यादस्यै प्रतिष्ठायै द्विषन्तं भ्रातृव्यं निर्भजामि निर्भक्तो द्विष-

* Comm. आपोहिष्ठीयाभिस्तिसृभिरभिमृश्य । विष्णुक्रमान् क्रमत इत्येतदन्तं सूत्रं । स्पष्टानि सञ्ज्ञो व्याख्यायन्ते ।

भ्रातृव्य इत्यादित्यमुपस्थाय [10] * ऐन्द्रीमावृतमावर्त आदित्यस्यावृत-मन्वावर्त इति दक्षिणं बाहुमन्वावृत्य [11] प्रत्यावृत्य गार्हपत्यम् [12] अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वयाग्ने गृहपतिना भूयासं सुगृहपतिस्त्वं मयाग्ने गृहपतिना भूयाः ।

अस्थूरि णौ गार्हपत्यानि सन्तु ।

शतं हिमा सह्यमस्यादिति पुत्रनामान्यभिव्याहृत्य [13] भूर्भुवः स्वः सं मा कामेन गमयेत्यङ्गारमुपस्पृश्य [14]

यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्र जज्ञे स उ वावृधे पुनः ।
स देवानामधिपतिर्बभूव सो ऽस्मानधिपतीन्कृणोतु ॥

इति जपित्वा [15] तथैवाचम्य [16] अग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तेनाराध्मं य एवास्मि सो ऽस्मीत्याहवनीये समिधमाधाय [17] विसृज्य वाचं [18] ॥१२॥

यो नो दूरे देष्टि यो नो अन्ति समानो निष्ट्यो अरणस्त्वदग्ने ।
इध्मस्येव प्रक्षायतो मा तस्योच्छेषि किंचन ॥

इत्याहवनीयस्य विद्यामाप्नुपसमस्य [19] गोमाँ अग्न इति तृचं जपति [20] उदयं तच्चक्षुः संदृश्यते मा च्छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते मा वृश्चीत्या-दित्यमुपस्थाय [1] † तथैवावृत्य [2] प्रत्यावृत्योपविश्य [3]

इदं हविः प्रजननं मे अस्तु दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये ।
आत्मसनि प्रजासन्यभयसनि पशुसनि लोकसनि ।
अग्निः प्रजां बहुलां मे करोत्वन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त ॥

* Comm. आदित्यमुपस्थाय । जपतीति छन्दोभेद । छन्दांसि पर्यायो व्याख्यायन्ते ।

† Comm. प्रजातिकाम इति सूत्रान्तः ।

इति पयोभक्षं प्रजातिकामः ।१[4]। दधिक्राव्णो अकारिषमिति वा संभृतप्रपन्दधिभक्षम् ।२[5]। सं यज्ञपतिराशिषेति यजमानभागं प्राश्नाति ।३[6]। समिष्टयजुषा सह प्रचरति जुहोति ।४[7]। ॥१३॥

जीवतः कर्माणि ।१। विप्रवासे चेदभिप्रेयान्मरणान्तमेकाहेषु नास्ति तस्य समापनम् ।२। आहवनीये सर्वाणि हवींष्यनुप्रहृत्य ।३। संहार्य रोमनखानि प्रेतस्य ।४। स्नापयित्वालंकृत्य ।५। दक्षिणस्यां दिशि दक्षिणाप्रवणे देशे दक्षिणप्राक्प्रवणे [न] वा ।६। अपेत वीतेति पलाशशाखया विहृत्य ।७। इध्मेनोद्धृत्याभ्युक्ष्य ।८। प्राग्दक्षिणायतां चितिं कृत्वा ।९। पुरस्तादाहवनीयं पश्चान्निधाय गार्हपत्यं दक्षिणतो दक्षिणाग्निम् ।१०। अन्तरेण गार्हपत्यं दक्षिणाग्निं च हृत्वा ।११। उत्तानं चितौ निपात्य ।१२। दक्षिणतः पश्चाद्वा गामनुस्तरणीमजां वा रोहिणीं दक्षिणामुखीं प्रोक्ष्य ।१३। जीवन्त्याः संज्ञप्ताया वा वृक्कौ पृष्ठत उद्धृत्य ।१४। अन्वाहार्यपचने कर्षोष्णौ कृत्वाति द्रवेत्युग्भ्यां पाण्योराधाय ।१५। प्राणायतनेषु हिरण्यशकलान्कृत्वा ।१६। अग्नेर्वर्मेति वपया मुखं प्रच्छाद्य ।१७। दक्षिणे पाणौ जुहूम् ।१८। उपभृतं सव्ये ।१९। ध्रुवामुरसि ।२०। अग्निहोत्रहवणीं कण्ठे ।२१। स्रुवौ नासिकयोः ।२२। प्राशित्रहरणं दक्षिणे कर्णे ।२३। प्रणीताप्रणयनं सव्ये ।२४। शिरसि कपालानि ।२५। अप्सु ग्रावाणः ।२६। उदरे समवत्तधानीम् ।२७। पार्श्वयोः पात्र्यौ ।२८। स्फ्यं दक्षिणे पार्श्वे ।२९। कृष्णाजिनं सव्ये ।३०। उपस्थे अरणी ।३१। ऊर्वोरष्ठीवतोश्चोलूखलमुसले ।३२। पादयोः शूर्पशकटे ।३३। पत्तो ऽग्निहोत्रपात्राणि ।३४। तानि घृतेन पृषदाज्येन च पूरयित्वा ।३५। अयं वै

त्वमस्मादयं ते योनिस्त्वमस्य योनिः । जातवेदो वहस्वैनं सुकृतां यत्र लोकः । अयं वै त्वामजनयदयं त्वदधिजायतामसौ स्वाहेत्युपोहन्त्यग्निभिः ।२६। ॥१४।

मैनमग्न इति संप्रदीप्ते दक्ष जपित्वा सव्यावृतो ऽनवेक्षमाणाः प्रागुदञ्चः प्रक्रामन्ति ।१। मृत्योः पदमित्यनुमन्त्रयते द्वाभ्याम् ।२। आपो हि ष्ठा यना च सोमेत्युदकं सृप्नन्ति सूक्ताभ्यामनमस्निमज्जन्तो ऽसंधावमानाः ।३। अथापेतस्त इत्येकमुदकाञ्जलिं प्रदाय [4] * आपो अस्मानित्युत्क्रम्य [5] अहतं वासः परिधाय [6] तच्चक्षुरित्यादित्यमुपस्थाय [7] कनिष्ठपूर्वाः प्रत्यायन्ति ।[8]४। उदपात्रे दूर्वायवसर्षपाण्योप्यार्द्रे गोमये निधायागन्मतीत्यश्मानमग्निमुदपात्रं च संस्पृशन्ति ।[9]५। अधः-शय्या हविष्यभक्षणा प्रत्यूहनं च कर्मणां वैतानिवर्जमेकरात्रं त्रिरात्रं नवरात्रं वाऽऽ वा संचयनाद्व्रतानि ।[10]६। नाघाहानि वर्धयेयुरिति ह स्माह कौषीतकिः ।[11]७। अपरपक्षे संचित्यायुजासु रात्रिषु [12] † यं त्वमग्न इति द्वाभ्यां क्षीरेणोदकेनास्थीनि निर्वाप्य [13] पुराणे कुम्भे शरीराण्योप्य [14] उत्ते स्तभ्नामीति लोष्टेनापिधाय [15] उच्छ्वञ्चस्वेति खाते निधाय [16] उच्छ्वञ्चमानेति परिमिते ऽवधाय [17] अरण्ये निखनन्ति ।[18]८। शरीरेष्वदृश्यमानेषु त्रीणि षष्टिशतानि पलाशवृन्तानि ।[19]९। तेषामावापस्थानम् ।१०। चत्वारिंशच्छिरसि ।[20]११। ग्रीवायां दश ।[21]१२। अंसान्वंसयोर्बाह्वोः शतम् ।[22]१३। उरसि त्रिंशत् ।[23]१४। जठरे विंशतिः ।[24]१५। वृषणयोः ।[25]१६। शिश्ने चत्वारि ।[26]१७। ऊर्वोः

* Comm. प्रत्यायन्तीति सूत्रच्छेदः । उपस्थापि तु सर्वत्र पठ्यते ।
† अरण्ये निखनन्तीति सूत्रच्छेदः ।

शतम ।[27]१७। त्रिंशज्जान्वष्ठीवतोः ।[28]१८। पादाङ्गुलीषु विंशतिः ।[29]१९। एवं त्रीणि षष्टिशतानि भवन्ति ।[30]२०। पुरुषाकृतिं कृत्वोर्णासूत्रैः परिवेष्ट्य यवचूर्णैः प्रलिप्य सर्पिषाभ्यज्याग्निभिः संस्कुर्वन्ति ।[31]२१। दक्षिणपूर्वां पूर्वमारणीमग्निभिः संहृत्य सांतपनेन वाम्यामानीय ततः पुनरादधीत ।[32]२२। ॥१५॥

कृतापवर्गे परिधिकर्म ।१। आनडुहं रोहितं चर्मोदग्ग्रीवं प्राग्ग्रीवं वोत्तरलोम पश्चादग्नेरुपस्तीर्योपविशन्ति कुशाग्र्येवमयाम् ।२। अन्तरेणाग्निं चैतांश्चाश्मानमश्मानं निधाय ।[3]* शम्याः परिधीन्कृत्वा ।[4] शमीमयमिध्मं पालाशं वा ।[5] वारणेन स्रुवेण कांस्येन वा जुहोति ।[6]३। उपस्पृशतः समन्वारब्धेषु ।[7]४। इमं जीवेभ्यः

परैतु मृत्युरमृतं न आ गाद्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु ।
पर्णं वनस्पतेरिवाभि नः शीयतां रयिः ।
सचतां नः शचीपतिः ॥

याज्यारूपे इत्यान्वाधान इति ।[8]५। द्वादश कृत्वा ।[9]† ययाह्नानीति दक्षिणमर्धं द्वाभ्यां समीक्ष्य ।[10] अञ्जनं सर्पिषा संनिनीय ।[11] कुशैः स्त्रीणामक्षीण्यनक्तीमा नारीरिति ।[12] महतस्कमन्त्रेण दिदिंस्थूणीम् ।[13]६। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इति द्वाभ्यां ब्राह्मणस्य दक्षिणं बाहुमन्वारभ्यानुत्तिष्ठतोऽनुमन्त्रयते ।[14]७। अनडुहो वा पुच्छम् ।[15]८। अनड्वानहतं वासः कांस्यं दक्षिणा ।[16]९। दक्षिणतो वित्तं नि वर्तध्वमिति सूक्तेन सव्येनाः प्रदक्षिणं त्रिः पर्यैति ।[17]१०। प्रत्येनमपि परिधिकर्म ।[18]११। ॥१६॥

---

* Comm. कुर्वीतेति सूत्रान्तः ।

† Comm. सुष्वीमित्येवमन्तं सूत्रं । अथाध्वस्तु व्याख्या क्रियते ।

रुद्रं गवा यजते स्वस्त्ययनाय ।१। शूलगव इत्याचक्षते ।२। शुक्लपक्ष उपोष्य पुष्ये नक्षत्रे प्रागुदीच्यां दिशि ।३। अग्निं मथित्वा प्राञ्चं प्रणीय ।४। पुरस्तात्पलाशशाखां सपलाशां निखाय ।५। तस्या उत्तरतः पशुमुपस्थाप्य ।६। रुद्राय त्वा जुष्टमुपाकरोमि ।७। रुद्राय त्वा जुष्टं प्रोक्षामि ।८। रुद्राय त्वा जुष्टं नियुनज्मीति नियुनक्ति पलाशशाखायाम् ।९। पर्यग्निकृतमुदञ्चं नयन्ति ।१०। तं संज्ञपयन्ति प्राक्शिरसमुदक्पादं प्रत्यक्शिरसं वोदक्पादमरवमाणम् ।११।

यत्पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्भिराहते ।
अग्निर्मा तस्मादेनसो जातवेदाः प्र मुञ्चतु ॥

स्वाहेति रवमाणे जुहोति ।१२। वपामुद्धृत्य प्रचाल्य[13] पूर्वं अग्नौ श्रपयित्वा[14]भिघार्योद्वास्य[15] स्विष्टं स्विष्टमिति त्रिः पर्युक्ष्या[16]ज्याहुतीर्जुहोति ।१३[17]। ॥१७॥

या तिरश्ची नि पद्यते अहं विधरणी इति ।
तां घृतस्य धारया यजे संराधनीमहम् ॥

स्वाहा ।१।

यस्येदं सर्वं तमिमं हवामहे ।
स मे कामान्कामपतिः प्र यच्छतु ॥

स्वाहेति द्वितीयाम् ।२। अग्ने पृथिव्या अधिपत इति तृतीयाम् ।३। प्रजापत इति चतुर्थीम् ।४। त्रीणि पलाशपलाशानि मध्यमानि संहृत्योपस्तीर्य[5] ।* वपामवधायाभिघार्य[6] ।

* Comm. समूहरति पलाशानीति सूत्रान्तः ।

यावतामहमीशे यावन्तो मे अमात्याः।
तेभ्यस्त्वा देव वन्दे तेभ्यो नो देव मृल॥

वेद ते पितरं वेद मातरं द्यौस्ते पिता पृथिवी माता। तस्मै ते देव भवाय शर्वाय पशुपतय उग्राय देवाय महते देवाय रुद्रायेशानायाशनये स्वाहेति वर्षा कृत्वा। ७ अनुप्रहरति पलाशानि। ८। सपाश्यपर्णौ च। ९। दर्शाय ते प्रतिदर्शाय स्वाहेत्युत्तरामाज्याहुतिं हुत्वा तथैव पर्युक्षति। १०। पश्चिमे ऽग्नौ स्थालीपाकं श्रपयति। ११। उत्तरतो ऽवदानानि। १२। स्थालीपाकं यूपं मांसमाज्यमिति संनिनीय शंयोः शंयोरिति त्रिः पर्युक्ष्य जुहोति। १३। ॥१८॥

भवाय स्वाहा शर्वाय स्वाहा रुद्राय स्वाहेशानाय स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति।१। तथैव पर्युक्ष्य।२। तान्येव संनिनीय।३। अग्नौ पश्चिमे।४। भवान्यै स्वाहा शर्वाण्यै स्वाहा रुद्राण्यै स्वाहेशानान्यै स्वाहाग्नाय्यै स्वाहेति।५। समानं पर्युक्षणम्।६। पत्त्रा विकर्तनात्पलाशानि प्रागुदञ्चि निधाय* । ७ तेषु लोहितमिश्रमूवध्यमवधाय । ८ रुद्रसेनाभ्यो ऽनुदिशति। ९। आघोषिण्यः प्रतिघोषिण्यः संघोषिण्यो विचिन्वत्यः श्वसनाः क्रव्याद एष वो भागस्तं जुषध्वं स्वाहेति। १०। यजमानस्तोपतिष्ठते। ११। ॥१९॥

भूपते भुवपते भुवनपते भूतपते भूतानां पते महतो भूतस्य पते मृल नो द्विपदे च चतुष्पदे च पशवे मृल नश्च द्विपदश्च चतुष्पदश्च पशून्यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो दुरापूरो ऽसि मह्याया अधि-

---

* Comm. अनुदिशतीति सूत्रान्तः।

मासेन। तस्य ते धनुर्हृदयं मन इषवश्चक्षुर्विसर्गस्तं त्वा तथा वेद नमस्ते अस्तु सोमस्त्वावतु मा मा हिंसीः।

यावरण्ये पतयतो वृकौ जञ्जभताविव।

महादेवस्य पुत्राभ्यां भवशर्वाभ्यां नमः॥१॥

कद्रुद्रायेमा रुद्राया ते पितरिमा रुद्राय स्थिरधन्वन इति च सूक्तानि।२। वरो दक्षिणा।३। उपाकरणं प्रोक्षणं पर्यग्निकरण-मित्याद्यतः पाशुबन्धिकः।४। पलाशशाखेति देवतायै वपां देवतायै हविः स्विष्टकृते चान्येषां पशूनाम्।५। आग्नेयः सौम्यश्चाज्यभागौ देवतायै वपां देवतायै हविः स्विष्टकृते चाज्याहुतिश्चानुमतये स्थालीपाकानाम्।६।॥२०॥

षलर्घ्या भवन्त्याचार्य ऋत्विक् श्वशुरो राजा स्नातकः प्रिय इति।१। उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा

अहं वर्ष्म सदृशानां विद्युतामिव सूर्यः।

इदं तमधि तिष्ठामि यो अस्माँ अभि दासति॥

इति कूर्चमथास्ते अधितिष्ठति वा।२। विराजो दोहो ऽसि विराजो दोहमशीय मयि पद्यायै विराजो दोह इति पाद्यं प्रतिगृह्य।३। अर्घ्यमित्युक्ते ऽपः प्रतिगृह्य।४। आचमनीयमित्युक्त आपोहिष्ठीया-भिस्तिसृभिरेकैकयाचम्य।५। मधुपर्कं इत्युक्ते यथा प्राश्नं तथा प्रतीक्ष्य।६। तथा प्रतिगृह्णाति। यशसे ब्रह्मवर्चसायेति विकारः।७। प्रतिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वाङ्गुष्ठेनोपकनिष्ठिकया च पूर्वार्धादुपहृत्य पूर्वार्धे कांस्यस्य निमिम्पति वसवस्त्वाग्निराजानो भक्षयन्त्विति।८। पितरस्त्वा यमराजानो भक्षयन्त्विति दक्षिणार्धाद्दक्षिणार्धे।९।

आदित्यास्त्वा वरुणराजानो भक्षयन्त्विति पश्चार्धात्पश्चार्धे ।१०। रुद्रास्त्वेन्द्रराजानो भक्षयन्त्वित्युत्तरार्धादुत्तरार्धे।११। विश्वे त्वा देवाः प्रजापतिराजानो भक्षयन्त्विति मध्यादूर्ध्वम्।१२। मक्तसुकनमन्त्रेण द्विर्द्विस्तूष्णीम्।१३। महाव्याहृतिभिस्तिसृभिरेकैकया प्राश्य।१४। अनुपाय चतुर्थम्।१५। ब्राह्मणायोच्छिष्टदानम्।१६। सर्वपानं वा।१७। अपो ऽन्नाभ्यवहरणम् ।१८। शंनोदेवीयाभिस्तिसृभिरपो ऽभिमृश्य ।१९। समानं प्राणसंमर्शनम् ।२०। मुखविमार्जनं च ।२१। आ गोः प्रवदनात्तूष्णीम् ।२२। गौरित्युक्ते[23] ओं कुरुत ।[24]२३। माता रुद्राणामिति जपित्वोत्सृजत तृणान्यत्त्विति वा ।[25]२४। कूर्चः पाद्यमर्घ्यमाचमनीयं मधुपर्को गौरिति वेदयेत वेदयेत ।[26]२५। ॥२१॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे चतुर्थो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ।

आर्षेयान् यूनोऽनूचानानृत्विजो वृणीते सोमेन यक्ष्यमाणः ।१। चतुरः सर्वान्वा ।२। चन्द्रमा मे दैवो ब्रह्मेत्युपांशु त्वं मानुष इत्युच्चैः ।३। एवं सर्वान् ।४। आदित्यो मे दैव उद्गाता त्वं मानुषः ।५। अग्निर्मे दैवो होता त्वं मानुषः ।६। वायुर्मे दैवोऽध्वर्युस्त्वं मानुषः ।७। प्रजापतिर्मे दैवः सदस्यस्त्वं मानुषः ।८। ऋतवो मे दैव्या होत्राशंसिनो यूयं मानुषाः ।९। भर्गं मे वोचो भद्रं मे वोचो भूतिं मे वोचः श्रियं मे वोचो यशो मे वोचो मयि भर्गो मयि भद्रं मयि भूतिर्मयि श्रीर्मयि यश इति वृतो जपित्वा कच्चिन्नाहीनानुदेश्यस्त्वार्त्विज्यनीनदक्षिणानामन्यतम इति पृष्ट्वा प्रतिगृह्णोति प्रत्याचष्टे वा ।१०। ॥१॥

प्राचीनप्रवणं देवयजनम् ।१। प्रागुदक्प्रवणं यज्ञकामस्य ।२। अनुसृत्यन्व होताहवनीयमादित्यमपश्य पश्येत्तद्ब्रह्मवर्चसकामस्य ।३। शुक्लपक्षे दीक्षा पुण्ये नक्षत्रे समापनं च ।४। ॥२॥

अपराह्णे दीक्षणीयाग्नावैष्णवीष्टिः ।१। पौर्णमासीविकारः ।२। पञ्चदशसामिधेनीका ।३। उपांशुहविः ।४। विराजौ स्विष्टकृतः ।५। नित्ये वा ।६। उपहूतोऽयं यजमानोऽस्य यज्ञस्यागुर उदृचमशीयेत्याशास्तेऽयं यजमानोऽस्य यज्ञस्यागुर उदृचमशीयेत्याशास्त इत्याशिषां स्थान इडायां सूक्तवाके च प्राक्कातीयवर्त्तिक्याः पुरोला-

शालायाः ।७। न सूक्तवाके यजमानस्य नाम गृह्णाति प्राक् सवनीयात् ।८। पत्नीसंयाजान्ता च ।९। ॥३॥

अध्वर्युमन्वारभ्यौदुग्रभणानि जुहुयात् याजमानं मनो मे मनसा दीक्षतां वाङ्मे वाचा दीक्षतां प्राणो मे प्राणेन दीक्षतां चक्षुर्मे चक्षुषा दीक्षतां श्रोत्रं मे श्रोत्रेण दीक्षतामिति ।१। आकूतीर्वा जुहुयात् ।२। एकदीक्षे चोपस्थानम् ।३। मनो दीक्षामुपैमीत्याहवनीयम् ।४। वाचं दीक्षामुपैमीति गार्हपत्यम् ।५। प्राणं दीक्षामुपैमीति दक्षिणाग्निम् ।६। अपरिमिता दीक्षास्तासामपवर्गे ॥४॥

प्रायणीयेष्टिः ।७। पथ्यां स्वस्तिमग्निं सोमं सवितारं चाज्येनादितिं चरुणा ।१। स्वस्ति नः पथ्यासु स्वस्तिरिद्धि [2]। अग्ने नयाग्ने त्वं पारय [3]। त्वं सोम प्र चिकितो या ते धामानि हविषा [4]। तत्सवितुर्वरेण्यं य इमा विश्वा जातानि [5]। सुत्रामाणं महीमू षु ।[6]२। पञ्चदशसामिधेनीका ।[7]३। उपांशुहविः ।[8]४। नाज्यभागौ भवतः ।[9]५। त्वां चित्रश्रवस्तम यद्वाहिष्ठमिति स्विष्टकृतः ।[10]६। शंय्वन्ता च ।[11]७। ॥५॥

क्रीत्वा राजानमाधाय शकटे सोमाय पर्यूह्यमाणायेत्युक्तः ।१।

भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्तु ।
अथेमवस्य वर आ पृथिव्या आरे शत्रून्कृणुहि सर्ववीरः ॥

इत्यन्तरेण वर्त्मनी तिष्ठन्ननूच्य ।२। इमां धियं शिक्षमाणस्य वनेषु व्यन्तरिक्षं सोम याहि इति चतस्रो अनुब्रुवन्नन्तरेण वर्त्मनी ।३। शालामग्रेण शकटमवस्थाप्य प्रपादयन्ति राजानम् ।४। येन व्रजेयुस्तेनानुसमियात् ।५। या ते धामानि हविषेत्यनुप्रपद्य ।६। अग्रेणाहवनीयं दक्षिणा तिष्ठन्नागन्देव इति परिधाय ।७। उपसृष्टोऽसृज्यते

।८। मदन्तीभिरुदकार्थो ऽत ऊर्ध्वमाग्नीषोमप्रणयनात् ।९। ॥६॥

आतिथ्या वैष्णवीष्टिः ।१। पौर्णमासीविकारः ।२। विष्णोर्नु कं प्र तद्विष्णुः ।३। होतारं चित्ररथं यक्षा स्वध्व इति स्विष्टकृतः ।४। अग्निमन्थनीयाश्चासन्ने हविषि ।५। उपांशुहविः ।६। इडान्ता ।७। ॥७॥

उपस्पृश्य सर्वे ।१। अनाधृष्टमस्यनाधृष्यं देवानामोजो ऽनभिशस्त्यभिशस्तिपाः। अनभिशस्तेन्यमञ्जसा सत्यमुपगेषं सुविते मा धा इति सहिरण्यं ध्रौवमाज्यं प्राचीनं बर्हिष्यासन्नं तानूनप्त्रं समवमृश्य ।२। उपसृप्याग्रेणाहवनीयं परीत्यांशुमुपस्पृशन्तो राजानमाप्याययन्ते।

अंशुरंशुष्टे देव सोमा प्यायतामिन्द्रायैकधनविदे।

आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्व।

आ प्याययास्मान्सखीन्सन्या मेधया स्वस्ति ते।

देव सोम सुत्यामुदृचमशीयेति ।३।

यमादित्या अंशुमा प्याययन्ति यमक्षितिमक्षितयः पिबन्ति।

तेन नो राजा वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः॥

इत्युरोऽभिमृश्य ।४। उपसृप्य दक्षिणोत्तानान्पाणीन्प्रस्तरे निधाय निह्नुवते सव्योत्तानानपराह्णे। एष्टा रायः प्रेषे भगाय ऋतमृतवादिभ्यो नमो द्यावापृथिवीभ्यामिति ।५। आप्यायनप्रभृत्युपसदुपसदि संस्थितायाम् ।६। ॥८॥

प्रवर्ग्यः प्रथमयज्ञः ।१। विकल्पः श्रोत्रियस्य ।२। उत्तरेण गार्हपत्यम् ।३। महावीरपात्रेषु साद्यमानेषु पूर्वया द्वारा प्राञ्चं प्रपद्य* ।

---

* पविहितोसीति पुस्तकान्तरे अधिकः पाठः।

उत्तरेणाहवनीयं खरौ पात्राणि च गत्वा ।[5] पश्चादुपोपविश्य ।[6] होत-
रभिष्टुहीत्युक्तः ।[7] अनवानमेकैकां सप्रणवामभिष्टौति ।४।[8]

ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः ।
स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च वि वः ।५।[9]
इयं पित्रे राष्ट्र्येत्यग्रे प्रथमाय जनुषे भूम नेष्ठाः ।
तस्मा एतं सुरुचं ह्वारमह्यं घर्मं श्रीणन्ति प्रथमस्य धासेः ।६।[10]
अभि त्यं देवं सवितारमोण्योः कविक्रतुम् ।
अर्चामि सत्यसवं रत्नधामभि प्रियं मतिं कविम् ।
ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत् सवीमनि ।
हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा स्वसृपा स्वरिति वा ।७।[11]

अञ्जन्ति यमिति पिन्वे ऽज्यमाने ।८।[12] सं सीदस्वेति साद्यमाने ।९।[13] भवा नो अग्ने सुमनास्तपो ष्वग्ने यो नः सनुत्य इत्यङ्गारेषूपोह्यमानेषु ।१०।[14] कृणुष्व पाज इति पञ्च ।११।[15] परि त्वा गिर्वणो ऽधि द्वयोः ।१२।[16] शुक्रं ते अन्यद्विभर्षि ।१३।[17] पतङ्गमक्तं सूक्ते द्रप्सश्चेति सूक्ते ।१४।[18] पवित्रं त इति द्वे ।१५।[19]

त्रि यत्पवित्रं धिषणा अतन्वत घर्मं शोचन्तं प्रणवेषु बिभ्रतः ।
समुद्रे अन्तरायवो विचक्षणं त्रिरह्नो नाम सूर्यस्य मन्वत ।१६।[20]

अयं वेन इति सूक्तं नाके सुपर्णमित्युद्धृत्य ।१७।[21] गणानां त्वेति सूक्तम् ।१८।[22] बृहद्वदेम विदथे सुवीरा इति वीरकामायै वीरं ध्यायात् ।१९।[23] का राधदिति नव ।२०।[24] आ नो विश्वाभिरूतिभिरिति तिस्रः ।२१।[25] प्रातर्यावाणेति पूर्वाह्णे सूक्तम् ।२२।[26] आ भातीत्यपराह्णे ।२३।[27] सर्वमीळेद्यावीयमुत्सृज्य वाचम् ।२४।[28] उत्तमां परिशिष्य रुचितो

घर्म इत्युक्ते ऽहरहरित्यभिष्टुत्य ।२५।[29] उत्तमया परिधाय ।२६।[31] उप-सृष्टोत्थायावकाशानामनुवाकेन महावीरमुपस्थायोपसृष्टोपविशति ।२७।[31] ॥९॥

उप ह्वय इति गव्याहूयमानायाम् ।१। हिंकृण्वतीत्यायत्याम् ।२। अभि त्वा देव सवितरित्यभिधीयमानायाम् ।३। समी वत्सं सं वत्स इवेत्युपसृज्यमानायाम् ।४। यस्ते स्तन इति स्तनं वत्से ऽभिपद्यमाने ।५। गौरमीमेदित्युन्नीयमाने ।६। नमसेदुप सीदत संजानाना इत्युपसीदति ।७। दोहेन गां दुहन्ति यमा इत्यभिरात्मन्वत्

समिद्धो अग्निरश्विना तप्तो वां घर्म आ गतम् ।
दुह्यन्ते गावो वृषणेह धेनवो दस्रा मदन्ति कारवः ॥
समिद्धो अग्निर्वृषणा रयिर्दिवस्तप्तो घर्मो दुह्यते वामिषे मधु ।
वयं हि वां पुरुतमासो अश्विना हवामहे सधमादेषु कारवः ॥

तदु प्रयक्षतममिति दुह्यमानायाम् ।८। अधुक्षदुत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्युत्तिष्ठति ।९।

उप द्रव पयसा गोधुगो षु मा घर्मे सिञ्च पय उस्रियायाः ।
वि नाकमख्यत्सविता दमूना अनु द्यावापृथिवी समर्णीते ॥

इत्याह्रियमाणयोः पयसोः ।१०। आ सुते सिञ्चत श्रियमा नूनमश्विनोर्ऋषिरित्यासिच्यमानयोः ।११। उदु ष्य देवः सविता हिरण्ययेत्युद्यम्यमाने ।१२। कर्मविपर्यासे यथाकर्म ।१३। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरिति प्रव्रजत्सु ।१४। नाके सुपर्णमित्यनुमंत्रयन् ।१५। होतृषदन उपविश्य ।१६। घर्मस्य यजेत्युक्तः ।१७। उभा पिबतं

तप्तो वां घर्मो नक्षति स्वहोता प्र वामध्वर्युश्चरति प्रयस्वान् ।

मधोर्घस्याश्विना तनाया वीतं पातं पयस उस्त्रियायाः ॥

इति समस्ताभ्यां वषट्कृत्य ।१८। घर्मस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्करोतीति पूर्वाह्णे ।१९। अथापराह्णे ।२०। अस्य पिबतं

यदुस्त्रियास्वाहुतं घृतं पयो ऽयं स वामश्विना भाग आ गतम् ।
माध्वी धर्तारा विदथस्य सत्पती तप्तं घर्मं पिबतं रोचने दिवः ॥

इति समस्ताभ्यां वषट्कृत्य ।२१। तथैवानुवषट्कृत्य ।२२।

स्वाहाकृतः शुचिर्देवेषु घर्मो यो अश्विनोश्चमसो देवपानः ।
तमीं विश्वे अमृतासो जुषाणा गन्धर्वस्य प्रत्यास्ना रिहन्ति ॥

इत्यभिष्टुत्य ।२३। सखे सखायमित्यायति ।२४। गन्धर्व इत्येति सायमाने ।२५। तं घेमित्थेति प्रागाथिकामावर्त्यमाने ।२६। हवि-र्हविष्म इति पुरा होमात् ।२७। प्राणभक्षो होतुः ।२८। प्रत्यक्षो यजमानस्य ।२९। दधिघर्मे च ।३०। हुतं हविर्मधु हविरिन्द्रतमे ऽग्नावश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इति भक्षमन्त्रः ।३१। संवाद्यमानेषु महावीरपात्रेषु

आ यस्मिन्सप्त वासवा रोहन्ति पूर्व्या रुहः ।
ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तम इन्द्रस्य घर्मो अतिथिः ॥

इत्यभिष्टुत्य ।३२। स्वयवसादिति परिधाय ।३३। उपसृष्टोत्सृज्यते ।३४। सुत्ये वाहन्याग्नीध्रीये प्रवर्ग्यः स्तुते बहिष्पवमाने माध्यन्दिने च ।३५। प्रस्तरे निहुत्य ॥१०॥

उपसदा चरन्ति सप्रवर्ग्यं प्रवर्ग्यं संस्थाप्य ।३६। उपसद्यायेति पूर्वाह्णे तिस्रः सामिधेनीरनवानमेकैकां सप्रणवां त्रिस्त्रिराह ।१। इमां मे अग्ने समिधमिति तिस्रो ऽपराह्णे ।२। तृतीयेन पूर्वस्या वचनेनोत्तरां

संधायावस्यति ।३। अग्निमावह सोममावह विष्णुमावहेति प्रणवेन संधाय ।४। स्रुगादापनेन स्रुचावादाय ।५। उपांशु यजति ।६। अग्निर्वृत्राणि य उग्र इव ।[7] त्वं सोम क्रतुभिरषाळ्हं युत्सु ।[8] यः पूर्व्याय तमु स्तोतारः ।७[9]। यावदादिष्टं कुर्यात् ।८[10]। विपर्यासो ऽपराह्णे याज्यापुरोनुवाक्यानाम् ।९[11]। इमां मे अग्ने समिधमिति द्वितीये ऽहनि पूर्वाह्णे तिस्रः सामिधेनीः ।१०[12]। उपसद्यायेत्यपराह्णे ।११[13]। यथा प्रथमे तथा तृतीये ।१२[14]। स्वकालास्तु विवर्धेरन् ।१३[15]। अहरहर्वा विपर्यासः ।१४[16]। उपवसथे प्रातरुभे चरणे संस्थाप्य ।१५[17]। ॥११॥

अग्निप्रणयनमप्रवर्ग्ये ।१। महावीरपात्रोद्वासनं सप्रवर्ग्ये ।२। तत्र प्रस्तोता साम गायति ।३। तत्र होतुर्निधनोपायः ।४। व्याख्यातमग्निप्रणयनम् ।५। ॥१२॥

हविर्धानप्रवर्तनायामन्त्रितः ।१। दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरं वर्त्मान्तरस्य दक्षिणमन्तरेण तिष्ठन् हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्यामित्युक्तः ।२।

अपेतो जन्यं भयमन्यजन्यं च वृत्रहन्।
अप चक्रा अवृत्सत ॥

इति दक्षिणेन प्रपदेन प्रत्यञ्चं लोगमपास्य ।३। प्रेतां यज्ञस्येति तिष्ठन्ननूच्य ।४। द्यावा नः पृथिवी इमं तयोरिद्घृतवद्यमे इवेति दक्षिणस्योत्तरं वर्त्मोपनिश्रितो ऽनुसंयन् ।५। अधि द्वयोरिति छदिष्या धीयमाने ।६। विश्वा रूपाणि प्रतीति परिश्रीयमाणयोः ।७। आ वामुपस्थमिति मेथ्यमानयोः ।८। कर्मविपर्यासे यथाकर्म ।९। परि त्वा गिर्वण इति परिधाय ।१०। यत्र तिष्ठन् प्रथमामन्वोचत्तस्मिंल्लोत्सृज्यते ।११। ॥१३॥

मितेषु यज्ञागारेष्वग्नीषोमौ प्रणयन्ति ।१। तमग्रत्यानूबन्ध्यायाः संस्थानादन्तरेण चात्वालोत्करौ तीर्थम् ।२। तेन प्रपद्य ।३। उत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्ण्यं सदश्च गत्वा ।४। उत्तरेणाध्वर्युं यज्ञपात्राणि च पूर्वया द्वारा शालां प्रपद्य ।५। प्राङ्मुखोऽस्य पश्चादुपविश्य ।६। अग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामित्युक्तः ।७।

सावीर्हि देव प्रथमाय पित्रे वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै ।

अथास्मभ्यं सवितः सर्वताता दिवेदिव आ सुवा भूरि पश्वः॥

इत्यासीनो ऽनूच्य ।८। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते ।९। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः ।१०। होता देव उप त्वाग्ने इति हचौ ।११। भूतानां गर्भमादध इति गर्भकामार्थे गर्भं ध्यायादुत्तरेण सदो ऽनुसंयन् ।१२। आग्नीध्रीये ऽग्निं निदधति ।१३। अग्ने जुषस्वेत्याहुतौ हूयमानायाम् ।१४। उत्तरेणाग्निं सोमो जिगातीति तिस्रो ऽनुसंयन् ।१५। उप प्रियमित्याहवनीये हूयमानायाम् ।१६। तमस्य राजेति प्रपाद्यमाने ।१७। अन्तश्च प्रागा इत्यनुप्रपद्य ।१८। दक्षिणे हविर्धाने राजनि सन्न उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्नेनो न योनिं गणानां त्वासाभ्याद् यामु ।१९। एवा वन्दस्वेति परिधाय ।२०। मध्याद्धविर्धानयोः पूर्वस्यां द्वार्युपविशति ।२१। अपरया द्वारा प्रपाद्यमाने ऽनुसमेति होता ।२२। समानमनुवचनम् ।२३। दक्षिणस्यदपरया द्वारा निष्क्रम्य मध्यादुत्तरेण हविर्धाने गत्वा तत्रैवोपविशति ।२४।॥१४॥

अग्नीषोमीयेणोपवसथे पशुना यजते ।१। यूपायाज्यमानायेत्युक्तो ऽञ्जन्ति त्वामित्यन्वाह ।२। उच्छ्रीयमाणायेत्युक्त उच्छ्रयस्व वनस्पते समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्ताज्जातो जायत ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊर्ध्वो

नः ।३। परिवीयमाणायेत्युक्तो युवा सुवासा इति परिधाय[4] तिष्ठन्न्वाहाग्निमन्थनीयाः ।४।[5] यज्ञेन यज्ञमिति परिधाय[6] सामिधेनीरन्वाह ।५।[7] यद्युदेवतामावाह्यानन्तरं वनस्पतिम् ।६।[8] अध्वर्यू संप्रेष्य तिष्ठति ।७।[9] मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा प्रयच्छामि यज्ञस्यारिष्ट्या इति यजमानो मैत्रावरुणाय दण्डं प्रयच्छति ।८।[10] तेनैव मन्त्रेण यथार्थं प्रतिगृह्य[11] दक्षिणेन होतारं दक्षिणातःपूर्वः प्रतिपद्यते ।९।[12] उत्तरेण हविर्धाने दक्षिणेनाग्नीध्रीयं धिष्ण्यं गत्वा पूर्वया द्वारा सदः प्रपद्य स्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चादुपविश्यैकादश प्रयाजान्यजति ।१०।[13] ॥१५॥

प्रैषा मैत्रावरुणस्य ।१। सप्रैषे च पुरोनुवाक्याः ।२। तथानुवचनानि ।३। *प्रह्वाणस्तिष्ठन्दण्डे पराक्रम्य[4] समिधः प्रेष्येत्युक्तो होता यक्षदग्निं समिधेति प्रेष्यति ।४।[5] आप्रियः प्रयाजयाज्याः[6] यदार्षेयो यजमानः ।५।[7] समिद्धो अद्य मनुष इति वा सर्वेषाम् ।६।[8] स्वा तु नाराशंसौ तनूनपाच्च ।७।[9] इडाभिश्चरित्वा पर्यग्नय इत्युक्तो अग्निर्होता नो अध्वर इति त्रिरेवाह ।८।[10] उपप्रेष्य होतरित्युक्तो अजैदग्निरित्युपप्रैषमाह ।९।[11] उक्त उपप्रैषे अध्रिगुं होता ।१०।[12] ॥१६॥

दैव्याः शमितार उत च मनुष्या आरभध्वमुपनयत मेध्या दुर आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम् ।१। प्रास्मा अग्निं भरत स्तृणीत बर्हिरन्वेनं माता मन्यतामनु पितानु भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः ।२। उदीचीनां अस्य पदो निधत्तात्सूर्यं चक्षुर्गमयतात् वातं प्राणमन्ववसृजतादन्तरिक्षमसुं दिशः श्रोत्रं पृथिवीं शरीरम् ।३। एकधास्य त्वचमाच्छ्यतात्पुरा

* Comm. कुब्ज इव स्थित्वा ।

नाभ्या अपिशसो वपामुत्खिदतादन्तरेवोष्माणं वारयध्वात् ।४। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्प्रशसा बाहू शला दोषणी कश्यपेवांसाच्छिद्रे श्रोणी कवषोरू स्रेकपर्णाष्ठीवन्ता ।५। षड्विंशतिरस्य वङ्क्रयस्ता अनुष्ठ्योच्यावयताद्गात्रंगात्रमस्यानूनं कृणुतात् ।६। ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात् ।७। अस्ना रक्षः संसृजतात् ।८। वनिष्ठुमस्य मा राविष्टोरूकं मन्यमाना नेद्वस्तोके तनये रविता रवच्छमितार इत्यध्रिगौ नवम उच्छ्वासः ।९। अध्रिगो शमीध्वं सुशमि शमीध्वं शमीध्वमध्रिगो३ इति त्रिः परिधायोपांश्वपत्युभावपापस्येति ।१०। न पशुं संज्ञप्यमानमीक्षेत ।११। पृषदाज्यावेक्षणं प्रायश्चित्तम् ।१२। ऋचं वा वैष्णवीं जपेत् ।१३। ॥१७॥

स्तोकेभ्य इत्युक्तो जुषस्व सप्रथस्तममिमं नो यज्ञमिति च द्वृचमन्वाह ।१। स्वाहाकृतिभ्य इत्युक्ते होता यक्षदग्निं स्वाहाज्यस्येति प्रेष्यति ।२। आप्रीणामुत्तमा याज्या ।३। अन्तरेणोक्तं प्रयाजं वपां च वाग्यमनम् ।४। आज्यभागौ यजति ।५। वृधन्वन्तौ वा ।६। दार्शपौर्णमासिका निगमास्तेषु निगच्छतः ।७। न प्रैषेषु ।८। अग्नीषोमाविममिति वपायाः पुरोनुवाक्या ।९। होता यक्षदग्नीषोमाविति प्रैषः ।१०। युवमेतानीति याज्या ।११। यथापयस्युपनिष्क्रम्येदमाप इति तृचेन चात्वाल उपस्पृश्योत्सृज्येते ।१२। ॥१८॥

पशुपुरोलाशायामन्त्रितावाग्नीध्रीयमुत्तरेण होतुश्च गत्वा यथाधिष्ण्यमुपविशतः ।१। पश्वर्थानि विभवादर्थं साधयन्ति ।२। पुरोलाशः स्विष्टकृत्समवाये ऽपि ।३। अनुख्यानामनूहेन ।४। न निगमाः सन्ति पशुतन्त्रे चोद्यमानानाम् ।५। अग्नीषोमा यो अद्येति पुरोलाशस्य

ओम्।

व्याख्यातो ऽग्नीषोमीयः प्रकृतिः पशूनाम्।१। आर्षमाम्नातं मन्त्राणां प्रकृतौ।२। यथार्थमुत्तरेषां ततावर्द्धविकारस्योत्पत्तिरूपेणानभिधानाच्छब्दविकारमूहं ब्रुवते।३। स्तत्तु विकारो न विद्यते।४। यजमानाभ्यां यजमानेभ्यः [5]। मेधपतये मेधपतिभ्यः [6]। मेधौ मेधान् [7]। आददादग् [8]। घस्तु घसन्तु [9]। अघसदघसन् [10]। अघदच्चन्निति वा [11]। रभीयांसमिव रभीयस इव [12]। अभैदभैषुः [13]। अवीवृधतावीवृधन्त [14]। अख्यासुः [15]। नध्यासुः [16]। अशीकमेतामशीकमन्त [17]। इत्यर्थभेदाच्छब्दविकारः। [18] ५। पर्हिश्चक्षुः श्रोत्रं प्राणो ऽसृक्त्वङ्नाभिन्दृत्वा शासिनामानि श्येनं यशा कश्यपा कवषा स्रेकपर्णावध्यगोहमन्नेति यथासमाम्नातम्। [19] ६। चोदनासंदेहे च। [20] ७। शेषभूतान्यपूर्वाणि। [21] ८। आयनिगदाश्च। [22] ९। एकधैकधा [23] षड्विंशतिः [24] षड्विंशतिरिति समासेन वा। [25] १०। एष सङ्ख्यान्यायः। [26] ११। एकदेवतद्विदेवतयोश्च बहुवत्। [27] १२। पुंवन्मिथुनेषु समान्याम्। [28] १३। अथान्यतरस्याम्। [29] १४। एहीत्यकारेण संधानं देवतानामधेयस्य स्वरादेर्द्विदेवत्यस्य। [30] १५। सकृदन्यपशुभेदे। [31] १६। यूपस्याश्च। [32] १७। उदगयनस्याद्यन्तयोरैन्द्राग्नो निरूढपशुबन्धः। [33] १८। सांवत्सरो वा। [34] १९। काम्या बहवः। [35] २०। अग्निप्रणयनादयो हृदयशूलान्ताः पशवो ऽग्नीषोमीयसवनीयौ परिहाप्य। [36] २१। आग्नावैष्णवौ च यक्ष्यमाणस्य। [37] २२। निर्वपनं चाशिषाम्। [38] २३। अन्यत्र चाग्नीषोमीयात्सूक्तवाके नामग्रहणम्। [39] २४। प्रात-

रनुवाकप्रश्नयादिप्रदिष्टानि शस्त्रानुवचनयोः सूक्तानि।२५।[40] एकां प्रतीयादन्यत्र।२६।[41] ॥१॥

महारात्रे प्रातरनुवाकायामन्त्रितो ऽपरेणाग्नीध्रीयं धिष्ण्यं तिष्ठन्प्रपदो जपति।१। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्य ओम् प्रपद्ये वाचमृचं प्रपद्ये मनो यजुः प्रपद्ये साम प्राणं प्रपद्ये चक्षुः श्रोत्रं प्रपद्ये नमो देवेभ्यो नमो देवताभ्यो नमो महते देवाय नमो गन्धर्वाप्सरोभ्यो नमः सर्पदेवजनेभ्यो नमो भूताय नमो भविष्यते नमः पितृभ्यः प्रतिनमस्कारेभ्यो ये ऽपि नमः।२। दिशो यथारूपमुपतिष्ठते।३। ॥२॥

अस्यां मे प्राच्यां दिशि सूर्यश्च चन्द्रश्चाधिपती सूर्यश्च चन्द्रश्च मैतस्यै दिशः पातां सूर्यं च चन्द्रं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीति प्राचीम्।१। अस्यां मे दक्षिणस्यां दिशि यमश्च मृत्युश्चाधिपती यमश्च मृत्युश्च मैतस्यै दिशः पातां यमं च मृत्युं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीति दक्षिणाम्।२। अस्यां मे प्रतीच्यां दिशि मित्रश्च वरुणश्चाधिपती मित्रश्च वरुणश्च मैतस्यै दिशः पातां मित्रं च वरुणं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीति प्रतीचीम्।३। अस्यां म उदीच्यां दिशि सोमश्च रुद्रश्चाधिपती सोमश्च रुद्रश्च मैतस्यै दिशः पातां सोमं च रुद्रं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीति सव्यावृदुदीचीम्।४। अस्यां म ऊर्ध्वायां दिशि बृहस्पतिश्चेन्द्रश्चाधिपती बृहस्पतिश्चेन्द्रश्च मैतस्यै दिशः पातां बृहस्पतिं चेन्द्रं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीति प्राङूर्ध्वाम्।५। अस्मिन्नन्तरिक्षे वायुश्च वृष्टिश्चाधिपती वायुश्च वृष्टिश्च मैतस्यै

दिशः पातां वायुं च वृष्टिं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीत्यन्तरिक्षम्।६। अस्यां मे पृथिव्यामग्निश्चान्नं चाधिपती अग्निश्चान्नं च मैतस्यै दिशः पातामग्निं चान्नं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीति पृथिवीम्।७। हृदयस्यान्तरे स कस्य वामदेव्यमात्मा यज्ञायज्ञीयं प्रतिष्ठा भूरहं भुवरहं स्वरहमस्म्यहमस्म्यहमृणः सुधामाणमिति जपित्वा[8] दक्षिणाद्धदाग्नीध्रीये भूर्भुवः स्वः स्वाहाग्नये स्वाहेन्द्राय स्वाहाश्विभ्यां स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा जुषाणानि सर्पींषि सवनान्याज्यस्य व्यन्तु स्वाहेति स्रुवेण हुत्वा सव्यावद्धविर्धानयोः पूर्वस्यां द्वार्युपविशति।[9]८। देवेभ्यः प्रातर्यावभ्य इत्युक्तो हिंकृत्य मध्यमया वाचा प्रातरनुवाकमन्वाह।[10]९। त्रीणि पदानि समस्य पङ्क्तीनामर्ध-श्लोकाभ्यां प्रणुयात्।[11]१०। आपो रेवतीमनूच्य ॥४॥

आग्नेयं गायत्रं क्रतुम्।[12]११। उपप्रयन्तो अध्वरम्[1]। अग्निमीळे पुरोहितम्[2]। अग्निं दूतं वृणीमहे[3]। अयं स स्तेति दश[4]। जुषस्व सप्रथस्तमम्[5]। अभि त्वा गोतमा गिरा[6]। अग्निर्होता पुरोहितः[7]। दूतं वः[8]। अग्ने मृळ[9]। अर्चन्तस्त्वा[10]। अग्निं स्तोमेन[11]। उपसद्याय[12]। इमे विप्रस्य[13]। समिधाग्निम्[14]। अग्निं हिन्वन्तु[15]। प्राग्नये वाचम्[16]। समग्ने यज्ञानामिति षड्विंशतिः।[17]२। अथानुष्टुभम्।[18]३। तेते अग्न श्लोका[19]। होताजनिष्ट[20]। त्वं हि क्षैतवदिति नव[21]। अग्ने कदा त आनुषगिति पञ्च।[22]३। अथ त्रैष्टुभम्।[23]४। समस्य यदिति पञ्च[24]। यो मर्त्येष्विति त्रीणि[25]। प्र वो देवमिति पञ्च सूक्तानि[26]। अग्ने दृहन्निति च सप्त[27]। अगन्म महा।[28]५। अथ बार्हतम्।[29]६। एना वः[30]। प्र वो यज्ञम्[31]। अग्ने विवस्वदिति द्वादश[32]। सखायस्त्वेत्यष्टौ[33]।

अदर्शीति चतस्रः ।[34] समिद्धश्चिदिति तिस्रः ।[35] अयमग्निः सुवीर्यस्य ।[36] ७ । अथौष्णिहम् ।[37] ८ । त्वामग्ने मनीषिणः ।[38] ईळिष्वा हि ।[39] । पुरु त्वा ।[40] ९ । अथ जागतम् ।[41] १० । वेदिषद इति सप्त ।[42] एति प्र होता ।[43] यज्ञेन वर्धत ।[44] जनस्य गोपाः ।[45] ११ । अथ पाङ्क्तम् ।[46] १२ । अग्निं तं मन्ये ।[47] १३ ॥४॥

अथोषस्य[1] गायत्रम् ।[2] १ । कस्त उष इति तिस्रः ।[3] प्रति ष्या सूनरी ।[4] २ । अथानुष्टुभम् ।[5] ३ । उषो भद्रेभिः ।[6] ४ । अथ त्रैष्टुभम् ।[7] ५ । उषो रुरुच इति चत्वारि ।[8] ६ । अथ बार्हतम् ।[9] ७ । प्रत्यु अदर्शि ।[10] सह वामेन ।[11] ८ । अथौष्णिहम् ।[12] ९ । उषस्तच्चित्रमिति तिस्रः ।[13] १० अथ जागतम् ।[14] ११ । एता उ त्या इति चतस्रः ।[15] १२ । अथ पाङ्क्तम् ।[16] १३ । महे नः ।[17] १४ ॥५॥

अथाश्विनं[1] गायत्रम् ।[2] १ । अश्विना यज्वरीरिष इति तिस्रः ।[3] प्रातर्युजेति चतस्रः ।[4] आश्विनावश्वावत्येति तिस्रः ।[5] एषो उषाः ।[6] गोमदू षु णासत्येति द्वे ।[7] दूरादिहेवेति षट्त्रिंशत् ।[8] उदीराथाम् ।[9] आ मे हवम् ।[10] २ । अथानुष्टुभम् ।[11] ३ । आ नो विश्वाभिरूतिभिः ।[12] यदद्य स्थः परावतीति सूक्ते ।[13] ४ । अथ त्रैष्टुभम् ।[14] ५ । आ भातीति सूक्ते ।[15] नासत्याभ्यामिति त्रीणि ।[16] वस्रू रुद्रेति तिस्रः ।[17] धुषो रजांसीति सूक्ते ।[18] तं युञ्जाथामिति सूक्ते ।[19] ग्रावाणेव ।[20] धेनुः प्रत्नस्य ।[21] क उ श्रवदिति सूक्ते ।[22] स्तुषे नरेति सूक्ते परिहाप्य पञ्चपदाम् ।[23] आ वां रथो रोदसी बद्बधान इति पञ्च सूक्तानि ।[24] ६ । अथ बार्हतम् ।[25] ७ । इमा उ वां दिविष्टयः ।[26] अयं वां मधुमत्तम इति प्रथमा तृतीया पञ्चमी च ।[27] ८ । अथौष्णिहम् ।[28] ९ । युवोरु षू रथ-

मिति पञ्च।[29]१०। अथ जागतम्।[30]११। त्रिश्चिनो अद्य[31]। ईलेद्या-
वीयम्[32]। घोषां च सपुत्राम्।[33]१२। अथ पाङ्क्तम्।[34]१३। प्रति
प्रियतममिति।[35]१४। उत्तमया परिधायोत्सृज्य वाचम्[36]। अया वाज-
मिति जपति।[37]१५। इति माहम्नः प्रातरनुवाकः।[38]१६। छन्दो
ऽनन्तरेण वा प्रतिपत्समारोहणीयानां चैतस्य समाम्नायस्य त्रीणि
पश्चिमानि।[39]१७। ऊर्ध्वं वा गत्वाध्यायाकामौ।[40]१८। पाङ्क्तानि
नान्तरियात्।[41]१९। पुरोदयादुपांशु होष्यन्तीति स कालः परि-
धानस्य।[42]२०। आन्तर्यामाद्वाग्यमनम्।[43]२१। ॥६॥

अथ ह्यस्य होतरिष्टुकः प्र देवत्रेति द्वादशीं परिधाय।१। नवा-
नुष्ट्यैकादशीमाऊनावपा ह्रियमाणायाम्।२। आवत्सासु दशमीम्।३।
प्रति यदाप इति दृश्यमानासु।४। समन्या इति समायतीषु।५।
आपो न देवीरिति होतृचमसे ऽवनीयमानासु।६। आ धेनव
इत्यायतीषु सर्वासूक्ता प्रणवेनावस्यति।७। अध्वर्यवेऽरपा३ इत्यध्वर्युं
पृच्छति।८। उतेव नम्नमुरिति प्रत्याह।९। प्रत्युक्तो निगदं तास्व-
ध्वर्यवाधावेन्द्राय सोममूर्जस्वन्तं पयस्वन्तं मधुमन्तं वृष्टिवनिं वसुमते
रुद्रवत आदित्यवत ऋभुमते विभुमते वाजवते बृहस्पतिमते विश्व-
देव्यावते।

यस्य पीत्वा मद इन्द्रो वृत्राणि जङ्घनत्।
प्र स जन्यानि तारिषः ॥[10]

अम्बय इत्यर्धर्चमनूच्य[11]। * उपोत्थायाध्वर्युमन्वारभ्योत्तरामर्धर्चा-

* Comm. उपविशतीति सूत्रच्छेदः।

मनूच्य ।[12] उपोत्तमां च सूक्तस्य ।[13] उत्तमया परिधाय ।[14] पर्यास्यस्योपविशति ।[15] १० । ॥७॥

प्राणं मे पाहि प्राणं मे जिन्व स्वाहा त्वा सुभव सूर्यायेत्युपांशुं ह्रूयमाणमनुप्राणिति ।१। अपानं मे पाह्यपानं मे जिन्व स्वाहा त्वा सुभव सूर्यायेत्यन्तर्याममन्ववानिति ।२। उत्तरेणाहवनीयं बहिष्पवमानेन स्तुवते ।३। दक्षिणतो ब्रह्मा मैत्रावरुणश्चोपविश्य ।४। ब्रह्मन्स्तोष्यामः प्रशास्तरित्युक्तौ ।५। आयुष्मत्य ऋचो मा गात तनूपाः साम्नः स्तुत देवस्य सवितुः प्रसव इति जपित्वा ।६। ओं स्तुतेति ।७। प्रसवः सर्वेषां स्तोत्राणाम् ।८। असतो मा सद्गमय तमसो मा ज्योतिर्गमयाम्नात्मानन्तं गमय मृत्योर्मामृतं गमयेति यजमानः पवमानानुपसर्प्यन् ।९। श्येनो ऽसि पत्वा गायत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयास्य यज्ञस्योदृचमिति स्तुते बहिष्पवमाने ।१०। सुपर्णो ऽसि पत्वा त्रिष्टुप्छन्दा इति माध्यन्दिने ।११। सखासि पत्वा जगच्छन्दा इत्यार्भवे ।१२। समान उदर्कः ।१३। उपहूता देवा अस्य सोमस्य पवमानस्य विचक्षणस्य भक्ष उप मां देवा ह्वयन्तामस्य सोमस्य पवमानस्य विचक्षणस्य भक्षे मनसा त्वा भक्षयामि वाचा त्वा भक्षयामि प्राणेन त्वा भक्षयामि चक्षुषा त्वा भक्षयामि श्रोत्रेण त्वा भक्षयामीति स्तुते बहिष्पवमाने होता ।१४। ॥८॥

आग्नेयः सवनीयः ।१। ऐन्द्राग्नो वा ।२। ऐकादशिना वा ।३। एकयूपेष्वैकादशिनेष्वावर्तते परिव्ययणीया रशनाष्टत्वात्त्रिस्त्रिः ।४। नानायूपेषु ।५। अग्निष्ठे परिव्ययणीयामुक्त्वा नवस्तु सप्तसप्ताह ।६। एकादशे उत्तरेण परिव्ययणीयां प्रगाथं च याम्यो नर इति च

सूक्तशेषमन्वाह ।७। उत्तमयोपशयमनुमन्त्रयते ।८। पूर्वेद्युरुच्छ्रितेष्व-परिवीयमाणेषु पूर्वया परिदध्यात् ।९। संतानार्थौ वार्धर्चेनैव काङ्क्षेत् ।१०। समानजातीया अनुमभियात् ।११। यथोत्तमे तथोद्देन ।१२। पशुदेवतामावाह्य वनस्पतिं च [13]। इन्द्रं वसुमन्तमावहेन्द्रं रुद्रवन्तमावहेन्द्रमादित्यवन्तमृभुमन्तं विभुमन्तं वाजवन्तं बृहस्पति-मन्तं विश्वदेव्यावन्तमावहेति सवनदेवताः ।[14]१३। नान्येषु निगम-स्थानेषु[15] निगच्छन्ति ।१४। ऊनसाके वा ।[16]१५। अध्वर्यू संहृत्य प्रवरानुपूर्व्येण प्रस्ताद्धुती जुहोति ।[17]१६। जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाग्यत्ते वाचो मधुमत्तमं तस्मिन्नो अद्य धात्स्वाहा सरस्वत्या इति पूर्वाम् ।[18]१७। तूष्णीमुत्तराम् ।[19]१८। ॥८॥

अग्ने नयेति तिस्रो भुवो यज्ञस्य प्र वः शुक्राय प्र कारव इत्याग्नेयस्य ।१। आ नो दिवो बृहतः पर्वतादा सरस्वती देवयन्तः सरस्वत्यभि नः पावीरवी कन्या प्र क्षोदसेमा जुह्वाना इति सारस्वतस्य ।२। त्वं सोम प्र चिकितस्त्वमिमा ओषधीः सोमो धेनुं या ते धामानि दिव्यपाहर्द युक् या ते धामानि हविषेति सौम्यस्य ।३। पूषेमा आशाः प्रपथे पथां पथस्पथः शुक्रं ते यास्ते पूषन्पूषा सुबन्धुरिति पौष्णस्य ।४। आ दैव्या वेधसं बृहस्पतिः समजयत्स हि शुचिः स सुष्टुभा स ऋक्वता स आ नो योनिमिति बार्हस्पत्यस्य ।५। विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती यं देवासो ऽवथ विश्वे देवाः शृणुत ये के च ज्मा ते हि यज्ञेषु यज्ञियास ऊमाः स्तीर्णं बर्हि-रिति वैश्वदेवस्य ।६। इन्द्रं नर इन्द्रो राजेन्द्र चत्रसुहं न आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषा आ ते शुष्मो वृषभ इत्यैन्द्रस्य ।७। गोम-

दधावद्रुचे नरः शुची वो ऽरा हव्या वः शर्म यूयमस्मानिति मारु-तस्य ।८। उभा वामा वृत्रहणा ता योधिष्टं शुचिं नु गीर्भिर्विप्रः प्र चर्षणिभ्य इत्यैन्द्राग्नस्य ।९। आ नो देवः सविता त्रायमाण आ देवो यातु सविता यन्त्रैर्वाममद्य ये ते पन्था अस्मभ्यं तद्दिव इति सावि-त्रस्य ।१०। अस्तभ्नाद्द्यां तत्त्वा याम्यव ते हेल एवा वन्दस्वेमां धियं शिक्षमाणस्योदुत्तमं वरुणेति वारुणस्य ।११। इत्येकादशिना-नाम् ।१२। ये चैवंदेवताः पशवः ।१३। ॥१०॥

इन्द्रा नु पूषणेत्यैन्द्रापौष्णस्य ।१। सोमापूषणेति सौमापौष्णस्य ।२। सं वां कर्मणेत्यैन्द्रावैष्णवस्य ।३। नासत्याभ्यामित्याश्विनस्य ।४। विष्णोर्नु कमिति वैष्णवस्य ।५। राचीति राज्ञाः ।६। भूरिं द्वे इति द्यावापृथिवीयस्य ।७। जनीयन्त इति तिस्रः स वावृधे दिव्यं सुपर्णं

यस्य व्रते पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त आपः ।
यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तं सरस्वन्तमवसे हुवेम ॥

इति सारस्वतः ।८। य इमा विश्वा भुवनानीति वैश्वकर्मणस्य चतुर्थीं परिधाप्य ।९। आ ते पितरिति रौद्रस्य ।१०। अयं रुद्रेभिरिति वाग्देवत्यस्य ।११। तिस्रस्तिस्रः पूर्वाः पुरोनुवाक्या वपायाः पुरो-डाशस्य पशोस्तिस्रस्तिस्र उत्तरा याज्याः ।१२। नैके पशुपुरोडाशं सवनीयस्य ।१३। कर्म तु न्यायः ।१४। सावित्रवाग्देवत्यौ चोपांशु ।१५। आवर्तते पशुगणे मनोता ।१६। परिव्ययणीयादि वपान्तं प्रातःसवने पशुकर्म कृत्वा निष्क्रम्य तथैवोपस्पृश्य चात्वाले ।१७। ॥११॥

धिष्ण्यानुपस्थाय सदः प्रसर्पन्ति ।१। अग्रेण हविर्धाने तिष्ठन्त-स्तंतमीक्षमाणाः ।२। संरालसि कृशानो रौद्रेणानीकेन पाहि मा अग्ने

पिपृहि मा नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरित्याहवनीयम् ।३। रौद्रादिरुदर्कः ।४। अनुदर्को वा ।५। अपिजो ऽसि दुवस्वानिति मथित्वानुप्रहृतम् ।६। परिषद्यो ऽसि पवमान इत्यास्तावम् ।७। प्रतक्वासि नभस्वानिति चात्वालम् ।८। कव्यो ऽसि हव्यसूदन इति शामित्रम् ।९। ससुम्नो ऽसि विश्वभर इत्युत्करम् ।१०। दक्षिणाहुतो विभूरसि प्रवाहण इत्याग्नीध्रम् ।११। प्रपत्स्यमानाः सदस्योपर्यभिमृशन्ति द्विस्थूणमसि मा मा संताप्सीरिति ।१२। ऋतस्य द्वारौ मा मा संताप्तमिति द्वार्यौ संमृश्य [13]। उत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्ण्यं गच्छन्ति ये प्रत्यञ्चो धिष्ण्यानतिक्रामन्ति ।१३[14]। मलिम्लुचो ऽसि सगर इत्यासादमच्छावाकस्य ।१४[15]। वह्निरसि हव्यवाहन इति होतुर्धिष्ण्यम् ।१५[16]। श्वात्रो ऽसि प्रचेता इति मैत्रावरुणस्य ।१६[17]। तुथो ऽसि विश्ववेदा इति ब्राह्मणाच्छंसिनः ।१७[18]। उशिगसि कविरसीति पोतुः ।१८[19]। अवस्युरसि दुवस्वानिति नेष्टुः ।१९[20]। अंघारिरसि बम्भारिरित्यच्छावाकस्य ।२०[21]। शुन्ध्युरसि मार्जालीय इत्यवेक्ष्य मार्जालीयम् ।२१[22]। शुन्ध्युरस्युपमथ्य इति ब्रह्मसदनम् ।२२[23]। ऋतधामासि स्वर्ज्योतिरित्यौदुम्बरीम् ।२३[24]। समुद्रो ऽसि विश्वव्यचा इति सदो ऽनुवीक्ष्य ।२४[25]। अजो ऽस्येकपादिति शालामुखीयम् ।२५[26]। अहिरसि बुध्न्य इति प्राजहितम् ।२६[27]। अन्नदास्त्वनपतिरिति व्रतश्रपणम् ।२७[28]। ॥१२॥

अग्नयः सगराः सगराः स्थ सगरेण नाम्ना रौद्रेणानीकेन पात माग्नयः पिपृत मा नमो वो ऽस्तु मा मा हिंसिष्टेति सर्वान् ।१। अध्वनो अधिपतिरसि स्वस्ति नो ऽद्यास्मिन्देवयाने पथि स्तादित्यादित्यमुपस्थाय[2] मैत्रावरुणप्रभृतय उदञ्चो ऽच्छावाकं परिहाप्य

पूर्वया द्वारा सदः प्रसर्पन्ति ।२।[3] विश्वे देवा अनु मा प्रसर्पतेन्द्र विधातु शरणं यत इन्द्र भयामहे सदसस्पतिमद्भुतमिति जपन्तो[4] ऽग्रेणोत्तरेण सर्वान्धिष्ण्यानगच्छन्ति ।३। दक्षिणधिष्ण्योदक्षिणधिष्ण्यः पूर्वो[5] गत्वा स्वस्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चादुपविशन्ति ।४।[6] उत्तरेण सदो गत्वा ब्राह्मणाच्छंस्या द्वारा सदः प्रपद्य दक्षिणेन मैत्रावरुणं गत्वा यथायतनमास्ते ।५।[7] माध्यन्दिने सवने ऽपरया द्वारा निःसर्पन्ति ।६।[8] अन्तरेण होतुर्मैत्रावरुणस्य च धिष्ण्यावधिष्ण्यानां निर्धिष्ण्यितसंचरः ।७।[9] उत्तरेण स्वं स्वं धिष्ण्यं धिष्ण्यवताम् ।८।[10] पश्चार्धेनाग्नीध्रीय-स्योदस्थः ।९।[11] मार्जालीयस्य वा दक्षिणा ।१०।[12] यथायतनमासु प्रत्यायन्ति ।११।[13] ऊर्ध्वं प्रातःसवनात्समस्तोपस्थानप्रभृतिना प्रसर्पन्ति ।१२।[14] आदित्योपस्थानं रात्रिपर्यायेष्वाश्विने च न विद्यते न विद्यते ।१३।[15] ॥१२॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे षष्ठो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ।

प्रस्थाप्य पुरोळाशैः सवनीयैश्चरन्ति ।१। धानावन्तमिति पुरोऽनुवाक्या ।२। होता यक्षदिन्द्रं हरिवाँ इत्यनुसवनं प्रैषो यथासमाम्नातम् ।३। यथासवनं विहारयति ।४। तेनैव यजत्युद्धृत्य होतायक्षं होतर्यजं च ।५। अग्ने जुषस्व नो हविरिति स्विष्टकृतः पुरोऽनुवाक्या ।६। होता यक्षदग्निं पुरोळाशानामित्यनुसवनं प्रैषः ।७। हविरग्ने वीहीति च याज्या ।८। ॥१॥

ऐन्द्रवायवमैत्रावरुणाश्विनस्य द्विदेवत्याः ।१। वायवा याहि दर्शतेन्द्रवायू इमे इत्यैन्द्रवायवस्य पुरोऽनुवाक्ये ।२। होता यक्षद्वायुं होता यक्षदिन्द्रवायू इति प्रैषौ ।३। अयं पिब शतेना च इति याज्ये ।४। अयं वां मित्रावरुणेति मैत्रावरुणस्य पुरोऽनुवाक्या ।५। होता यक्षन्मित्रावरुणेति प्रैषः ।६। गृणाना जमदग्निनेति याज्या ।७। प्रातर्युजेत्याश्विनस्य पुरोऽनुवाक्या ।८। होता यक्षदश्विनेति प्रैषः ।९। वाकधानेति याज्या ।१०। अनवानं द्विदेवत्यानां पुरोऽनुवाक्याः प्रैषांश्चाह ।११। तथा यजति ।१२। ऐन्द्रवायवस्य नानाप्रणवे पुरोऽनुवाक्ये ।१३। याज्ये नानावषट्कारे ।१४। सकृत्पुरस्ताज्जपो येयजामहो ऽनुमन्त्रणश्च ।१५। ॥२॥

ऐतु वसुः पुरूवसुरित्यैन्द्रवायवं प्रतिप्रस्थातोरौ दक्षिणे निधायान-पिधानमनवेक्षणं च द्विदेवत्यानामा शेषस्यावनयनात् ।१। ऐतु

वसुविदद्वसुरिति मैत्रावरुणं प्रतिगृह्य दक्षिणेनैन्द्रवायवं हृत्वा दक्षिणतः पश्चान्निदधाति ।२। एतु वसुः संयद्वसुरित्याश्विनं प्रतिगृह्य दक्षिणेन पूर्वौ हृत्वोत्तरतः पश्चान्निदधाति ।३। सोमस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्कारः सर्वासु सोमयाज्यासु द्विदेवत्यर्तुयाजान्परिहाप्यादित्यपदस्माविवर्जं पात्नीवतं च ।४। उपांशु वा पात्नीवतस्य ।५। ॥२॥

उन्नीयमानेभ्य इत्युक्त आ त्वा वहन्तु हरय इत्युन्नीयमानसूक्तम् ।१। होता यक्षदिन्द्रं प्रातः प्रातःसावस्येति प्रैषः ।२। इदं ते सोम्यं मध्विति यजति ।३। वृषभं त्वा वृषभाः प्रतीच्छ इति होतृचमसं प्रतीच्य वयोधसं त्वा वयोधाः प्रतिगृह्णामीति प्रतिगृह्येतरैः संस्पर्शयति द्विदेवत्यांश्च ।४। पुनरुन्नीतानां होत्रका यजन्ति ।५। मित्रं वयमिति मैत्रावरुणः ।६। इन्द्र त्वा वृषभमिति ब्राह्मणाच्छंसी ।७। मरुतो यस्येति पोता ।८। अग्ने पत्नीरिति नेष्टा ।९। उक्षान्नायेत्याग्नीध्रः ।१०। प्रयास्तग्नीदित्युक्ते अयाळित्याग्नीध्रः ।११। स भद्रमकर्य्यो नः सोमं पाययिष्यतीति होता ।१२। सोमं भक्षयिष्यन्तो पात्निकेनाभिधेयैरमा उपहयस्वेति कर्तारोऽन्योन्यस्मिन्नुपहवमिच्छन्ते ।१३। वषट्कर्ता प्रथमो भक्षयति ।१४। प्रतिभक्षितं द्विदेवत्यशेषं नाराशंसवतां च दक्षिणे होतृचमसेऽवनयति ऊर्जे त्वा भक्षितमवनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्य आदुः सन्तं सहामिति ।१५। द्विरैन्द्रवायवशेषस्यावनयनं तथाभ्यावर्तते मन्त्रः ।१६। अनवसर्जनं च द्विदेवत्यानामा शेषपात्रनयनात् ।१७। ॥४॥

इह वसुः पुरुवसुरित्यैन्द्रवायवमध्वर्यवे प्रदायोपहूतौ वायुरिन्द्रवायू सह प्राणेन सह वर्चसा तयोरहमुपहूतः सह प्राणेन सह वर्च-

सेति भक्षयित्वा प्रग्रहणमन्त्रेण पुनः प्रगृह्य भक्षमन्त्रेण पुनर्भक्षयति ।१। इह वसुर्विदद्वसुरिति मैत्रावरुणं प्रगृह्य ।२। उपहूतौ मित्रावरुणौ सह चक्षुषा सह वर्चसा तयोरहमुपहूतः सह चक्षुषा सह वर्चसेति भक्षयित्वा ।३। आशिषं प्रदक्षिणं शिरः पर्याहृत्यावेक्ष्य प्रतिपर्याहृत्यावेक्ष्य ।४। इह वसुः संयद्वसुरित्याश्विनं प्रगृह्य ।५। उपहूतौ देवावश्विनौ सह श्रोत्रेण सह वर्चसा तयोरहमुपहूतः सह श्रोत्रेण सह वर्चसेति भक्षयित्वा ।६। उपस्तृ श्रोत्रमुपस्पृशते ।७। उपोद्यच्छन्ति चमसान् ।८। होतृचमसमन्वारभते ।९। असंसर्गं सर्वेषाञ्चलेपेन सोमस्य ।१०। उपहूय प्रस्थितान्भक्षयन्ति ।११। तेजसे त्वा ब्रह्मवर्चसाय भक्षयामीति भक्षमन्त्रः प्रातःसवने ।१२। श्रोजसे त्वेन्द्रियाय भक्षयामीति माध्यन्दिने ।१३। प्रजायै त्वा पुष्ट्यै भक्षयामीति तृतीयसवने ।१४। शं नो भव हृद इत्युरोऽभिमर्शनं भक्षयित्वा ।१५। सव्ये पाणौ चमसान्कृत्वा दक्षिणेनाप्याययन्ति ।१६। आ प्यायस्व समेतु त इत्याप्यायनी प्रातःसवने ।१७। सं ते पयांसीत्युत्तरयोः ।१८। प्रस्थितानाप्याययन्ति ।१९। अन्ये सदलनीये च ।२०। आच्छावाकवर्जमनाराशंसा मिष्ठेवस्रमहलनीययोर्वैश्वदेवे च ।२१। देवो ऽसि नराशंसो यत्ते मेधः स्वर्ज्योतिसारस्य त ऊमैः पितृभिर्भक्षितस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति भक्षमन्त्रः प्रातःसवने नाराशंसानाम् ।२२। ऊर्वैरिति माध्यन्दिने विकारः ।२३। काव्यैरिति तृतीयसवने ।२४। ॥५॥

अच्छावाकः सौदेत्युक्तो[1]* ऽग्रेण सद उत्तरेण स्रुतिमुपविश्य[2]

* Comm अथवा अच्छावाकः । रत्नावस्तुकमधिकारार्थम् ।

पुरोळाशं प्रतिस्थ[3]ह्यच्छावाक वदस्वेत्यु[4]क्तेऽच्छा वो अग्निमवस इति
तिस्रोऽन्वाह ।१[5]। प्रणवान्निगदम् ।२[6]। यजमान होतरध्वर्योऽग्नी-
द्ब्रह्मन्पोतर्नेष्टरुत्तोपवक्तरिषेषयध्वमूर्जोर्जयध्वं नि श्रो आमयो जिह्वतां
न्यजामयो नि सपत्ना यामनि बाधितासो जेषथाभीत्वरीं जेषथा-
भीत्वर्याः श्रवद इन्द्रः शृणवदग्निः प्रस्थायेन्द्राग्निभ्यां सोमं
वोचतोपो अस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणा ह्वयध्वमिति ।३[7]। उपहवमथं
ब्राह्मण इच्छते ऽच्छावाको वेत्यध्वर्युराह तं होतरुपह्वयस्वेति ।४[8]।
तं होतोपह्वयते ।५[9]। प्रत्येता वामा सूक्तायं सुन्वन्यजमानो अग्र-
भीदुत प्रतिष्ठोतोपवक्ता उत नो गाव उपहूता उतोपहूय इत्युप-
हास्यमानः ।६[10]। उत नो गाव उपहूता इत्यतो ऽनुपहास्यमानः
।७[11]। अनुपहूतो ऽच्छावाको निवर्तध्वमिति सूक्तस्य यावच्छक्नुया-
त्तावदनुद्रवेत् ।८[12]। होता वा प्रतिकामिनमच्छावाकं प्रत्युपहूय
।९[13]। ॥६॥

उन्नीयमानायेत्युक्तः प्रत्यस्मै पिपीषत इत्यच्छावाकः सूक्तमन्वाह
।१। प्रातर्यावभिरिति यजति ।२। भक्षिताप्यायितं चमसमध्वर्यवे
प्रदाय दक्षिणाद्दरपरया द्वारा सदः प्रपद्य स्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चा-
दुपविश्य पुरोळाशं प्राश्नाति ।३। पूर्वं प्रसृप्तश्चेदच्छावाकीयां
कुर्यात्स्वेन विसंस्थितसंचरेण निष्क्रम्याच्छावाकस्य धिष्ण्यकर्म कृत्वा
स्वकर्म कुरुते ।४। स्वे तु होता धिष्ण्ये ।५। विकल्पो होत्रकाणां
याज्यासु ।६। प्रातःसवने[7] ऽनवानन्तो यजन्त्यर्धर्चशो वा ।७। अत्र[8]
प्रतयन्ति ।८[9]। ऊर्ध्वं चौपासनेभ्यः ।९[10]। ॥७॥

अथर्तुयाजैश्चरन्ति ।१। होता यक्षदिन्द्रं होत्रादित्यृतुप्रैषैरनवानं

प्रेष्यति ।२। तथा यजति ।३। येन प्रेष्यति स याज्योद्धृत्य होतायक्षमशीयजं च ।४। मैधातिथ्यो वेन्द्र सोमं पिब ऋतुनेति ।५। योयः प्रेषान्ते श्रूयते स स यजति ।६। होतरेतद्यजेत्यध्वर्युराह ।७। गृहपतिश्च ।८। तयोर्यजति ।९। यथाभक्षितं भक्षयन्ति ।१०। द्विरन्ततो होता ।११। त्रिस्पेदित्रैव त्रिषेदत्र द्विदेवत्येषु वेति ।१२। ॥८॥

आज्यं शंसिष्यन्पिता मातरिश्वाच्छिद्रा पदोशिगधीयानुतचि-यत्सोमो नीथविन्नीथानि नेषद्बृहस्पतिरुक्थामदानि शंसिषदिति जपित्वा शोंसावो३ इत्याहावः सर्वादौ प्रातःसवने तेनाहूयोपांशु तूष्णींशंसम् ।१। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरित्यवसायेन्द्रो ज्योतिर्ज्योतिरिन्द्र इत्यवसाय सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्य इत्यवसाय पच्छो ऽवस्यन्पुरोरुचम् ।२। अग्निर्देवेद्धः । अग्निर्मन्विद्धः । अग्निः सुषमित् । होता देवहृतः । होता मनुवृतः । प्रणीर्यज्ञानाम् । रथीरध्वराणाम् । अतूर्तो होता । तूर्णिर्हव्यवाट् । आ देवो देवान्वक्षत् । यक्षदग्निर्देवो देवान् । सो अध्वरा करति जातवेदा३ इति प्र वो देवायेत्याज्यम् ।३। तस्य प्रथममर्धर्चं पच्छो ऽनवानम् ।४। मरुत्वतीयवैश्वदेवयोश्च ।५। सूक्तशेषं प्रत्नाहवयोत्तमया परिधायोक्थवीर्यं जपति भा विभा उषाः स्वर्ज्योतिः श्लोकाय श्लोक्यमवाचीति ।६। उक्थमा इत्यध्वर्युराह सर्वासु शस्त्रयाज्यासु ।७। अग्न इन्द्रश्चेति यजति ।८। ॥९॥

आज्ये प्रस्थिते स्तुवते ।१। स्तोत्रवतां शस्त्राणामेषेति प्राहोत्तमात्प्रतीहारादूर्ध्वमाहूय शंसन्ति ।२। प्रउगे ऽन्तरेण माधुच्छन्द-

मांसृचानृचो व्यवयन्ति ता: पुरोरुच इत्याचक्षते ।३। तासां पुरस्तादाहावः ।४। परिधानीयायां च ।५। षट्पदा वैश्वदेवी ।६। तस्यां द्वाभ्यांद्वाभ्यामवसाय द्वाभ्यां प्रणौति ।७। सारस्वत्यां विकल्पः। अर्धर्चश वा। नित्यस्त्वाहावः ।८।

वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः साकं गन्मनसा यज्ञम्।
शिवो नियुद्भिः शिवाभिः॥

इति यज्ञच्छन्दसा वायवा याहि दर्शतेति तिसृणां चि: प्रथमाम् ।९।

हिरण्यवर्तनी नरा देवा पती अभिद्यवे।
वायुमेन्द्रश्च सुमखौ॥

इन्द्रवायू इम इति तिस्रः ।१०।

काव्ययोराजानेषु क्रत्वा दक्षस्य दुरोणे।
रिशादसा सधस्थ आ॥

मित्रं हुव इति तिस्रः ।११।

दैव्यावध्वर्यू आ गतं रथेन सूर्यत्वचा।
मध्वा यज्ञं समञ्जाथे॥

अश्विना यज्वरीरिष इति तिस्रः ।१२।

इन्द्र उक्थेभिर्मन्दिष्ठो वाजानां च वाजपतिः।
हरिवान् सुतानां सखा॥

इन्द्रा याहि चित्रभानो इति तिस्रः ।१३।

विश्वान्देवान्हवामहे ऽस्मिन्यज्ञे सजोषसः।
त इमं यज्ञमागमन्देवासो देव्या धिया।
ये यज्ञस्य तनूकृतो विश्व आ सोमपीतये।

ओमासश्चर्षणीधृत इति तिस्रः ।१४।

वाचामहं देवीं वाचमस्मिन्यज्ञे सुपेशसम् ।
सरस्वतीं हवामहे॥

पावका नः सरस्वतीति तिसृणामुत्तमया परिधायोक्थवीर्यं जपति वाचं मे जिन्व। प्राणं मे तृम्प। चक्षुर्मे पाहि। श्रोत्रं मे ऽव। वर्णं मे यच्छ। तन्वं मे पाहि। यशो मे धेहि। घोषाय त्वोक्थमवाचीति।१५। विश्वेभिः सोम्यं मध्विति यजति।१६। ॥१०॥

तृचाः स्तोत्रियानुरूपाः प्रगाथान्परिहाप्य।१। आ नो मित्रावरुणा नो गन्तमिति स्तोत्रियानुरूपौ मैत्रावरुणस्य।२। प्र वो मित्रायेत्युक्थमुखम्।३। प्र मित्रयोरिति नवानामुत्तमया परिधायोप नः सुतमा गतमिति यजति।४। ॥११॥

आ याहि सुषुमेति ब्राह्मणाच्छंसिनः स्तोत्रियानुरूपौ।१। शेषः सूक्तमोक्थमुखमुत्तमे परिहाप्य।२। इन्द्र त्वा वृषभम्।३। उद्वेदभीति तिसृणामुत्तमया परिधायेन्द्रक्रतुविदमिति यजति।४। ॥१२॥

इन्द्राग्नी आ गतं सुतमित्यच्छावाकस्य स्तोत्रियानुरूपौ।१। शेषः सूक्तमोक्थमुखम्।२। इहेन्द्राग्नी उप ह्वय इति पञ्च।३। इयं वामस्य मन्मन इति नवानामुत्तमया परिधायेन्द्राग्नी आ गतं सुतमिति यजति।४। ॥१३॥

मित्रं वयमिन्द्रमिद्गाथिन इन्द्र अग्नेति स्तोत्रिया बृहत्पृष्ठस्य।१। रथन्तरमच्छावाकः स्तोत्रियमनुरूपं कुरुते।२। अनुरूपमुक्थमुखम्।३। चतुराशाश होत्रकाः।४। होता चातिरिक्तोक्थेषु।५। स्तोत्रियानुरूपाभ्यां यथानन्तरमनुरूपात्परिधानीयायै च।६। अनुरूपा-

दनन्तरः प्रगाथस्तस्मादूर्ध्वं पञ्चमं मध्यन्दिने ।७। उक्थमुखात्सर्वत्र रात्रौ ।८। यदाध्वर्युराह प्रशास्तः प्रसुहीत्यो३ सर्पतेति प्रशास्ता आह ।९। दक्षिणावृतो ऽपरया द्वारा निःसर्पन्त्युत्तरेणौदुम्बरीं दक्षिणेन सद्मा ।१०। अग्रेण शालामुदञ्चः ।११। माध्यन्दिनाय सवनाय यथानिःसृप्तं प्रसृप्य यथास्वमुपविशन्ति ।१२। ॥ १४ ॥

आदौ माध्यन्दिनस्य सवनस्य राजानमभिष्टुवन्ति ।१। यावन्तस्पूर्वया द्वारा हविर्धाने प्रपद्योत्तरस्य हविर्धानस्य दक्षिणं चक्रमग्रेण दक्षिणा तिष्ठन्त्यो ऽभितो ऽपनह्यनेन सुखं परिवेष्ट्य यावद्धोर्यं शुल्कासंप्रेषितो ऽभिष्टौत्यर्धमर्धर्चशो ऽनवानं वा ।२। अभि त्वा देव सवितर्युञ्जते मन उत युञ्जते धिय आ तू न इन्द्र क्षुमन्तमा नो भर दक्षिणेनोप क्रमस्वा भर ।३। आ प्यायस्व समेतु त इत्याप्यायितवतीनां तिसृणां प्रथमामभिष्टुत्यार्बुदस्य द्वे ।४। द्वितीयामभिष्टुत्यार्बुदस्य द्वे ।५। तृतीयामभिष्टुत्यार्बुदस्यैकाम् ।६। सृजन्ति त्वा दश क्षिप एतमु त्यं दश क्षिप एतं सृजन्ति मर्ज्यमिति सृष्टवतीरभिष्टुत्य ।७। आ कलशा अनूषत कलशेषु धावति परि प्र सोम ते रस इति कलशवतीरभिष्टुत्य ।८। आप्यायितवतीप्रभृत्येवं विहृतो द्वितीयो ऽपि सवः। षष्ठीप्रभृतयः पञ्चार्बुदस्य ।९। एवं विहृतस्तृतीयो ऽपि सवः। तिस्रो ऽर्बुदस्यैकादशीप्रभृतयः ।१०। यस्मिन्सवे छन्दश्छन्दं कुर्युरिहदन्तीति तत्र ।११। षष्ठीं प्रथमे ।१२। वितते पवित्रे पवित्रं त इति द्वे
13 वि यत्पवित्रमित्येका ।१३। 14 प्राप्य धाराः प्र धारा अस्य प्र ते धारा इति प्रवरन्तीषु धारासु ।१४। 15 यद्येषु गृह्यमाणेषु यः कामयेत पावमानीनाम् ।१५। 16 इन्द्रायेन्दो मरुत्वत इति तिस्रो निध-

च्छति ।१६।[17] उत्तमे ग्रहे गृहीते ऽर्बुदस्योत्तमया परिधायादा-योष्णीषमुत्सृज्यते ।१७।[18] सत्राहीनानां त्वन्त्ये ऽहनि ।१८। अर्बुदं वा ग्रहमभिष्टुयात् ।१९।[19] ॥१५॥

माध्यन्दिनेन स्तुते पवमानेन दधिघर्मेण चरन्ति यदि प्रवर्ग्य-वान् ।१। होतर्वदस्वेत्युक्त उत्तिष्ठताव पश्यतेति प्रथमामभिष्टौति ।२। श्रातं हविरित्युक्ते द्वितीयां समस्य ।३। दधिघर्मस्य यजेत्युक्त-स्तृतीयया यजति ।४। अनवानमेकैकां सप्रणवामभिष्टौति ।५। तया यजति ।६। दधिघर्मस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्कारः ।७।

मयि त्यदिन्द्रियं बृहन्मयि दक्षो मयि क्रतुः ।
घर्मस्त्रिशुग्विरोचत आकूत्या मनसा सह ।
विराजा ज्योतिषा सह तस्य दोहमशीमहि ।

इति भक्षमन्त्रः ।८। पशुपुरोडाशेन चरित्वातः पुरोडाशैः सवनी-यैश्चरन्ति ।९। ॥१६॥

माध्यन्दिनस्य सवनस्येति पुरोनुवाक्या ।१। माध्यन्दिने सवन इति स्विष्टकृतः ।२। अपावि देवमित्युन्नीयमानसूक्तम् ।३। होता यक्षदिन्द्रं माध्यन्दिनस्य सवनस्येति प्रैषः ।४। पिबा सोममभि यमुग्रेति यजति ।५। द्वितीया मैत्रावरुणस्य ।६। तृतीया ब्राह्मणा-च्छंसिनः ।७। अर्वाङेहीति पोतुः ।८। तवायं सोम इति नेष्टुः ।९। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदाना इत्यच्छावाकस्य ।१०। आ-पूर्णो अस्येत्याग्नीध्रस्य ।११। न द्विदेवत्यर्तुयाजा उत्तरयोः सवनयोः ।१२। न बहिष्कर्माच्छावाकस्य ।१३। समानमन्यत्प्रातःसवनेन ।१४। इलामुपहूय प्रस्थितान्भक्षयित्वा ।१५। एष दक्षिणाकालः ।१६।

द्वादशं शतं गवां दद्यात्। १७। एकविंशतिप्रभृति वा यथोपपादम्। १८। ॥ १७॥

अग्नये त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय। आयुर्दात्र एधि मयो मह्यं प्रतिग्रहीत्र इति हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। १। रुद्राय त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय। गौर्दात्र एधि मयो मह्यं प्रतिग्रहीत्र इति गाः। २। बृहस्पतये त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय। त्वग्दात्र एधि मयो मह्यं प्रतिग्रहीत्र इति वासः। ३। यमाय त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय। हयो दात्र एधि मयो मह्यं प्रतिग्रहीत्र इत्येकशफम्। ४। प्रजापतये त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय। प्राणो दात्र एधि मयो मह्यं प्रतिग्रहीत्र इत्यन्यत्। ५। ओमिति वा सर्वम्। ६। को ऽदात्कस्मा अदादित्यनुमन्त्रयते प्राक्। ७। उपस्पृशतीतरत्। ८।

अभद्रात्रा मधुमतीर्देवता गच्छत प्रदातारमा विशत इति दत्त्वा जपति। ९। ॥ १८॥

इन्द्राय मरुत्वत इत्युक्तः। १। इन्द्र मरुत्व इति पुरोनुवाक्या। २। होता यक्षदिन्द्रं मरुत्वन्तमिति प्रैषः। ३। मनोपा इन्द्र सगण इति यजति। ४। तं भक्षयित्वा मरुत्वतीयं शंसति। ५। अध्वर्यो शोंसावोऽ३ इत्याहावः शस्त्रादौ माध्यन्दिने सवने। ६। प्रातःसवनिको ऽन्तःशस्त्रम्। ७। आ त्वा रथं यथोतय इति प्रतिपदं तृचं शस्त्वाहृय। ८। इदं वसो सुतमन्ध इत्यनुचरं तृचं शस्त्वाहृय। ९। इन्द्र नेदीय एदिहीतीन्द्रनिहवं प्रगाथं शस्त्वाहृय। १०। प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यं प्रगाथं शस्त्वाहृय। ११। अग्नि-

मैतेत्येकां शस्त्वाह्वय ।१२। त्वं सोम क्रतुभिरित्येकां शस्त्वाह्वय ।१३। पिन्वन्त्यप इत्येकां शस्त्वाह्वय ।१४। जनिष्ठा उग्र इति षट्शस्त्वाह्वय निविदम् ।१५। महानसिन्प्रथमः प्रतिगरः ।१६। एकया भूयसीः शस्त्वा विषमर्चानाम् ।१७। मध्ये समर्चानाम् ।१८। एकां शस्त्वा दृचानाम् ।१९। सूक्तविच्छावन्ये ।२०। प्रथमे त्वाहावः ।२१। उत्तमाः परिशिष्य तृतीयसवने ।२२। विपतं पच्छो निविदः शंसति ।२३। उत्तमे प्रणवः पदे ।२४। सूक्तशेषं शस्त्वाह्वयोत्तमया परिधायोक्थवीर्यं[25] जपित्वा ये त्वाहिहत्य इति यजति।[26] ।२५। ॥१९॥

रथन्तरं पृष्ठं निष्केवल्यस्य ।१। बृहद्वा ।२। अभि त्वा शूराभि त्वा पूर्वपीतय इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ रथन्तरस्य ।३। त्वामिद्धि हवामहे त्वं ह्येहि चेरव इति बृहतः ।४। यद्वावानेति धाय्या ।५। पिबा सुतस्य रसिन इति प्रगाथो रथन्तरस्य ।६। उभयं शृणवदिति बृहतः ।७। इन्द्रस्य नु वीर्याणीति रथन्तरपृष्ठे ।८। तम्बु ष्टुहीति बृहत्पृष्ठे ।९। नितरां परिधानीयां शंसेत् ।१०। उक्थवीर्यं जपित्वा[11] पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेति यजति ।[12]११। ॥२०॥

उभयसाम्नि ।१। रथन्तरपृष्ठे[1] यः सूक्तात्पूर्वः प्रगाथस्तमुद्धृत्य बृहतो योनिं शंसति ।२। बृहत्पृष्ठे रथन्तरस्य ।३। ऊर्ध्वं सामप्रगाथादुत्तरासु संस्थासु ।४। एतयोन्यनुशंसनमित्याचक्षते ।५। बृहद्रथन्तरयोरेवानुशंसेदिति ह स्माह कौषीतकिः ।६। परिमितशस्त्रः प्राकृतोऽग्निष्टोमस्तस्मात्प्रगाथमुद्धरति ।७। स्तोत्रियायाहावो ऽनुरूपाय धाय्यायै प्रगाथाय सूक्ताय निविदे परिधानीयायै च ।८। अष्टौ निविद्धरो सरो वा ।९। ॥२१॥

वामदेव्यं मैत्रावरुणस्य ।१। कया नश्चित्रः कया त्वं न ऊत्येति स्तोत्रियानुरूपौ ।२। कस्तमिन्द्रेति सामप्रगाथः ।३। सद्यो ह जातः ।४। एवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्र ।५। उग्रन्तु षु ण इति यजति ।६। ॥२२॥

नौधसं ब्राह्मणाच्छंसिनो रथन्तरपृष्ठे ।१। श्यैतं बृहत्पृष्ठे ।२। तं वो दस्मं नत्वा यामि सुवीर्यमिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ नौधसस्य ।३। अभि प्र वः प्र सु श्रुतमिति श्यैतस्य ।४। उदु त्ये मधुमत्तमा इति सामप्रगाथः ।५। इन्द्रः पूर्भिदिति नौधसे ।६। असावि सोमः पुरुहूतेति श्यैते ।७। उदु ब्रह्माणीति समानम् ।८। सजोषा वज्रीति यजति ।९। ॥२३॥

कालेयमच्छावाकस्य ।१। तरोभिर्वस्तरणिरित्सिषासतीति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ ।२। उदिन्न्वस्य रिच्यत इति सामप्रगाथः ।३। भूय इद्वावृधे ।४। इमामू षु ।५। पिबा वर्धस्वेति यजति ।६। ॥२४॥

शस्त्रेषु ।१। प्रायेणायथासमाम्नातम् ।२। बृहती पूर्वा ककुभा सतोबृहत्युत्तरा तं प्रगाथ इत्याचक्षते ।३। बार्हतो बृहत्यां पूर्वस्याम् ।४। काकुभः ककुभि ।५। बृहतीं पच्छोत्तमं पादं प्रत्यादायो[6]त्तरस्याः प्रथमेनावसाय[7] द्वितीयेन प्रणुत्य[8] तं प्रत्यादाय तृतीयेनावसायो[9]त्तमेन प्रणौति ।[10]६। तास्तिस्रो भवन्ति बृहत्यौ पूर्वोत्तरे ककुभौ ।[11]७। बृहद्रथन्तरयोः ।[12]८। होत्रकाणां च यत्रैते पृष्ठे प्रगाथस्थे ।[13]९। सर्वत्र यज्ञायज्ञीयस्य ।[14]१०। इन्द्रनिहवब्राह्मणस्पत्यानां च ।[15]११। अतो ऽन्यत्र बार्हतानाम् ।[16]१२। बृहतीं

स्योत्तमं पादं द्विः प्रत्यादायावसायार्धर्चे[17]नोत्तरस्याः प्रणुत्य[18] द्वितीयं पादं द्विः प्रत्यादायावसायोत्तमेनार्धर्चेन प्रणौति ।१३[19]। तास्तिस्रो बृहत्यः ।१४[20]। उत्तमं ककुभः प्रत्यादत्ते ।१४[21]। सतोबृहत्या द्वितीयम् ।१५[22]। तास्तिस्रः ककुभः ।१६[23]। स्तोत्रियत्वादनुरूपत्वाद्वा ॥ २५॥

एतं धर्मं प्रगाथा लभन्ते ।१७[24]। इन्द्रनिहवो स्तोत्रियः ।१। ब्राह्मणस्पत्यश्च ।२। द्वाभ्यामवसायद्वाभ्यामवसायैकेन प्रणौति पङ्क्तीनाम् ।३। पङ्क्तित्रिष्टुब्जगतीनामक्षरपङ्क्तीनां द्विपदानां च ।४। सप्रणवो द्वितीयश्च चतुर्थश्च ।५। यास्तु षट्पदास्त्रिष्टुभे माये जागते वा यत्र पुनःपदं स्यात्तौ तत्र समस्तेन पदेन पुनःपदस्य विप्रयोगो ऽस्ति ।६। उत्तमावपुनःपदे ।७। द्वाभ्यामवसायद्वाभ्यामवसाय द्वाभ्यां प्रणौति षट्पदानां पुनःपदानाम् ।८। द्वाभ्यामवसायापुनःपदानामेकेन प्रणौति द्वाभ्यामवसायैकेन ।९। अष्टाक्षरस्तु प्रणवनीयः ।१०। एकेनावसाय सप्तपदानां द्वाभ्यां प्रणौति द्वाभ्यामवसाय द्वाभ्याम् ।११। प्रथमेषु रात्रिपर्यायेषु गायत्राणां स्तोत्रियानुरूपाणां प्रथमान्पादानभ्यस्यन्ति ।१२। मध्यमान्मध्यमेषु ।१३। उत्तमानुत्तमेषु ।१४। अर्धर्चशो वा प्रातःसवनम् ।१५। स्तोत्रियानुरूपांश्च प्रगाथान्परिहाप्य ।१६। ॥ २६ ॥

द्विपदा गायत्री ।१। उष्णिक् ।२। पुरउष्णिक् ।३। ककुप् ।४। विराट् च पूर्वा ।५। चतुष्पदोत्तरा विराट् ।६। बृहती ।७। सतोबृहती ।८। जगती ।९। अनुष्टुप् ।१०। त्रिष्टुप् च ।११। पञ्च पङ्क्तिः ।१२। षट्प्रभृत्यतिच्छन्दसाम् ।१३। स हि गर्भो न

मारुतमित्यष्टौ ।१४। द्वौ द्विपदायाः ।१५। ते ऽष्टाक्षराः प्रायेण ।१६। द्वादशाक्षरा जगत्याः ।१७। तृतीयौ चोष्णिग्बृहत्योः ।१८। सतोबृहत्याश्च प्रथमतृतीयौ ।१९। मध्यमः ककुभः ।२०। प्रथमः पुरउष्णिहः ।२१। एकादशाक्षरास्त्रिष्टुब्विराजोः ।२२। उत्तरस्या दशाक्षराः ।२३। नामचरपङ्क्तिरित्यप्याचक्षते ।२४। पञ्चभिः पञ्चाक्षरैः पदपङ्क्तिः ।२५। षळष्टाक्षरा जगत्याः ।२६। एकेन द्वाभ्यामित्यूनत्वे निचृत् ।२७। अतिरिक्ते भुरिक् ।२८। संपाद्यपादभागेनाहार्यस्वर्यः संमितास्तस्य पादभागेन संपन्नाः ।२९। गायत्र्युष्णिगावनुष्टुब्बृहत्यौ पङ्क्तिश्च त्रिष्टुब्जगत्यावित्यानुपूर्व्यं छन्दसां चतुर्विंशत्यक्षरादीनां चतुरुत्तराणां चतुरुत्तराणाम् ।३०। ॥२७॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे सप्तमो ऽध्यायः समाप्तः।

ओम्

यथा मध्यन्दिनायैवमूर्ध्वं मध्यन्दिनात्प्रसर्पन्ति ।१। आदौ तृतीयसवनस्यादित्यग्रहेण चरन्ति ।२। आदित्येभ्य इत्युक्तः ।३। आदित्यानामवसेति पुरोनुवाक्या ।४। होता यक्षदादित्यानिति प्रैषः ।५। आदित्यासो अदितिरिति यजति ।६। नाकृतिमन्वीक्षते न भक्षयति ।७। सावित्रग्रहे च ।८। आर्भवेण स्तुते पवमानेन मनोतादीक्षान्तं पशुकर्म कृत्वातः पुरोडाशैः सवनीयैश्चरन्ति ।९। ॥१॥

तृतीये धानाः सवन इति पुरोनुवाक्या ।१। अग्ने तृतीये सवन इति स्विष्टकृतः ।२। इहोप यातेत्युन्नीयमानसूक्तम् ।३। होता यक्षदिन्द्रं तृतीयस्य सवनस्येति प्रैषः ।४। इन्द्र ऋभुभिर्वाजवद्भिरिति यजति ।५। इन्द्रावरुणा सुतपाविति मैत्रावरुणः ।६। इन्द्रश्च सोममिति ब्राह्मणाच्छंसी ।७। आ वो वहन्त्विति पोता ।८। अमेव न इति नेष्टा ।९। इन्द्राविष्णू पिबतमित्यच्छावाकः ।१०। इमं स्तोममित्याग्नीध्रः ।११। समानमन्यत्प्रातःसवनेन ।१२। इडामुपह्वय प्राशिताग्भक्षयित्वा[13] पुरोडाशस्य परिवापमिश्रस्य नाराशंसानां सन्नानां यथाचमसं दक्षिणतस्त्रींस्त्रीन्पिण्डाननुपास्यन्त्यत्र पितरो मादयध्वं यथाभागं पितर आवृषायध्वमिति पिण्डेपिण्डे ।१३।[14] ॥२॥

देवाय सवित्र इत्युक्तः ।१। अभूद्देव इति पुरोनुवाक्या ।२। होता यक्षद्देवं सवितारमिति प्रैषः ।३।

दमूना देवः सविता वरेण्यो दधद्रत्नं दक्षपितृभ्य आयूंषि ।

पिबा सोममभदन्नेनमिष्टयः परिज्मा चिद्रमते अस्य धर्मणि ॥
इति यजति ।४। अध्वर्यो शोंशोंसावो ३ इत्याहावः शस्त्रादौ तृतीयसवने वोक्थे ।५। प्रातःसवनिको ऽन्तःशस्त्रम् ।६। पौलस्त्यप्रसृतौ च ।७। तत्सवितुर्वृणीमहे ऽद्या नो देव सवितरिति तृचौ प्रतिपदनुचरौ वैश्वदेवस्य ।८। अभूद्देव इति सावित्रम् ।९।
एकया च दशभिश्च स्वभूते द्वाभ्यामिष्टये विंशती च ।
तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च नियुद्भिर्वायविह ता वि मुञ्च ।१०।
प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी ऋतावृधेति द्यावापृथिवीयम् ।११। महानग्निप्रतिगरः ।१२। सुरूपकृत्नुमित्येका ।१३। तदवयमित्यार्भवम् ।१४। अयं वेनो चेन्यो मातेवा पिब इत्येकपातिन्यः ।१५। आ नो भद्रा इति वैश्वदेवस्योत्तमे शिष्ट्वा निविदम् ।१६। परिधानीयोत्तमा ।१७। पञ्चो दिरर्धर्चशस्तृतीयम् ।१८। उक्थवीर्यं जपित्वा विश्वे देवाः शृणुतेममिति यजति ।१९। ॥३॥

घृतस्य यजेत्युक्तो घृतं मिमिक्ष इत्युपांशु यजति ।१। सौम्यस्य यजेत्युक्तस्त्वं सोम पितृभिरिति यजति ।२। घृतस्य यजेत्युक्त[3]
उरु विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नस्कृधि ।
घृतं घृतयोने पिब प्र प्र यज्ञपतिं तिर ॥
इत्युपांशु यजति ।३। विकल्पः परोक्ष्यायाम् ।४। सौम्यं होतावेक्ष्याङ्गुलिभ्यां सर्पिरुपस्पृशति ।५। चक्षुष्पा अग्ने चक्षुर्मे पाहीति चक्षुषी विमार्ष्टि ।६। ॥ ४ ॥

अग्नीत्याग्नीध्रस्य यजेत्युक्त ऐभिरग्ने सरथमित्युपांशु यजति ।१। अभवपित्वा चमसमादाय पूर्वया द्वारा सदः प्रपद्य ।२। उत्तरतो

नेष्टारमुपोपविश्य । ३ । उपस्थे वा । ४ । नेष्टृपत्न्यवेक्षितम् । ५ । भक्षयित्वोपस्पृश्य । ६ । यथेतं मत्वेत्य । ७ । ॥ ५ ॥

यज्ञायज्ञीयं स्तोत्रमाग्निमारुतस्य । १ । वैश्वानराय पृथुपाजस इति वैश्वानरीयम् । २ । आ ते पितरित्येका । ३ । प्रत्वक्षस इति मारुतम् । ४ । यज्ञा यज्ञा वो अग्नये देवो वो द्रविणोदा इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ यज्ञायज्ञीयस्य । ५ । प्र तव्यसीमिति जातवेदसीयम् । ६ । आपोहिष्ठीयास्तिस्रः । ७ । उत नोऽहिर्बुध्न्यः शृणोत्वित्येका । ८ । देवानां पत्नीरिति द्वे । ९ । राकामहमिति द्वे । १० । अविदद्दक्षमित्यवरपक्त्यस्तिस्रः । ११ । उदीरतामिति पैत्र्यस्तिस्रः । १२ । इमं यम मातली कव्यैरङ्गिरोभिरिति याम्यः । १३ । स्वादुष्किलीयास्तिस्रः । १४ । महानास्तु प्रतिगरः । १५ । ययोरोजसा विष्णोर्नु कं तन्तुं तन्वन्नित्येकपातिन्यः । १६ । एवा न इन्द्रो मघवेति परिधायोच्चैर्वौ[17] षपित्नग्ने मरुद्भिः शुभयद्भिरिति यजति । १७[19] । ॥ ६ ॥

प्रथमां निविन्मरुत्वतीयस्य । १ । द्वितीयां निष्केवल्यस्य । २ । तृतीयामन्त्यये वैश्वदेवाग्निमारुतयोः । ३ । उत्तमा पोताग्निनः । ४ । यावन्ति सूक्तानि तावत्यो निविदः । ५ । सूक्तस्यसूक्तस्याद्याः पुरस्तात् । ६ । निविदोनिविदस्र । ७ । एकैकस्याश्चैकपातिन्याः । ८ । परिधानीयायै च । ९ । वैश्वदेवे प्रतिपदनुचरयोः । १० । आग्निमारुते स्तोत्रियानुरूपयोः । ११ । आपोहिष्ठीयानाम् । १२ । देवानां पत्नीनाम् । १३ । राकायाश्च । १४ । अवरपक्तीनाम् । १५ । पैत्रीणाम् । १६ । यामीनाम् । १७ । स्वादुष्किलीयानां च । १८ । विपर्त

शस्त्रं वैश्वदेवस्य । १९ । अथयमाग्निमारुतस्यापोहिष्ठीयाः परिधाय । २० । अप्सु सोमान्सादयित्वानुयाजादि शंय्वन्तं पशुकर्म कृत्वा ॥ ७॥

हारियोजनेन चरन्ति । १। तिष्ठा सु कमिति पुरोनुवाक्या । १। धानाः सोमानामिन्द्रेति प्रैषः । २। युनज्मि त इति याज्या । ३। धानाः सोमानामग्ने वीहीत्यनुवषट्कारः । ४। सोमस्याग्न इति वा । ५। अप्सु धूतस्य देव सोम ते मतिविदो नृभि ष्टुतस्तोत्रस्य शस्तोक्थस्येष्टयजुषो यो ऽश्वसनिर्गोसनिर्भक्षस्तस्य त उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति प्राणभक्षान्भक्षयित्वा धाना व्यादधते । ६। भूयिष्ठा होता लिप्सेत । ७। येन प्रातःसवने प्रसर्पन्ति तेन निःसर्पन्ति । ८। यथा च त्वदस्व इति धिष्ण्यान्समीक्ष्याग्नीध्रीयमुत्तरेणाहवनीयमायन्ति । ९। भूर्भुवः स्वः स्वाहा स त्वं नो अग्ने ऽवमस्त्वं नो अग्ने वरुणस्य तदस्त मित्रावरुणेत्याग्नीध्रीये प्रायश्चित्ताहुतीर्जुह्वति । १०। आपुर स्ता मा प्रजया पशुभिः पूरयतेत्याहवनीयस्य भस्मान्ते धाना न्युप्य ॥ ८॥

पञ्चपञ्च शकलानादधते । ११। आत्मकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि मनुष्यकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि पितृकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि देवकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि यच्चाहमेनो विद्वांश्चकार यच्चाविद्वांस्तस्य सर्वस्यावयजनमसीति । २। सव्यावृत उत्तरेणाहवनीयमप्सु सोमान्व्याचमसं पश्चादुपोपविश्य पविश्यानवधाय चेष्टयन्ते[2]

समापो अद्भिरग्मत समोषधयो रसेन ।

सं रेवतीर्जगतीभिः पृच्यन्तां सं मधुमतीर्मधुमतीभिः पृच्यन्तामिति । [3] । समुपहूताः स्म इति । [4] । अप्सु धूतस्य देव सोम ते

मतिविदो यो ऽयमनिर्गामनिर्भक्षस्तस्य त उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति प्राणभक्षान्भक्षयित्वा ।[5]४। अच्छायं वो ययोरोजसेति प्राचीर्निनीयोदीचीर्वा ।[6]५। समुद्रं व इत्यभिमन्त्र्य ।[7]६। एनो देवीरपाभियतस्तभिरुरो ऽभिमृश्य ।[8]७। समानं प्राणसंमर्शनं मुखविमार्जनं च ।[9]८। दक्षिणावृत आग्नीध्रीये दधि प्राश्य यथा दधिभक्षम् ।[10]९। पत्नीसंयाजान्संस्थाप्य हुतेषु समिष्टयजुःषु ॥ ९ ॥

अवभृथमवैति ।[11]१०।

पुनर्मामैत्विन्द्रियं पुनरात्मा द्रविणं ब्राह्मणं च ।
पुनरग्नयो धिष्ण्यासो यथा स्थानं धारयन्तामिहैव ॥

इति यजमानो धिष्ण्यान्समीक्ष्योदयनीयानूबन्ध्यायां वा[1] संस्थितायामृत्विजः समीक्षेत

उभा कवी युवाना सत्यादा धर्मणा
सत्यस्य धर्मणस्पती वि सख्यानि सृजामहे ॥

इति ।[2]१। उरुं हि राजेत्यनुसंयन् ।[3]२। सर्वे साम्नो निधनमुपयन्ति ।[4]३। नमो वरुणायाभिष्ठितो वरुणस्य पाश इत्यप्सु पादमवधाय ।[5]४। ॥१०॥

वारुणीष्टिः ।१। पौर्णमासीविकारः ।२। अप्स्वग्ने ऽप्सु मे सोम इति वाप्सुमन्तौ ।३। तिष्ठन्यजति ।४। उदुत्तमं वरुणाव ते हेळः ।५। स त्वं नो अग्ने ऽवमस्त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वानित्यग्नीवरुणावादिशति ।६। न निगदमाह ।७। ब्रूयाद्वा ।८। अपबर्हिषः प्रयाजानुयाजान्यजति ।९। प्रयाजादिरनुयाजान्ता ।१०। स्विष्टकृदन्ता वा ।११। आज्यभागौ वा परिहाप्यानुयाजौ च ।१२।

यत्र स्त्रियावकृन्तं येनापामृशतं सुराम्

येना द्याममभ्यषिञ्चतं येनेमां पृथिवीं महीम्

यद्वां तदश्विना यशस्तेन मामभिषिञ्चतम्।

इति हैताभ्युचते ।१३।

उपेक्षिषेन चक्षुषा गृहाम्परैमि मानुषः ।

इत्यागच्छन्यजमानः ।१४।

इडो सहस्रदक्षिणो अपि पूषा नि षीदतु ।

इत्युपविश्याहवनीये[15] समिधावादधाति देवानां समिदसीति पूर्वां तूष्णीमुत्तराम् ।१५। [16] तूष्णीं पत्नी गार्हपत्ये ।१६। [17] ॥१२॥

प्रायणीयोदयनीया व्याख्याता ।१। विपर्यासो याज्यापुरोनुवाक्यानां लिङ्गतः परिहाय ।२। पथ्यां स्वस्तिं चतुर्थीं यजति ।३। तृतीयं सवितारम् ।४। मैत्रावरुणी च वशानूबन्ध्या ।५। पयस्या वा ।६। आ वां मित्रावरुणा तत् सु वां मित्रावरुणा नो मित्रावरुणेति पुरोनुवाक्याः ।७। युवं वस्त्राणि यद्बंहिष्ठं प्र बाहवेति याज्याः ।८। दीक्षणीयाप्रभृत्यानूबन्ध्यायाः संस्थानाद्य वेदे पत्नीं वाचयति न स्तृणाति ।९। अनूबन्ध्यायां वाचयित्वायेणाग्नीध्रीयं धिष्ण्यं स्तृणाति ।१०। मापो मौषधीर्हिंसीः प्रजपसि यं द्विष्मस्तं ते प्रमुञ्चन्तु ।

धाम्नोधाम्नो राजंस्ततो वरुण नो मुञ्च ।

यदापो अघ्न्या इति वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्च ॥

इति हृदयशूलमुपस्थाय[11] सुमित्रिया ■ आप ओषधयः सन्त्वित्युपस्पृश्य[12] दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म

इति दक्षिणा निरूचन्ति ।११।[13] आज्यभागप्रभृति वा पयसा ।१२।[14] अमावास्याविकारः ।१३।[15] अनिगदेलान्ता ।१४।[16] ॥१२॥

उदङ्ङुद्रवमाय वैष्णव्यर्चा पूर्णाहुतिं हुत्वोदवसानीयया यजति ।१। आग्नेयीष्टिः ।२। पौर्णमासीविकारः ।३। याः पुनराधेये ता हविषः स्विष्टकृतश्च ।४। पञ्चकपाले पौनराधेयिकीष्टिः ।५। संस्थितायां सायमग्निहोत्रं जुहोति ।६। ॥१३॥

मन्द्रया वाचा प्रातःसवनम् ।१। उच्चैस्तरामाज्यात्प्रउगम् ।२। मध्यमया माध्यन्दिनम् ।३। उच्चैस्तरां मरुत्वतीयान्निष्केवल्यम् ।४। उत्तमया तृतीयसवनम् ।५। उच्चैस्तरां वैश्वदेवादाग्निमारुतम् ।६। उत्तमया वा माध्यन्दिनम् ।७। मन्द्रया तृतीयसवनम् ।८। मध्यमया वा ।९। ॥१४॥

यज्ञे प्रेष्यता मखापवर्गाद्वाचं यच्छति ।१। आहावप्रभृति चानुवषट्कारात् ।२। प्रातरनुवाके ब्रह्मा ।३। भक्षयित्वा वा सोमप्रसवात् ।४। प्रसवप्रभृति चानुवषट्कारात् ।५। अतिप्रैषान्तं श्रुत्वा वसतीवरीणां परिहरणात् ।६। यज्ञे द्रप्सः स्कन्दति द्रप्सश्चस्कन्देति विप्रुषां होमः पुरस्तात्पवमानानाम् ।७। सर्पन्तश्चानुसर्पन्ति ।८। मैत्रावरुणश्च ।९। अग्निचित्यायां चाग्नौ प्रणीयमानेऽप्रतिरथं जपति ।१०।

विश्वा आशा दक्षिणतः सर्वान्देवानयाळिह ।
स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मध्वः पिबतमश्विना ॥

इति महावीरमनुसंयन् ।११।

अश्विना घर्मं पातं हार्द्वानमहर्दिवाभिरूतिभिः ।

तन्त्रायिणे नमो द्यावापृथिवीभ्याम् ॥

इति वषट्कृते ।१२।

अपातामश्विना घर्ममनु द्यावापृथिवी अमंसाताम् ।

इहैव रातयः सन्तु ॥

इत्यनुवषट्कृते ।१३। समानमनिर्दिष्टम् ।१४। इति सोमे ब्रह्म-कर्म ।१५। ॥१५॥

इन्द्रो मरुत्वान्सोमस्य पिबतु। मरुत्स्तोमो मरुद्गणः। मरुद्वृधो मरुत्सखा। य इमेमं देवा अन्वमदन्। अपूर्वे वृत्रतूर्ये। शम्बरहत्ये गविष्टौ। अर्चन्तं गुहा सदा। परमस्यां परावति। वधीद्वृत्रं सृग-दयः। मरुतामोजसा सह। आर्द्रैर्वृत्राणि वर्धयन्। अनाधृष्टा-न्योजसा। इन्द्रं देवेभ्यो दुवः। मरुद्भिः सखिभिः सह। इन्द्रो मरुत्वाँ इह श्रवदिह सोमस्य पिबतु। प्रेमां देवो देवहूतिमवतु देव्या धिया। प्रेदं ब्रह्म प्रेदं क्षत्रम्। प्रेमं सुन्वन्तं यजमानमवतु। चित्रचित्राभिरूतिभिः। श्रवद्ब्रह्माण्यावसा गमत् ।१। अथोक्थ्यवी-र्यम् ।२। रूपमनुरूपं प्रतिरूपं सुरूपमिन्द्रेयोरयो भद्रमागछतु लोक्यमवाचीन्द्रायेति ।३। ॥१६॥

इन्द्रो देवः सोमं पिबतु। एकजानां वीरतमः। भूरिजानां तवस्तमः। हर्योः स्थाता। पृश्नेः प्रेता। वज्रस्य भर्ता। पुरां भेत्ता। पुरां दर्ता। अपां नेता। सत्वनां नेता। निजघ्निर्दूरेश्रवाः। उप-मातिदद्मनावान्। इहोऽयन्देवो बभूवान्। इन्द्रो देव इह श्रवदिह सोमं पिबतु। प्रेमां देव इति समानम् ।१। अथोक्थ्यवीर्यम् ।२। संराळसि स्वराळसि विराळसि राजास्यभिभूरस्यभिभूयास्म वयं यं द्विष्मो ऽपग्छतु लोक्यमवाचीन्द्रायेति ।३। ॥१७॥

सविता देवः सोमस्य मत्सत्। हिरण्यपाणिः सुजिह्वः। सुबाहुः स्वङ्गुरिः। त्रिरहन्सत्यसवनः। यः प्रासुवद्वसुधिती। उभे जोष्ट्री सवीमनि। श्रेष्ठं सावित्रमासुवम्। दोग्ध्रीं धेनुम्। वोढारमनड्वाहम्। आशुं सप्तिम्। जिष्णुं रथेष्ठाम्। पुरंधिं योषाम्। सभेयं युवानम्। सविता देवः परामीवां साविषत्पराघशंसम्। इह श्रवदिह सोमस्य मत्सत्। प्रेमां देव इति समानम्। १। ॥१८॥

द्यावापृथिवी सोमस्य मत्सताम्। पिता च माता च। धेनुश्चर्षभश्च। धन्या च धिषणा च। सुरेताश्च सुदुघा च। शंभुश्च मयोभूश्च। ऊर्जस्वती च पयस्वती च। द्यावापृथिवी इह श्रुतामिह सोमस्य मत्सताम्। प्रेमां देवी देवहूतिमवतां देव्या धिया। प्रेदं ब्रह्म प्रेदं क्षत्रम्। प्रेमं सुन्वन्तं यजमानमवताम्। चित्रे चित्राभिरूतिभिः। श्रुतां ब्रह्माण्यावसा गताम्। १। ॥१९॥

ऋभवो देवाः सोमस्य मत्सन्। विष्ट्वी स्वपसः। कर्मणा सुहस्ताः। धन्या धनिष्ठाः। शम्या शमिष्ठाः। शच्या शचिष्ठाः। ये धेनुं विश्वजुवं विश्वरूपामतक्षन्। अनडुहमश्वान्‌ मनुमभवद्विश्वरूपी। अयुञ्जत्‌ कनीना मदन्तः। अयुञ्जत हरी अश्वन्देवा उप। संवत्सरे स्वपसो यज्ञियं भागमायन्। ऋभवो देवा इह श्रवन्निह सोमस्य मत्सन्। प्रेमां देवा देवहूतिमवन्तु देव्या धिया। प्रेदं ब्रह्म प्रेदं क्षत्रम्। प्रेमं सुन्वन्तं यजमानमवन्तु। चित्राश्चित्राभिरूतिभिः। श्रवन्ब्रह्माण्यावसा गमन्। १। ॥ २०॥

विश्वे देवाः सोमस्य मत्सन्। विश्वे वैश्वानराः। महि महान्तः। पक्कान्ना नेमनिग्रीवानः। आस्क्राः पचतवाहसः। ये द्यां च पृथिवीं

धातम्युः । अपश्च स्वश्च । ब्रह्म च क्षत्रं च । बर्हिश्च वेदिं च । यज्ञं चोरु चान्तरिक्षम् । वातात्मानो अग्निदूताः । ये स्थ त्रय एकादशासः । त्रयश्च त्रिंशच्च । त्रयश्च त्री च शता । त्रयश्च त्री च सहस्रा । तावन्त उदरणे । तावन्तो निवेशने । तावतीः पत्नीः । तावतीर्ग्नाः । तावन्तो ऽभियाचः । तावन्तो रातिषाचः । अतो वा देवा भूयांस स्थ । मा वो देवा अविशसा मा विशसायुरा वृक्षि । विश्वे देवा इह श्रवन्निह सोमस्य मत्सन् । प्रेमां देवा इति समानम् ।१। अथोक्थ्यवीर्यम् ।२। भूतमसि भविष्यदसि विभूतमसि प्रभूतमसि सदसि चतुरस्रोजो ऽसि भद्रमसि स्तुतार्थे स्तावाचौन्द्राग्योक्थ्यं देवेभ्यः ।३। ॥२१॥

अग्निर्वैश्वानरः सोमस्य मत्सत् । विश्वेषां देवानाम् समित् । अजस्रं दैव्यं ज्योतिः । यो विड्भ्यो मानुषीभ्यो दीदेत् । क्षुपु पूर्वासु दिद्युतानः । अजर उषसामनीके । आ यो द्यां भात्या पृथिवीम् । ओर्वन्तरिक्षम् । ज्योतिषा यज्ञियाय शर्म यंसत् । अग्निर्वैश्वानर इह श्रवदिह सोमस्य मत्सत् । प्रेमां देव इति समानम् ।१। ॥२२॥

मरुतो देवाः सोमस्य मत्सन् । सुष्टुभः स्वर्काः । अर्कस्तुभो बृहद्वयसः । नभस्था वर्षनिर्णिजः । त्वेषासः पृश्निमातरः । शुभ्रा हिरण्यखादयः । तवसो भन्ददिष्टयः । शूरा अनाधृष्टरथाः । मरुतो देवा इह श्रवन्निह सोमस्य मत्सन् । प्रेमां देवा इति समानम् ।१। ॥२३॥

अग्निर्जातवेदाः सोमस्य मत्सत् । स्वनीकश्चित्रभानुः । अप्रो-

यिवान् गृहपतिः। तिरस्तमांसि दर्शतः। घृताहवन ईड्यः। बहुल-वर्मास्तृतयज्वा। प्रतीत्या शत्रूञ्जेतापराजितः। अग्ने जातवेदो ऽभि द्युम्नमभि सह आयच्छस्व। स्तुतो ऽस्तुतः। समेद्धारमंहसः पाहि। अग्निर्जातवेदा इह श्रवदिह सोमस्य मत्सत्। प्रेमां देव इति समानम्। १। अथोच्चवीर्यम्। २। तेजो ऽसि दृष्टिरसि विदृष्टि-रसि प्रदृष्टिरसि विधृतिरसि धरुणमसि धर्ममसि धर्त्रो ऽसावमुष्यै द्यावापृथिवीभ्याधोचथं देवेभ्यः। ३। ॥ २४ ॥

अस्य मदे जरितरिन्द्रः सोमस्य मत्सत्। अस्य मदे जरितरिन्द्रो ऽहिमहन्। अस्य मदे जरितरिन्द्रो वृत्रमहन्। अस्य मदे जरितरिन्द्र उद्यामस्तभ्नादप्रथयत्पृथिवीम्। अस्य मदे जरितरिन्द्रो व्यन्तरिक्ष-मतिरदा सूर्यं दिव्यैरयत्। अस्य मदे जरितरिन्द्र उदार्यं वर्णमति-रदव दासं वर्णमहन्। अस्य मदे जरितरिन्द्रो ऽपिन्वदपितो ऽजिन्व-दजुषः। अस्य मदे जरितरिन्द्र चर्या इव पम्फणतः पर्वतान्प्र-कुपितां अरम्णात्। अस्य मदे जरितरिन्द्रो ऽपां वेगमैरयत्। अस्य मदे जरितरिन्द्र इह अवदुप गिरि प्रात्। अस्य मदे जरितरिन्द्र इह श्रवदिह सोमस्य मत्सत्। प्रेमां देव इति समानम्। १। अथोच्चवीर्यम्। २। रोहोभ्यां रोहो मधस्य विष्टपं स्वर्गो तनू-र्नाक इति नाक इति। ३। ॥ २५ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे ऽष्टमो ऽध्यायः समाप्तः।

पूर्वार्धः समाप्तः।

ओम् ।

व्याख्यातो ऽग्निष्टोमः प्रकृतिर्द्वादशाहस्यैकाहानां च ।१। तस्य विकारं व्याख्यास्यामः ।२। श्रूयमाणं प्राकृतं नामधेयमन्यस्मिन्नर्थे प्रकृतिं निवर्तयति ।३। प्रतिषेधः ।४। अर्थः ।५। परिसंख्या ।६। उपजनो वा ।७। आग्निमारुतादूर्ध्वमागमास्तृचाणां प्रस्तारणामुक्थ्यो भवति ।८। एकागमादूर्ध्वमुक्थ्येभ्यः षोडशी ।९। चयोदशागमादूर्ध्वं षोडशिनो ऽतिरात्रः ।१०। अन्तरेणाग्निमारुतमनुयाजांश्चैतेषां स्थानम् ।११। ॥१॥

षाकमश्वं मैत्रावरुणस्य ।१। एह्यू षु ब्रवाणीति स्तोत्रियानुरूपौ ।२। पर्यूषु प्रधन्व वाजसातय इति तृचौ ।३। इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नः ।४। आ वां राजानौ ।५। इन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्येति यजति ।६। ॥२॥

सौभरं ब्राह्मणाच्छंसिनः ।१। वयमु त्वामपूर्व्य यो न इदमिदमिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ ।२। प्र मंहिष्ठाय यो अद्रिभिदिति तृचौ ।३। अस्तेव सु प्रतरमित्युत्तमामुद्धृत्योदप्रुत इति मन्त्रा[6] या पूर्वस्योद्धृता तया परिधाय बृहस्पते युवमिन्द्रश्चेति यजति ।[6]। ॥३॥

नार्मेधमच्छावाकस्य ।१। अधा हीन्द्रेति स्तोत्रियानुरूपौ ।२। क्रतुर्जनित्री ।३। विष्णोर्नु कम् ।४। प्र वः पान्तमन्धसः ।५।

सं वो कर्मणा ।६। इन्द्राविष्णू मदपती मदानामिति यजति ।७। ॥ ४ ॥

षोडशिने स्तोष्यमाणेषु[1]*

यस्माज्जातो न परो अन्यो अस्ति य आ बभूव भुवनानि विश्वा ।
प्रजापतिः प्रजया संरराणस्त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशी ॥

इति यजमानः षोडशिग्रहमुपतिष्ठेत ।[2]१।

इन्द्र जुषस्व प्र वहा याहि शूर हरिव ।
पिबा सुतस्य मतिर्न मध्वश्चकानश्चारुर्मदाय ॥
इन्द्र जठरं नव्यं न पृणस्व मधोर्दिवो न ।
अस्य सुतस्य स्वर्णोप त्वा मदाः सुवाचो अस्थुः ॥
इन्द्रस्तुराषाण्मित्रो न जघान वृत्रं यतिर्न ।
बिभेद वलं भृगुर्न ससाहे शत्रून्मदे सोमस्य ॥

इति स्तोत्रियं शस्त्वा ।[3]२। तावतः पुरूवसो इत्येका ।[4]३। आ त्वा वहन्तु हरयः स्वादोरित्थेति गायत्रं तृचं पाङ्क्तं च विहरति ।[5]४। प्रथमेन गायत्रेण पादेन प्रथमं पाङ्क्तं पादं संधायावस्यति ।[6]५। द्वितीयेन गायत्रेण द्वितीयं संधाय प्रणौति ।[7]६। तृतीयेन गायत्रेण तृतीयं संधायावस्यति ।[8]७। द्वौ पङ्क्तेः परिशिष्टौ ताभ्यां प्रणौति ।[9]८। इन्द्राय साम गायतो मन्द्रैरिन्द्र हरिभिरित्यौष्णिहं तृचं बार्हतं च विहरति ।[10]९। प्रथमेनौष्णिहेन पादेन प्रथमं बार्हतं पादं संधायावस्यति ।[11]१०। द्वितीयेनौष्णिहेन द्वितीयं संधाय प्रणौति

* षोडशिग्रहमुपतिष्ठेतेति सूत्रच्छेदः Comm.

।११।[12] अष्टाक्षरमौष्णिहस्य पादस्याष्टाक्षरं बार्हतस्य ताभ्यामवस्यति ।१२।[13] चतुरक्षरे शिष्टे ते समस्योत्तमं बार्हतं पादं संधाय प्रणौति ।१३।[14] ॥ ५ ॥

आ धूर्षु न इति द्विपदां च विंशत्यक्षरां त्रिष्टुभं च विहरति ।१। प्रथमेन द्वैपदेन पञ्चाक्षरेण प्रथमं त्रैष्टुभं पादं संधायावस्यति ।२। द्वितीयेन पञ्चाक्षरेण द्वितीयं संधाय प्रणौति ।३। तृतीयेन पञ्चाक्षरेण तृतीयं संधायावस्यति ।४। चतुर्थेन पञ्चाक्षरेण चतुर्थं संधाय प्रणौति ।५।

एष ब्रह्मा य ऋत्विय इन्द्रो नाम श्रुतो गृणे ।
वि स्रुतयो यथा पथ इन्द्र त्वद्यन्ति रातयः ।
त्वामिच्छवसस्पते यन्ति गिरो न संयतः ।

प्र ते महे इति द्वैपदं त्र्यं जागतं च विहरति ।६। प्रथमेन द्वैपदेन चतुरक्षरेण प्रथमं जागतं पादं संधायावस्यति ।७। द्वितीयेन चतुरक्षरेण द्वितीयं संधाय प्रणौति ।८। तृतीयेन चतुरक्षरेण तृतीयं संधायावस्यति ।९। चतुर्थेन चतुरक्षरेण चतुर्थं संधाय प्रणौति ।१०। इन्द्रो दधीच इति तिस्रो गायत्र्यो द्वाभ्यामवसाय पादाभ्यां द्वाभ्यां प्रणौति द्वाभ्यामवसाय द्वाभ्याम् ।११। उत्तमेन गायत्रेण पादेन प्रोथश्व पुरोरथमित्येतस्याः पादं संधायावस्यति ।१२। द्वाभ्यां प्रणौति[13] द्वाभ्यामवसाय[14] द्वाभ्याम् ।१३।[15] प्र प्र वस्त्रिष्टुभमिति सूक्तम् ।१४।[16] आ यस्मिन्नित्येका ।१५।[17] यो व्यतीनित तिसृणामुत्तमां परिशिष्य निविदम् ।१६।[18] स्तोत्रिये चाद्यायो निविदे परिधानीयायै च ।१७।[19] उपद्रप्सस्येति

परिधायोक्थवीर्यं जपित्वा[20]पाः पूर्वामिति[21] यजति ।१८[22]। एतस्मिन्स्तोत्रिये चत्वारिंशत्संपदानुष्टुभः ।१९[23]। विक्रियमाणे यथासमाम्नातम् ।२०[24]।

इन्द्रश्च संराड्वरुणश्च राजा तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम् ।

तयोरहं भक्षमनुभक्षयामि वाग्देवी जुषाणा सोमस्य तृप्यतु ॥

इति ग्रहं भक्षयति ।२१[25]। ॥ ६ ॥

पान्तमा वो अन्धस इति स्तोत्रियानुरूपौ होतुः प्रथमेषु रात्रिपर्यायेषु ।१। न प्रथमस्य प्रथममाद्रियेत ।२। शेषः सूक्तस्योक्थमुखम् ।३। अभि त्वं मेषमिति जागतम् ।४। अध्वर्यवो भरतेन्द्रायेति यजति ।५। ॥ ७ ॥

प्र व इन्द्राय मादनं प्रकृतानीति मैत्रावरुणस्य ।१। सुरूपकृत्नुमित्युक्थमुखम् ।२। त्वं सु मेषमिति जागतस्य नवमीं चोत्तमां चोद्धृत्य चतुर्दशीं पूर्वां शस्त्वा त्रयोदश्या परिधाय पाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं हन्ता वृत्रमिति यजति ।३। ॥ ८ ॥

वयमु त्वा तदिदर्था वयमु त्वा दिवा सुत इति ब्राह्मणाच्छंसिनः ।१। इन्द्र त्वा वृषभमित्युक्थमुखम् ।२। वाचंवत्याय प्रवस इति वैतसमासुद्धृत्य ।३। न्यू षु वाचमिति जागतम् ।४। इदं मद इन्द्र इति यजति ।५। ॥९॥

इन्द्राय मदने सुतमिन्द्रमिद्गाथिनो बृहदित्यच्छावाकस्य ।१। शेषः सूक्तस्योक्थमुखम् ।२। मा नो अस्मिन्निति जागतम् ।३। इदं त्यत्पात्रमिति यजति ।४। ॥१०॥

अयं त इन्द्र सोमो ऽयं ते मानुषे जन इति स्तोत्रियानुरूपौ

होतुर्मध्यमेषु रात्रिपर्यायेषु ।१। उद्वेदभीत्युक्थमुखमुत्तमामुद्धृत्य ।२। अहं भुवमिति आगतम् ।३। अपाय्यस्येति यजति ।४। ॥११॥

आ तू न इन्द्र क्षुमन्तमा तू न इन्द्र वृत्रहन्निति मैत्रावरुणस्य ।१। ऐन्द्र सानसिमित्युक्थमुखम् ।२। प्र वः सतामिति आगतम् ।३। अस्य मदे पुरु वर्पांसीति यजति ।४। ॥१२॥

अभि त्वा वृषभाभि प्र गोपतिमिति ब्राह्मणाच्छंसिनः ।१। आ तू न इन्द्र मद्र्यगित्युक्थमुखम् ।२। तदस्मै नव्यमिति आगतम् ।३। यस्ते रथ इति यजति ।४। ॥१३॥

इदं वसो सुतमिन्द्रेहि मत्सीत्यच्छावाकस्य ।१। शेषः सूक्तस्योक्थमुखम् ।२। अजातशत्रुमिति आगतस्योत्तमामुद्धृत्योपस्थद इति परिधायेदं ते पात्रं सनवित्तमिन्द्रेति यजति ।३। ॥१४॥

इदं ह्यन्वोजसा सुतं इन्द्रो य ओजसेति स्तोत्रियानुरूपौ होतृत्तमेषु रात्रिपर्यायेषु ।१। शेषः सूक्तस्योक्थमुखमुत्तमामित्व उद्धृत्य ।२। पिबसिन्न इति आगतम् ।३। तिष्ठा हरी इति यजति ।४। ॥१५॥

आ त्वेता नि षीदता सखाया गहीति मैत्रावरुणस्य ।१। यस्य संस्थ इति सूक्तोक्थमुखम् ।२। अहं दां गृणत इति आगतम् ।३। प्र घा न्वस्येति यजति ।४। ॥१६॥

योगेयोगे युञ्जन्ति ब्रध्नमिति ब्राह्मणाच्छंसिनः ।१। शेषः सूक्तस्योक्थमुखम् ।२। इमां ते धियमिति आगतस्योत्तमामुद्धृत्य सदस्येदं पश्यतेति परिधाय प्रो द्रोण इति यजति ।३। ॥१७॥

इन्द्रः सुतेषु सोमेष्विन्द्रं वर्धन्नित्यच्छावाकस्य ।१। उत्तमानि

चतुरुत्तराण्यभ्यस्यन्ति । २ । उप नः सुतमा गहि सोममिन्द्रेत्युक्थमुखम् । ३ । प्र ते मह इति जागतम् । ४ । मोर्यां पीतिमिति यजति । ५ । ॥ १८ ॥

अथाच्छावाकस्याहीनिक्याः । १ । पन्यंपन्यमित्सोतारः पन्य इदुप गायतेति स्तोत्रियानुरूपौ प्रथमे । २ । आ त्वा विशन्त्विन्दव आ त्वा विशन्त्वाशव इत्युत्तमे । ३ । संस्थाप्य रात्रिपर्यायान्[4] ॥ १९ ॥

आश्विनाय स्तोष्यमाणेषु सवताञ्जली जुहोति । [1] । समया वाचा शंसेत् । [2]१ । उत्तरोत्तरिण्या वा । [3]२ । यः प्रातरनुवाकस्तदाश्विनम् । [4]३ । तस्य विकारं व्याख्यास्यामः । [5]४ । यथाछन्दसं शस्त्वा । [6]५ । बार्हतीनां प्रतिपदां प्रथमंप्रथमं प्रगाथं पुनरादाय ककुप्कारम् । [7]६ । अग्निर्होता गृहपतिरिति प्रतिपदायै रेवतीमुद्धृत्य । [8]७ । चतुर्दश गायत्रादुद्धरति । [9]८ । आनुष्टुभाद्वे । [10]९ । त्रैष्टुभात्त्रयोदशं शतम् । [11]१० । नित्यानि काक्षीवतान्यागस्त्यानि च । [12]११ । प्रथमं तु काक्षीवतं शस्त्वा काराधद्वोनिया नव । [13]१२ । ऊर्ध्वमागस्त्येभ्यस्त्रिमतं सुपर्णम् । [14]१३ । अभ्यासो वाश्विनीनां तावत् । [15]१४ । समिद्धश्चिदिति तिस्र उद्धरति । [16]१५ । अयं वां मधुमत्तम इत्यष्टौ यथास्थानम् । [17]१६ । एकादशीष्विद्धात् । [18]१७ । तथाग्नेयाज्जागतात् । [19]१८ । उत्तमेन पाङ्क्तेन पादेनोदयं काङ्क्षेत् । [20]१९ । उदिते सौर्याणि । [21]२० । उदु त्यं जातवेदसमिति नव । [22]२१ । चित्रं देवानाम् । [23]२२ । नमो मित्रस्य । [24]२३ । इन्द्र क्रतुमिति प्रगाथः । [25]२४ । मही द्यौरिति तिस्रः । [26]२५ ।

विश्वस्य देवी मृचयस्य जन्मनो न या रोषाति न ग्रभ

इति द्विपदा ।२६[27]। बृहस्पते अति यदर्यो अर्हादिति परिदधाति ।२७[28]। प्रतिपदे चाहावः परिधानीयार्थे च ।२८[29]। तत्संपदा बृहतीसहस्रं संपद्यते ।२९[30]। इमे सोमासस्तिरोअह्न्यास इति पुरोनुवाक्या ।३०[31]। होता यक्षदश्विना सोमानां तिरोअह्न्यानामिति प्रैषः ।३१[32]। उभा पिबतं प्र वामंधांसीत्यर्धर्चौ संधायार्धर्चेन वषट्करोति ।३२[33]। विराजैवेति कौषीतकिः ।३३[34]। अश्विना वायुनेति वा ।३४[35]। ॥२०॥

त्रिवृद्बहिष्पवमानः ।१। अग्निष्टोम च ।२। पञ्चादितः पञ्चदशानि ।३। रात्रिश्च ।४। षट् सप्तदशानि ।५। षडेकविंशानि ।६। इति ज्योतिषः स्तोमाः ।७। एत एवाभिप्लवस्य ।८। ॥२१॥

अग्निं तु चेष्यमाणस्यादीक्षितस्येष्टिः ।१। अग्नये ब्रह्मण्वते ऽग्नये क्षत्रवते ऽग्नये क्षत्रभृते ।२। पौर्णमासीविकारः ।३। ब्रह्म प्रजावदा भर ब्रह्म च ते जातवेद इत्यग्नये ब्रह्मण्वते ।४। अर्चन्तस्त्वासाकमग्ने अध्वरमग्ने द्युम्नेन स्वदस्व हव्येत्युत्तरयोः ।५। बह्वीनां चेष्यमाणानां संनिवपनीया ।६। एकस्योखासंभरणीया ।७। ॥२२॥

प्राजापत्यस्य पशुबन्धः ।१। वायव्यो वा ।२। अग्नये वा कामाय ।३। पुरुषो ऽश्वो ऽविको गौरश्च इति पञ्च पशवः ।४। अजो वा तूपरः ।५। प्राजापत्ये चैके वायव्यं पशुपुरोळाशं कुर्वन्ति ।६। प्राजापत्यं वायव्ये ।७। वैश्वानरीयमाग्नेये ।८। हिरण्यगर्भ इति पुरोनुवाक्यास्त्विम उत्तरा याज्याः प्राजापत्यस्य ।९। उपांशु ।१०। एकया च शते नु कुविदङ्गेति पुरोनुवाक्याः पीवोअन्नान् याभिर्यासि प्र वायुमच्छेति वायव्यस्य ।११। आ ते वत्सो मनो

यमत्तुभ्यं त्वा अङ्गिरस्तमाग्निः परेषु धामस्विति पुरोनुवाक्या वयं ते अद्याररिम तमीळे च त्वेत्याग्नेयस्य ।१२। बहुवत्पशुनिगमाः पशुषु क्रियमाणेषु पृथिवीं शरीराणीत्यातः ।१३। एकवदत ऊर्ध्वम् ।१४। ॥२३॥

चितिविश्च दीक्षणीया ।१। आग्नावैष्णवो वैश्वानरीय आदित्येभ्यश्च ।२। त्यासु चचिमान्धारयन्तः ।३। पञ्चहविर्वा ।४। अदितये चतुर्थः पञ्चमः सरस्वत्यै ।५। पञ्चहविर्वातिथ्या ।६। आग्नेयैन्द्रौ वैश्वदेवबार्हस्पत्यौ वैष्णवश्च ।७। शुचिमर्कैस्तं अग्मासः ।८। चितिभ्यः प्रणीयमानाभ्य इत्युक्तः[9] पुरीष्यासः प्रो त्ये अग्नयो ऽग्निषु विश्वेभिरग्ने अग्निभिरग्ने विश्वेभिरग्निभिरित्युपांश्वनुब्रुवन्पश्चादनुसमेति ।९[10]। ॥२४॥

संचिते परिश्रुते[1] ऽन्युक्थमनुशंसेत्युक्तास्वित्यस्य पश्चादुपविश्याज्येनाप्लुत्यांशसनेनाहूय प्रणवेनानुशंसति ।१[2]। वैश्वानरायेत्युक्तः पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया यजति[3] प्रयाजानुयाजान्वा परिहाप्य ।२[4]। ॥२५॥

अग्नीषोमीयस्य पशुपुरोलाशमनु देवसूभ्यो हवींषि ।१। अग्नये गृहपतये सोमाय वनस्पतये सवित्रे सत्यप्रसवाय रुद्राय पशुपतये बृहस्पतये वाचस्पतय इन्द्राय ज्येष्ठाय मित्राय सत्याय वरुणाय धर्मपतये ।२। अग्निर्होता गृहपतिर्हव्यवाळग्निरा विश्वदेवं प्रमिय इन्द्रं वयं महाधन उरुं नः ।३। सर्वपृष्ठाहवींषि ।४। ॥२६॥

अग्नये वामन्तिकाय गायत्राय त्रिवृते राथन्तरायेन्द्राय पैश्वाय

इति द्विपदा ।[27]२६। बृहस्पते अति यदर्यो अर्हादिति परिदधाति ।[28]२७। प्रतिपदे चाहावः परिधानीयार्थे च ।[29]२८। तत्संपदा बृहतीसहस्रं संपद्यते ।[30]२९। इमे सोमासस्तिरोअह्न्यास इति पुरोनुवाक्या ।[31]३०। होता यक्षदश्विना सोमानां तिरोअह्न्यानामिति प्रैषः ।[32]३१। उभा पिबतं प्र वामन्धांसीत्यर्धर्चौ संधायार्धर्चेन वषट्करोति ।[33]३२। विराजैवेति कौषीतकिः ।[34]३३। अश्विना वायुनेति वा ।[35]३४। ॥२०॥

त्रिवृद्बहिष्पवमानः ।१। सन्धिषाम च ।२। पञ्चादितः पञ्चदशानि ।३। रात्रिश्च ।४। पञ्च सप्तदशानि ।५। षडेकविंशानि ।६। इति ज्योतिषः स्तोमाः ।७। एत एवाभिप्लवस्य ।८। ॥२१॥

अग्निं तु चेष्यमाणस्यादीक्षितस्येष्टिः ।१। अग्नये ब्रह्मण्वते ऽग्नये क्षत्रवते ऽग्नये क्षत्रभृते ।२। पौर्णमासीविकारः ।३। ब्रह्म प्रजावदा भर ब्रह्म च ते जातवेद इत्यग्नये ब्रह्मण्वते ।४। अर्चन्तस्त्वामाकमग्ने अध्वरमग्ने द्युम्नेन स्वदस्व हव्येत्युत्तरयोः ।५। बह्वीनां चेष्यमाणानां संनिवपनीया ।६। एकस्योखासंभरणीया ।७। ॥२२॥

प्राजापत्यश्च पशुबन्धः ।१। वायव्यो वा ।२। आग्नेयो वा कामाय ।३। पुरुषो ऽश्वो ऽविको गौरश्च इति पञ्च पशवः ।४। अजो वा तूपरः ।५। प्राजापत्ये चैके वायव्यं पशुपुरोडाशं कुर्वन्ति ।६। प्राजापत्यं वायव्ये ।७। वैश्वानरीयमाग्नेये ।८। हिरण्यगर्भ इति पुरोनुवाक्याभिश्च उत्तरा याज्याः प्राजापत्यस्य ।९। उपांशु ।१०। एकया च राये नु कुविदङ्गेति पुरोनुवाक्याः पीवोअन्नान्प्र याभिर्यासि प्र वायुमच्छेति वायव्यस्य ।११। आ ते वत्सो मनो

यमत्तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाग्निः परेषु धामसिति पुरोनुवाक्या वयं ते अद्यारराम तमीळे च लेत्याग्नेयस्य ।११। बहुवत्पशुनिगमाः पञ्चसु क्रियमाणेषु पृथिवीं शरीराणीत्यातः ।१२। एकवदत ऊर्ध्वम् ।१३। ॥२३॥

चित्यग्निं दीक्षणीया ।१। आग्नावैष्णवो वैश्वानरीय आदित्येभ्यश्च ।२। त्वाम्नु चचियाख्यारयन्तः ।३। पञ्चहविर्वा ।४। अदितये चतुर्थः पञ्चमः सरस्वत्यै ।५। पञ्चहविर्वानित्या ।६। आग्नेयेन्द्रौ वैश्वदेवमार्हस्पत्यौ वैष्णवश्च ।७। शुचिमर्कैसं शम्मासः ।८। चितिभ्यः प्रणीयमानाभ्य इत्युक्त्[9] पुरीष्यासः प्रो त्ये अग्नयो ऽग्निषु विश्वेभिरग्ने अग्निभिरग्ने विश्वेभिरग्निभिरित्युपांश्वनुवन्पद्यादनुवनेति ।९[10]। ॥२४॥

संचिते परिहुते[1] ऽन्वध्यमनुशंसेत्युक्तयित्यस्य पश्चादुपविश्याध्येषसूष्णीं शंसेनानाहूय सजपेनानुशंसति ।१[2]। वैश्वानरायेत्युक्तः पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया यजति[3] प्रयाजानुयाजान्वा परिहाप्य ।२[4]। ॥२५॥

अग्नीषोमीयस्य पशुपुरोळाशमन्वचि देवसूभ्यो हवींषि ।१। अग्नये गृहपतये सोमाय वनस्पतये सवित्रे सत्यप्रसवाय रुद्राय पशुपतये बृहस्पतये वाचस्पतय इन्द्राय ज्येष्ठाय मित्राय सत्याय वरुणाय धर्मपतये ।२। अग्निर्होता गृहपतिर्हव्यवाळग्निरा विश्वदेवं न प्रमिय इन्द्रं वयं महाधन उरुं नः ।३। सर्वपृष्ठाहवींषि च ।४। ॥२६॥

अग्नये वासन्तिकाय गायत्राय त्रिवृते राथन्तरायेन्द्राय पैष्ठाय

त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय बार्हताय विश्वेभ्यो देवेभ्यो वार्षिकेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो मित्रावरुणाभ्यां शारदाभ्यामानुष्टुभाभ्यामेकविंशाभ्यां वैराजाभ्यां बृहस्पतये हैमन्तिकाय पाङ्क्ताय त्रिणवाय शाक्वराय सवित्रे शैशिरायातिच्छन्दसाय त्रयस्त्रिंशाय रैवतायानुमतये ऽग्नये वैश्वानराय कायादितये विष्णुपत्न्यै ।१। अर्वन्त्स्वास्माकमग्ने अध्वरस्हतेन यो म मादया बृहस्पते जुषस्वैवा पिबे ऽमागदो वासमद्य

अन्वद्य नो अनुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् ।
अग्निश्च हव्यवाहनो भवतं दाशुषे मयः ॥
अन्विदनुमते त्वं मन्यासै शं च नस्कृधि ।
क्रत्वे दक्षाय नो हिनु प्र ण आयूंषि तारिषः ॥

इति ।२। न पशुतन्त्रे हवींषि चोदमानानि निगमास्थानान्ते ।३। सदो संस्थाप्यानूबन्ध्यायास्त्वाष्ट्रेण पशुनोपांशु पत्नीशाले चरन्ति ।४। पर्यग्निकृतमुत्सृजन्ति न संस्थापयन्ति ।५। आज्येन वा पशुधर्मणा संस्थापयन्ति ।६। शिवस्त्वष्टः प्रथमभाजम् ।७। ॥२७॥

देविकाहवींषि चाप्यत्र पशुपुरोडाशम् ।१। अनुमत्यै कुह्वै राकासिनीवालीभ्यां धात्रे ।२।

कुहूमहं सुकृतं विद्मनापसमस्मिन्यज्ञे सुहवां जोहवीमि ।
सा नो ददातु श्रवणं पितॄणां तस्यै ते देवि हविषा विधेम ॥
कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषः शृणोतु ।
सं दाशुषे किरतु भूरि वामं रायस्पोषं चिकितुषे ददातु ॥
धाता ददातु दाशुषे प्राचीं जीवातुमक्षिताम् ।

वयं देवस्य धीमहि सुमतिं सत्यधर्मणः ॥

धाता प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवनं जजान ।

धाता पुत्रं यजमानाय दाता तस्मा उ हव्यं घृतवज्जुहोत ॥

इति ।३। देवीभ्यश्च हवींषि ।४। अद्भ्य ओषधीभ्यो गोभ्य उषसे रात्र्यै सूर्यायै दिवे पृथिव्यै वाचे गवे ।५। आपो हि ष्ठ यो वो हताभ्यः ।६। या ओषधीः पूर्वा अति विश्वाः ।७। यूयं गावो न ता सर्वा ।८। प्रति त्या सूनरी सत्या सत्येभिः ।९। रात्री व्यख्यत् ।

ये ते रात्रि नृचक्षसो युक्तासो नवतिर्नव ।

अशीतिः सन्त्यष्टा उतो ते सप्त सप्ततिः ॥ ।१०।

द्वे ते सुकिंशुकं ।११। एन्द्र याहि हरिभिः सखे विष्णो ।१२। स्योना पृथिवि बलित्था पर्वतानां ।१३। देवीं वाचं यद्वाग्वदन्ती ।१४। माता रुद्राणां वसोर्विदम ।१५। दिशां चावेष्टीः ।१६। अग्नये इन्द्राय मित्रावरुणाभ्यां बृहस्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो विष्णवे ।१७। संस्थितायां चोदवसानीयायां मैत्रावरुण्या पयस्यया नानिष्ट्वाग्निचिन्मैथुनं चरेच्चरेत् ।१८। ॥ २८ ॥

इति शाङ्खायनसूत्रे नवमोऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ।

ऋद्धुपचयाएम्यां द्वादशाहाय दीक्षन्ते । १ । द्वादश दीक्षाः । २ । द्वादशोपसदः । ३ । सुत्यान्यहानि द्वादश । ४ । अतिरात्रः सुत्यानां प्रथमं चोत्तमं च । ५ । मध्ये दशरात्रः । ६ । पृष्ठ्यः षडहः । ७ । त्रयश्छन्दोमाः । ८ । दशममहः । ९ । अयं यज्ञ इति याज्या हारियोजनस्य । १० । अननुवषट्कृत एवासंप्रेषितो मैत्रावरुणः परा याहि मघवन्नित्यनूच्य आयेदस्तमिति चेह मद एव मघवन्नित्यतिप्रैषमाह द्वितीयप्रभृतिषु । ११ । प्रायणीये वा यथासमाम्नातम् । १२ । श्वः सुत्या वामिंद्राग्नी तां वां प्रब्रवीमि विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सोम्येभ्यः सोमपेभ्यो महाम्नायं यज्ञेत्याग्नीध्रः स्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चादुपविश्य । १३ । नित्यमेतत्प्रागुत्तमादह्नः । १४ । पत्नीसंयाजान्तता । १५ । आग्निमामनिर्वचनम् । १६ । नामधेयग्रहणं च । १७ । प्रायणीयोदयनीययोः सारस्वतः । १८ । माधुच्छन्दसे वा । १९ । द्विरात्रप्रभृतिष्वहःसंघातेषु यच होताश्विनं शंसेत्तत्र मैत्रावरुणः प्रातरनुवाकमनुब्रूयात् । २० । ॥ १ ॥

त्रिवृत्स्तोमं रथन्तरपृष्ठमग्निष्टोमः प्रथमं दाशरात्रिकम् । १ । उप प्रयन्तो अध्वरमित्याज्यं श्रूष्टे प्र वो देवायेति मरुत्वत्ये । २ । माधुच्छन्दसः प्रउगः । ३ । आ याह्विन्द्रो ऽवस इति मरुत्वतीयम् । ४ । आ न इन्द्रो दूरादिति निष्केवल्यम् । ५ । अग्ने वर्चस्विन्वर्चस्वी त्वं देवेष्वसि वर्चस्वाहं मनुष्येषु भूयासमित्याग्निमारुतेत्याह्नं भक्षयति । ६ । युञ्जते मन

इहेह वो हयो न विद्वानित्युत्तमे वा परिहाप्येति वैश्वदेवे विकारः ।७। पद्मजनीया परिधानीया सर्वत्र वैश्वदेवस्य ।८। प्र शर्धायेत्याग्निमारुते ।९। प्रशात ऊर्ध्वमुक्थ्यानि ।१०। षोलश्यन्तं चतुर्थम् ।११। ॥२॥

पञ्चदशस्तोमं बृहत्पृष्ठं द्वितीयं ।१। अग्निं दूतं वृणीमह इत्याज्यं व्यूल्हे ।२। त्वं हि क्षैतवदिति समूल्हे सर्वत्रोत्तमां परिहाप्य ।३। गार्त्समदः प्रउगः ।४। वायो ये ते सहस्रिण इति द्वे तीव्राः सोमास आ गहीत्येका[5] शुक्रस्याद्येत्येकोभा देवा दिविस्पृशेति द्वे[6] अयं वां मित्रावरुणेति चत्वारि तृचान्युत[7] त्या नः सरस्वती घोरेति प्रउगतृचानि ।५[8]। विश्वानरस्य व इन्द्र इन्द्रसोमपा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ ।६[9]। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इति ब्राह्मणस्पत्यः प्रगाथः ।७[10]। इन्द्र सोमं सोमपत इति मरुत्वतीयम् ।८[11]। या त ऊतिरिति निष्केवल्यम् ।९[12]। इन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेष्वस्योजस्व्यहं मनुष्येषु भूयासमित्यतिपाद्यं भक्षयति ।१०[13]। विश्वो देवस्येति वैश्वदेवस्य प्रतिपत् ।११[14]। अस्य हि स्वयशस्तरमित्युत्तरे ।१२[15]। आ विश्वदेवमित्यनुचरः ।१३[16]। तद्देवस्य ते हि द्यावापृथिवी यज्ञस्य व इति वैश्वदेवे विकारः ।१४[17]। वृषा वृष्णे वृषा[?] शर्धाय नू चित्सहोजा इत्याग्निमारुते ।१५[18]। ॥३॥

सप्तदशस्तोमं वैरूपपृष्ठं तृतीयम् ।१। युक्ष्वा हि देवहूतमानित्याज्यं व्यूल्हे ।२। त्वमग्ने वसूनिति समूल्हे सर्वत्रोत्तमां परिहाप्य ।३। त्रैष्टुभ आत्रेयः प्रउगः ।४। वायवा याहि वीतय इत्येका[5] वायो याहि शिवेति द्वे इन्द्रश्च वायवेषां सुतानामिति द्वे[6] अयं सोम ऋतूयुत इत्येका मित्रे वरुणे[8] अश्विनावेह गच्छतमा[9] याह्यद्रिभिः[10]

सजूर्विश्वेभिर्देवेभि[11]रुत नः प्रियेति प्रउगतृचानि । ५[12]। तं तमिद्राध इन्द्रस्य सोमा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । ६[13]। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यः प्रगाथः । ७[14]। अयमेति मरुत्वतीयम् । ८[15]। यद्याव इन्द्र यदिन्द्र यावत इति वैरूपस्य स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ९[16]। इन्द्र त्रिधातिति साम्नप्रगाथः । १०[17]। अहं भुवं यो जात इति निष्केवल्यम् । ११[18]। सूर्य भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वं देवेष्वसि भ्राजस्व्यहं मनुष्येषु भूयासमित्यतिग्राह्यं भक्षयति । १२[19]। अभि त्वा देवेत्यनुचरः । १३[20]। उदु ष्य देवः सविता हिरण्यया घृतवती भुवनानामिति इमावनस्यो जातः परावत इति वैश्वदेवे विकारः । १४[21]। वैश्वानराय धिषणां धारावरास्त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिरित्याग्निमारुते १५[22]। ॥ ४ ॥

एकविंशस्तोमं वैराजपृष्ठं चतुर्थम् । १। आग्निं न स्ववृक्तिभिरित्याज्यं सूक्तं[2] अग्निं नर इति समूल्हो । २[3]। आनुष्टुभः प्रउगः । ३[4]। वायो शुक्रो अयामि त इत्येका[5] वि हि होत्रा इति द्वे[6] इन्द्रश्च वायवेषां सोमानां[7] यस्त्रिकेतो[8] नो विश्वाभिरूतिभिरा[9] त्वा गिरो[10] उपत्यमित्येका[11] यूयं हि ष्ठेति द्वे[12] इयमददादिति प्रउगतृचानि । ४[13]। प्र णो देवीति समूल्हो । ५[14]। तं त्वा यज्ञेभिरिति प्रतिपन्मरुत्वतीयस्य । ६[15]। ये त्र्यृचस्य प्रथमस्य न उत्तरस्यानुचराः सब्राह्मणस्पत्याः । ७[16]। सुधी[17]रवमिन्द्रेन्द्र मरुत्व इमं नु मायिनमिति त्र्यार्षीति[18] मरुत्वतीयम् । ८[19]। पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेति वैराजस्य स्तोत्रियानुरूपौ न्यूङ्खम् । ९[20]। मध्यमस्य पादस्य द्वितीयसप्तमयोरक्षरयोर्द्विरपूर्वं द्विरुत्तरमित्यानुष्टुभः । १०[21]। यं तो३ ओ३ सुषाव हर्यो३ ओ३ श्वाद्रि-

रिति ।[22] ११ । द्वितीये ऽन्तरे द्वादशकस्य एकैकं दीर्घं ह्रस्वांस्त्रींस्त्री-
नन्तरेणेति वैराजः ।[23] १२ । यं तो सुपावेति ।[24] १३ । द्वितीयचतुर्थयो-
रुत्तरयोः प्रतिगरस्यानुष्टुभः प्रतिन्यूङ्खः ।[25] १४ । द्वितीये वैराजः ।[26] १५ ।
ओथोऽ३ ओऽ३ मोदोऽ३ ओऽ३ एवेति ।[27] १६ । ओथो मोदैवेति ।[28] १७ ।
इन्द्रमिद्देवतातय इति साम्प्रगाथः ।[29] १८ । तुभ्येदिमेति निष्कर्ण
पूर्वयोर्न्यूङ्खः ।[30] १९ । कुह श्रुतो युधस्य ते त्वमु वः सत्रासाहमिति
तिस्र इति निष्केवल्यम् ।[31] २० । द्वितीयादह्नः प्रतिपत् ।[32] २१ । हिरण्य-
पाणिमित्यनुचरः ।[33] २२ । आ देवो यातु सविता सुरत्नः प्र द्यावा
यज्ञैः पृथिवी नमोभिः प्र ऋभुभ्यः प्र शुक्रैतु देवीति वैश्वदेवे
विकारः ।[34] २३ । प्र सम्राजः क ईं व्यक्ता ऊवे वः सुद्योत्मानमित्याग्नि-
मारुते ।[35] २४ । ॥ ५ ॥

विश्वजित्सोमं शाकरपृष्ठं पञ्चमम् । १ । इममू ष्विति नवर्चमाज्यं
न्यूङ्ख्यं[2] ऽग्निं तं मन्य इति समूल्हे ।[3] २ । तस्य प्रथमार्धे पदमवगृह्य
पदमवगृह्य द्वे अवरार्ध्येकेन प्रणौति ।[4] ३ । पङ्क्तिशंसं परः ।[5] ४ । बार्हतः
प्रउगः ।[6] ५ । आ नो यज्ञं दिविस्पृशमिति द्वे आ नो वायवित्येकाऽ[7]
वां सहस्रमिति तिस्र[8] ऋधगित्थेति द्वे प्र मित्रायेत्येकेना[9] उ वां
दिविष्टय[10] आ नो विश्वा सुहव्यो[11] देवं देवं वो ऽवसे देवं देवमभि-[12]
ष्टमदद्दादिति प्रउगतृचानि ।[13] ६ । उत स्या नः सरस्वती घोरेति
समूल्हे ।[14] ७ । यत्पाञ्चजन्ययेति मरुत्वतीयस्य प्रतिपत् ।[15] ८ । इत्था हि
सोम इद्वितासि मरुत्वाँ इन्द्र वृषभो ऽयं ह येनेति तिस्र इति मरु-
त्वतीयम् ।[16] ९ । महानाम्न्यः स्तोत्रियः ।[17] १० । यथा तिस्रो ऽनुष्टुभस्त-
थैकैका ।[18] ११ । उत्तमायाः पङ्क्तिरुत्तमा ।[19] १२ । उत्तमार्धे च पञ्च

पदानि पङ्क्तिः पुरीषमित्याचक्षते तन्निविच्छंसम्।[20]१३। प्रत्यस्मै पिपीषते यो रयिवो रयिंतमस्त्वमु वो अप्रहणमिति त्र्यृचस्तृचा अस्मा अस्मा इति दशम्येवा ह्यसि वीरयुरिति वा यो ऽनुरूपः।[21]१४। यदिन्द्र नाहुषीष्वेति सामप्रगाथः।[22]१५। इन्द्रो मदाय प्रेदं ब्रह्मा भुरेकस्त्वमिन्द्रं वाजयामसीति तिस्र इति निष्केवल्यम्।[23]१६। तत्सवितुर्वरेण्यमित्यनुचरः।[24]१७। उदु ष्य देवः सविता दमूना इति तिस्रो मही द्यावापृथिवी इति चतस्र ऋभुर्विभ्वा यो नु वां मित्रावरुणौ प्र शंतमेति वा वैश्वदेवे विकारः।[25]१८। हविष्पान्तं वपुर्भ्यग्निर्होता गृहपतिरिति तिस्र इत्याग्निमारुते।[26]१९। मूर्धानमा रुद्राय इममू ष्विति नवेति समूल्हे।[27]२०।॥६॥

चयस्त्रिंशस्तोमं रैवतपृष्ठं षष्ठम्।१। नित्याभिर्याज्याभिः पारुच्छेपीः संधाय यजन्ति।२। आ त्वा जुव आ वां धिय इत्यैन्द्रवायवस्य पुरोनुवाक्ये।३। स्तीर्णं बर्हिरा वां रथ इति याज्ये।४। सुषुमेति मैत्रावरुणस्य पुरोनुवाक्योत्तरा याज्या।५। युवां स्तोमेभिरित्याश्विनस्य पुरोनुवाक्योत्तरा याज्या।६। इदमिन्द्र तां वां धेनुं विश्वेषु हि त्वा मो षु वो अस्मदा यज्ञः पत्नीस्ता नेराषन्निति नेष्टुर्द्विपदा त्रिष्टुप्चाग्निं होतारं दध्यङ् होति प्रातःसवने प्रस्थितानां यजन्ति।७। तुभ्यं हिन्वान इति ऋतुयाजेष्वेकैकोर्ध्वमृतुप्रैषेभ्यः।८। स्वयं यजतो ऽध्वर्युर्गृहपतिश्च।९। चित्यस्य पश्चादुपविश्याध्वर्युः शालामुखीयस्य गृहपतिः।१०। पिबा सोममिन्द्र सुवानमिन्द्राय हि द्यौरस्तया वयं मघवन्पाहि न इन्द्र नू इत्था ते ऽवमंह इन्द्र वनोति हि सुन्वन्ति माध्यन्दिने[11] विकारः।११। उत माता

इन्द्रहविरिति नेष्टुस्तृतीयसवने ।१२। अनवानन्तो यजन्ति ।१३। ऐकाहिकीभिर्वा ।१४। ॥७॥

अयं जायतेत्याज्यम् ।१। आतिच्छन्दसः प्रउगः ।२। सोर्षं यद्दिरा[3] वां रथो[4] ऽयं मिचाय[5] युवां सोमेभिर्ह्यग्निन्द्रेत्येका[7] ऽवमेह इन्द्रेति द्वे[8] ओ षू णो अग्न[9] इयमददादिति प्रउगरूपाणि ।[10]३। उत नः प्रियेति समूल्ह्ये ।[11]४। स पूर्व्य इति प्रतिपन्मरुत्वतीयस्य ।[12]५। यं त्वं रथं स यो वृषा मरुत्वाँ इन्द्र मीढ्व इति तिस्र इति मरुत्वतीयम् ।[13]६। रेवतीर्नो रेवाँ इद्रेवत इति रैवतस्य स्तोत्रियानुरूपौ ।[14]७। मा चिदन्यदिति मामप्रगाथः ।[15]८। एन्द्र याह्युप न घा त्वस्तोप मैरु हरिभिरिति तिस्र इति निष्केवल्यम् ।[16]९। अभि त्यं देवमिति प्रतिपद्वैश्वदेवस्य ।[17]१०। तस्याः षोडशाक्षरेण विंशत्यक्षराद्दशाक्षरेण प्रप्लुत्य पञ्चदशाक्षरेणावसाय पञ्चदशाक्षरेण ।[18]११। अस्य हि स्वयशस्तरमित्युत्तरे ।[19]१२। कनीयादक्षो ऽनुचरः ।[20]१३। उदु ष्य देवः सविता सवाय[21] कतरा पूर्वा[22] किमु श्रेष्ठ[23] इदमित्येतेषूक्तेषु परिशिष्य ये यज्ञेनेति सूक्ता परिशिष्टे शंसतीति वैश्वदेवे विकारः ।[24]१४। अहस्य कृष्णं[25] प्रयज्यव[26] इमं स्तोममित्याग्निमारुते ।[27]१५। मध्यमाच्यवहाग्निष्केवल्यमरुत्वतीययोरप्समानांसूचान्समूल्ह उत्सृजति ।[28]१६। स्वस्ति नो मिमीतामिति च तिस्रो ऽन्ते वैश्वदेवानां करोति ।[29]१७। ततं म इत्यार्भवं चतुर्थस्य ।[30]१८। प्र यन्तु वाजा इति च तिस्रो ऽन्ते मारुतस्य ।[31]१९। वसुं न चित्रमहसमिति जातवेदसीयम् ।[32]२०। परोक्षपृष्ठस्य इन्द्रयन्तरपृष्ठस्योपाक्षपृष्ठस्यापर्यपृष्ठस्य मनूपृष्ठस्य च्छन्दोदृष्टसोमस्य च च्छन्दोगवशेन स्तोत्रिया-

नुरूपान्सामप्रगाथांय । २१[33] । समानमन्यत्समूल्हेन । २२[34] । तथा विश्व-जिति । २३[35] । ॥ ८ ॥

चतुर्विंशस्तोमं बृहत्पृष्ठमुभयसाम सप्तमम् । १ । प्र वः शुक्राये-त्याज्यम् । २ । त्रैष्टुभः प्रउगः । ३ । प्र वीरया[4] ते मन्येन्द्रो[5] चतुरो[6] गोमती[7] नो देव[8] प्र वो यज्ञेषु[9] प्र वोढेति प्रउगतृचानि । ४[10] । ते त्र्यहस्य प्रथमस्य प्रतिपदनुचराः सब्राह्मणस्त्यास्ते छन्दोमेषु स्वर-सामस्वभिप्लवे च । ५[11] । प्रथमादेव प्रथमस्याच्छान्दोमिकस्य । ६[12] । द्वितीयाद्द्वितीयस्य । ७[13] । तृतीयात्तृतीयस्य । ८[14] । एवं त्र्यहस्य पूर्व-स्याभिप्लविकस्य । ९[15] । एवमुत्तरस्य । १०[16] । एवं स्वरसाम्नाम् । ११[17] । कया शुभा त्वं सुमेषमिति मरुत्वतीयम् । १२[18] । तमु ष्टुह्यभि त्वं मेषमिति निष्केवल्यम् । १३[19] । न कस्तरयन्तरस्य योनिमनुशंसेत् । १४[20] । ये प्रथमयोरह्नोः प्रतिपदनुचरा वैश्वदेवस्य ते छन्दोमेष्वभिप्लवे च । १५[21] । तत्सवितुर्वरेण्यं प्रेता यज्ञस्याद्य देवायेति तवानुजुनीतीति पञ्चा यादि वनता बहीमासस्वर्णधोद्धत इति तिस्र इति वैश्वदेवे विकारः । १६[22] । वैश्वानरो न ऊतये ।

वैश्वानरो न आ गमदिमं यज्ञं सजूरुप ।
अग्निरुक्थेन वाहसा ॥
वैश्वानरो अङ्गिरसां स्तोमं यज्ञं [redacted] जोजनत् ।
ऐषु द्युम्नं स्वर्यमत् ॥

प्र यदस्त्रिष्टुभमिति पञ्चदश नव वार्चन्तस्त्वेत्याग्निमारुते । १७[23] । ॥ ९ ॥

चतुश्चत्वारिंशस्तोमं रथन्तरपृष्ठमष्टमम् । १ । अग्निं वो देवमि-त्याज्यम् । २ । त्रैष्टुभः प्रउगः । ३ । कुविदङ्गेति प्रथमात्तृतीये[4] आ

वायो भूषेति चैका[5] यावत्तर:[6] प्रति वां सूर उदिते[7] ऽप स्वसुरुषं वोम:[9] प्र ब्रह्माण[10] उत स्या न: सरस्वती जुषाणेति प्रउगशस्त्राणि ।[11] ४ । महाँ इन्द्रो नृवदिमा उ त्वा पुरुतमस्य का स्य वीर इति सर्वत्र चतस्र उत्तमा: परिहाप्य महश्चित्त्वमस्य द्यावापृथिवी इति मरुत्वतीयम् ।[12] ५ । त्वं महाँ इन्द्र तुभ्यं इमं महाँ इन्द्र यो द्यापूर्यां तां सु ते कीर्तिमिमां ते धियमिति निष्केवल्यम् ।[13] ६ । हिरण्यपाणिमूतय इति चतस्रो[14] मही द्यौर्युवाना पितरेति हवो[15] देवानामिदिमा[16] नु कं[17] विश्वे देवा ऋतावृध इति तिस्र इति वैश्वदेवे विकार: ।[18] ७ ।

वैश्वानरो अजीजनदग्निर्नो नव्यसीं मतिम् ।
क्ष्मया वृधान ओजसा ॥
त्वया पावक दीदिह्यग्ने वैश्वानर द्युमत् ।
जमदग्निभिराहुत: ॥

ऋतावानं वैश्वानरं[19] कद्द नूनं कधप्रियो[20] दूतं वो विश्ववेदसमित्याग्निमारुते ।[21] ८ । ॥१०॥

अष्टाचत्वारिंशस्तोमं बृहत्पृष्ठं नवमम् ।१। आगन्म महा वोमस्या तवसमित्याज्यम् ।२। पूर्वं वा ।३। त्रैष्टुभ: प्रउग: ।४। आ वायो भूषेति प्रथमातृतीये चोत्तमा च[5] द्वितीयाचतुर्थ्यौ चार्वन्तो न श्रवस इति च[6] दिवि क्षयन्ता[7] विश्ववारेन्द्रं नर[8] ऊर्ध्वो अग्नि:[10] प्र चोदयेति प्रउगशस्त्राणि ।[11] ५ । अयमेन्द्रो रथाय निष्ठा हरी गायत्साम प्र मन्दिन इति मरुत्वतीयम् ।[12] ६ । आ सत्यो यात्वस्मा, इदु श्रोत्रं य इन्द्र तत्त इन्द्रियमवं सुवं विश्वजित इति

निष्केवल्यम् ।[13]७। अभि त्वा देव प्र वां महि द्यवी इति तृचा-
[14]विन्द्र इव इत्येका ते नो रत्नानीति द्वे[15] अग्निरुक्थ इतिप्रभृति
पञ्च मनोः सूक्तानि[16] ये त्रिंशतीत्युपोत्तमामुद्धृत्य[17] न हि वो
अस्त्यर्भक इत्येका[18] ऽयमेति चतस्रो[19] बभ्रुरेक इति वा मनुप्र-
वत्सौ[20] विश्वे देवास आ गतेति तृचं भारद्वाजमिति वैश्वदेवे
विकारः ।[21]८।

दिवि पृष्टो अरोचताग्निर्वैश्वानरो बृहन् ।
ज्योतिषा बाधते तमः ॥
स विश्वं प्रति चाक्लृपदृतूनुत्सृजते वशी ।
यज्ञस्य वय उत्तिरन् ॥

अग्निः परेषु धामसु[22] मरुतो [23]यस्याग्निर्होता पुरोहित[24] इत्याग्निमारुते ।[25]९। यानि त्र्यहस्य प्रथमस्य प्रातःसवनतृतीय-सवनानि तानि समूळ्हे छन्दोमानाम् ।[26]१०। निष्केवल्यमरुत्व-तीययोश्च जागतान्युत्सृजति ।[27]११। स यो वृषेति पञ्चदशोर्ध्वं कया-शुभीयात् ।[28]१२। यो जात इति तमुद्धरीयात् ।[29]१३। बृहद्रथ-न्तरपृष्ठे द्विसूक्ताः सर्वे ।[33]१४। ॥११॥

अविवाक्यं चतुर्विंशस्तोमं द्वयमहः ।१। त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम ।२। त्रिकं मानसम् ।३। वामदेव्यस्य योनौ रथन्तरं पृष्ठम् ।४। अप्रतिभायामन्यः स्वाध्यायम् ।५। उद्धृत्यानुष्टुभमितरेषां छन्दसां संपदानुष्टुभौ पञ्चदशं सहस्रमेकस्मिन्सवनीये ।६। द्वात्रिंशतं गायत्र्यः ।७। अग्निं नरः प्रति क्षा सुनयां शुभेति तृचानुष्टुभां स्थाने ।८। चतुर्विंशतिं त्रिष्टुभः ।९। तथा जगत्यः ।१०। पञ्चदश

प्रगाथान् ।११। श्रौष्णिहांश्च तृचान्पञ्चदश ।१२। पाङ्क्तानि च ।१३। अनुष्टुभां प्रातरनुवाकः पञ्चदशे शते ।१४। तृतीयाचतुर्थ्यौ स्तोत्यानामुद्धृत्याभि प्रवन्तेति द्वे ।१५। अच्छा नः शीरशोचिषमिति तिस्रो उच्छा वो अग्निमवस इत्येतासां स्थाने ।१६। प्रति श्रुतायेति तिस्रः प्रत्यस्मै पिपीषत इत्येतासां स्थाने ।१७।॥१३॥

अग्ने नमस्येत्याज्यम् ।१। तस्य प्रथमायां पञ्चाक्षरेण विगृह्य द्वाभ्यां पञ्चाक्षराभ्यामवसाय द्वाभ्यां प्रणौति ।२। माधुच्छन्दसः प्रउगः ।३। द्वाविंशतिं गायत्र्यः ।४। स्वजामेरु बारे पवमानो अव्यय इति यावत्सुतौ याथाकाम्यम् ।५। उष्णिहमोजसेत्येकोष्णिहतावपश्यतीत्येतस्याः स्थाने ।६। त्रिकद्रुकीया प्रतिपन्मरुत्वतीयस्य ।७। तस्याः षोडशाक्षरेण विगृह्य षोडशाक्षरेण प्रणुत्य षोडशाक्षरेणावसाय षोडशाक्षरेण ।८। तुविशुष्मेत्युत्तरे ।९। इन्द्रविन्द्रायेति सूक्तात्पूर्वौ प्रगाथौ पिन्वन्त्यपीयया संशंसतीति मरुत्वतीयम् ।१०। वामदेव्यस्य स्तोत्रियानुरूपौ यस्तोत्र्यं भाव्याथा राथन्तरं प्रगाथं स्तोत्रियानुरूपौ च ।११। सखाय आ शिषामहीति नव ।१२। आ धूर्ष्वस्मै वज्रमेक इति च द्विपदे ।१३। हैरण्यस्तूपीयं च ।१४। माध्यैरण्यस्तूपीयात्प्रगाथेन संशंसति ।१५। इति निष्केवल्यम् ।१६। पङ्क्तावनिपदनुचरौ वैश्वदेवस्य ।१७। पुरस्तात्वानोभद्रीयात्प्रउगीयमिति वैश्वदेवे विकारः ।१८। उरु विष्णविक्रमस्व भवा मित्र इति यजति ।१९। अग्निं नर इत्यग्निष्टोमसामः स्तोत्रियानुरूपौ ।२०। आयं गौर्मही द्यौरिति स्तोत्रियानुरूपौ ।२१। तं प्रत्नथेति जयोदम ।२२। यज्ञो यज्ञेति

परिधाय ।२२। प्रजापत इति यजति ।२३। उक्थैराद्यावो व्याख्यातः ।२४। इति समूल्हे ऽतिरिक्तोक्थम् ।२५। पुरा पत्नीसंयाजेभ्यः संस्थाप्य वा गार्हपत्ये हुत्वा पूर्वया द्वारा सदः प्रपद्य सर्पराज्ञीः पराङुपांश्वप्रस्तुवन् ।२६। अध्वर्यो३ इत्यामन्त्रितो होतरिति सर्वत्र प्रतिगृणीमि ।२७। ओं होतस्तथा होतरित्याचक्षाणे ऽनुगृणाति ।२८। ॥१३॥

अध्वर्यो३ इति दशहोतरि वदिष्यन् ।१। प्रजापतिरकामयत बहुः स्यां प्रजायेय सर्वं वेदमनुप्याद्यदिदं किंचेति [2] स एतं दशहोतारं यज्ञक्रतुमपश्यदग्निहोत्रम् ।[3]३। इत्युक्त्वायोपांशु ।[4]४। चित्तिः स्रुक् [5] चित्तमाज्यम् [6] वाग्वेदिः [7] आधीतं बर्हिः [8] केतो अग्निः [9] विज्ञातमग्नीत् [10] वाचस्पतिर्होता [11] मन उपवक्ता [12] प्राणो हविः [13] सामाध्वर्युः [14] इति होतारः ।[15]४। अथ यजुः ।[16]५। वाचस्पते हृदिधेमानन् [17] वाचस्पतिः सोममपाद् अस्मासु नृम्णं[18] धाः ।[19]६। इत्युपांशु ।[20]७। तेन देवान्मनुष्यानसुरानित्येतांस्त्रयानजनयत्प्रजापतिः [21] स येषां वा एवंविद्वान्होता भवति [22] प्र वै स होता प्रजया पशुभिर्जायते [23] प्र ते यजमानाः प्रजया पशुभिर्जायन्ते येषामेवंविद्वान्होता भवती[24]ति ।[25]८। ॥१४॥

अध्वर्यो३ इति चतुर्होतरि वदिष्यन् ।१। ते दया एवान्वाहृत्ता आसन्देवाश्च मनुष्याश्च [2] पराञ्चो ह्यस्मादसुरा आसन्सो ऽकामयत वीरो म आजायेत येनेमानसुरानभिभवेयमिति [3] स एतं चतुर्होतारं यज्ञक्रतुमपश्यद्दर्शपूर्णमासौ ।[4]२। इत्युक्त्वायोपांशु ।[5]३।

पृथिवी होता । [6] द्यौरध्वर्युः । [7] त्वष्टाग्नीत् । [8] मित्र उपवक्ता । [9] इति होतारः । [10] ४ । अथ ग्रहः । [11] ५ । वाचस्पते वाचो वीर्येण संभृततमेनायक्ष्यसे । [12] यज्ञपतये वसु वार्यमासंस्करसे । [13] वाचस्पतिः सोमं पिबतु । [14] जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा । [15] ६ । इत्युपांशु । [16] ७ । तेनेन्द्रं वीरमजनयन्त तेनासुरानभ्यभवत्प्रजापतिः । [17] स येषां वा एवंविद्वान्होता भवति । [18] आ वै तस्य होतुर्वीरो जायते । [19] आ तेषां यजमानानां वीरा जायन्ते । [20] अभि वै स होता द्विषन्तं भ्रातृव्यं भवति । [21] अभि ते यजमाना द्विषतो भ्रातृव्यान् भवन्ति येषामेवंविद्वान्होता भवती[22]ति । [23] ८ । ॥ १५ ॥

अध्वर्यो ३ इति पञ्चहोतरि वदिष्यन् । १ । तस्मा इन्द्राय देवता ज्यैष्ठ्याय श्रैष्ठ्याय नातिष्ठन्त । [2] स एतं पञ्चहोतारं यज्ञक्रतुमपश्यत्ताहुर्मोक्षामि । [3] २ । इत्युक्त्वाथोपांशु । [4] ३ । अग्निर्होता । [5] अश्विनावध्वर्यू । [6] रुद्रो ऽग्नीत् । [7] बृहस्पतिरुपवक्ता । [8] इति होतारः । [9] ४ । अथ ग्रहः । [10] ५ । वाचस्पते ऽच्छिद्रया वाचाच्छिद्रया जुह्वा । [11] दिवि देवावृधन्होत्रामैरयस्व । [12] ६ । इत्युपांशु । [13] ७ । ततो वा इन्द्राय देवता ज्यैष्ठ्याय श्रैष्ठ्यायातिष्ठन्त । [14] स येषां वा एवंविद्वान्होता भवति । तिष्ठते वै तस्मै होत्रे स्वाः श्रैष्ठ्याय [15] तिष्ठन्ते तेभ्यो यजमानेभ्यः स्वाः श्रैष्ठ्याय येषामेवंविद्वान्होता भवती[16]ति । [17] ८ । ॥ १६ ॥

अध्वर्यो ३ इति षड्ढोतरि वदिष्यन् । १ । देवा ऽकामयन्तान्नादः स्यामन्नपतिरिति । [2] स एतं षड्ढोतारं यज्ञक्रतुमपश्यत्पशुबन्धम् । [3] २ । इत्युक्त्वाथोपांशु । [4] ३ । सूर्यस्ते चक्षुः । [5] वायुः प्राणः । अन्तरिक्षमात्मा । [6] यज्ञो गात्राणि । [7] द्यौः पृष्ठम् । [8] पृथिवी शरी-

रम् [9]। इति होतारः [10]।४। अथ यष्टः [11]।५। सोमः सोमस्य पिबतु शुक्रः शुक्रस्य पिबतु [12]। आतास्त इन्द्र सोमा वातापे हवनश्रुतः। [13]।६। इत्युपांशु [14]।७। ततो वै सो ऽन्नादो ऽन्नपतिरासीत् [15]। स येषां वा एवंविद्वान्होता भवति [16]। अन्नादो वै स होताऽन्नपतिर्भवति [17]। अन्नादास्ते यजमाना अन्नपतयो भवन्ति येषामेवंविद्वान्होता भवती[18]ति [19]।८। ॥१७॥

अध्वर्यो३ इति सप्तहोतारं वदिष्यन्।१। ते देवा अकामयन्त कॢप्ताः कॢप्तेषु लोकेषु स्यामेति [2]। त एतं सप्तहोतारं यज्ञक्रतुमपश्यन्सौम्यमध्वरम्।[3]२। इत्युक्त्वाथोपांशु।[4]३। महाहविर्होता [5]। सत्यहविरध्वर्युः [6]। अचित्तपाजा अग्नीत् [7]। अचित्तमना उपवक्ता [8]। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्चाभिगरौ [9]। अयास्य उद्गाता [10]। इति होतारः।[11]४। अथ यष्टः।[12]५। वाचस्पते विधे नामन्विधेम ते नाम [13]। विधेस्त्वमस्माकं नाम [14]। मा देवानां तन्तुश्छेदि मा मनुष्याणाम् [15]। यजुर्दिवा पृथिव्योपहूतः सोमस्य पिब स्वाहा।[16]६। इत्युपांशु।[17]७। ततो वै तेभ्यो ऽकल्पत [18]। ते देवाः कॢप्ताः कॢप्तेषु लोकेष्वासन् [19]। अप्यद्य कॢप्ताः कॢप्तेषु [20]। स येषां वा एवंविद्वान्होता भवति [21]। कल्पते वै तस्मै होत्रे योगक्षेमः [21]। कल्पते तेभ्यो यजमानेभ्यो योगक्षेमः [22]। अभि वै स होता स्वर्गं लोकमश्नुते प्रत्यस्मिंल्लोके प्रतितिष्ठति [23]। अभि ते यजमानाः स्वर्गं लोकमश्नुवते प्रत्यस्मिंल्लोके प्रतितिष्ठन्ति येषामेवंविद्वान्होता भवती[24]ति।[25]८। ॥१८॥

तनूरतो वदति।१। अध्वर्यो येषां वा अन्नादीं प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता भवत्यन्नादो वै स होता भवत्यन्नादास्ते यज-

माना भवन्ति ।2 अध्वर्यो येषां वा अन्नपत्नीं प्रजापतेस्तन्वं विद्वा-
न्होता भवत्यन्नपतिर्वै स होता भवत्यन्नपतयस्ते यजमाना भवन्ति ।3
अध्वर्यो येषां वै भद्रां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता भवति भद्रं
वै तस्मै होत्रे भवति भद्रं तेभ्यो यजमानेभ्यो भवति ।4 अध्वर्यो
येषां वै कल्याणीं प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता भवति कल्याणं वै
तस्मै होत्रे भवति कल्याणं तेभ्यो यजमानेभ्यो भवति ।5 अध्वर्यो
येषां वा अनिलयां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता भवत्यनिलयो वै स
होता भवत्यनिलयास्ते यजमाना भवन्ति ।6 अध्वर्यो येषां वा
अपभयां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता भवत्यभयं वै तस्मै होत्रे भवत्य-
भयं तेभ्यो यजमानेभ्यो भवति ।7 अध्वर्यो येषां वा अनाप्तां
प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता भवत्यनाप्तो वै स होता भवत्यनाप्तास्ते
यजमाना भवन्ति ।8 अध्वर्यो येषां वा अनाप्यां प्रजापतेस्तन्वं
विद्वान्होता भवत्यनाप्यो वै स होता भवत्यनाप्यास्ते यजमाना
भवन्ति ।9 अध्वर्यो येषां वा अनाधृष्टां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता
भवत्यनाधृष्टो वै स होता भवत्यनाधृष्टास्ते यजमाना भवन्ति ।10 अध्वर्यो
येषां वा अनाधृष्यां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता भवत्यनाधृष्यो वै स
होता भवत्यनाधृष्यास्ते यजमाना भवन्ति ।11 अध्वर्यो येषां वा
अपूर्वां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता भवति न वै तस्माद्धोतुरन्यः
पूर्वो भवति न तेभ्यो यजमानेभ्यो ऽन्ये पूर्वे भवन्ति ।12 अध्वर्यो
येषां वा अभ्रातृव्यां प्रजापतेस्तन्वं विद्वान्होता भवत्यभ्रातृव्यो
वै स होता भवत्यभ्रातृव्यास्ते यजमाना भवन्ति येषामेवंविद्वान्होता
भवतीति ।13 ।२। ॥१८॥

गृहपतिरतो गृहपतिवदनम् ।१। अध्वर्यो येषां वै गृहपति-
र्गृहपतिं विद्वान्गृहपतिर्भवति[2] राध्नोति वै स गृहपती राध्नुवन्ति
ते यजमानाः ।[3] अध्वर्यो[4] येषां वा अपहतपाप्मानमेवंविद्वान्गृह-
पतिर्भवत्यप[5] वै स गृहपतिः पाप्मानं हते[6] ऽप ते यजमानाः
पाप्मानं घ्नते[7] येषामेवंविद्वान्गृहपतिर्भवती[8]ति ।२[9]। ॥१०॥

प्रजापत इति मनसा यजति ।१। मनसा वषट्करोति ।२।
मनसानुवषट्करोति ।३। मनसा भक्षः ।४। मनसैवोरोऽभिमर्श-
नम् ।५। औदुम्बरीमन्वारभन्ते ऽपरेण धिष्ण्यानासीनाः ।६। पलाश-
शाखाभिर्यै मानिकामेयुः ।७। उत्तमौ पाणी होता कुर्वीत ।८।
उत्तमो ऽवानीति ।९। अपिधाय सदसो द्वारौ शालायाश्चा-
ध्वर्युर्वाचमुपाकरोति । वाग्यताः संमील्यासत आ नक्षत्राणां दर्श-
नात् ।१०। नक्षत्रेषु दृश्यमानेषु मार्जालीयदेशे तवत्सुरिति नक्ष-
त्रेषु चक्षुर्विसृजन्ते ।११। सर्वे प्राञ्चो निधनमुपेत्योत्तरस्य हविर्धान-
स्याधो ऽक्षं सर्पन्ति ।१२। उत्तरस्योत्तरेण वा ।१३। युवं
तमिन्द्रापर्वतेत्यक्षवेलायां जपित्वापरेण हविर्धाने समुपविश्य कामा-
न्ध्यायन्ते यत्कामा भवन्ति ।१४। ये बहुकामा भूर्भुवः स्वरित्ये-
तास्ते व्याहृतीर्जपेयुः ।१५। ते प्राञ्च उदञ्च उत्क्रम्य वाचं विसृजन्ते
वागैतु वागुपैतु वागुप मैतु वागिति ।१६। सुब्रह्मण्याप्रतीकं त्रिरुपां-
श्वभिव्याहृत्य वाचं विसृजन्ते ।१७। अत्र द्वादशाहः संतिष्ठते ।१८।
कालवादो वा कालत्रादो वा ।१९। ॥२१॥

इति शाङ्खायनसूत्रे दशमो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम्।

अथातो द्वादशाहः प्रकृतिः सत्त्राहीनानाम्।१। वचनलक्षणो विकारः।२। द्विरात्रप्रभृतयो ऽहीना द्वादशाहपर्यन्ताः।३। द्वादशाहप्रभृतीनि सत्त्राणि।४। अहीनेषु प्रायणीयो न विद्यते।५। सत्त्रधर्माश्च।६। ॥१॥

चतुर्विंशस्तोमं बृहत्पृष्ठमुभयसामाग्निष्टोम उक्थ्यं वा चतुर्विंशमित्याचक्षते।१। होताजनिष्टेत्याज्यम्।२। माधुच्छन्दसः प्रउगः।३। कयाशुभीयं मरुत्वतीयम्।४। अनुत्तमा न इति परिधानीयोत्तराः पूर्वाः शस्त्वा यत्रास्मिन्धीयते निवित्।५। तदिदासीयं निष्केवल्यम्।६। द्वितीयाद्यावापृथिवीये।७। वैश्वदेवमारुते च।८। आर्भवं षष्ठात्।९। वैश्वानरीयं तृतीयात्।१०। यज्ञेन वर्धतेति जातवेदसीयम्।११। सामान्युक्थ्यः।१२। यज्ञायज्ञीयस्य स्तोत्रियेणोक्थ्यस्तोत्रियान्संधाय।13। अनुरूपेणानुरूपान्।14। उभे मरुद्भिर्ऋक्वभिः या इन्द्रावरुणाभ्यां मरुद्भिरिन्द्राबृहस्पतिभ्यामिन्द्राविष्णुभ्यां यजूरिति शस्त्वा परिदधाति।15। षडहान्युक्थ्यान् एतया शस्त्रया यजेत्।16। ॥२॥

एकत्रिके तृचकॢप्तं शस्त्रम्।१। यथास्तुतं स्तोत्रियान्शस्त्वा तृचान्वा।2। यथास्तोत्रियमनुरूपान्[3] सामप्रगाथांश्च शस्त्वा।4। पर्यासानामुत्तमांस्तृचान्होत्रकाः शंसन्ति।5। निविद्धानानां होता।6। सर्वमन्यत्प्रकृत्या।7। ॥३॥

अभिप्लवः षळहः पृष्ठ्यविकारः ।१। यानि त्र्यहस्य प्रथमस्याज्यानि समूळ्हे तानि पूर्वेषामाभिप्लविकानाम् ।२। रथन्तरं बृहदिति पृष्ठे विपर्यासम् ।३। ज्योतिरग्निष्टोमः प्रथमसुत्तमं च ।४। चत्वार्युक्थ्यानि मध्ये ।५। गौर्द्वितीयं चतुर्थं च ।६। आयुस्तृतीयं पञ्चमं च ।७। इन्द्रो रथायेति मरुत्वतीयम् ।८। आ याह्यर्वाङिति निष्केवल्यम् ।९। कया देवानामिति वैश्वदेवम् ।१०। पञ्चमे च ।११[10]। मारुतमेकाहात् ।१२[11]। एति प्र होतेति जातवेदसीयम् ।१३[12]। समानमन्यत्प्रथमेनाह्ना ।१४[13]। ॥४॥

इमा उ त्वेति मरुत्वतीयं द्वितीयस्य ।१। सुत इत्त्वं निमिश्ल इति निष्केवल्यम् ।२। एकाहात्सावित्रम् ।३। ततं मे इत्यार्भवम् ।४। पञ्चमे च ।५। देवान्हुव इति वैश्वदेवम् ।६। चतुर्विंशाज्जातवेदसीयम् ।७। समानमन्यद्द्वितीयेनाह्ना ।८। ॥५॥

औष्णिहो वैयमनसः प्रउगस्तृतीयस्य ।१। वायो याहि शिवा[2] वां सहस्रं[3] ता वां विश्वस्य[4] वां वाहिष्ठः[5] मखाय आ जिघामधुत[6] नो देव्यदितिरुत[7] नः प्रियेति[8] प्रउगतृचानि ।२[9]। तिष्ठा हरी इति मरुत्वतीयम् ।३[10]। एकाहान्निष्केवल्यम् ।४[11]। घृतेन द्यावापृथिवी इति तृचम् ।५[12]। षष्ठे च ।६[13]। एकाहादार्भवं वैश्वदेवं च ।७[14]। आ रुद्रासस्[15]त्वामग्न ऋतायव[16] इत्याग्निमारुतम् ।८[17]। ॥६॥

होताजनिष्टेत्याज्यं चतुर्थस्य ।१। मैधातिथः प्रउगः ।२। ये गार्त्समदे ते. वायव्यैन्द्रवायवे । मैधातिथ्यस्तु पूर्वाः ।३। मित्रं वयं[4] प्रातर्युजा[5] त्वा वहन्त्वै[6]भिरग्न इति तृचानि ।४[7]। यानि त्र्यहस्योत्तरस्य मारुतानि समूळ्हे तान्युत्तरेषामाभिप्लविकानाम्

।[8]५। एकाद्यान्मरुत्वतीयम् ।[9]६। उग्रो जज्ञ इति निष्केवल्यम् ।[10]७। द्वितीयात्सावित्रद्यावापृथिवीये ।[11]८। आर्भवं तृतीयात् ।[12]९। अग्निरिन्द्र इति वैश्वदेवम् ।[13]१०। यानि त्र्यहस्य पूर्वस्य वैश्वानरीयाणि तान्युत्तरस्य ।[14]११। प्र ये शुम्भन्ते जनस्य गोपा इत्याग्निमारुतम् ।[15]१२। ॥७॥

अथ ओजिष्ठमित्याज्यं पञ्चमस्य[1] सर्वं चोत्तमां परिहाप्य ।[2]१। संशार्यः प्रउगः ।[3]२। अयं पिब तव वायो स त्वं नो देवेति तृचः[4] शतेना न[5] आ नो मित्रावरुणा[6]ऽ नो गोमन्तमत्स्विदिन्द्र यो[8] विश्वे देवा ऋतावृध इति तृचानि ।[9]३। क स्य वीर इति मरुत्वतीयम् ।[10]४। एतायामेति निष्केवल्यम् ।[11]५। तृतीयात्सावित्रद्यावापृथिवीये ।[12]६। प्र वः स्पळक्रंश्चित्र दृक्षिशोरित्याग्निमारुतम् ।[13]७। ॥८॥

सखायः सं वः सम्यञ्चमित्याज्यं षष्ठस्य[1] सर्वं चोत्तमां परिहाप्य ।[2]१। संशार्यः प्रउगः ।[3]२। वायवा याहि दर्शत[4] रथेन पृथुपाजसा[5] यद्द्य सूर उदिते प्रति वां सूर उदित इति वा[6] पुरुप्रिया ण[7] उप नो हरिभिर्विश्वे[8] देवास आ गतेति भारद्वाजमिति[9] तृचानि ।[10]३। महाँ इन्द्रो नृवदिति मरुत्वतीयम् ।[11]४। यो जात इति निष्केवल्यम् ।[12]५। द्वितीयात्सावित्रम् ।[13]६। अयमु त्य इति वैश्वदेवम् ।[14]७। धारावरास्तमसो शुभिरित्याग्निमारुतम् ।[15]८। इन्द्र दृह्योत वैश्वदेवं षष्ठस्याह्नो द्वितीये ऽभिप्लवे ।[16]९। उपायानकेति तृतीये ।[17]१०। अग्निरिन्द्र इति चतुर्थे ।[18]११। शं न इन्द्राग्नी इति वा ।[19]१२। प्रथमं वा पूर्वस्मिन्पटले द्वितीयमुत्तरे ।[20]१३। परावत इति पञ्चमे ।[21]१४। ॥९॥

अभिजित्सर्वस्तोम उभयसामा रथन्तरपृष्ठो बृहत्पृष्ठो वाग्निष्टोमः ।१। प्र वो देवाय यदाद्दिष्टमित्याज्यम् ।२। उभौ माधुच्छन्दसगार्त्समदौ प्रउगौ ।३। माधुच्छन्दसानि पूर्वाणि तृचानि गार्त्समदान्युत्तराणि ।४। वैश्वदेवं वा गार्त्समदानाम् ।५। ऐकाहिकं वा प्रातःसवनम् ।६। इन्द्र पिब तुभ्यं सुतो मदायेत्यैकाहिकादूर्ध्वं मरुत्वतीयात् ।७। या त ऊतिरिति निष्केवल्यात् ।८। पूर्वे तु बृहत्पृष्ठे ।९। एकसूक्ते वा । पिबा सोममभि यमु उग्रेति । पूर्वस्योत्तमामुत्सृजति ।१०। एकाहात्तृतीयसवनम् ।११। ॥१०॥

सप्तदशस्तोमाः स्वरसामानः ।१। रथन्तरं पृष्ठं प्रथमस्य बृहद्द्वितीयस्योभयसामा तृतीयो रथन्तरपृष्ठः ।२। स्वरपृष्ठाः कौषीतकेः ।३। बृहद्रथन्तरे पवमानेषु ।४। अग्निष्टोमाः पैङ्ग्यस्य ।५। उक्थ्याः कौषीतकेः ।६। आ यत्रेऽहंदयो ऽग्न ओजिष्ठमित्याज्यानि[7] सर्वत्रोत्तमाः परिहाप्य ।७।[8] ये त्र्यहस्य प्रथमस्य ते प्रउगाः ।८।[9] क स्य वीर इति प्रथमस्य स्वरसाम्नो मरुत्वतीयं कयाशुभीयं द्वितीयस्य गायत्साम्नेति तृतीयस्य ।९।[10] मामप्रगाथांश्च प्रस्त्वा कद्रतः प्रगाथाम् ।१०।[11] कं नव्य इति प्रथमे कदू न्वस्येति द्वितीय इमा उ त्वा पुरूवसो इति तृतीये बृहतश्च योनिः ।११।[12] यस्ते साधिष्ठ इत्युत्तमां परिहाप्यार्वायथमिति च प्रथमे[13] गायन्ति त्वापादित उदु नश्चितम इति द्वितीय[14] इन्द्रं विश्वाः सं च त्वे जग्मुरिति तृतीये ।१२।[15] इति बृहद्रथन्तरपृष्ठानाम् ।१३।[16] यज्जायथा अपूर्व्येति स्तोत्रियः स्वरपृष्ठानाम् ।१४।[17] यदिन्द्र चित्र मेहनेति द्वे या इन्द्र भुज इति तृतीयानुरूपस्य

[18]।१५। मत्स्यपायि ते मह इति वा द्वितीयस्य । प्रथमां तृतीयां करोति ।[19]१६। मत्सि नो वस्यइष्टय इति द्वे वयं घ त्वेति तृतीयानुरूपस्य ।[20]१७। प्रत्यस्मै पिपीषत इति वा तृतीयस्य । चतुर्थीं तृतीयां करोति ।[21]१८। इममिन्द्र सुतं पिबेति द्वे क ईं वेदेति तृतीयानुरूपस्य ।[22]१९। ॥११॥

यतो बृहतीकः स्तोत्रियः स्यात्ततो बृहतीको ऽनुरूपः कार्यः ।१। धाय्यां शस्त्वा कदन्तय रथन्तरस्य योनिं प्रथमे बृहतो द्वितीय उभयोस्तृतीये ।२। पूर्वां सर्वत्र रथन्तरस्य ।३। यमिन्द्र दधिष इति द्वे प्रथमे स्वरसि त्वेति द्वितीये दाना मृगो न वारण इति तृतीये ।४। इन्द्र तुभ्यमिन्मघवन्निति नवानां तिसस्तिस्रो ऽन्वहं पूर्वाणि च सूक्तानि ।५। रूपाणि वोऽङ्गत्योभयानि सूक्तानि ।६। स्वरयोनिषु चोल्बयोः ।७। प्रागागुरुभावृचादा प्रगाथेन संशंसति ।८। प्रथमात्त्र्यहात्तृतीयमवमानीति बृहद्रथन्तरपृष्ठानाम् ।९। प्रतिपदश्च स्वरपृष्ठानाम् ।१०। स्वरयोनीनां च ।११। चतुर्थप्रभृति समूल्हान्मध्यमात्त्र्यहात् ।१२। उद्धृत्य तु वैश्वदेवानामुत्तमानि सूक्तानि तर्च च प्र वः पान्तं रघुमन्यवस्तं प्रत्नथा कदित्थेति करोति ।१३। अग्निरिन्द्र इति वा प्रथमे ।१४। प्र ये शुम्भन्त इति च मारुतम् ।१५। देवान्हुव इति द्वितीये ।१६। उषासानक्तेति तृतीये ।१७। ॥१२॥

एकविंशस्तोमं बृहत्पृष्ठं महादिवाकीर्त्यं वाग्निष्टोमो विषुवान् ।१। पुरादित्यस्यास्तमयात्संस्थाप्यः ।२। उदिते प्रातरनुवाकः ।३। यथाप्रकृति वा ।४। अग्निं मन्ये पितरमित्युदिते प्रतिपत्प्रातरनुवा-

कश्य ।५। शतं दशशतं विंशतिशतं वानुब्रूयात् ।६। वासिष्ठमाग्नी-सूक्तम् ।७। सौर्यः पशुरुपालम्भ्यः सवनीयस्य ।८। चित्रं देवानामिति पुरोनुवाक्यास्तिस्र उत्तरा याज्याः सौर्यस्य ।९। उपांशु ।१०। समुद्रादूर्मिरित्याज्यम् ।११। त्रैष्टुभः प्रउगः ।१२। मध्यमाच्छन्दोमात्त्रीणि रूपाणि प्रथमे चोत्तमं च ।१३। प्रथमात्त्रीणि ।१४। आश्विने तु भानुमती तृतीया ।१५। प्र मह्नैतु मदनादिति वैश्वदेवम् ।१६। ऐकाहिकं वा प्रातःसवनम् ।१७। प्र वो देवाय त्वं हि चैतवदिति वा मदाज्यम् ।१८। माधुच्छन्दसश्च ।१९। कया शुभा त्वं सुमेधं अनिष्ठा उप इति मरुत्वतीयम् ।२०। आयन्त इव सूर्यमिति स्तोत्रियो ऽस्वयोनौ बृहति ।२१। यद्याव इन्द्रेत्यनुरूपः ।२२। महादिवाकीर्त्यं वा ।२३। चित्रं देवानामिति स्तोत्रियो महादिवाकीर्त्यस्य ।२४। उत्तरे च ।२५। उत्सूर्यो बृहदर्चींषीति तृतीयानुरूपस्य ।२६। मरुत्वानुदु त्यद्दर्शतमिति वा स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ ।२७। विभ्राड् बृहदिति वा स्तोत्रियो वि सूर्यो मध्य इत्यनुरूपः ।२८। विश्वाहा त्वा सुमनस इति वा ।२९। मरुत्वानिति सामप्रगाथः ।३०। यः सत्राहा विचर्षणिरिति वा ।३१। रथन्तरस्य योनिं स्वयोनौ बृहति ।३२। उभयोरस्वयोनौ ।३३। महादिवाकीर्त्यं च ।३४। ॥१३॥

यद्येने पवमाने सामगाः कुर्युः ।१। नाक्रियमाणयोः शंसेत् ।२। इन्द्रः किलेत्युक्थमुखीयाः ।३। शं नो भव चक्षसेति महादिवाकीर्त्यं ।४। द्यौर्नय इन्द्रेति सर्वं स्वयोनौ बृहति ।५। य एक इद्धव्य इत्यस्वयोनौ ।६। महादिवाकीर्त्यं च ।७। नमु ष्टुही-

त्युद्धृतस्तवद्रथन्तरे ।८। अभि त्वं मेषम् ।९। ऋतुर्जनित्रीयस्य नव शस्त्वा सर्वहरेवां निविदम् ।१०। आ सत्यो यातु ।११। विश्वजित इत्युत्तमां परिशिष्य ।१२। आह्वय दूरोहणं रोहति ।१३। हंसः शुचिषदिति पच्छो ऽर्धर्चशस्त्रिपच्छो ऽवसानं त्रिपच्छो ऽर्धर्चशः पच्छः ।१४। उत्तमासूपसंशस्य ।१५। एष प्र पूर्वीः ।१६। पतङ्गमक्तम् ।१७। उरुं नः ।१८। इति पैङ्ग्यम् ।१९। अथ कौषीतकम् ।२०। समानमोक्थमुखीयायाः ।२१। ऋतुर्जनित्रीय-मुद्धृतस्तवद्रथन्तरे ।२२। तस्यैवैकादश सयोनी ।२३। नवान्यत्र ।२४। एन्द्र याहि हरिभिरिति पञ्चदशोद्धृत्य साध्यम् ।२५। अथोरेकादश शस्त्वा निविदम् ।२६। अभूरेक इति साध्यस्य स्थाने ।२७। तार्क्ष्यः पूर्वः पतङ्गात् ।२८। एकशतं निष्केवल्यम् ।२९। प्रथमात्स्वाविषम् ।३०। द्वितीयाद्द्यावापृथिवीयम् ।३१। पञ्चादार्भ-वमावत्ते ।३२। देवान्हुव इति वैश्वदेवम् ।३३। तृतीयाद्वैश्वा-नरीयम् ।३४। मूर्धानं मूर्धा दिव इत्यग्निष्टोमसाम्नः स्तोत्रियानु-रूपौ ।३५। वेदिषद इति जातवेदसीयम् ।३६। आहताः स्वर-सामानः ।३७। ॥१४॥

विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठो बृहत्पृष्ठो वाग्निष्टोमः ।१। अग्निं नर इत्याज्यम् ।२। त्वं हि क्षैतवदिति बृहत्पृष्ठस्य ।३। माधुच्छ-न्दसः प्रउगः ।४। चतुर्विंशान्माध्यन्दिनः ।५। वैराजस्य स्तोत्रियानु-रूपौ शस्त्वा सर्वपृष्ठे प्रगाथं च रथन्तरस्य योनिं बृहतश्च ।६। अनुपरमस्तीति यथाक्तृतीयसवनम् ।७। कथा देवानामिति वैश्वदेवं सात्त्विकस्य बृहत्पृष्ठस्य ।८। आनोभद्रीयमेकाहस्य ।९। सर्वपृष्ठे

विश्वजिति पुरस्तात्सामतस्य सूक्तस्य होतैतयामहतं शंसति ।२०। जगतीशंसमन्यूङ्खम् ।२१। पङ्क्तिशंसं वा न्यूङ्खम्।२२। अन्यूङ्खं वा ।२३। समग्रे यज्ञानामित्यग्निष्टोमसाम्नः स्तोत्रियानुरूपौ स्तोत्रियानुरूपौ ।२४। ॥१५॥

इति शाङ्खायनसूत्रे एकादशो ऽध्यायः समाप्तः।

होत्रकाणाम् ।१। प्रातःसवने कर्म ।२। आ नो मित्रावरुणा मित्रं वयं मित्रं हुवे ऽयं वां मित्रावरुणा पुरूरुणा चित्प्रति वां सूर उदिते प्र वो मित्राय यदद्य सूर उदिते प्र मित्रयोरिति नः सप्तमिति स्तोत्रिया मैत्रावरुणस्य ।३। आ याहि सुषुमेन्द्रमिद्गाथिन इन्द्रेण सं हीन्द्रो दधीच उत्तिष्ठन्नोजसा सह भिन्धि विश्वाः प्र सम्राजं चर्षणीनां तमिन्द्रं वाजयामसि महाँ इन्द्रो य ओजसा युञ्जन्ति ब्रध्नमिति ब्राह्मणाच्छंसिनः ।४। इन्द्राग्नी आ गतं सुतमिन्द्रे अग्ना नमो बृहदियं वामस्य मन्मनस्ता हुवे ययोरिदमिन्द्राग्नी युवामिमे यज्ञस्य हि स्थ ऋत्विजेयं वामस्य मन्मनस्ता हुवे ययोरिदमिन्द्रे अग्ना नमो बृहत्तमीळिष्व ता हि शश्वन्त इति वाच्छावाकस्य ।५। ॥१॥

द्विरात्रप्रभृतिष्वहःसंघातेष्वनुरूपाः स्तःस्तोत्रियाः समानस्तोत्रियेष्वपि ।१। परे वा ।२। नित्यांस्तृचानन्त्याञ्छस्त्राणां पर्यास इत्याचक्षते ।३। प्रति वां सूर उदित इति मैत्रावरुणस्य ।४। काव्येभिरदाभ्येति स्तोत्रिये वा ।५। सति श्वःस्तोत्रिये वा ।६। उद्वेदभीति ब्राह्मणाच्छंसिनः ।७। इन्द्राग्नी अवसेयच्छावाकस्य ।८। अन्तरेणानुरूपं पर्यासं चावापस्थानम् ।९। एकया द्वाभ्यां वा स्तोममतिशंसन्ति ।१०। भूयसा विहृति ।११। सर्वपृष्ठे ऽ विश्वजिति ।१२। एकया दशमे ऽहनि ।१३। युवं दक्षमा नो बर्हीं रिशादसो यं रक्षन्ति कथा राधाम ऋजुनीती नो मा कस्माद्भुतक्रतू मित्रो नो अत्यंहतिं महि वो महतां येमस्य मित्रावरुणा ते नः सन्तु युजः प्र यो वां मित्रावरुणा महि

धौराणमित्येकपातिन्यः ।१४। काव्येभिरदाभ्या नो गन्तमिति तृचौ ।१५। सप्तचत्वारिंशन्मैत्रावरुण्यो गायत्र्यो दाशतयीषु तासां मैत्रावरुणः ।१६। चतुश्चत्वारिंशदैन्द्राणि गायत्राणि तेषां ब्राह्मणाच्छंसी ।१७। इहेन्द्राग्नी उप ह्वये तेषामु स्वदर्णेति पञ्चचे ।१८। यत्सोम आ सुत इति द्वे ।१९। उप सक्रोश्यन्त्येका ।२०। शुचेर्यां यज्ञमिति षट् ।२१। षट्चत्वारिंशदैन्द्राग्न्यो गायत्र्यो दाशतयीषु तासामच्छावाकः ।२२। दशमादह्नः स्तोत्रिया विश्वजिति सर्वपृष्ठे ।२३। षष्ठस्याह्नः स्तोत्रियानुरूपाभ्यामन्येनैषां पञ्चानां स्तोत्रियाञ्छंसन्ति ।२४। आहूनामाहृतस्तोमेषु ।२५। ऊर्ध्वानेकाहभूतस्य ।२६। पर्यासैः परिदधति ।२७। ॥२॥

माध्यन्दिनेषु विकारः ।१। अन्यानि सूक्तान्युत्तरयोः सवनयोः पर्यासा इत्याचक्षते ।२। द्विसूक्ता मध्यन्दिनाः ।३। चतुःसूक्तान्युक्थ्यानि ।४। अप प्राच इति सदा मैत्रावरुणस्योक्थमुखीया ।५। अंहो मर्ता यच्च इन्द्र इति द्वितीये ।६। युधस्य ते कथा महामिति तृतीये ।७। प्र वो महे महिवृधे भरध्वं यज्ञामह इन्द्रमिति तृचौ ।८। सद्यो घा न इन्द्रो दूरादा न आसादिति चतुर्थे ।[8]९। प्रो ष्वस्मा उभे यदिन्द्रेति तृचौ ।[9]१०। गर्भे नु सन्का सुष्टुतिरिति पञ्चमे ।[10]११। इन्द्राय हि द्यौरिति वृषभम् ।[11]१२। आ नः स्तुत उप वाजेभिरूत्या यद्यो यानिति षष्ठे ।[12]१३। तदहीनसूक्तम् ।[13]१४। मध्यमे त्र्यहे इचाञ्जिकल्पानीत्याचक्षते ।[14]१५। यदन्यास्तोत्रियानुरूपाभ्यां तृचेभ्यस्तत्प्रदेशे प्रतीयेत ।[15]१६। सप्तमाष्टमयोरह्नोः अन्त्यं सर्वेषां तत्प्रथमे छन्दोमे ।[16]१७। यत्नूनीय-

पञ्चमयोस्तन्माध्यमे । १८। यच्चतुर्थपञ्चयोस्तदुत्तमे । १९। त्वं महाँ इन्द्र तुभ्यं हेति यत्र होतादीनस्त्वं शंसेत् । २०। के ह यत्पित- रश्चिस इन्द्रेत्येकविंशतिश्छन्दोमेषु पुरस्तात्पर्यासस्य । २१। मा चिद् न्यदि शंसत मा मेम मा अमिपोत्यस्य स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ दशमे ऽहनि । २२। आ धूर्ष्वस्मा इति च द्विपदा । २३। ॥ ३ ॥

कं नव्य इति ब्राह्मणाच्छंसिनो ऽनुरूपादनन्तरः प्रगाथः कदा- नैकाहिकस्य स्थाने । १। ब्रह्माणा न इति षोळश्युवीया । २। उदु ब्रह्माणीति मदा पर्यासः । ३। वयं घ त्वा क ईं वेदेति स्तोत्रियानुरूपौ तृतीये ऽहनि । ४। प्रथमयोश्च च्छन्दोमयोः । ५। विपर्यस्तौ तु मध्यमे । ६। यदिन्द्र प्रागपागुदगिति वा स्तोत्रियानु- रूपौ प्रगाथौ । ७। अध्वर्यवो भरतेन्द्रायेत्येकादश तृतीये । ८। विश्वाः पृतना इति स्तोत्रियः । ९। तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रमिति मघेर ऽस्मा अस्मा इत्यनुरूपः । १०। कदा वसो स्तोत्रं यो बाधा विवाच इति तृचौ । ११। य एक इद्धव्य इति चतुर्थे । १२। इन्द्रो मदाय मदेमदे हीति स्तोत्रियानुरूपौ । १३। आ याहि वनवाम यो न इन्द्राभित इति तृचौ । १४। यस्तिग्मशृङ्ग इति पञ्चमे । १५। सुरूपकृत्नुमिति स्तोत्रियानुरूपौ । १६। त्वया वयं मघवन्निति तृचम् । १७। अस्मा इदु प्र तवस इति षष्ठे । १८। तदहीनसूक्तम् । १९। आयन्त इव सूर्यं अग्ध्यू षु शचीपत इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथा उत्तमे छन्दोमे । २०। त्वं महाँ इन्द्र यो हेत्यहीनसूक्तस्य स्थाने । २१। इन्द्रं स्तवेति च्छन्दोमेषु पुरस्तात्पर्यासस्य । २२। उदु त्ये मधुमत्तमा उदिन्वस्य रिच्यत

इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ दशमे ऽहनि । २२ [23] । त्रिकद्रुकेषु
महिष इति वा स्तोत्रियः [24] । उत्तमा च तमिन्द्रं जोहवीमि विश्वाः
पृतना इत्यनुरूपः । २३ [25] । रायस्काम इति च द्विपदा । २४ [26] । ॥ ४ ॥

कद्रू न्वस्येत्यच्छावाकस्यानुरूपादनन्तरः प्रगाथः कदानैकाहिकस्य स्थाने । १ । उरुं न इति चोक्थ्यमुखीया । २ । अभि नष्टेवेति सदा पर्यासः । ३ । त्वामिदा वयमेनमिदा ह्य इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ४ । अपूर्व्या पुरुतमानीति द्वितीये । ५ । तरणिरित्तरोभिरिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ६ । य ओजिष्ठ इति तृतीये । ७ । यो राजा नकिष्टमिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ८ । सचायोरिन्द्र इन्द्र सोममिमं पिबेति तृचौ । ९ । सं च त्वे जग्मुरिति चतुर्थे । १० । स्वादोरित्थेत्या हि सोम इति स्तोत्रियानुरूपौ । ११ । यच्चिद्धि सत्याव यत्त्वं शतक्रतविति तृचौ । १२ । कदा भुवन् रथक्षयाणीति पञ्चमे । १३ । उभे यदिन्द्रेति स्तोत्रियानुरूपा । १४ । विदुष्टे अस्य वीर्यस्येति तिस्रः । १५ । आ मन्द्रैरिति षष्ठे । १६ । तदहीनसूक्तम् । १७ । नकिष्टं न त्वा बृहन्त इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रथमे छन्दोमे । १८ । उभयं शृणवदिति मध्यमे । १९ । यत इन्द्र भयामह इत्युत्तमे । २० । सर्वे प्रगाथाः । २१ । इच्छन्ति त्वेति छन्दोमेषु पुरस्तात्पर्यासस्य । २२ । अया वाजमिति च द्विपदा दशमे ऽहनि । २३ । ऐकाहिकं च पूर्वम् । २४ । ॥ ५ ॥

अन्तरेण प्रायणीयोदयनीयौ कद्वन्तौ चोक्थ्यमुखीयास्वभिनष्टीयं च इहतौकारं च बार्हतानाम् । १ । अन्तरेणोक्थ्यमुखीयां

सूक्ते चावापस्थानम् ।२। पृष्ठ्यान्यूक्तान्यभिप्लवे ।३। अहीनसूक्तानां स्थाने द्वितीयादङ्कः सूक्तानि ।४। उत्तरं मैत्रावरुणस्य ।५। प्रथमात् त्र्यहात्स्वरसामसु ।६। चतुर्विंशे ऽभिजिति विषुवति दृहत्पृष्ठे विश्वजिति महाव्रते च पष्ठात् ।७। विश्वजिति सर्वपृष्ठे ।८। महानाम्नीमां मैत्रावरुणः स्तोत्रियानुरूपौ समगाथौ ।९। कद्वन्तं प्रगाथं वैरूपस्य ब्राह्मणाच्छंसी ।१०। रेवतीनामच्छावाकः ।११। वालखिल्या अविहृता मैत्रावरुणः षट् सूक्तानीन्द्रनिहवं परिधाप्य नो विश्वे सजोषस इति च प्रगाथम् ।१२। वृषाकपिन्हुते कुन्तापमन्यूह्यं ब्राह्मणाच्छंसी ।१३। यौम् च इन्द्रेत्येवयामरुतः स्थाने विष्णुन्यङ्गमच्छावाकः ।१४। अभूरेक इति सामसूक्तं मैत्रावरुणस्य ।१५। यो जात इति ब्राह्मणाच्छंसिनः ।१६। प्र घा न्वस्येत्यच्छावाकस्य ।१७। सामसूक्तानि शस्त्वाहीनसूक्तानि शस्त्वैकाहिकैभिः परिदधति ।१८। एकाहभूतस्यैकाहिकान्यर्थासानूचैर्महीनसूक्तेभ्यः ।१९। ॥६॥

उक्थ्येषु क्रियमाणेषु वालखिल्या वृषाकपिं विष्णुन्यङ्गमित्युद्धृत्य परिशेषान्मध्यन्दिनेषु शंसन्ति ।१। षष्ठादङ्क उक्थानि ।२। अथ यदि षष्ठाह्निकं तृतीयसवनमसर्वपृष्ठे ऽहनि मदिष्टं स्याद्द्वितीयादङ्क उक्थानि ।३। परोक्षपृष्ठे प्रतिशिल्पानि क्रियन्ते ।४। उद्धृत्य वालखिल्या मैत्रावरुणः पिबा सुतस्य रसिन इत्यैन्द्रान्प्रगाथाच्छस्त्वा ।५। वृषाकपिमुद्धृत्य ब्राह्मणाच्छंसीन्द्रो मदायेति पङ्क्तीरैन्द्रीः शंसति ।६। विष्णुन्यङ्गमेवाच्छावाकः ।७। इति परोक्षपृष्ठे ।८। ॥७॥

अथ विश्वजिच्छिल्पे ।१। ऐकाहिकान्प्रगाथाच्छस्त्वा वालखिल्या वृषाकपिं विष्णुन्यङ्गं नाभानेदिष्ठं च सर्वशस्त्रचान्या ।२। चतुर्थ्यचं

पञ्चाक्षपङ्क्तिः स्यादिदङ्क्तिः प्रत्यये न्यूङ्खयेदो ३ श्रो ३ इति । ६ ।
तं शस्त्वा कुन्तापम् । ७ । ॥ १३ ॥

इदं जना उप श्रुत नराशंस स्तविष्यते ।
षष्टिं सहस्रा नवतिं च कौरम आ रुशमेषु दद्महे ॥ १ ॥
उष्ट्रा यस्य प्रवाहिणो वधूमन्तो द्विर्दश ।
वर्ष्मा रथस्य नि जिहीडते दिव ईषमाणा उपस्पृशः ॥ २ ॥
एष इषाय मामहे शतं निष्कान्दश स्रजः ।
त्रीणि शतान्यर्वतां सहस्रा दश गोनाम् ॥ ३ ॥
प्र रेभासो मनीषा वृषा गाव इवेरते ।
अमोत पुत्रका एषाममोत गा इवासते ॥ ४ ॥
प्र रेभ धियं भरस्व गोविदं वसुविदम् ।
देवत्रेमां वाचं श्रीणीहीषुर्नावीरस्तारम् ॥ ५ ॥ । १ । ॥ १४ ॥
वच्यस्व रेभ वच्यस्व वृक्षे न पक्वे शकुनः ।
नष्टे जिह्वा चर्चरीति क्षुरो न भुरिजोरिव ॥ १ ॥
इन्द्रः कारुमबूबुधदुत्तिष्ठ वि चरा जरन् ।
ममेदुग्रस्य चर्कृधि सर्व इत्ते पृणादरिः ॥ २ ॥
इह गावः प्र जायध्वमिहाश्वा इह पूरुषाः ।
इहो सहस्रदक्षिणोऽपि पूषा नि षीदति ॥ ३ ॥
नेमा इन्द्र गावो रिषन्मो आसां गोपती रिषत् ।
मासाममित्रयुर्जन इन्द्र मा स्तेन ईशत ॥ ४ ॥
यदिन्द्रादो दाशराज्ञेऽमानुषं वि गाहथाः ।
विरूपः सर्वस्मा आसीत्सह यक्षाय कल्पते ॥ ५ ॥ । २ । ॥ १५ ॥

इह मदो३ इति वैराजतृचमुक्त्वा मदे मधोर्मदस्य मदिरस्य मदेवो३ श्रो३ श्रोथा मोदैवेति प्रतिगृणाति ।११। ऋतुर्जनित्री ।१२। तमस्य द्यावापृथिवी ।१३। विष्णोर्नु कम् ।१४। प्र वः पान्तमन्धसः ।१५। छन्दोमेषु च ।१६। तिस्रस्तु प्रथमे ।१७। भवा मित्र इति तृचाद पूर्वमुत्तरयोश्छन्दोमयोः ।१८। नू मर्तः परो मात्रयेत्युत्तमामुद्धृत्य षष्ठे ।१९। यदिन्द्र चित्र यदिन्द्र ते चतस्र इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रथमे छन्दोमे ।२०। पुरां भिन्दुरिति मध्यमे। पूर्वस्तृचो ऽनुरूपस्तृतीया तु प्रथमा ।२१। गायन्ति त्वेत्युत्तमे ।२२। ॥२६॥

चतुर्विंशे प्रथमं प्रथमाच्छन्दोमात्सर्वेषाम् ।१। यच्चतुर्णां द्वितीयप्रभृतीनां तच्चतुर्णामाभिप्लविकानाम् ।२। तृतीयप्रभृतिभ्यः स्वरसामसु ।३। अथ यदभिजितं विषुवन्तं वृहत्पृष्ठं विश्वजितं महाव्रतीयमहरित्युक्थ्यानि कुर्याच्चातुर्विंशिकान्युक्थ्यानि ।४। अथ यदि पृष्ठ्याभिप्लवयोः प्रथमे अहनी दशममहरित्युक्थ्यानि कुर्युरैकाहिकान्युक्थ्यानि ।५। उत्तममाभिप्लविकमुक्थ्यं कुर्युर्यद्द्वितीयस्याह्नस्तृतीयसवनं तत्तृतीयसवनं तमृतीयसवनम् ।६। ॥२७॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे द्वादशो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ।

पूर्वकारिणश्छन्दोगा आध्वर्यवः ।१। ते चेदनुपदिष्टं कुर्युः ।२। एतावन्त इष्टीनामानुपूर्व्ये हविषां दैवत उच्चैर्प्रांशुतायां चाध्वर्युमनुविदधीत ।३। सौमिके छन्दोगमहर्यागे स्तोमविकारे पृष्ठे संस्थायां च ।४। ते चेत्पादं वार्धचं वा विपर्यस्येयुरूनं वातिरिक्तं वा कुर्युर्न तदाद्रियेत ।५। यथासेव विपर्यासमनुविदधीत ।६। न्यूङ्खनीयश्चेत्पादो विकर्षेण पूर्वेत तस्य संख्याय द्वितीयं न्यूङ्खनीयम् ।७। ऊर्ध्वं तु स्वराश्वमानश्छन्दोमानानि व्यञ्जनानि लुप्येरन् ।८। ॥१॥

आनीते पशौ मृते अनुपाकृते अन्यमालभेतर्लिंगभ्यस्तं कारयेत् ।१। उपाकृते वेपमाने

यस्माङ्गीषावेपिष्ठास्ततो नो अभयं कुरु ।
पशुभ्यः सर्वान्गोपाय नमो रुद्राय मीढुषे ॥

स्वाहेति जुहोति ।२। यस्माङ्गीषावाविशा इति वाश्यमाने ।३। यस्माङ्गीषापलायिष्ठा इति पलायमाने ।४। यस्माङ्गीषा न्यषद इत्युपविष्टे ।५। यस्माङ्गीषा संज्ञप्ता इति मृते ।६। नष्टे मृते पलायिते वान्यं तद्रूपं तद्वेवत्यं पशुमालभेत ।७। मृतस्य वपां पुरोडाशमवदानानीतीतरस्य वपद्वारेषुपकुर्यात् ।८। ॥२॥

प्रवृत्तेषु मृते प्रयाजेषु तेनैव संस्थाप्यम् ।१। अवदाने नष्टे

दुष्टे विमथिते वाज्यं प्रतिनिदध्यात् ।२। हृदयनाशे ऽन्यमालभेत ।३। यदि च कामयेतापि विमथितार ऋध्नुयुरिति कुविदङ्ग यवमन्त इत्याग्नीध्रीये जुहुयात् ।४। अष्टापद्यां वशायामनूबन्ध्यायां गर्भस्य त्वचो यथारूपं फलीकरणानां फलीकरणान्मर्म मति शामित्रे अपयित्वेतरस्य वषट्कारेषु शामित्र एव जुहुयात् ।५। ॥३॥

यूपे विरूढे ऽनपरूढे त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत ।१। पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधास्तन्नस्तुरीपमध पोषयित्नु देवत्वष्टः सवितः विश्वरूप इति पुरोनुवाक्या ।२। प्र सु मह्ने सुशरणाय प्रथमभाजं देव त्वष्टर्यद्ध चारुत्वमानळिति याज्याः ।३। ॥४॥

स्थानविषये विहिताण्ययोः सुत्ययोरह्नोः संनिपातमसंसव इत्याचक्षते ।१। पूर्वं प्रातरनुवाकमुपाकृत्य पूर्वं संस्थापयेयुः ।२। सुसमिद्धे जुहुयुः ।३। संवेशायोपवेशाय गायत्र्यै छन्दसे ऽभिभूत्यै स्वाहेति प्रातःसवने ।४। त्रिष्टुभे छन्दस इति माध्यन्दिने ।५। जगत्यै छन्दस इति तृतीयसवने ।६। अध्वर्युं सुतमिच्छन्प्राजापत्याभिस्तिसृभिरध्वर्युः प्रातःसवने जुहुयात् ।७। होतारं होता माध्यन्दिने ।८। उद्गातारमुद्गाता तृतीयसवने ।९। ब्रह्माणं ब्रह्मानुसवनम् ।१०। यजमानं यजमानो ऽनुसवनम् ।११। सर्वान्सुतानिच्छन्तः सर्वे ऽनुसवनम् ।१२। इष्टद्यन्तारे कुर्युः ।१३। आभीकमाभीशवमभिनिधनमभीवर्तं च ।१४। कयाशुभीयं मरुत्वतीयम् ।१५। सजनीयं निष्केवल्यम् ।१६। विहव्यो वैश्वदेवम् ।१७। पूर्वेषु संस्थापयन्नुत्तरां संस्थां कुर्वीत ।१८। अतिरात्रं कुर्वाणेषु द्विरात्रम् ।१९। द्विरात्रं कुर्वाणेषु त्रिरात्रम् ।२०। तस्यां वा संस्थायां

भूयसीर्दक्षिणा दद्यात् ।२१। स्वतन्त्यो वा विहरन्ति वायुराकाशश्च ।२२। ॥५॥

क्रीते सोमे ऽपहृते ऽनतिनयन्कालमन्यमाहृत्याभिषुणुयात् ।१। सोमाहाराय सोमविक्रयिणे वा किंचिद्दद्यात् ।२। अनधिगम्यमाने पूतीकाञ्छ्येतपुष्याण्यर्जुनानि कुशाम्बाभिषुत्य[3] प्रतिदुहा प्रातःसवने शृतेनाध्यक्तेन माध्यन्दिने दध्ना तृतीयसवने ।३[4]। एकां गां दक्षिणां दत्त्वावभृथादुदेत्य पुनर्दीक्षेत ।४[5]। तत्र क्रतुदक्षिणा दद्यात् ।५[6]। एतदेव ।६[7]। अभिदग्धे पञ्च गा दक्षिणा दद्यात् ।७[8]। ॥६॥

प्रातःसवनात्सोमे ऽतिरिक्ते ।१। अस्ति सोमो अयं सुत इति स्तोत्रियानुरूपौ होतुः ।२। ऐन्द्रावैष्णवीभिः सोममतिशंसेत् ।३। ऐन्द्रावैष्णवी याज्या ।४। इन्द्रमिद्गाथिनो बृहदतो देवा अवन्तु न इति पद ।५। उत्तमया परिधाय विष्णोः कर्माणि पश्यतेति यजति ।६। ॥७॥

माध्यन्दिनादतिरिक्ते ।१। सप्तस्वानुद त्यद्दर्शतमिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ ।२। ऐन्द्रावैष्णवीभिः सोममतिशंसेत् ।३। ऐन्द्रावैष्णवी याज्या ।४। ॥८॥

. तृतीयसवनादतिरिक्ते ।१। प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट प्र तद्विष्णुरिति स्तोत्रियानुरूपौ ।२। ऐन्द्रावैष्णवीभिः सोममतिशंसेत् ।३। ऐन्द्रावैष्णवी याज्या ।४। ॥९॥

आश्विनादतिरिक्ते ।१। आश्विनीभिः सोममतिशंसेत् ।२। आश्विनी याज्या ।३। अस्तुतं चेत्पर्यायैरभिव्युच्छेत पञ्चभिः स्तोमैर्होत्रकेभ्यः स्तुवते ।४। ते स्तोत्रियानुरूपाञ्छस्त्वोक्थमुखानां जग-

गीर्णां च द्वे द्वे शंसेयुः ।५। नित्याः परिधानीयाः ।६। कृत्स्नैर्वा प्रथमैः पर्यायैः ।७। होत्रे वा प्रथमानां पर्यायाणाम् ।८। मैत्रावरुणाय ब्राह्मणाच्छंसिने च मध्यमानाम् ।९। अच्छावाकायोत्तमानाम् ।१०। चीर्णाश्विनं षष्टिशतानि ।११। ॥१०॥

यदि दीक्षितः प्रमीयेत दग्ध्वास्थीन्युपनह्य पुत्रं भ्रातरं वा दीक्षयित्वा सह यजेरन् ।१[2]। अभिषुत्य वा राजानमगृहीत्वा ग्रहान्दक्षिणापरस्यां वेदिश्रोण्यामस्थिकुम्भं निधाय तस्मिन्देशे सार्पराज्ञीभिः पराचीभिः स्तुवते ।२[3]। मार्जालीयदेशे वा ।३[4]। त्रिः प्रसव्यं मार्जालीयं परियन्ति सव्यानूरूनाघ्नानाः ।४[5]। सार्पराज्ञीर्होता निगदेत् ।५[6]। अपसंमितं स्तोत्रम् ।६[7]। ऐन्द्रवायवाद्या ग्रहाः ।७[8]। संवत्सरे ऽस्थीनि याजयेयुः ।८[9]। स्तोत्रेस्तोत्रे ऽस्थिकुम्भमुपनिदधति ।९[10]। मार्जालीये भक्षानिनयन्ति ।१०[11]। ॥११॥

कलशे दीर्घें[1] विधुं दद्राणमिति वषट्कारनिधनेन ब्राह्मणाच्छंसिने स्तुवते ।१[2]। पूर्वस्तृचो ऽनुरूपः ।२[3]। पावणि दीर्घें[4] स्तनस्य त्वा श्ववधादीयमाणा इति द्युतानेन मारुतेन ब्राह्मणाच्छंसिने स्तुवते ।३[5]। उत्तरो ऽनुरूपः ।४[6]। ऐन्द्रावैष्णवीभिः स्तोममतिशंसेत् ।५[7]। ऐन्द्रावैष्णवी याज्या ।६[8]। अभ्युन्नीतं नाराशंसं

कृताकृतस्य सम्पतं कृतस्य चाकृतस्य च ।
अकृतस्य कृतस्य चेन्द्राग्नी अस्य सोमस्य ॥

स्वाहेत्यन्तःपरिधि भस्मनि जुहोति ।७[9]। उपवाते नाराशंसे[10] यं जघन्यं यद्यं महीयात्तस्य कृतस्याप्यकमवनयेत्प्रजापतये स्वाहेति ।८[11]। दुग्धं सोमं प्राजापत्याभिस्तत्स्तभिरध्वर्युरुत्तरार्धपूर्वार्ध उपरवे

ऽवनयेत् । ९ [12] । हत्नं वेदमह्नमनाद्यभागमिति ध्यायन्नवदृष्टस्य
भक्षयेदिन्दुरिन्द्रमवागात्तस्य त इन्द्रविन्द्रपीतस्योपहूतस्योपहूतो भक्ष-
यामीति । १० [13] । हिरण्यगर्भ इत्यभ्युपाकृते चमसे जुहुयात् । ११ [14] ।
अवच्छाद्य च निर्हरेत् । १२ [15] । य ऋते चिदिति ऋचेन महावीरं
भिन्नमनुमन्त्र्य [16]

त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये वितत्निरे य इमं यज्ञं स्वधया भजन्ते ।
तेषां छिन्नं समिमं दधामि स्वाहा घर्मो अप्येतु देवान् ॥
यज्ञस्य दोहो विततः पुरुत्रा सो अष्टधा दिवमन्वाततान ।
स यज्ञ धुक्ष्व महि मे प्रजायै रायस्पोषं विश्वमायुरशीय ॥

स्वाहेति चाहुती जुहोति । १३ [17] । ॥ २२ ॥

यदि सत्त्राय दीक्षितो ऽथ साम्युत्तिष्ठेत्सोममपभज्य राजानं विश्वजितातिरात्रेण यजेत सर्वस्तोमेन सर्वपृष्ठेन सर्ववेदसदक्षिणेन । १ । आगूर्य वा । २ । ॥ २३ ॥

आहिताग्नय इष्टप्रथमयज्ञा दीक्षिता गृहपतिमग्रहाः सत्त्रमासीरन्होता मैत्रावरुणो ऽच्छावाको ग्रावस्तुद्ब्रह्मा ब्राह्मणाच्छंसी पोताग्नीध्र उद्गाता प्रस्तोता प्रतिहर्ता सुब्रह्मण्यो ऽध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता नेष्टोन्नेता । १ । आर्त्विज्यस्याविप्रतिषेधेनाशक्ये यौगपद्ये । २ । दीक्षणानुपूर्व्येण सर्वेषां याजमानम् । ३ । मुख्यः कुर्यात्परार्थानि । ४ । कल्पविप्रतिषेधे भूयसां साधर्म्यम् । ५ । कृतेषु हाविर्षेषु दक्षिणापथेन कृष्णाजिनानि धून्वन्तो ऽध्वहरित्याजेयुरिदमहं मां कल्याण्यै कीर्त्यै स्वर्गाय लोकायामृतत्वाय दक्षिणां नयामीति । ६ । उत्थाय चाग्निष्टोमः सहस्रदक्षिणः पृष्ठशमनीयः । ७ । साधारणं हैके पृष्ठशम-

नीयम् । ८ । द्वादशाहप्रभृतीन्या चत्वारिंशद्रात्रादेकोत्तराणि रात्रि-सत्त्राणि तेषु नित्यः । ९ । द्वादशाहो यैरहोभिर्विवर्धते तान्युदाहरिष्यामः । १० । ॥ १४ ॥

एकाहार्थे महाव्रतमाहरन्ति । १ । सर्वस्तोमं वातिरात्रम् । २ । अन्तरेण पृष्ठ्यं छन्दोमांश्च । ३ । द्व्यहार्थे गोआयुषी । ४ । द्वितीयं तृतीयं चाभिप्लविके प्रतीयेतैतस्यां चोदनायाम् । ५ । त्र्यहार्थे चौणि पूर्वाण्याभिप्लविकानि । ६ । चतुरहार्थे महाव्रतचतुर्थानि । ७ । पञ्चाहार्थे पञ्च । ८ । षडहार्थे षट् । ९ । सप्ताहार्थे महाव्रतसप्तमानि । १० । एतेन न्यायेन तां तां सङ्ख्यां पूरयन्ति । ११ । अन्तरेण प्रायणीयं पृष्ठ्यं चैतेषां स्थानम् । १२ । ऊर्ध्वं तु दशमादह्नो महाव्रतस्य स्थानम् । १३ । ॥ १५ ॥

अथैतान्यपवदन्ति । १ । अभिप्लवो ऽभिजिद्विश्वजितौ चाग्नतूनि विंशतिरात्रे । २ । अभिप्लवो ऽतिरात्रो द्वावभिप्लवावित्येकविंशतिरात्रः पूर्वः । ३ । पृष्ठ्यः स्वरसामानो विषुवानावृत्ताः स्वरसामानस्त्रयस्त्रिंशारम्भणः पृष्ठ्य इत्युत्तरः । ४ । पृष्ठ्यस्तोमः षळहः ।[5] (*) त्रयस्त्रिंशमहरनिरुक्तम् ।[6] तस्य कण्वरथन्तरं माध्यन्दिने ।[7] त्रयस्त्रिंशं निरुक्तम् ।[8] त्रिणवम् ।[9] द्वे एकविंशे ।[10] त्रिणवम् ।[11] त्रयस्त्रिंशं निरुक्तम् ।[12] त्रयस्त्रिंशमहरनिरुक्तम् ।[13] त्रयस्त्रिंशारम्भणः पृष्ठ्यस्तोमः षळहः ।[14] त्रिवृदहरनिरुक्तम् ।[15] ज्योतिष्टोमो ऽग्निष्टोमः[16] इति चतुर्विंशतिरात्रः संवदामयनमित्याचक्षते ।[17] ५ । ॥ १६ ॥

* Comm. इति चतुर्विंशतिरात्र- संवदामयनमित्याचक्षते । इति सूत्रच्छेदः । सूत्रमसूत्रयत्न्ने ।

पञ्चाभिप्लविकानि त्रिरुपेत्य विश्वजिदतिरात्र एष एव पञ्चाहो दशरात्र इति त्रयस्त्रिंशद्रात्रः ।१। चतुर्विंशमभिप्लवः पृष्ठ्यो नवाहो गोआयुषी दशरात्रो महाव्रतमिति सप्तत्रिंशद्रात्रः ।२। चतुर्विंशं त्रयो ऽभिप्लवाः ।[3](*) अभिजित्स्वरसामानो विषुवानावृत्ताः स्वरसामानो विश्वजिच्च ।[4] अभिजित्प्रभृति नवरात्र इत्याचक्षते ।[5] अभिप्लवो गोआयुषी दशरात्रो महाव्रतम् ।[6] इत्येकान्नपञ्चाशद्रात्रः ।[7] संवत्सरसंमितः ।[8]३। ॥१७॥

अथैकषष्टिरात्रे ।१। अभितो नवरात्रं पृष्ठ्यौ ।२। तयोरावृत्त उत्तरः ।३। न्यायक्लृप्तः शतरात्रः ।४। अर्धपञ्चदशाभिप्लवाकेषां प्रथमच्छन्दो दशरात्रो महाव्रतमिति ।५। ॥१८॥

सप्तदश गवामयनस्य दीक्षाः ।१। द्वादश वा ।२। तैषस्यामावास्याया एकाह उपरिष्टाद्दीक्षेरन्माघस्य वा ।३। तेषां माघस्यामावास्यायामुपवसथः फाल्गुनस्य वा ।४। द्वादश दीक्षाः कुर्वाणाश्चतुरहे पुरस्तात्पौर्णमास्या दीक्षेरन् ।५। तेषां ज्यौत्स्नस्य पञ्चम्यां प्रसवः ।६। प्रायणीयमतिरात्रमुपेत्य [7] चतुर्विंशं च [8] पृष्ठ्यपञ्चमांश्चतुरो ऽभिप्लवानुपयन्ति ।[9]७। स मासः ।[10]८। तथान्यान्पञ्च मासानुपेत्य [11] पृष्ठ्यचतुर्थानभिप्लवानुपयन्ति ।[12]९। नवरात्रं च ।[13]१०। ऊर्ध्वं विश्वजितः पृष्ठ्यारम्भणान्मासानुपयन्ति ।[14]११। पृष्ठ्याभिप्लवौ चान्वहमावर्तेते ।[15]१२। वैश्वदेवस्तुतानि चोत्तमानामभिप्लविकानाम् ।[16]१३। पृष्ठ्यमुपेत्य त्रीनभिप्लवान् ।१४। स मासः ।[17]१५। पृष्ठ्य-

---

* Comm. संवत्सरसंमित इति सूत्रान्तः । अथ सूत्रस्य व्याख्या क्रियते ।

मुपेत्य चतुरो ऽभिप्लवान्। तथायुक्तांश्चतुरो मासानुपेत्य [18] चीन-भिप्लवानुपयन्त्यायुर्गो दशरात्रं महाव्रतमतिरात्रं च ।१६। [19] इति गवामयनस्याहर्योगः ।१७। [20] तत्प्रकृतीनि संवत्सरसत्त्राणि ।१८। [21] तेषु विकारो ऽन्यत्र दशरात्रात् ।१९। [22] पृष्ठ्यस्याभिप्लवः स्थाने तदभिप्लवायनम् ।२०। [23] ॥१९॥

उत्सर्गिणामयने ।१। यानि पौर्णमासीभिः सुत्यान्यहानि संनिपतेयुस्तान्युत्सृजेरन् ।२। उभाभ्यां वा दर्शपूर्णमासाभ्याम् ।३। एकत्रिकं वा स्तोमं कुर्वीरन् ।४। एकैकां वा स्तोत्रियाणामुत्सृजेरन् ।५। शस्त्राणाम् ।६। यजुषां च ।७। अहरुत्सृजमानाः प्राजापत्येन तदहः पशुना यजेरन् ।८। यद्देवतो वा सवनीयः स्यात् ।९। तत्र पशुतन्त्रे हवींष्यन्वायातयन्ति ।१०। तेषां स धर्मो यः पशुतन्त्रे चोद्यमानानाम् ।११। परस्याह्नः स्तोत्रियाननुरूपान्कुर्वीरन् ।१२। यथार्थमतिप्रैषः ।१३। उत्थाय च द्वादशाहमासीरन् ।१४। उभयीरुत्सृजमानाः संसदामयनम् ।१५। ॥२०॥

आदित्यानामयने ।१। त्रिवृत्पञ्चदशावभिप्लवस्तोमौ पूर्वस्मिन्पक्षे ।२। पञ्चदशत्रिवृता उत्तरस्मिन् ।३। मध्येपृष्ठ्याय मासाः ।४। षष्ठे मासि चीनभिप्लवानुपेत्य पृष्ठ्यमुपयन्ति नवरात्रं ।५। अभिजितः स्थाने बृहस्पतिसवम् ।६। इन्द्रस्तोमं विश्वजितः ।७। पृष्ठ्यमुपेत्याभिप्लवं च [8] व्यूढच्छन्दसं दशरात्रं ।८। [9] त्रिवृत्स्तोमममग्निष्टोमसंस्थम् ।९। [10] उद्भिद्वलभिदौ च ।१०। [11] मध्येपृष्ठ्यांश्चतुरो मासानुपेत्य [12] मध्येपृष्ठ्यावभिप्लवा उपयन्ति ।११। [13] गोआयुषी ।१२। [14] छन्दोमदशाहं च ।१३। [15] ॥२१॥

अङ्गिरसामयने ।१। त्रिवृदग्निष्टोमः ।२। पृष्ठ्यारम्भणान्मासानुपयन्ति पूर्वस्मिन्पटले ।३। पृष्ठ्योदयानुत्तरस्मिन् ।४। आयुर्गाम् ।५। समानमन्यदादित्यानामयनेन ।६। ॥२२॥

दृतिवातवतोरयने ।१। पृष्ठ्यस्तोमानामेकैकेन मासम् ।२। महाव्रतं विषुवान् ।३। आवृत्तानां पृष्ठ्यस्तोमानामेकैकेन मासम् ।४। अतिरात्रावभितः ।५। अग्निष्टोमा मध्ये ।६। दशदशी संवत्सरः ।७। द्वादशी विषुवान्सर्पसत्त्रस्य ।८। ॥२३॥

मासं दीक्षाः कौण्डपायिनामयनस्य ।१। क्रीत्वा राजानमुपनह्योपसद उपेत्याग्निहोत्रेण मासम् ।२। दर्शपूर्णमासाभ्यां मासम् ।३। चातुर्मास्यपर्वणामेकैकेन मासम् ।४। त्रिवृत्प्रभृतीनां षण्णां पृष्ठ्यस्तोमानामेकैकेन मासम् ।५। अष्टादशाहं त्रयस्त्रिंशेन[6] दशरात्रं महाव्रतमतिरात्रं चेति ।[7]६। यो होता सोऽध्वर्युः स पोता ।[8]७। यो मैत्रावरुणः स ब्रह्मा स प्रतिहर्ता ।[9]८। य उद्गाता सोऽच्छावाकः स नेष्टा ।[10]९। यः प्रस्तोता स ब्राह्मणाच्छंसी स ग्रावस्तुत् ।[11]१०। यः प्रतिप्रस्थाता सोऽग्नीत्स उन्नेता ।[12]११। सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यः ।[13]१२। गृहपतिर्गृहपतिः ।[14]१३। देशकालसंनिकर्षेऽविदेशप्रधानस्य वशं नयेत् ।[15]१४। यथादेशमितराणि ।[16]१५। एकाहः संघातमापद्यमानो लभेत तायमानरूपाणि ।[17]१६। सांघातिका एकाहीभवन्तो निवर्तेरन् ।[18]१७। अयंयज्ञीयातिप्रैषः सपुरोनुवाक्यः श्वःस्तोत्रिया होत्रकाणां कद्वन्त उक्थमुखीयाश्चाभिष्टीयमिति तायमानरूपाणि ।[19]१८। गवामेवायनस्याचर्योगः ।[20]१९। ॥२४॥

चतुरो मासान्दीक्षाः ।१। चतुर उपसदः ।२। चतुरः सुत्य-

न्नीति ।३। गवामयनस्य प्रथमोत्तमौ मासौ ।४। अष्टाविंशिनौ च[5] विषुवांश्च ।५। तत् चुल्लकतापश्चितमित्याचक्षते ।[6]६। ॥२५॥

संवत्सरं दीक्षाः ।१। संवत्सरमुपसदः ।२। संवत्सरं सुन्वन्तीति ।३। तत्तापश्चितमित्याचक्षते ।४। ॥२६॥

त्रीन्संवत्सरान्दीक्षाः ।१। त्रीनुपसदः ।२। त्रीन्सुन्वन्ति ।३। इति महातापश्चितम् ।४। अभ्यासो बहुसंवत्सरे गवामयनस्य ।५। मंहार्यान्वा परिहाप्य ।६। अतिरात्रः सहस्रमहान्यतिरात्रो ऽग्निः सहस्रसाव्यम् ।७। ॥२७॥

गवामयनं प्रथमः संवत्सरः ।१। अथादित्यानाम् ।२। अथाङ्गिरसाम् ।३। विश्वांसवरं प्रजातिकामानाम् ।४। विश्वसृजामेतेषां चतुर्णां पृष्ठ्यस्तोमानामेकैकेन त्रीँस्त्रीन्संवत्सरान्प्रजापतेर्द्वादशसंवत्सरम् ।५। एतेषामेवैकैकेन नवनव ब्राह्मणानां षट्त्रिंशत्संवत्सरम् ।६। एतेषामेवैकैकेन पञ्चविंशतिःपञ्चविंशतिः साध्यानां शतसंवत्सरम् ।७। एतेषामेवैकैकेन पञ्चपञ्च पञ्चाशतो विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम् ।८। ॥२८॥

सरस्वत्या विनशने दीक्षा सारस्वतानाम् ।१। क्रीत्वा राजानमुपनह्योपसद उपेत्य[2]१ प्रायणीयमतिरात्रमुपेत्य[3]१ इष्ट्वा सांनाय्येनाध्वर्युः शम्यां परास्य[4]१ तत्र गार्हपत्यं निधाय[5] षट्त्रिंशत्प्रक्रमेष्वाहवनीयमभ्यादधाति ।[6]१। चक्रीवत्सदः ।[7]१। तथाग्नीध्रम् ।[8]१। उलूखलबुध्नो यूपः ।[9]१। नोपरवान्खनन्ति ।[10]६। तमेतमापूर्यमाणपक्षमामावास्येन यन्ति ।[11]७। तेषां पौर्णमास्यां गौरुपयो दृहत्साम ।[12]८। तमेतमपचीयमाणपक्षं पौर्णमास्येन यन्ति ।[13]९। तेषाममा-

वास्रायामायुरुक्थ्यो रथन्तरसामा ।[14] १०। प्रतीपं पूर्वेण पयसा यन्ति ।[15] ११। अपोनप्त्रियं चरुं निरुप्य ।[16] १२। तदस्यानीकमग्निन्मद इत्यपोनप्त्रियस्य ।[17] १३। अप्यये दृषद्वत्याः ।[18] १४। सरस्वतीमपि यन्ति ।[19] १५। शते गोष्वृषभमुत्सृजन्ति ।[20] १६। यदा सहस्रं संपद्यते ऽथोत्थानम् ।[21] १७। सर्वेषु वोपक्षतेषु ।[22] १८। गृहपतौ वा मृते ।[23] १९। प्लाक्षं वा प्रस्रवणं प्राप्याग्नये कामायेष्टिं निर्वपन्ति ।[24] २०। तस्यामश्वां च पौरुषीं च धेनुके दत्त्वा कारपचवं प्रति यमुनामवभृथमभ्यवयन्ति ।[25] २१। इति मित्रावरुणयोरयनम् ।[26] २२। अतिरात्रो ऽभिजिद्विश्वजितौ गोआयुषी इन्द्रस्तुतौ अतिरात्रः ।[27] २३। इतीन्द्राग्न्योः ।[28] २४। अतिरात्रो ज्योतिर्गौरायुर्विश्वजिदभिजिताविन्द्रस्तुतौ अतिरात्रः । २५। इत्यर्यम्णः ।[29] २६। संवत्सरं ब्राह्मणस्य गा रक्षेत् ।[30] २७। संवत्सरं व्यर्णे गोतल्पे ऽग्निमिन्धीत ।[31] २८। संवत्सरे परीणह्याग्नीन्नाधाय दृषद्वत्या दक्षिणेन तीरेणाग्नेयेनाष्टाकपालेन शम्यापरासेशम्यापरासे यजमान एति ।[32] २९। त्रिः प्लक्षं प्रति यमुनामवभृथमभ्यवयन्ति ।[33] ३०। इति दार्षद्वतम् ।[34] ३१। अतिरात्रः सहस्रं त्रिवृतः संवत्सरा अतिरात्रः प्रजापतेः सहस्रसंवत्सरं सहस्रसंवत्सरम् ।[35] ३२। ॥ २९ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे त्रयोदशो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ।

एकाहेष्वहीनेषु च प्रकृतेर्विकारः ।१। यस्मिन्नहनि यदहः प्रदिश्येत सवनं वा तदीयं तत् ।२। ऐकाहिकममादेशे ।३। ॥१॥

अग्न्याधेयेन ब्रह्मवर्चसकामो यजेत ।१। तस्याष्टास्वष्टासु स्तोत्राणि ।२। अष्टाक्षरा गायत्री ।३। तेजो ब्रह्मवर्चसं गायत्री ।४। रथन्तरं पृष्ठम् ।५। ब्रह्म रथन्तरम् ।६। अग्निष्टोमो यज्ञः ।७। ब्रह्म वा अग्निष्टोमः ।८। एतेन त्रिःसमृद्धेन ब्रह्मणा तेजो ब्रह्मवर्चसमाप्नोति ।९। दशकृत्वं शस्त्रम् ।१०। त्रिवृता अन्नमन्नं पानं खादयन्ति तस्य सर्वस्याप्त्यै ।११। चतुर्विंशतिर्दक्षिणा ।१२। चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरस्यैवाप्त्यै ।१३। तस्याग्नये पवमानाय पावकाय शुचय इति पशव उपालम्भ्याः सवनीयस्य ।१४। आदित्या वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्यैवंविधा ।१५। तद्यदेवं पशवो नियुक्ता भवन्ति नेदग्न्याधेयाद्यानीति ।१६। तस्य प्रातः सवनीयानु पुरोलाशमग्नये पवमानायाष्टाकपालं पुरोलाशं निर्वपति ।१७। माध्यन्दिनीयानन्तु पुरोलाशानग्नये पावकाय ।१८। तृतीयसवनीयानु पुरोलाशानग्नये शुचये ।१९। आवपनं वै सवनीयाः पुरोलाशाः [20] । आवपन एव तदावपति ।२०।[21] अथ यदादित्या वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्या भवत्यदितिं[22] वा अन्वग्न्याधेयं संतिष्ठते ।२१।[23] या अग्न्याधेयस्य संस्था तामेव तद्यज्ञस्य संस्थां करोति ।२२।[24] ॥२॥

एवं पशवः पुरोलाशाश्चाम्नायात्यन्ते हविर्यज्ञेषु सोमेषु ।१।

तस्य शस्त्रम् ।२। यदाहिष्ठमिति तृचमाज्यम् ।३। माधुच्छन्दसः प्रउगः ।४। पथस्तयस्तृचा होत्रकाणां प्रातःसवने स्तोत्रियानुरूपौ पर्यासस्य ।५। इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोममिति तृचं मरुत्वतीयम् ।६। नृणामु त्वा नृतमं गीर्भिरुक्थैरिति तृचं निष्केवल्यम् ।७। अध्वर्यो वीर प्र महे सुतानामिति तृचं मैत्रावरुणस्योक्थमुखीयम् ।८। पूर्वं ब्राह्मणाच्छंसिनः ।९। उत्तरमच्छावाकस्य ।१०। पर्यासानामुत्तमान् ।११। उदु ष्य देवः सविता हिरण्यया [12]। घृतवती भुवनानाम् [13]। इन्द्र ऋभुभिर्वाजवद्भिः [14]। स्वस्ति नो मिमीताम् [15]। वैश्वानरं मनसा [16]। प्र यन्तु वाजाः [17]। समिद्धमग्निं समिधा गिरा गृण [18] इति तृचानि वैश्वदेवाग्निमारुतयोः सूक्तानां स्थाने ।१२[19]। तृचक्लृप्तमित्येतस्यां चोदनायामेतच्छस्त्रं प्रतीयेत ।१३[20]। ऐकाहिकं वा तृचक्लृप्तम् ।१४[21]। एतेनाग्निहोत्रौ व्याख्यातौ ।१५[22]। आग्नेयं पयः पूर्वस्मिन् ।१६[23]। सौर्यमुत्तरस्मिन् ।१७[24]। पशू च ।१८[25]। प्राजापत्या वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्यैवंविधा ।१९[26]। ॥३॥

पुनराधेयेन तेजस्कामो यजेत ।१। तस्य पञ्चसुपञ्चसु स्तोत्राणि ।२। पञ्चपदा पङ्क्तिः ।३। पाङ्क्तो वै यज्ञः ।४। यज्ञस्यैवाप्त्यै ।५। सर्वाग्नेयादग्निष्टुतः शस्त्रम् ।६। ॥४॥

दर्शपूर्णमासावन्नाद्यकामस्य ।१। इलादधावाग्रयणः सोमेष्टि-श्चाप्रवर्ग्यः ।२। दाक्षायणयज्ञास्तुरायणः सर्वकामस्य ।३। महायज्ञस्य ।४। तस्मिंश्चातुर्मास्यहवींष्यन्वायात्यन्ते ।५। पशवश्च पर्वदेवताभ्यः ।६। एककपालदेवताभ्यश्चानूबन्ध्याया उपालभ्या एवंविधाः ।७। अतिरात्रो यज्ञः ।८। ॥५॥

प्रजापतिर्ह प्रजातिकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्वैश्वदेवम्।[1] तमाहरत्। तेनायजत।[2] तेनेष्ट्वा प्राजायत।[3] तेन प्रजातिकामो यजेत।१।[4] वैश्वदेवः पशुरुपालभ्यः सवनीयस्य।२।[5] द्यावापृथिवीया वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्यैवंविधा।३।[6] त्रिवृतः प्रथमम्।४।[7] उच-क्लृप्तं वा।५।[8] अवभृथादुदेत्योदवसानीययेष्ट्वा सुनिमन्त्रेष्वा यजमान आसे ऽहरहस्तुरेर मासानामाग्नेय्याग्नावैष्णव्या वान्तरालेषु।६।[9] नैव तत्र दीक्षा।७।[10] ॥६॥

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत।[1] ताः सृष्टा अप्रसूता वरुणस्य यवाञ्जक्षुः।[2] ताः वरुणो वरुणपाशैः प्रत्यमुञ्चत्।[3] ताः प्रजाः प्रजापतिं पितरमेत्योपाधावन्।[4] उप तं यज्ञक्रतुं जानीहि येनेष्ट्वा वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च पाप्मनः संप्रमुच्येमहीति।[5] तत एतं प्रजापतिश्चतुर्थे मासि द्विरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यद्वरुणप्रघासम्।[6] तमाहरत्। तेनायजत।[7] तेनेष्ट्वा वरुणमप्रीणात्।[8] स प्रीतो वरुणो वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च पाप्मनः प्रजाः प्रामुञ्चत्।[9] प्र ह वा अस्य प्रजा वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च पाप्मनः संप्रमुच्यते य एवंविद्वान्वरुणप्रघासैर्यजते।१।[10] उक्थ्यौ भवतः।२।[11] वारुणः पशुरुपालभ्यः सवनीयस्य पूर्वस्मिन्।३।[12] मारुत उत्तरस्मिन्।४।[13] कायी वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्यैवंविधा।५।[14] ॥७॥

ताः प्रजाः प्रजापतिमब्रुवन्क्व नु नो ऽन्नाद्यायाभूदिति।[1] तत एतं प्रजापतिश्चतुर्थे मासि त्रिरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यत्साकमेधम्।[2] तमाहरत्।[3] तेनायजत।[4] तेनेष्ट्वान्नाद्यमाप्नोत्।[5] तेनान्नाद्यकामो यजेत।१।[6] अग्निष्टोम उक्थ्यो ऽतिरात्रः।२।[7] अग्नये ऽनीकवते प्रथमे

पशुरुपालम्भ्यः सवनीयस्य ।[8]३। मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यो द्वितीये ।[9]४।
माहेन्द्रस्तृतीये ।[10]५। वैश्वकर्मणी वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्यैवंविधा
।[11]६। ऐकादशिनं यथा पूर्वं शस्त्रम् ।[12]७। पृष्ठ्यो वा विहृतः
।[13]८। विश्वजितो वा बृहत्पृष्ठात्तृतीये ऽहनि शस्त्रम् ।[14]९। सौत्रा-
मणे च ।[15]१०। आयुष्कामयज्ञे महायज्ञे ।[16]११। विनुत्यभिभूत्योः
।[17]१२। स्वर्जिति ।[18]१३। इन्द्रवज्रे च ।[19]१४। ॥८॥

ताः प्रजाः प्रजापतिमब्रुवन्कस्मै नु नः प्रतिष्ठाया असृष्ठा
इति ।[1] तत एतं प्रजापतिर्यज्ञक्रतुमपश्यच्छुनासीरीयम् ।[2] तमाहरत् ।
तेनायजत ।[3] तेनेष्ट्वा प्रत्यतिष्ठत ।[4] तेन प्रतिष्ठाकामो यजेत ।[5]१।
शुनासीरीयः पशुरुपालम्भ्यः सवनीयस्य ।[6]२। सौरी वशानूबन्ध्याया
उपालम्भ्यैवंविधा ।[7]३। विंशतिं वैश्वदेवे ददाति ।[8]४। त्रिंशतं वरुण-
प्रघासेषु ।[9]५। पञ्चाशतं साकमेधेषु ।[10]६। विंशतिं शुनासीरीये
।[11]७। तद्विंशतिशतम् ।[12]८। विंशतिशतं वा ऋतोरहानि ।[13]९। तदृतु-
माप्नोति ।[14]१०। ऋतुना संवत्सरम् ।[15]११। ये च संवत्सरे कामाः
।[16]१२। ॥९॥

पशुमत्सु चातुर्मास्येषु ।१। पूर्वेद्युः पाशुकं कर्म ।२। अप-
रेद्युर्वैश्वदेवः पशुः ।३। पशुपुरोडाशमनु चातुर्मास्यदेवता यथा-
पर्व ।४। पाशुकः स्विष्टकृत् ।५। निगमस्थानवर्जम् ।६। यथास्थानं
वाजिनम् ।७। हृदयशूलान्तं संतिष्ठते ।८। वारुणमारुतौ वरुण-
प्रघासेषु ।९। उत्तरे यूपमुच्छ्रयन्ति ।१०। माहेन्द्रशुनासीरीया
उत्तरयोः ।११। यथास्थाना इडाः ।१२। पित्र्या च ।१३।
यथादैवतं वा पशवः ।१४। तद्व्याख्यातमेकादशिन्या ।१५। आनो-

कवतः सांतपनो गृहमेधीयः कौशिनो मैत्रश्च महाहविषि ।१६। पर्वणिपर्वणि वा संस्थित ऐन्द्राग्नः ।१७। समानमनन्यत् ।१८। अथवाप्येकपर्वण्येकपशौ चैन्द्राग्ने पराचि हवींषि ।१९। उपहूयेलां पित्र्या ।२०। त्र्यम्बकादूर्ध्वमनुयाजप्रभृति । मनोतादिपशुना वा ।२१। सौमिकैः समानदक्षिणानि सर्वपशूनि ।२२। चातुर्मास्यपशुदक्षिणैः पाशुकानि ।२३। ॥१०॥

प्रत्यवरोहणीयः प्रतिष्ठाकामस्य ।१। संकल्पविहृतो ज्योतिष्टोमः ।२। पशुबन्धः पशुकामस्य ।३। एकादशस्तोमः ।४। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप् ।५। त्रैष्टुभाः पशवः ।६। पशूनामेवाप्त्यै ।७। पिबा सोममभि यमुग्र तर्द एतायामोप गव्यन्त इन्द्रमिति निविद्धाने ।८। ऊर्वं गव्यं महि गृणान इन्द्रेतायामोप गव्यन्त इन्द्रमिति गोसत्वे तदेतस्याह्नो रूपम् ।९। उद्भिद्बलभिदोर्गोसवे च ।१०। ॥११॥

अथातः सौत्रामणिः ।१। इन्द्रो ह्यायुष्कामस्तपस्तेपे ।[2] स तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्सौत्रामणिम् ।[3] तमाहरत् ।[4] तेनायजत ।[5] तेनेष्ट्वा दीर्घायुत्वमगच्छत् ।[6] तमु ह भरद्वाजाय जीर्णाय प्रोवाच ।[7] अनेन वा अहमिष्ट्वा दीर्घायुत्वमगच्छमनेनापि त्वं यजेति ।[8] तेन ह भरद्वाज इष्ट्वा सर्वायुत्वमगच्छत् ।[9] सर्वमायुरेति य एवं वेद य उ चैनेन यजते ।२।[10] तस्य रथन्तरं पृष्ठम् ।३।[11] अग्निष्टोमो यज्ञः ।४।[12] यथाश्रद्धं दक्षिणा ।५।[13] तस्य त्रीणि त्रिवृन्ति स्तोत्राणि ।६।[14] त्रीणि पञ्चदशानि ।७।[15] त्रीणि सप्तदशानि ।८।[16] त्रीण्येकविंशानीति ।९।[17] उत्तरोत्तरितायै ।१०।[18] उत्तरोत्तरावद्दीर्घायुत्वमश्नवामहा इति ।११।[19] ॥१२॥

तस्याश्विनो लोहो ऽजः सारस्वती मेषीति पशू उपालम्भ्यौ सवनीयस्य । १। इन्द्राय सुत्राम्णे वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्यैवंविधा । २। तदेवं पशवो नियुक्ता भवन्ति नेक्षौत्रामण्या अयानीति । ३। तस्य प्रातःसवनीयाननु पुरोलाशान्वाह्नतो ऽग्निमुपसमाधाय सुरासोमेन चरन्ति । ४। तृतीयसवनीयाननु पुरोलाशान्वाविर्धं द्वादशकपालं पुरोलाशं निर्वपति । ५। ऐन्द्रमेकादशकपालम् । ६। वारुणं दशकपालम् । ७। आवपनं वै सवनीयाः पुरोलाशा आवपन एव तदावपति । ८। अथ यदिन्द्राय सुत्राम्णे वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्या भवतीन्द्रं[9] वा अनु सुत्रामाणं सौत्रामणी संतिष्ठते । ९[10]। येव सौत्रामण्याः संस्था तामेव तदस्य संस्थां करोति । १०[11]। तं हैके ऽतिरात्रं कुर्वन्ति । ११[12]। एकविंशस्तोमं बृहत्पृष्ठमुभयसामानम् । १२[13]। तस्य यद्दिग्वजितो बृहत्पृष्ठस्य शस्त्रं तच्छस्त्रम् । १३[14]। अत्र हविर्यज्ञाः सोमाः संतिष्ठन्ते । १४[15]। ॥ १३ ॥

देवा ह पशुकामास्तुरो मासाग्रतं चरित्वेममुद्भिदं यज्ञक्रतुमपश्यन् [1] तेनेष्ट्वा पशूनापुः [2] तेन पशुकामो यजेत [3] उद्भिदेष्ट्वा यदि मन्येत विरान्मा पशव आगुरिति चतुरो मासान्व्रतं चरित्वा बलभिदा यजेत [4] चिप्रं हैनं पशव आयन्ति । ५[5]। ॥ १४ ॥

गोसवेन पशुकामो यजेत । १। षट्त्रिंशत्स्तोमेन । २। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती । ३। बार्हताः पशवः । ४। पशूनामेवाप्त्यै । ५। षट्त्रिंशत्सहस्रा दक्षिणा गोसवस्य । ६। अयुतं वा । ७। उक्थ्यो यज्ञः । ८। ॥ १५ ॥

ऋतपेयेन तेजस्कामो यजेत । १। द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदः

।२। मध्यमेनाङ्गुष्ठपर्वणौदुम्बरं चमसं मितं घृतस्य प्रतयेत् ।३। अयुजासु चीरौदनं दीचासु ।४। सोमचमसो दक्षिणाभिमुखस्य ।५। ऋतं सत्यं वदन्तो भचयेयुः ।६। भूर्भुवः स्वरिति वा ।७। सगोत्राय वा ब्रह्मणे दद्यात् ।८। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय कया महामवधत्कस्य होतुरिति निविद्धाने ।९। मन्दमान ऋतादधि प्रजाया ऋतस्य हि शुरुधः सन्ति पूर्वीरित्यृतवती तदेतस्याह्नो रूपम् ।१०। ॥१६॥

प्रजापतिरिमं लोकमीप्संस्तपस्तप्तैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्भूः। तेनेष्ट्वेमं लोकमाप्नोत्। तेनेमं लोकमीप्सन्यजेत ।१। ॥१७॥

प्रजापतिरन्तरिक्षलोकमीप्संस्तपस्तप्तैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्भुवः। तेनेष्ट्वान्तरिक्षलोकमाप्नोत्। तेनान्तरिक्षलोकमीप्सन्यजेत ।१। ॥१८॥

प्रजापतिरमुं लोकमीप्संस्तपस्तप्तैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्वः। तेनेष्ट्वामुं लोकमाप्नोत्। तेनामुं लोकमीप्सन्यजेत ।१। स्वरसामभ्यः शस्त्राणि यथासोमम् ।२। आनुष्टुभानि च ।३। ॥१९॥

सूर्यो ह तेजस्कामस्तपस्तप्तैतं यज्ञक्रतुमपश्यच्छुक्रसोमम्। तेनेष्ट्वा तेज आप्नोत्। तेन तेजस्कामो यजेत ।१। एकविंशतिः श्वेताश्वा दक्षिणा ।२। वैषुवतमहः ।३। ॥२०॥

तीव्रसवः प्रजया पशुभिस्तीव्रस्य बुभूषतः ।१।

अयं तीव्रस्तीव्रसदिन्द्र सोमो यचदद्याय हरिवो अस्य पाहि।

वज्रं शिशानो जठरं पृणस्वानाधृष्यं वृषभं तुविमिन्द्रम्॥

इति पुरस्तात्सूक्तनीयस्य निविद्धानस्य ।२। तीव्रस्याभिवयस इति निष्केवल्ये ।३। ॥२१॥

ज्योतिः सूतसवः । १ । गौः स्थपतिसवः । २ । आयुर्ग्रामणीसवः । ३ । संदंशानुलोमाविषुवन्तौ श्येनाजिरौ स्वत्यन्तकौ क्षुरपविर्गो- घेच्छिदौ मदः श्येनश्चाभिचरणीयाः । ४ । मन्युसूक्ते निविद्धाने लिङ्गक्लृप्ते । ५ । यत्पृष्ठेनाभिचरेयुस्तत्पृष्ठः प्राकृतो ऽभिचर्यमाणस्य । ६ । इषौ इषद्वत्साम । ७ । अभीवर्त इतरेषु । ८ । शिखरैः सदश्छन्नं भवति । ९ । कार्मुकाण्युपशेरते । १० । बाणवद्भिरामीभम् । ११ । धान्वनान्युपशेरते । १२ । शरमयं बर्हिः । १३ । बाधका इध्मः परिधयश्च । १४ । वैभीदको यूपः । १५ । उपतापिनीनां गवामाज्यम् । १६ । अनुस्तरण्या गोश्चर्माधिषवणम् । १७ । शवनभ्ये अधिषवणफलके । १८ । श्ववत्यामापः संस्रुतास्ताभिर्वसतीवरीः गृह्णन्ति । १९ । कपोतपत्त्या अधिज्यधन्वानो लोहितोष्णीषा असिबद्धाः प्रचरेयुः । २० । न हैतं कश्चनेष्मीतेयत्को ऽदादशाहं जीवेत् । २१ । न ह वै तं कश्चन स्तृणुते य एतैः प्रत्यभिचरति । २२ । मदः पाप्मानं द्विषतश्चापजिघांसमानस्य । २३ । उपोत्तमाय शस्त्राणामुत्सृज्यन्ते । २४ । उपमदः प्रजाकामस्य पशुकामस्य च । २५ । उपोत्तमाय शस्त्राणामुपजायन्ते । २६ । ॥ २२ ॥

देवासुराः समयतन्त [1] । ते देवा बृहस्पतिं पुरोहितमुपाधावन्नुप त्वं यज्ञक्रतुं जानीहि येनेष्ट्वासुरानभिभवेमहीति [2] । स एतमृषभं यज्ञक्रतुमपश्यत् [3] । तेनेष्ट्वासुरानभ्यभवन् [4] । तेन द्विषतो भ्रातृव्यानभिबुभूषन्यजेत । [5] १ । पञ्चदशस्तोमस्य सप्तदशो माध्यन्दिनः पवमानस्तदस्य ऋषभरूपम् । [6] २ । पिबा सोममभि यमुग्र तर्द इत्सु हृदि यो अभिभूत्योजा इति निविद्धाने । [7] ३ । यः शिप्रवानृषभो

यो मनीनां गीर्भिर्वृधं वृषभं चर्षणीनामित्युभयवती तदेतस्याक्रो रूपम् ।४। ॥२३॥

सूर्यो ह तेजस्कामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्व्योमानम् ।१। तेनेष्ट्वा तेज आप्नोत् । तेन तेजस्कामो यजेत ।२। सप्तदशस्तोमस्यैकविंश आर्भवः पवमानः ।३। एकविंशो वा एष य एष तपति तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।४। इमा उ त्वा पुरुतमस्येत्र्यं सजेति निविद्धाने ।५। सूर्येण वयुनवच्चकार य सूर्यः पर्युरु वरांसीति सूर्याभिव्याहारे तदेतस्याक्रो रूपम् ।६। ॥२४॥

वसिष्ठो ह्यन्नाद्यकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्विराजम् ।१। तेनेष्ट्वान्नाद्यमाप्नोत् ।२। तेनान्नाद्यकामो यजेत ।३। पञ्चदशौ पूर्वौ पवमानौ विष्टम्भीतराणि ।४। स विराजमभिसंपद्यते ।५। श्रीर्वैराजन्नाद्यं श्रियो विराजो ऽन्नाद्यस्योपाप्त्यै ।६। महश्चित्त्वमिन्द्र यत एतांस्त्वं राजेन्द्र ये च देवा रथन्तरवैराजे निविद्धाने तदेतस्याक्रो रूपम् ॥७। ॥२५॥

इन्द्रो ह स्वाराज्यकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्वराजम् ।१। तेनेष्ट्वा स्वाराज्यमाप्नोत् ।२। तेन स्वाराज्यकामो यजेत ।३। सप्तदशौ पूर्वौ पवमानौ विष्टम्भीतराणि ।४। तायतस्तः स्तोत्रिया विराजमतियन्ति ।५। ताभिः स्वाराज्यमाप्नोति ।६। भद्रवैराजे च ।७। ॥२६॥

उशना ह काव्यो ऽसुराणां पुरोहित आस ।१। स ह देवानामन्नमगित्वा परिदद्रे । स ऐक्षत । कथं नु तेन यज्ञक्रतुना यजेयं येनेष्ट्वा पाप्मानमपहन्यामिति ।२। स एतमुशनस्तोमं यज्ञक्रतुमपश्यत् ।३। तेनेष्ट्वा पाप्मानमपाहत ।१। तेन पाप्मानमपजिघांसमानो यजेत

।[5] १। उदरव्याधितश्च ।[6] २। त्रिवृत्प्रातःसवनम् ।[7] ३। ब्रह्म वै त्रिवृत्
।४। त्रिवृतैव तद्ब्रह्मणा पुरस्तात्पाप्मानमपाहत ।[8] ५। सदशो माध्य-
न्दिनः ।[9] ६। सा विराट् ।७। विराजैव तन्मध्यतः पाप्मानमपाहत
।[10] ८। त्रिवृत्तृतीयसवनम् ।[11] ९। ब्रह्म वै त्रिवृत् ।१०। त्रिवृतैव
तद्ब्रह्मणोपरिष्टात्पाप्मानमपाहत ।[12] ११। अर्यमा द्यौर्न च इन्द्रेति
निविद्धाने ।[13] १२। उशना यत्सहस्यैरयातं वरिवस्यन्नुशने काव्यायेत्यु-
शनवती तदेतस्याह्नो रूपम् ।[14] १३। ॥२७॥

स हैक्षत । पाप्मानमपहत्य कथं नु तेन यज्ञक्रतुना यजेयं
येनेष्ट्वान्नाद्यमाप्नुयामिति । स एतमुत्तरमुशनस्तोमं यज्ञक्रतुमप-
श्यत् ।[1] तेनेष्ट्वान्नाद्यमाश्नोत् ।[2] तेनान्नाद्यकामो यजेत ।[3] १। त्रिवृ-
त्प्रातःसवनम् ।[4] २। ब्रह्म वै त्रिवृत् ।[5] ३। सदशो माध्यन्दिनः ।[6] ४।
सा विराडन्नाद्यम् ।[7] ५। त्रिवृत्तृतीयसवनम् ।[8] ६। ब्रह्म वै त्रिवृत्
।[9] ७। त्रिवृतैव तद्ब्रह्मणोभयतोऽन्नाद्यं परिगृह्यात्मन्नधत ।[10] ८।
तथो एवैतद्यजमानस्त्रिवृतैव तद्ब्रह्मणोभयतोऽन्नाद्यं परिगृह्यात्म-
न्धत्ते ।[11] ९। उशनवती च ।[12] १०। त्रिविधश्चैवंस्तोमोऽन्नाद्यकामस्य
।[13] ११। मवरवैराजे च ।[14] १२। सहस्रं शताश्वं दक्षिणा ।[15] १३। ॥२८॥

इन्द्राग्नी वै देवेषु श्रैष्ठ्ये विवदेयाताम् ।[1] ते देवा ऊचुः ।
यदि वा इमावेवं विवदिष्येते अभि नो ऽसुरा भविष्यन्ति ।[2] उप
तं यज्ञक्रतुं जानीम येनैनौ संशमयेमहीति ।[3] त एतं यज्ञक्रतुमप-
श्यन्निन्द्राग्न्योः कुलायम् ।[4] तेनैनौ समशमयन् ।[5] १। तेन ब्राह्मणस्य
क्षत्रियस्य संयजेयातां यं पुरोधास्यमानः स्यात् ।[6] २। ब्रह्मवर्चे एव
तत्तन्नौ संवृजेते ।[7] ३। त्रिवृत्पञ्चदशौ स्तोमौ ।[8] ४। अग्निर्वै त्रिवृ-

दिन्द्रः पञ्चदशः ।[9]५। इन्द्राग्नी एव तत्त्वौ समसृजताम् ।[10]६। तिष्ठा
हरी तसु ष्टुहीति निविद्धाने ।[11]७। अग्नेः पिब जिह्वया सोममि-
न्द्राग्निर्न शुष्कं वनमिन्द्र हेतिरित्यैन्द्रे अग्निमती तदेतस्याह्नो
रूपम् ।[12]८। ॥२८॥

मित्रावरुणयोर्वै वैराज्यमन्यतर ऐच्छत्स्वाराज्यमन्यतरः ।[1] तावेतं
यज्ञक्रतुमपश्यतां विराट्स्वराजम् ।[2] तेनेष्ट्वा वैराज्यमन्यतर आश्नो-
त्स्वाराज्यमन्यतरः ।[3]१। अचरवैराजे च ।[4]२। ॥३०॥

ज्येष्ठस्तोमः कनिष्ठकुलीनस्य ज्यैष्ठ्यं कामयमानस्य ।१। सप्त-
दशो बहिष्पवमानः ।२। एष वै स्तोमानां ज्येष्ठः ।३। तमेव
तद्यज्ञमुखे युनक्ति ।४। कनिष्ठा उपः सहसे तुराय प्र व. सतां
ज्येष्ठतमाय सुष्टुतिमिति ज्येष्ठाभिव्याहारे निविद्धाने तदेतस्याह्नो
रूपम् ।५। ॥३१॥

देवासुराः समयतन्त । ते देवा बृहस्पतिं पुरोहितमुपा-
धावन् ।[1] उप तं यज्ञक्रतुं जानीहि येनेष्ट्वासुरा नाभ्यवेयुरिति ।[2] स
एतं दूराशं यज्ञक्रतुमपश्यत् ।[3] तेनेष्ट्वासुरा नाभ्यशायन् ।[4] ततो वै
देवा अभवन्परासुराः ।[5] भवत्यात्मना परास्य द्वेष्यो य एवं वेद
।[6]१। अपरपक्षे सौरोहिः पूर्वाह्णे ।[7]२। चाक्रमणी सायम् ।[8]३। त्रिधु
दद्राणं नवोनवः ।[9]४। सौवर्णः शतवलो दक्षिणा पूर्वस्याम् ।[10]५।
राजत उत्तरस्याम् ।[11]६। भारद्वाजं पृष्ठम् ।[12]७। तथा सूक्ते ।[13]८।
स्तोत्रेस्तोत्रे स्तुते त्रिंशतंत्रिंशतं शतवलान्ददाति ।[14]९। यावद्वा
यजमानो हिरण्यमिच्छेत् ।[15]१०। ॥३२॥

इन्द्रो ह्यपचितिकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यदपचितिम् । तेने-

ष्ट्वापचितिमाप्नोत् । तेनापचितिकामो यजेत ।१। चतुर्विंशौ पूर्वौ पवमानौ ।२। त्रिवृत्पञ्चदशान्याज्यानि ।३। सप्तदशैकविंशानि पृष्ठानि ।४। त्रिणव आर्भवः पवमानः ।५। एकविंशमग्निष्टोमसाम ।६। सह गायत्रीमभि प्रातःसवनं संतिष्ठते ।७। गायत्रच्छन्दसो वसवः । तेनेन्द्रो वसुष्वपचितिमाश्नुत ।८। गायत्रच्छन्दसो ब्राह्मणाः । तेनायं ब्राह्मणेष्वपचितिमश्नुते ।९। त्रिष्टुभं माध्यन्दिनं सवनम् ।१०। त्रिष्टुप्छन्दसो रुद्राः । तेनेन्द्रो रुद्रेष्वपचितिमाश्नुत ।११। त्रिष्टुप्छन्दसः क्षत्रियाः । तेनायं क्षत्रियेष्वपचितिमश्नुते ।१२। जगतीं तृतीयसवनम् ।१३। जगच्छन्दस आदित्याः । तेनेन्द्र आदित्येष्वपचितिमाश्नुत ।१४। जगच्छन्दसो विशः । तेनायं विक्ष्वपचितिमश्नुते ।१५। वाचान्याह वाचा शंसति वाचा यजति ।१६। वागनुष्टुप् ।१७। अनुष्टुप्छन्दसो विश्वे देवाः । तेनेन्द्रो विश्वेषु देवेष्वपचितिमाश्नुत ।१८। अनुष्टुप्छन्दसः शूद्राः । तेनायं शूद्रेष्वपचितिमश्नुते ।१९। अश्वरथः खाङ्गकवचो वैयाघ्रपरिष्कन्द आर्चीपासङ्गो द्वैपधन्वधिः श्यावाश्वो दक्षिणा ।२०। अपचितिमता रूपेणापचितिमाप्नवानीति ।२१। इन्द्र सोमं सोमपत इन्द्रं स्तवेति निविद्धाने इन्द्राभिव्याहारे । तदेतस्याह्नो रूपम् ।२२। ॥३३॥

सूर्यो ह त्विषिकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्त्विषिम् । तेनेष्ट्वा त्विषिमाप्नोत् । तेन त्विषिकामो यजेत ।१। अश्वरथः कांस्यकवचः श्वेताश्वो दक्षिणा ।२। त्विषिमता रूपेण त्विषिमाप्नवानीति ।३। सूर्याभिव्याहारे निविद्धाने । तदेतस्याह्नो रूपम् ।४। ॥३४॥

वरुणो ह दृष्टिकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्दृष्टिम् । तेनेष्ट्वा

वृष्टिमाप्नोत् । तेन वृष्टिकामो यजेत ।१। उद्वां चक्षुर्वरुण सुप्रतीकमिन्द्रावरुणा युवमध्वराय न इतीन्द्रावरुणाभिव्याहारे निविद्धाने । तदेतस्याह्नो रूपम् ।२। ॥२५॥

भानुमतो ह तेजस्कामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यदादित्यम् । तेनेष्ट्वा तेज आप्नोत् । तेन तेजस्कामो यजेत ।१। यं वै सूर्यं स्वर्भानुः स्वर्भानोरध यदित्यादित्याभिव्याहारे निविद्धाने । तदेतस्याह्नो रूपम् ।२। ॥२६॥

इन्द्राविष्णुर्ह स्वर्गकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्वर्गम् । तेनेष्ट्वा स्वर्गमाप्नोत् । तेन स्वर्गकामो यजेत ।१। इन्द्राभिव्याहारे निविद्धाने । तदेतस्याह्नो रूपम् ।२। ॥२७॥

देवासुराः समयतन्त ।१। ते देवा बृहस्पतिं पुरोहितमुपाधावन् ।२। उप नौ यज्ञक्रतू जानीहि याभ्यामिष्ट्वासुरान्विजित्याभिभवेमेति ।३। स एतौ यज्ञक्रतू अपश्यद्विजित्यभिभूती ।४। तान्विजितिना विजित्याभिभूतिनाभ्यभवन् ।५। तस्य विजित्तेः चतूर्ध्वाः पृष्ठ्यस्तोमाः पराञ्चो विष्वञ्चः स्तोमाः ।१। विष्वञ्चो वै भूत्वा विजयन्तीति ।२। तद्विजित्ते रूपम् ।४। अथाभिभूतेः चतूर्ध्वाः पृष्ठ्यस्तोमाः परावत्ताः सम्यञ्चः स्तोमाः ।५। सम्यञ्चो वै भूत्वाभिभवन्तीति ।६। तदभिभूते रूपम् ।७। यदिमजितो बृहदृहस्य तदेनयोः शस्त्रम् ।८। ॥२८॥

राशिमरायावसायकामस्य ।१। उत्तमौ छन्दोमौ समूह्यात् ।२। स्त्रीणां गवां सहस्रं दक्षिणे ददाति ।३। पुंसामुत्तरे ।४। तस्यां दीक्षोपसदः ।५। तयोरुदयनीया ।६। यमावनूचीनगर्भा वा

मंयजेयाताम् । ७ । विघनः पाप्मानं द्विषतश्चापजिघांसमानस्य । ८ । कयाशुभीयतद्विदासीये वा निविद्धाने । ९ । भ्रातृव्यं द्विषतश्चापजिघांसमानस्य । १० । ॥ ३९ ॥

आदित्याश्च ह वा अङ्गिरसश्चास्पर्धन्त ।[1] वयं पूर्वे स्वर्गं लोकमेष्याम इत्यादित्या वयमित्यङ्गिरसः ।[2] ते ऽङ्गिरस आदित्येभ्यः प्रोचुः । श्वः सुत्या नो याजयत न इति । तेषां ह्याग्निर्दूत आस ।[3] त आदित्या ऊचुः । यदि वा एते पूर्वे यक्ष्यन्त्येते पूर्वे स्वर्गं लोकं गमिष्यन्ति ।[4] [अभि नो ऽसुरा भविष्यन्ति।][(5)*] उप तं यज्ञक्रतुं जानीम येन वयं पूर्वे यजेमहीति ।[5(6)] त एतं साद्यःक्रं यज्ञक्रतुमपश्यन् ।[6(7)] तेनेष्ट्वा पूर्वे स्वर्गं लोकमायन् ।[7(8)] तेन स्वर्गकामो यजेत । १[8(9)] । त्रिवृत्स्तोमः । २[9(10)] । रथन्तरं पृष्ठम् । ३[10(11)] । वृषकृतं शस्त्रम् । ४[11(12)] । अग्निष्टोमो यज्ञः । ५[12(13)] । यवोर्वरा वेदिः । ६[13(14)] । यवखल उत्तरवेदिः । ७[14(15)] । लाङ्गलेषा यूपः । ८[15(16)] । यवकलापिस्रपालम् । ९[16(17)] । ईजानस्य कुलादग्नीवर्यः । १०[17(18)] । दृतिषु दधि सनीवास्यन्ते । ११[18(19)] । ततो यत्सर्पिरुद्वैति तेन प्रचरन्ति । १२[19(20)] । अश्वरथः सोमप्रवाकः । १३[20(21)] । योजने ऽन्ततः । १४[21(22)] । अश्वो दक्षिणा । १५[22(23)] । पूर्वाह्णे दीक्षणीया । १६[23(24)] । अभ्यर्थं कर्माणि वर्तन्ते । १७[24(25)] । अर्धलुप्तः प्रवर्ग्यः । १८[25(26)] । तिस्रः पराचीरुपसदः । १९[26(27)] । पुरोडाशो ऽग्नीषोमीयः । २०[27(28)] । सवनीयकाले समानतन्त्राः पशवः । २१[28(29)] । आश्विनो वशानूबन्ध्यायाः स्थाने । २२[29(30)] । मैत्रावरुण्या वा पयस्यया यजेत । २३[33(31)] । अथो पूर्वप्रक्रान्तामन्वैच्छन् । २४[31(32)] । ॥ ४० ॥

* The words in brackets are given only in some MSS. of the text. They are explained in one MSS. of the Commentary and omitted in the other.

एषैवोत्तरस्य विधा ।१। स्तोमा एवान्यथा ।२। अष्टादशाः
पवमानास्त्रि[3]वृन्तीतराणि ।[4]३। स एष उक्थ्यः प्रत्याहृतः ।[5]४। यो
ऽग्निष्टोमे कामो य उक्थ्ये तयोरुभयोराप्त्यै ।[6]५। गोधूमैर्वशा ।[7]६।
गोधूमखलः ।[8]७। गोधूमकलापिग्यपालम् ।[9]८। कुम्भ्या आपो
वसतीवर्यः ।[10]९। अयः पेशमप्रवाकः ।[11]१०। चैपदे ऽन्ततः ।[12]११।
वडवा दक्षिणा ।[13]१२। ॥४१॥

एषैवोत्तरस्य विधा ।१। स्तोमा एवान्यथा ।२। चतुर्विंशाः
पवमानास्त्रि[3]वृन्तीतराणि ।[4]३। स एष वाजपेयः प्रत्याहृतः ।[5]४।
यः षोडशिनि कामो यो वाजपेये तयोरुभयोराप्त्यै ।[6]५। यद्यस्य
द्विषन्भ्रातृव्यो ऽनुक्रिया यजेत परिक्रिया यजेत । यदि परिक्रियो-
त्क्रिया ।[7]६। एकत्रिकत्रिकैकाभ्यां ब्रह्मवर्चसकामो यजेत ।[8]७।
एकस्यां तिसृष्विति प्रथमस्य स्तोत्राणि भवन्ति ।[9]८। तिसृष्वेक-
स्यामित्युत्तरस्य ।[10]९। ताश्चतुर्विंशतिः स्तोत्रियाः ।[11]१०। चतुर्विंशत्य-
क्षरा गायत्री ।[12]११। तेजो ब्रह्मवर्चसं गायत्री ।[13]१२। तदाभ्यां तेजो
ब्रह्मवर्चसमाप्नोति ।[14]१३। इन्द्रस्तुत्प्रशस्तौ ।[15]१४। अभिजिदभिजिगी-
षतः ।[16]१५। विश्वजिद्विश्वं जिगीषतः ।[17]१६। विशंस्यौ च तौ ।[18]१७।
अग्निष्टोमौ भूत्वान्योन्यस्मिन्प्रत्यतिष्ठताम् ।[19]१८। उक्थ्यौ भूत्वान्योन्य-
स्मिन् ।[20]१९। अतिरात्रौ भूत्वान्योन्यस्मिन् ।[21]२०। ॥४२॥

इन्द्रो वै नॄञ्जिगीषंस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यन्नृजितम् । तेनेष्ट्वा
नॄनजयत् । तेन नॄञ्जिगीषन्यजेत ।१। ॥४३॥

इन्द्रो वै पृतनाजं जिगीषंस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्पृतनाजितम् ।
तेनेष्ट्वा पृतनाजमजयत् । तेन पृतनाजं जिगीषन्यजेत ।१। ॥४४॥

इन्द्रो वै सत्राजं जिगीषंस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्सत्राजितम्। तेनेष्ट्वा सत्राजमजयत्। तेन सत्राजं जिगीषन्यजेत ।१। प्रथमा-त्र्यहान्मध्यन्दिनेषु निविद्धानानि ।२। ॥४५॥

इन्द्रो वै धनं जिगीषंस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्धनजितम्। तेनेष्ट्वा धनमजयत्। तेन धनं जिगीषन्यजेत ।१। चतुर्विंशमहः ।२। ॥४६॥

इन्द्रो वै स्वर्जिगीषंस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्वर्जितम्। तेनेष्ट्वा स्वरजयत्। तेन स्वर्जिगीषन्यजेत ।१। उत्सन्नयज्ञ इव वा एष यत्स्वर्जित् ।२। ॥४७॥

इन्द्रो वै सर्वं जिगीषंस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्सर्वजितम्। तेनेष्ट्वा सर्वमजयत्। तेन सर्वं जिगीषन्यजेत ।१। महाव्रतीय-महः ।२। ॥४८॥

इन्द्रो वै सर्वमुज्जिगीषंस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यदुज्जितम्। तेनेष्ट्वा सर्वमुदजयत्। तेन सर्वमुज्जिगीषन्यजेत ।१। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय नमु ष्टुहि यो अभिभूत्योजा इति निविद्धाने ।२। ध्वान्तात्प्रपित्वादुदन्त गर्भाः उत्तूर्वयार्ण ध्यता निनेधेत्युद्वतो तदे-तस्याह्नो रूपम् ।३। ॥४९॥

इन्द्रो वै त्रिशीर्षाणं त्वाष्ट्रमहनत् ।[1] अरुन्मुखान्यतीन्सालावृकेभ्यः प्रायच्छत् ।[2] तं सर्वाणि भूतान्यभ्याक्रोशन् ।[3] स देवेभ्यः पार्श्वत इव चचार ।[4] ते देवा ऊचुः। यदि वा अयमेव चरिष्यत्यभि नो ऽसुरा भविष्यन्ति ।[5] उप तं यज्ञक्रतुं जानीम येनैनमुपाह्वयेमहीति ।[6] त एतमुपहव्यं यज्ञक्रतुमपश्यन्। तेनैनमुपाह्वयन्त ।[7] तेनावरुद्धो राजा यजेत राष्ट्रमवजिगीषन् ।[8] अह वैव गच्छति ।[9] ।१। इमा उ त्वा

पुरुतमस्य कारोर्हव्यं वीर हव्या हवन्ते य एक इद्धव्यश्चर्षणीनामिति श्नतवती निविद्धाने ।[10] नदेतस्याक्तो रूपम् ।[11] २। ॥५०॥

तमभ्येवाक्रोशन्ननहंजानतया वैतत्पाप्या वाचस्या ।[1] सो ऽग्नये सर्वाणि सवनानि प्रायच्छत् ।[2] तस्याग्निः सर्वामनहंजानतां सर्वां पापीमलक्ष्मीं निरदहत् ।[3] स यो ऽनहंजानतः स्यात् वा पापीं वागभिवदेत्सो ऽग्निष्टुता यजेत ।[4] तस्याग्निः सर्वामनहंजानतां सर्वां पापीमलक्ष्मीं निर्दहति य एवं वेद[5] य उ चैनेन यजते ।[6] १। * त्रिवृत्स्तोमेन त्रिष्टोमेन वा ब्रह्मवर्चसकामः ।[7] २। चतुष्टोमेन प्रतिष्ठाकामः ।[8] ३। प्रातरनुवाकप्रभृति हारियोजनान्तं सर्वमाग्नेयम् ।[9] ४। यथार्थमूहः ।[10] ५। वपनात्पत्याप्याप्यः ।[11] ६। अग्निं मन्ये पितरमिति प्रतिपत्प्रातरनुवाकस्य ।[12] ७। लिङ्गेनुत्तरयोः क्रत्वोरग्निशब्दं कुर्वीत ।[13] ८। प्र देववेत्युद्धृत्य चोमस्य मेति चतुर्दश ।[14] ९। समोपधीरित्यवनीयमानाम् ।[15] १०। औवंभृगुवदिति तिस्रो ऽग्नय इत्युद्धृत्य ।[16] ११। उपप्रयन्तोऽत्तोणि प्रेति प्रथमे उत्तमा चाग्निमन्थनीयानाम् ।[17] १२। अग्ने जुषस्व नो हविरिति प्रथमा चतुर्थी पञ्चमी सवनीयानाम् ।[18] १३। दूतं वो विश्ववेदसमिति द्विदेवत्यानाम् ।[19] १४। ॥५१॥

अग्निमीळे पुरोहितमित्युन्नीयमानेभ्यः ।१। अग्निं दूतमिति सप्त प्रस्थितानाम् ।२। उत्तरायसस्तो ऽच्छावाकप्रकस्य स्थाने ।३। अग्ने दिव इति याज्यान्यस्य ।४। उप त्वा जामय ऐभिरग्ने कस्ते जामिर्न योरुपन्दिरग्निर्वाणग्ने सुतस्याग्ने घृतवतायेति प्रउगहचानि

* The commentary from this Sūtra up to 14, 52, 3 is wanting in both MSS.

। ५। अग्ने विश्वेभिरग्निभिरिति यजति । ६ । कस्ते जामिः कया ते अग्ने अङ्गिर इति स्तोत्रियानुरूपौ मैत्रावरुणस्य । ७। विपर्यस्तौ तु माध्यन्दिने । ८। अग्निर्वृत्राणीति ब्राह्मणाच्छंसिनः । ९। अग्निर्मूर्धेत्यच्छावाकस्य । १०। अर्चन्तस्त्वेति मैत्रावरुणस्य । ११। उत्तरं ब्राह्मणाच्छंसिनः । १२। अग्ने धृतव्रतायेति यत्यच्छावाकस्य । १३। उत्तमाभिर्यजन्ति । १४। ॥ ५२ ॥

अग्निं वो देवमित्युन्नीयमानेभ्यः । १। प्र वः शुक्रायेति सप्र प्रस्थितानाम् । २। उत्तरे मरुत्वतीयपदस्य । ३। विश्वोविश्वो वस्त्वमग्ने यज्ञानामिति प्रतिपदनुचरौ मरुत्वतीयस्य । ४। अग्न आ याह्यग्निभिः प्र वो यज्ञमिति प्रगाथौ । ५। अग्निं न मा मथितं त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिरित्येकपातिनीनाम् । ६। अग्ने स क्षेषदिति निविद्धानम् । ७। उत्तमा याज्या । ८। ॥ ५३ ॥

याहि नो अग्न एकया याहि नो अग्ने रक्ष इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ निष्केवल्यस्य । १ । ॥ ते अग्ने हविष्मतीमिति धाय्या । २ । एना वो अग्निमिति प्रगाथः । ३ । यथा होतरिति निविद्धानम् । ४ । अग्निं नर इति याज्या । ५ । ॥ ५४ ॥

अग्निमग्निं वो अभिगुमग्ने जरितरिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ ब्राह्मणाच्छंसिनः । १ । अच्छा नः शीरशोचिषमित्यच्छावाकस्य । २ । अग्ने विवस्वत्त्वमग्ने गृहपतिस्त्वमित्प्रथा इत्यनुपूर्वं प्रगाथाः । ३ । यजस्व होतरिति च सूक्तानि । ४ । उत्तमाभिर्यजन्ति । ५ । ॥ ५५ ॥

अगन्म महेत्यादित्यग्रहस्य पुरोनुवाक्योत्तरा याज्या । १ । ऊर्ध्व ऊ षु णो अध्वरस्य होतरिति नवोन्नीयमानेभ्यः । २ । उत्तरे

हारियोजनस्य ।३। त्वामग्न ऋतायव इति सप्त प्रस्थितानाम् ।४। एति प्र होतेति साविचग्रहस्य पुरोनुवाक्योत्तरा याज्या ।५। इयं ते नव्यस्यं न त्वेति प्रतिपदनुचरौ वैश्वदेवस्य ।६। त्वमग्ने द्रविणोदा इति तिस्रः सावित्रस्य ।७। आर्भवस्योत्तरास्तिस्रः ।८। चतस्रो द्यावापृथिवीयस्य ।९। पत्नीवतो वैश्वदेवस्य ।१०। अबोधि जार इति वाय्यायाः ।११। जुषस्व सप्रथस्तममिति सूक्तपङ्क्तौ ।१२। समिद्धो अग्निर्दिवीति तिस्र एकपातिनीनाम् ।१३। तदस्य वाय इति पञ्चजनीयायाः ।१४। यज्ञेन वर्धतेति याज्या ।१५। ॥ ५६ ॥

अभि प्रवन्तेति घृतस्य ।१। उत्तरा सौम्यस्य ।२। आ वो राजानमिति रौद्र्याः ।३। वसुं न चित्रमहसमिति मारुतस्य ।४। आ नो यज्ञं दिविस्पृशमा नो वायवित्यग्निष्टोमसामः स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ ।५। गिरौ वा ।६। अप्स्वग्न इत्यापोहिष्ठीयानाम् ।७। तं देवा बुध्न इति वैश्वदेव्याः ।८। इममू षु वो अतिथिमुषर्बुधमिति चतस्रो देवानांपत्नीनां राकायाश्च ।९। ऊर्जो वः सुद्योत्मानमिति तिस्रो ऽवरपत्नीनाम् ।१०। विमूर्धानमिति तिस्रः पैत्रीणाम् ।११। कथा ते अग्ने शुचयन्त आयोरिति तिस्रो यामीनाम् ।१२। मर्योश्रीमिति तिस्र सारुप्किलीयानाम् ।१३। उत्तरयोरुत्तरे ।१४। एवाग्निर्गोतमेभिरिति परिधानीया ।१५। षडेष्वविंशतेषु तिष्ठा हरी नमु धृष्णोति निविद्धाने ।१६। अनड्वान्हिरण्यं वा दक्षिणा ।१७। एतद्वाग्नेयं रूपम् ।१८। उत्याय चाग्निष्टोमः ।१९। आ ह वा एष सर्वाभ्यो देवताभ्यो वृश्चते यो ऽग्निष्टुता यजते ।२०। ॥ ५७ ॥

इन्द्रो ह बलकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यदिन्द्रस्तुतम् । तेनेष्ट्वा बलमाप्नोत् । तेन बलकामो यजेत ।१। इन्द्राभिव्याहारे निविद्धाने तदेतस्याह्नो रूपम् ।२। ॥ ५८ ॥

सूर्यो ह तेजस्कामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्सूर्यस्तुतम् । तेनेष्ट्वा तेज आप्नोत् । तेन तेजस्कामो यजेत ।१। सूर्याभिव्याहारे निविद्धाने तदेतस्याह्नो रूपम् ।२। ॥ ५९ ॥

विश्वे ह देवाः प्रजातिकामास्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यन्वैश्वदेवस्तुतम् । तेनेष्ट्वा प्राजायन्त । तेन प्रजातिकामो यजेत ।१। इमा उ त्वा पुरुतमस्य तुभ्य मद इन्द्र इति निविद्धाने ।२। प्रोतये वरुणं मित्रमिन्द्रं मित्रो नो अत्र वरुणश्च पूषेति वैश्वदेवाभिव्याहारे तदेतस्याह्नो रूपम् ।३।[2] ॥ ६० ॥

गोतमो ह ब्रह्मवर्चसकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्गोतमस्य चतुरुत्तरस्तोमम् । तेनेष्ट्वा ब्रह्मवर्चसमाप्नोत् । तेन ब्रह्मवर्चसकामो यजेत ।१। चतसृषु बहिष्पवमानः ।२। अष्टास्वष्टास्वाज्यानि ।३। द्वादशसु माध्यन्दिनः पवमानः ।४। षोडशसु षोडशसु पृष्ठानि ।५। विंशत्यामार्भवः पवमानः ।६। चतुर्विंशमग्निष्टोमसाम ।७। सामान्तरुक्थ्यः ।८। ॥ ६१ ॥

पञ्चशारदीयः ।१। मरुतो ह वा ऽनपिसोमपीथा आसुः । ते यथेन्द्रं मरुतः पुपुवुस्तदेनानिन्द्रः सोमपीथे ऽन्वाभेजे[2] । स यो ऽनपिसोमपीथः स्याद्यो वा मरुतां सलोकतां सायुज्यमीप्सेत्सो ऽनेन यजेत ।२।[3] पञ्चोक्षाणः पञ्च शरदो मरुद्भ्यः प्रोक्षिताश्चरन्ति । ते सवनीयस्योपालम्भ्याः ।३।[4] ॥ ६२ ॥

ऋषिस्तोमाः ।१। गोतमो ह ब्रह्मवर्चसकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् [2]। तेनेष्ट्वा ब्रह्मवर्चसमाप्नोत् [3]। तेन ब्रह्मवर्चसकामो यजेत ।[4]२। ॥६३॥

भरद्वाजो ह बलकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् [1]। तेनेष्ट्वा बलमाप्नोत् [2]। तेन बलकामो यजेत ।[3]१। ॥६४॥

अत्रिर्ह प्रजातिकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् [1]। तेनेष्ट्वा प्राजायत [2]। तेन प्रजातिकामो यजेत ।[3]१। ॥६५॥

वसिष्ठो हान्नाद्यकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् [1]। तेनेष्ट्वान्नाद्यमाप्नोत् [2]। तेनान्नाद्यकामो यजेत ।१। ॥६६॥

जमदग्निर्ह पशुकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् [1]। तेनेष्ट्वा पशूनाप्नोत् [2]। तेन पशुकामो यजेत ।[3]१। ॥६७॥

प्रजापतिर्ह प्रजातिकामस्तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् [1]। तेनेष्ट्वा प्राजायत [2]। तेन प्रजातिकामो यजेत ।[3]१। पृष्ठ्यावान्यनुपूर्वम् ।[4]२। ॥६८॥

व्रात्यस्तोमाः ।१। वसवो ह स्वर्गकामास्तपस्तप्त्वैतान्यज्ञक्रतूनपश्यन्व्रात्यस्तोमान् [2]। तैरिष्ट्वा स्वर्गमापुः [3]। तैः स्वर्गकामो यजेत ।[4]२। ॥६९॥

मित्रावरुणयोरश्विनोर्वसूनां मरुतां विश्वेषां देवानाम् ।१। समूल्हात्पृष्ठ्याच्छमम् ।२। ॥७०॥

उत्क्रान्तिरनिरोधः ।१। इन्द्राविष्णू वै स्वर्गकामौ तपस्तप्त्वैतं यज्ञक्रतुमपश्यतामुत्क्रान्तिम् [2]। तेनेष्ट्वा स्वर्गं लोकमुदक्रामताम् [3]। तेन स्वर्गकामो यजेत ।[4]२। इमा उ त्वा पुरुतमस्य योमं च इन्द्रेति निवि-

ह्वाने ।[5]३। प्र पूषणं विष्णुमग्निं पुरन्धिं इन्द्रजीपितिविष्णुना सचान
इति विष्णुन्यङ्गे तदेतस्याङ्गो रूपम् ।[6]४। ॥७१॥

मित्रावरुणयोरश्विनोर्वसूनां मरुतां साध्यानामाप्त्यानां विश्वसृजां
भूतकृतां ज्येष्ठानां मध्यमानां कनिष्ठानां च ।१। चतुर्दशः स्तोमः
।२। विषुचः समतोदः षेषुधन्वा दक्षिणा ।३। एतेषां देवगणानां
समूळ्हाद्दशराचाप्यस्तम् ।४। ॥७२॥

व्रात्यस्तोमानाम् ।१। नवानां नाकसदां च ।२। चपालसुख-
तरसपुरोडाशयोरनिष्टुभवनान्नपत्रचसबभ्रुमिश्नौपधिमवौदनसवनस्प-
तिसवानां च ।३। ॥७३॥

प्रजापतिर्ह परमेष्ठी प्रतिष्ठाकामस्तपस्तप्त्वैमं यज्ञक्रतुमपश्यद्द्वि-
समदः [1] तेनेष्ट्वा प्रत्यतिष्ठत [2] तेन प्रतिष्ठाकामो यजेत ।[3]१। ॥७४॥

ऋतुस्तोमाः ।१। ऋतवो ह स्वर्गकामास्तपस्तप्त्वैतान्यज्ञक्रतूनप-
श्यन्षट् [2] तैरिष्ट्वा स्वर्गमापुः [3] तैः स्वर्गकामो यजेत ।[4]२। ॥७५॥

मासस्तोमाः ।१। मासा ह्यन्नाद्यकामास्तपस्तप्त्वैतान्यज्ञक्रतून-
पश्यन्द्वादश । तैरिष्ट्वान्नाद्यमापुः [2] तैरन्नाद्यकामो यजेत ।[3]२। ॥७६॥

अर्धमासस्तोमाः ।१। अर्धमासा ह्यन्नाद्यकामा[2]स्तपस्तप्त्वैतान्यज्ञ-
क्रतूनपश्यंश्चतुर्विंशतिम् [3] तैरिष्ट्वान्नाद्यमापुः [4] तैरन्नाद्यकामो यजेत
।[5]२। ॥७७॥

नक्षत्रस्तोमाः ।१। नक्षत्राणि ह तेजस्कामानि तपस्तप्त्वैतान्यज्ञ-
क्रतूनपश्यन्सप्तविंशतिम् । तैरिष्ट्वा तेज आपुः । तैस्तेजस्कामो यजेत
।२। ॥७८॥

अहोरात्रस्तोमाः ।१। अहोरात्रा ह्यन्नाद्यकामास्तपस्तप्त्वैतान्यज्ञ-

क्रतूनपश्यन्सप्तविंशतिशतानि । तैरिष्ट्वान्नाद्यमापुः ।२। तैरन्नाद्यकामो यजेत ।३। ॥ ७९ ॥

सुहर्तस्तोमाः ।१। सुहर्ता ह्यन्नाद्यकामास्तपस्तेपिरेतान्यज्ञक्रतूनपश्यन्दश सहस्राण्यष्टौ च शतानि ।२। तैरिष्ट्वान्नाद्यमापुः ।३। तैरन्नाद्यकामो यजेत ।४। ॥ ८० ॥

निमेषस्तोमाः ।१। निमेषा ह्यवितिकामास्तपस्तेपिरेतान्यज्ञक्रतूनपश्यन्दशायुतान्यष्टौ च सहस्राणि। तैरिष्ट्वावितिमापुः। तैरवितिकामो यजेत ।२। ॥ ८१ ॥

ध्वंसिस्तोमाः ।१। ध्वंसयो ह्यनन्तकामास्तपस्तेपिरेतान्यज्ञक्रतूनपश्यन्दश प्रयुतान्यष्टौ चायुतानि ।२। तैरिष्ट्वानन्तमापुः ।३। तैरनन्तकामो यजेत ।४। ॥ ८२ ॥

दिशो स्तोमाः ।१। दिशो ह्यनन्तकामास्तपस्तेपिरेतान्यज्ञक्रतूनपश्यंश्चतुरः। तैरिष्ट्वानन्तमापुः। तैरनन्तकामो यजेत ।२। ॥ ८३ ॥

अवान्तरदिशो स्तोमाः ।१। अवान्तरदिशो ह्यनन्तकामास्तपस्तेपिरेतान्यज्ञक्रतूनपश्यंश्चतुरः। तैरिष्ट्वानन्तमापुः। तैरनन्तकामो यजेत ।२। न एते छन्दश्चमारब्धाः स्युः ।३। ऐकाहिकमन्त्राः ।४। कथारम्भीयतदिहाशौचे वा निविद्धाने ।५। दिक्षु दिशो स्तोमा अवान्तरदिक्ष्ववान्तरदिशामवान्तरदिशाम् ।६। ॥ ८४ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे चतुर्दशो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ।

शरदि वाजपेयः ।१। अन्नाद्यकामस्य ।२। वाजेन यक्ष्यमाणः पुरस्तात्संवत्सरं पेयैर्यज्ञक्रतुभिर्यजते ।३। पानं वै पेयाः । अन्नं वाजः ।४। पानं वै पूर्वमथान्नम् ।५। तयोरुभयोराप्त्यै ।६। द्वादशाग्निष्टोमाः ।७। गोतमस्य वा चतुष्टमस्तोमो यथार्थं माह-तेन ।८। अपरियज्ञमेके ।९। इन्द्रो वै तेन यज्ञक्रतुनेष्ट्वा बृह-स्पतिश्चान्नाद्यमापतुः ।१०। तेनान्नाद्यकामो यजेत ।११। अथो वै तेन वाजो लोका दृष्टा सर्वान्कामानाप । तस्माद्वाजपेयः ।१२। अथोदश दीक्षायित्व उपसदः सुत्यं सप्तदशमहः ।१३। सप्तदशो वै प्रजापतिर्वाजपेयः ।१४। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।१५। चतुरश्री गोधूमचषालो बैल्वो यूपः सप्तदशारत्निः ।१६। सप्तदशो वै प्रजापतिर्वाजपेयः ।१७। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।१८। सप्तदशाग्नीषोमीयाः ।१९। तेषां समानं चरणम् ।२०। आग्नेय ऐन्द्राग्न ऐन्द्रो वृष्णिः । सारस्वती मेषी । मरुद्भ्य उक्षेभ्यो वशा । पृश्निः पञ्चमी क्रतुपशूनाम् ।२१। सप्तदश प्राजापत्याः श्यामास्तू-परा लघुदिन उपालम्भ्याः ।२२। सवनीयानां तन्त्रं पर्यग्निकर-णान्तम् ।२३। ब्रह्मसाम्यालभ्यन्ते ।२४। आभृगुरावर्तेत लोक्यास्य ।२५। प्राणा अग्निं भरतीवधुंगोहमिति तन्त्रमुत्तमः प्रयाजः परिवाप्यौ च ।२६। ऊर्ध्वं प्रदानं हारियोजनात् ।२७। वनस्पति-प्रसूतीन्यङ्गान्युत्कर्षेरन् ।२८। इष्टेषु वानुयाजेषु ।२९। स्वकाले

वा ।[29]३०। सप्तदशः स्तोमः ।[30]३१। वैराजमाज्यम् ।[31]३२। घृतस्तोमीयं वा ।[32]३३। माधुच्छन्दसः प्रउगः ।[33]३४। अन्नं वै विराट्। घृतमन्नम् ।[34]३५। एषो माधुच्छन्दसः प्रउगः ।[35]३६। अन्नेन तद्रसं दधाति ।[36]३७। ऐकाहिकं वा ।[37]३८। प्रतिष्ठा वा एकाहः ।३९। प्रतिष्ठित्या एव ।[38]४०। ॥१॥

त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्म इत्यतिच्छन्दसा मरुत्वतीयं प्रतिपद्यते ।[1]१। प्राजापत्यं वै छन्दो ऽतिच्छन्दाः ।२। प्रजापतिर्वाजपेयः ।३। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।[2]४। आ त्वा रथं यथोतय इत्येव प्रतिपद्येत ।[3]५। प्राजापत्यं वै छन्दो ऽनुष्टुप् ।६। प्रजापतिर्वाजपेयः ।७। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।[4]८। कया शुभा सवयसः सनीळा इति मरुत्वतीयं। कदित्याशुभीयम् ।९। को वै प्रजापतिर्वाजपेयः ।१०। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।[5]११। बार्हस्पत्यो नैवारः सप्तदशशरावः ।१२। सप्तदशो वै प्रजापतिर्वाजपेयः ।१३। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।[6]१४। येन उत्तरेण निष्केवल्यमरुत्वतीये। बृहस्पतिसवे च ।[7]१५। तथाभिविच्यते प्राक् स्विष्टकृतः ।[8]१६। तस्य प्राशनं स्विष्टकृदिडं च ।[9]१७। तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठमिति निष्केवल्यम् ।[10]१८। यज्ञो वै भुवनेषु ज्येष्ठः ।१९। यज्ञ उ वै प्रजापतिर्वाजपेयः ।२०। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।[11]२१। अनुचरमष्टति पञ्चाकृतीयवचनम् ।[12]२२। प्राजापत्यं वै षष्ठमहः ।२३। प्रजापतिर्वाजपेयः ।२४। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।[13]२५। विषुवतो वा ।[14]२६। रोहो वै विषुवान् ।[15]२७। रोहो वाजपेयः ।२८। तदेनं स्वेन रूपेण

समर्धयति। १९। ऐकाहिकं वा। २०। प्रतिष्ठा वा एकाहः। २१। प्रतिष्ठित्या एव। २२। ॥ २ ॥

तत्र पुरस्तादानोभद्रीयस्य मधुनाद्यौ विहरेदिति पैङ्ग्यम्। १। इमं महे विदथ्यायोषसः पूर्वा इत्यृक्कः। २। ते यदि त्रिवत्सीष्वग्निष्टोमसाम कुर्युस्तं नक्षित जन्मासे विवक्षदिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ। ३। ऊर्ध्वं षोडशिनो ऽतिरिक्तोक्थ्यम्। ४। प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट प्र तद्विष्णुरिति स्तोत्रियानुरूपौ। ५। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिति द्वे। ६।

धीती वा ये अनयन्वाचो अग्रं मनसा वा ये ऽवदन्नृतानि।
तृतीयेन ब्रह्मणा संविदानास्तुरीयेण मन्वत नाम धेनोः॥। ७।

येनस्तपश्यदिति पञ्च। ८। अयं वेन इति वा। ९। तं मन्थयेति भयोदशानामुत्तमां परिशिष्याहत्य दूरोहणं यथा विषुवति। १०। उत्तमामुपसंशस्य[11] यज्ञो बभूवेति परिधाय प्रजापत इति यजति। १२। सप्तदश गवां शतानि ददाति। १२। सप्तदश वाससाम्। १३। सप्तदश यानानि युक्तानि रथान्हस्तिनो निष्कान्दुन्दुभीन्। १४। तानि सप्त सप्तदशानि भवन्ति। १५। स आप्तोवाजपेयः। १६। वयवोवयसः सप्तदशसप्तदशेति कुरुवाजपेयः। १७। ॥ ३ ॥

वाजपेयेनेष्ट्वा बृहस्पतिसवः। १। तेजस्कामस्य ब्रह्मवर्चसकामस्य च। २। रेतो वै वाजपेयस्तेजो ब्रह्मवर्चसं बृहस्पतिसवः। ३। तत्तेजसि ब्रह्मवर्चसे प्रतितिष्ठति। ४। त्रिवृत्स्तोमः। ५। रथन्तरं पृष्ठम्। ६। रथचक्रं शस्त्रम्। ७। अग्निष्टोमो यज्ञः। ८। यस्तस्तम्भेति पतत्सो ऽनुपूर्वं पुरस्तात्सूक्तानामेकैकां निष्केवल्यप्रभृतिषु। ९। त्रय-

त्रिंशद्दक्षिणा । १० । अनुसवनमेकादशैकादश । ११ । अनूबन्ध्यस्य वपायां संस्थितायां वडवां ब्रह्मणेऽनुदिशम् । १२ । ॥ ४ ॥

प्रजापतिर्ह देवान्सृष्ट्वा तेभ्य एतदन्नपानं ससृज एतान्यज्ञान् ।[1] अग्निष्टोमं प्रथमम् ।[2] स एनान्नान्वभवत् ।[3] अथात्यग्निष्टोमम् ।[4] स एनान्नान्वभवत् ।[5] अथोक्थ्यम् ।[6] स एनान्नान्वभवत् ।[7] अथ षोडशिनम् ।[8] स एनान्नान्वभवत् ।[9] अथ वाजपेयम् ।[10] स एनान्नान्वभवत् ।[11] अथातिरात्रम् ।[12] स एनान्नान्वभवत् ।[13] अथाप्तोर्यामाणम् ।[14] स एना-नन्वभवत् । १ ।[15] तस्य त्रयस्त्रिंशत्स्तोत्राणि । २ ।[16] त्रयस्त्रिंशच्छस्त्राणि । ३ ।[17] त्रयस्त्रिंशदुक्थ्याहुतयः । ४ ।[18] त्रयस्त्रिंशद्वै सर्वे देवाः । ५ ।[19] तद्देवान्स्तोत्रैः शस्त्रैरुक्थ्याहुतिभिरिति प्रत्येकं सर्वानाप्नोति । ६ ।[20] तस्य नव स्तोमाः । ७ ।[21] नव पृष्ठानि । ८ ।[22] षट् संस्थाः । ९ ।[23] परि-संख्येय तानि चतुर्विंशतिः । १० ।[24] चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः । ११ । संवत्सरस्यैवाप्त्यै । १२ ।[25] आप्तो वै यतायं यामो यो देवांश्च संवत्सरं चानुभवतीति । तस्मादाप्तोर्यामः । १३ ।[26] ॥ ५ ॥

छन्दोमाः पवमानाः । १ । त्रिवृत्पञ्चदशौ सप्तदशैकविंशौ चाज्यानि । २ । त्रिणवानि पृष्ठानि । ३ । त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम । ४ । य आज्यानां स्तोमास्ते ऽतिरिक्तोक्थ्यानाम् । ५ । एतैर्वै प्रजापतिरुभयतो ऽग्निष्टोमस्तोमैः सर्वान्कामानुभयतः परिगृह्यात्मन्नधत्त । ६ । तथो एवैतद्यजमान एतैरेवोभयतो ऽग्निष्टोमस्तोमैः सर्वान्कामानुभयतः परिगृह्यात्मन्धत्ते । ७ । विश्वजितः सर्वपृष्ठस्यौर्ध्वं प्रातःसवनम् । ८ । ॥ ६ ॥

कयाशुभीयं चातुर्थाह्निके चैकाहिकापूर्वाणीति मरुत्वतीयम्

।१। बृहद्वैराजगर्भं होतुः पृष्ठं भवति रथन्तरं वा। २। वामदेव्यं शाक्वरगर्भं मैत्रावरुणस्य। ३। श्यैतं वैरूपगर्भं ब्राह्मणाच्छंसिनो नौधसं वा। ४। कालेयं रैवतगर्भमच्छावाकस्य। ५। गर्भं पूर्वं शंसेदिति हैक आहुरथात्मानमिति। ६। आत्मानं त्वेव पूर्वं शंसेत्। ७। आत्मानं वा अनु गर्भः। ८। ऐकाहिकान्स्तोत्रियाञ्छस्त्वा विश्वजितः सर्वपृष्ठास्तोत्रियाञ्छंसन्ति। ९। तथानुरूपान्। १०। सामप्रगाथांश्च। ११। ॥७॥

तदिदासीयं चातुर्थाह्निके चैकाहिकात्पूर्वाणीति निष्केवल्यम्। १। यानि पाञ्चमाह्निकानि मध्यतस्त्रीणि मैत्रावरुणस्यैकाहिकाभ्यां पूर्वाणि। २। तार्तीयाह्निके ब्राह्मणाच्छंसिनः। ३। अच्छावाकस्य षष्ठाह्निके। ४। अनुचरप्रभृति षष्ठात्तृतीयसवनम्। ५। आग्निमारुतादूर्ध्वमतिरिक्तोक्थ्यानि। ६। जराबोध जरमाण इति स्तोत्रियानुरूपौ होतुः। ७। त्यमु वः सत्रासाहमिति मैत्रावरुणस्य। ८। यं ते दाना अप्रथत यदद्य कच्च वृत्रहन्निति ब्राह्मणाच्छंसिनः। ९। तद्वो गाय स्तोत्रमिन्द्राय गायतेति वा। १०। इदं विष्णुरित्यच्छावाकस्य। ११। उत्तरे च पूर्वां चानुरूपः। १२। एयो वया दूरादिहेवोदीराधामा मे हवमित्यनुपूर्वं भवन्ति। १३। आ भातीति होतुः। १४। उत्तरं मैत्रावरुणस्य। १५। आ गोमतेति ब्राह्मणाच्छंसिनः। १६। उत्तरमच्छावाकस्य। १७। येषस्य पतिनेति त्रयाणां तिस्रः परिधानीयाः। १८। शं नो देवः सविता त्रायमाण इत्यच्छावाकस्य। १९। इमे सोमास इमे मन्द्रासो उत्या यातं नियुत आ नो गच्छतं हवनेति याज्याः। २०। पुराणमोकः सख्यं शिवं वामिति वानुपूर्वं चतस्रः। २१। ॥८॥

न्तरेण निष्केवल्यमरुत्वतीये ।६। तत्राभिषिच्यते प्राक् स्विष्टकृतः ।७। तस्याः प्रदानं स्विष्टकृदिडं च ।८। द्वितीयादह्नस्तृतीयसवनम् ।९। तदुक्थ्यं संतिष्ठते ।१०।[10] पञ्चैव वा उक्थानि ।११। पशूनामेवाप्त्यै ।१२।[11] यन्त्यवभृथम् ।१३।[12] क्रियते ऽवभृथकर्म । न स्नाति ।१४।[13] कृष्णाजिनस्य दक्षिणं पूर्वपादमुदके ऽवधाय प्रत्याहरन्ति वसनस्य वा दशाम् ।१५।[14] ॥१३॥

अथोत्तरं देवयजनमध्यवस्यति ।१। तत्संसृपामिष्टिभिर्यजते ।२। दशभिर्दशरात्रम् ।३। अथ सवित्रे प्रसवित्रे ।[4] सवित्र आसवित्रे ।[5] सवित्रे सत्यप्रसवायेति ॥[6] सरस्वत्यै वाचे ।[7] त्वष्ट्रे रूपेभ्यः ।[8] पूष्णे पशुभ्यः ।[9] इन्द्रायास्मै ।[10] बृहस्पतये तेजसे ।[11] सोमाय राज्ञे ।[12] विष्णवे शिपिविष्टायेति ।४।[13] दशम्यां दशपेयः ।५।[14] अपि वैताभिर्दशभिर्देवताभिः प्रसर्पेयुर्वा भक्षयेयुर्वा ।६।[15] सवित्रे प्रसवित्रे प्रसर्पामीति वा[16] सवित्र आसवित्रे भक्षयामीति वा ।७।[17] येषामुभयतः श्रोत्रिया दशपुरुषं ते याजयेयुः ।८।[18] सर्वे ब्राह्मणाः सोमं भक्षयन्ति ।९।[19] दशदशैकैकं चमसम् ।१०।[20] तस्माद्दशपेयः ।११।[21] उत्थाय पञ्चबिलश्चरुः ।१२।[22] समाप्ते श्येनीपृश्नीभ्यां पष्ठौहीभ्यां गर्भिणीभ्यामादित्या पूर्वा वैश्वदेवी वा मारुत्युत्तरा ।१३।[23] ॥१४॥

अथ सौत्रामणी ।१। आश्विनो लोहो ऽजः ।२। सारस्वती मेषी ।३। इन्द्राय सुत्राम्ण ऋषभः ।४। पर्यग्निकृतेषु सुरासोमेन चरन्ति ।५।

पवित्रेण पुनीहि मा शुक्रेण देव दीद्यत् ।
अग्ने क्रत्वा क्रतूंरभि ॥

इति सुरां स्रवन्तीमुपतिष्ठन्ते ।६। पितृदेवत्याभिर्वा ।७। युवं सुराममिति पुरोनुवाक्या ।८। होता यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रं सुत्रामाणमिति प्रैषः ।९। सर्वानेके विकृतानामनन्ति ।१०। तदु तथा न कुर्यादासुरं तत् ।११। पुत्रमिवेति याज्या ।१२।

यमश्विना नमुचावासुरे ऽधि सरस्वत्यसुनोदिन्द्रियाय ।
इमं तं शुक्रं मधुमन्तमिन्दुं सोमं राजानमिह भक्षयामि ॥

इति भक्षमन्त्रः सुरायाः ।१३। ब्राह्मणं सुरापं परिक्रीणीयादिति भक्ष उपनीयते ।१४। ॥१५॥

अत ऊर्ध्वं केशवपनीयः ।१। वैधातव्युदवसानीया ।२। आग्नावैष्णव ऐन्द्रावैष्णवो वा ।३। व्युष्टिरतो द्विरात्रः ।४। अग्निष्टोमो ऽतिरात्रश्च ।५। वि वा एतस्मै ब्राह्मणायोच्छति यो वेदमनुब्रूते ।६। व्यु तस्मै क्षत्रियायोच्छति यो ऽभिषेकं प्राप्नोति ।७। अथैतेन क्षत्रस्य धृतिना यजते ।८। चतुष्टोमेन रथन्तरपृष्ठेनाग्निष्टोमेन ।९। तेनो ह त्रिष्टोमेन वृद्धद्युम्न आभिप्रतारिण ईजे ।१०। तमु ह ब्राह्मणो ऽभ्याजहार [11]। न क्षत्रस्य धृतिनायष्ट इममेव प्रति समरं कुरवः कुरुक्षेत्राच्च्योष्यन्त इति ।११[12]। तदु किल तथैवास यथैवैनं प्रोवाच ।१२[13]। तस्मात्तु चतुष्टोमेनैव यजेत ।१३[14]। प्रतिष्ठा वै यज्ञानां चतुष्टोमः ।१४। प्रतिष्ठित्या एव ।१५[15]। अयुतं दक्षिणा ।१६[16]। न ह वा एतस्माद्राष्ट्रात्तस्मै त्रियो युवते यो ऽयुतं ददाति ।१७। तदयुतस्यायुतत्वम् ।१८। शतं वा सहस्राणि ।१९। ॥१६॥

हरिश्चन्द्रो ह वैधस ऐक्ष्वाको राजपुत्र आस । तस्य ह शतं

जाया बभूवुः । तासु ह पुत्रं न लेभे । तस्य ह पर्वतनारदौ गृह ऊषतुः । स ह नारदं पप्रच्छ ।

यन्न्विमं पुत्रमिच्छन्ति ये च जानन्ति ये च न ।
किं स्वित्पुत्रेण विन्दते तन्नः प्रब्रूहि नारद ॥ इति ।

स एकया पृष्टो दशभिः प्रत्युवाच ।

ऋणमस्मिन्संनयत्यमृतत्वं च विन्दते ।
पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चेज्जीवतो मुखम् ॥
यावन्तः पृथिव्यां भोगा यावन्तो जातवेदसि ।
यावन्तो अप्सु प्राणिनां भूयान्पुत्रे पितुस्ततः ॥
शश्वत्पुत्रेण पितरोऽत्यायन्बहुलं तमः ।
आत्मा हि जज्ञ आत्मनः स इरावत्यतितारिणी ॥
किं नु मलं किमजिनं किमु श्मश्रूणि किं तपः ।
पुत्रं ब्रह्माण इच्छध्वं स वै लोकोऽवदावदः ॥
अन्नं ह प्राणः शरणं ह वासो रूपं हिरण्यं पशवो विवाहाः ।
सखा ह जाया कृपणं ह दुहिता ज्योतिर्ह पुत्रः परमे व्योमन् ॥
पतिर्जायां प्रविशति गर्भो भूत्वा स मातरम् ।
तस्यां पुनर्नवो भूत्वा दशमे मासि जायते ॥
तज्जाया जाया भवति यदस्यां जायते पुनः ।
आभूतिरेषाभूतिर्बीजमेतन्निधीयते ॥
देवाश्चैतामृषयश्च तेजः समभरन्महत् ।
देवा मनुष्यानब्रुवन्नेषा वो जननी पुनः ॥
एष पन्था विततो देवयानो येनाक्रमन्ते पुत्रिणो [ये] विशोकाः ।

तं पश्यन्ति पशवो वयांसि च[स्मा]त्ते मात्रापि मिथुनं चरन्ति ॥ ९ ॥
नापुत्रस्य लोकोऽस्तीति तत्सर्वे पशवो विदुः ।
तस्मात्तु पुत्रो मातरं स्वसारं चाधिरोहति ॥इति॥ ॥ १७॥

स होवाच । स वै मे ब्रूहि यथा मे पुत्रो जायेतेति। तं होवाच।
वरुणं राजानमुपधाव पुत्रो मे जायतां तेन त्वा यजा इति।
तथेति। स वरुणं राजानमुपससार। पुत्रो मे जायतां तेन त्वा
यजा इति। तथेति। तस्य ह पुत्रो जज्ञे रोहितो नाम। तं
वरुण उवाच। अजनि वै ते पुत्रो यजस्व मानेनेति। स होवाच।
यदा वै पशुर्निर्दशो भवत्यथ स मेध्यो भवति निर्दशो न्वस्त्वथ
त्वा यजा इति। तथेति। स ह निर्दश आस। तं होवाच।
निर्दशो वा अभूद्यजस्व मानेनेति। स होवाच। यदा वै पशोर्दन्ता
जायन्ते ऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य जायन्तामथ त्वा यजा
इति। तथेति। तस्य ह दन्ता जज्ञिरे। तं होवाच। अज्ञत वा
अस्य दन्ता यजस्व मानेनेति। स होवाच। यदा वै पशोर्दन्ताः
पद्यन्ते ऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य पद्यन्तामथ त्वा यजा
इति। तथेति। तस्य ह दन्ताः पेदिरे। तं होवाच। अपत्सत
वा अस्य दन्ता यजस्व मानेनेति। स होवाच। यदा वै पशोर्दन्ताः
पुनर्जायन्ते ऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य पुनर्जायन्तामथ त्वा
यजा इति। तथेति। तस्य ह दन्ताः पुनर्जज्ञिरे। तं होवाच।
अज्ञत वा अस्य पुनर्दन्ता यजस्व मानेनेति। स होवाच। यदा
वै क्षत्रियः संनाहं प्राप्नोत्यथ स मेध्यो भवति संनाहं नु प्राप्नोत्वथ
त्वा यजा इति। तथेति। स ह संनाहं प्राप। तं होवाच।

प्रापदै मेनाहं यजस्व मानेनेति। स तथेत्युक्त्वा पुत्रमामन्त्रयां चक्रे। ततायं वै मह्यं त्वामददाद्धन्त त्वयाहमिमं यजा इति। स नेत्युक्त्वा धनुरादायारण्यमुपातस्थौ। स संवत्सरमरण्ये चचार। अथ हैक्ष्वाकं राजानं वरुणो जग्राह। तस्य होदरं जज्ञे। तदु ह रोहितः शुश्राव। सोऽरण्याद्ग्राममेयाय। तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच। ॥१८॥

नाना श्रान्ताय श्रीरस्तीति रोहित शुश्रुम।
पापो निषद्वरो जन इन्द्र इच्चरतः सखा॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति। स द्वितीयं संवत्सरमरण्ये चचार। सोऽरण्याद्ग्राममेयाय। तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच।

आस्ते भग आसीनस्योर्ध्वस्तिष्ठति तिष्ठतः।
शेते निपद्यमानस्य चराति चरतो भगः॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति। स तृतीयं संवत्सरमरण्ये चचार। सोऽरण्याद्ग्राममेयाय। तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच

कलिः शयानः पुरुषः संजिहानस्तु द्वापरः।
उत्तिष्ठंस्त्रेता भवति कृतं संपद्यते चरन्॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति। स चतुर्थं संवत्सरमरण्ये चचार। सोऽरण्याद्ग्राममेयाय। तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच।

पुष्पिण्यौ चरतो जङ्घे भूष्णुरात्मा फलेग्रहिः।

शेरते [ऽस्य] सर्वे पाप्मानः श्रमेण प्रपथे हताः ॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो ऽवोचदिति । स पञ्चमं संवत्सरमरण्ये चचार । सो ऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

चरन्वै मधु विन्दति चरन्स्वादुमुदुम्बरम् ।
सूर्यस्य पश्य श्रमणं यो न तन्द्रयते चरन् ॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो ऽवोचदिति । स षष्ठं संवत्सरमरण्ये चचार । सो ऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

चरन्वै मधु विन्दत्यपश्चिन्वन्नल्पकम् ।
उत्तिष्ठंश्चिन्वते श्रियं न निषत्किंचनावति ॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो ऽवोचदिति । स सप्तमं संवत्सरमरण्ये चचार । सो ऽजीगर्तं सौयवसिमृषिमशनायापरीतं पुत्रं भक्षमाणमरण्यमुपेयाय ॥ १९ ॥

तस्य ह त्रयः पुत्रा आसुः शुनःपुच्छः शुनःशेपः शुनोलाङ्गूल इति । तं होवाच । ऋषे हन्ताहमेषामेकेनात्मानं निष्क्रीणा अहं ते गवां शतं ददानीति । स ज्येष्ठं निगृह्णान उवाच । न न्विममिति । नो एवेममिति कनिष्ठं माता । तौ मध्यमे संपादयां चक्रतुः शुनःशेपे । तस्य ह शतं दत्वा तमादाय सो ऽरण्याद्ग्राममेयाय । पितरमेत्योवाच । तत हन्ताहमनेनात्मानं निष्क्रीणा इति । स तथेत्युक्त्वा वरुणं राजानमामन्त्रयां चक्रे । अनेन त्वा यजा इति । तथेति । श्रेयान्वै ब्राह्मणः क्षत्रियादिति । तस्मा

स होवाच शुनःशेपः ।

अद्राक्षुस्त्वा शासहस्तं न यच्छूद्रेष्वलिप्सत ।
गवां त्रीणि शतानि त्वमवृणीथा मदङ्गिरः ॥ इति ।

तं होवाचाजीगर्तः सौयवसिः ।

तद्वै मा तात तपति पापं कर्म मया कृतम् ।
तदहं निह्नुवे तुभ्यं प्रतियन्तु शता गवाम् ॥ इति ।

स होवाच शुनःशेपः ।

यः सकृत्पापकं कुर्यात्कुर्यादेनत्ततो ऽपरम् ।
नापगाः शौद्रान्न्यायादसंधेयं त्वया कृतम् ॥ इति ।

असंधेयमिति वा अवोचदिति ह विश्वामित्र उपपपाद ॥ २४ ॥

भीम एव सौयवसिः शासेन विशिशासिषत् ।
अस्थान्मैतस्य पुत्रो भूर्ममैवोपेहि पुत्रताम्॥ इति ।

स होवाच शुनःशेपः ।

स वै यथा नो ज्ञपया राजपुत्र तथा वद ।
यथैवाङ्गिरसः सन्नुपेयां तव पुत्रताम्॥ इति ।

तं होवाच विश्वामित्रः ।

ज्येष्ठो मे त्वं पुत्राणां स्यास्तव श्रेष्ठा प्रजा स्यात् ।
उपेया दैवं मे दायं तेन वै त्वोपमन्त्रये ॥ इति ।

स होवाच शुनःशेपः ।

संजानानेषु वै ब्रूयात् सौहार्दाय मे श्रियै ।
यथाहं भरतर्षभोपेयां तव पुत्रताम्॥ इति ।

अथ ह विश्वामित्रः पुत्रानामन्त्रयां चक्रे ॥ २५ ॥

मधुच्छन्दाः शृणोतन ऋषभो रेणुरष्टकः ।
ये के च भ्रातरः स्थ अस्मै ज्यैष्ठ्याय तिष्ठध्वम् ॥ इति ।

तस्य हैकशतं पुत्रा आसुः । पञ्चाशदेव ज्यायांसो मधुच्छन्दसः पञ्चाशत्कनीयांसः । तद्ये ज्यायांसो न ते कुशलं मेनिरे । ताननुव्याजहार । अन्तं वः प्रजा भक्षीष्टेति । त एते । अन्ध्राः पुण्ड्राः शबरा मूचीपा इति । उदन्त्यो बहुदस्यवो वैश्वामित्रा दस्यूनां भूयिष्ठा इत्युदाहरन्ति । अथ ये मधुच्छन्दःप्रभृतयः कनीयांसस्ते कुशलं मेनिरे । स ह जगौ मधुच्छन्दाः ।

यं नः पिता संजानीते तस्मिंस्तिष्ठामहे वयम् ।
पुरस्तात्सर्वे कुर्महे त्वामन्वञ्चो वयं स्मसि ॥ इति ।

अथ ह विश्वामित्रः प्रतीतः पुत्रांस्तुष्टाव ॥ २६ ॥

ते वै पुत्राः पशुमन्तः प्रजावन्तो भविष्यथ ।
ये मानं मे ऽनुगृह्णन्तो वीरवन्तमकर्त मा ॥
पुरएता वीरवन्तो देवरातेन गाथिनाः ।
सर्वे राध्यास्तु पुत्रा एष वस्तद्विवाचनः ॥
एष वः कुशिका वीरो देवरातस्तमन्वित ।
युष्मांश्च दायं चोपेता विद्यां यामुत विद्मसि ॥
ते सम्यञ्चो वैश्वामित्राः सर्वे साकं सरातयः ।
देवराताय तस्थिरे ज्यैष्ठ्ये श्रैष्ठ्ये च गाथिनाः ॥
अधीयते देवरातो रिक्थयोरुभयोर्ऋषिः ।
जह्नूनां चाधितस्थिरे दैवे वेदे च गाथिनाः ॥

तदेतच्छौनःशेपमाख्यानं परःशतगाथमपरिमितम् । तद्धोताभि-

ओम् ।

प्रजापतिरकामयत । सर्वान्कामानाप्नुयां सर्वा व्यष्टीर्व्यश्नुवीयेति ।[1] स एतं त्रिरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यदश्वमेधम् ।[2] तमाहरत् ।[3] तेनायजत[4] तेनेष्ट्वा सर्वान्कामानाप्नोत्सर्वा व्यष्टीर्व्याश्नुत ।[5] तथो एवैतद्यजमानो यदश्वमेधेन यजते सर्वान्कामानाप्नोति सर्वा व्यष्टीर्व्यश्नुते ।[6] १। महर्त्विग्भ्यो निर्वपति चतुरः पात्रानञ्जलीन्प्रसृतांश्च ।[7] २। द्वादशविधम् ।[8] ३। द्वादश वै मासाः संवत्सरः । ४ । संवत्सरस्यैवाप्त्यै ।[9] ५। अथास्या अध्वर्युर्निष्कं प्रतिमुञ्चति ।[10] ६। सायमाहुतौ हुतायां जघनेन गार्हपत्यमुदङ्ङासीनया सह संविशति ।[11] ७। अन्तरोरू असंवर्तमानः शयीत ।[12] ८। अनेन तपसेमं स्वस्ति संवत्सरं समश्नवामहा इति ।[13] ९। तं प्रातराहुतौ हुतायां ददाति ।[14] १०। अथाग्नेयमष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपति ।[15] ११। अग्निर्वै देवानां मुखं मुखत एव तद्देवान्प्रीणाति ।[16] १२। अथ पूष्णे पथिकृते चरुं निर्वपति ।[17] १३। पूषा वै पथीनामधिपः । स्वस्त्ययनमेव तदस्मै करोति ।[18] १४। सर्वरूपमश्वं जवेन संपन्नं संवत्सरायोत्सृजन्ति सर्वान्कामानभिसमन्यन्तात्सह्यचर्यात् ।[19] १५। शतं राजपुत्राः कवचिनो राजन्या निषङ्गिणः सूतग्रामणीनां पुत्रा उपवीतिनः क्षत्रसंग्रहीतॄणां पुत्रा दण्डिनोऽनावर्तयन्तोऽश्वं रक्षन्ति ।[20] १६। अथ सवित्रे प्रसवित्रे सवित्र आसवित्रे सवित्रे सत्यप्रसवायेति संवत्सरं हवींषि ।[21] १७।

सविता वै प्रसविता स म इमं यज्ञं प्रसुवा इति ।[22]१८। सविता वा आसविता स म इमं यज्ञमासुवा इति ।[23]१९। सविता वै सत्यप्रसवः स म इमं यज्ञं सत्येन प्रसवेन प्रसुवा इति ।[24]२०। य इमा विश्वा जातान्या देवो यातु सविता सुरत्नो विश्वानि देव सवितः स घा नो देवः सविता विश्वदेवं न प्रमिये ।[25]२१। होता च पारिप्लवमाचष्टे ।[26]२२। अध्वर्यो इत्यामन्त्रितो होयि होतरिति सर्वत्र प्रतिगृणाति ।[27]२३। ओं होतस्तथा होतरित्याख्याते अनुगृणाति ।[28]२४। अथाध्वर्युर्वीणागणगिनः संप्रेष्यति पुराणैरेनं पुण्यकृद्भी राजभिः संगायतेति ।[29]२५। ॥ २ ॥

मनुर्वैवस्वत इति प्रथमे ।१। तस्य मनुष्या विशस्त इम आसत इति[2] गृहमेधिन उपदिशति ।[3]२। ऋचो वेदो वेदः सो ऽयमिति सूक्तं निगदेत् ।[4]३। यमो वैवस्वत इति द्वितीये ।[5]४। तस्य पितरो विशस्त इम आसत इति स्थविरानुपदिशति ।[6]५। यजुर्वेदो वेदः सो ऽयमिति याजुषमनुवाकं निगदेत् ।[7]६। वरुण आदित्य इति तृतीये ।[8]७। तस्य गन्धर्वा विशस्त इम आसत इति युवः शोभनानुपदिशति ।[9]८। अथर्ववेदो वेदः सो ऽयमिति भेषजं निगदेत् ।[10]९। सोमो वैष्णव इति चतुर्थे ।[11]१०। तस्याप्सरसो विशस्ता इमा आसत इति युवतीः शोभना उपदिशति ।[12]११। आङ्गिरसो वेदो वेदः सो ऽयमिति घोरं निगदेत् ।[13]१२। अर्बुदः काद्रवेय इति पञ्चमे ।[14]१३। तस्य सर्पा विशस्त इम आसत इति सर्पान्सर्पविदो वोपदिशति ।[15]१४। सर्पविद्या वेदः सो ऽयमिति सर्पविद्यां निगदेत् ।[16]१५। कुबेरो वैश्रवण इति षष्ठे ।[17]१६। तस्य रक्षांसि विशस्तानी-

मान्यासत इति वेलगान्यापतीती वोपदिशति ।[18]१७। रक्षोविद्या
वेदः सो ऽयमिति रक्षोविद्यां निगदेत् ।[19]१८। असितो धान्वन
इति सप्तमे ।[20]१९। तस्यासुरा विशस्त इम आसत इति कुसीदिन
उपदिशति ।[21]२०। असुरविद्या वेदः सो ऽयमिति मायां कांचि-
त्कुर्यात् ।[22]२१। मत्स्यः सांमद इत्यष्टमे ।[23]२२। तस्योदकचरा विशस्त
इम आसत इति मत्स्यान्मत्स्यविदो वोपदिशति ।[24]२३। इतिहास-
वेदो वेदः सो ऽयमितीतिहासमाचक्षीत ।[25]२४। तार्क्ष्यो वैपश्यत
इति नवमे ।[26]२५। तस्य वयांसि विशस्तानीमान्यासत इति वयांसि
ब्रह्मचारिणो वोपदिशति ।[27]२६। पुराणवेदो वेदः सो ऽयमिति
पुराणमाचक्षीत ।[28]२७। धर्म इन्द्र इति दशमे ।[29]२८। तस्य देवा
विशस्त इम आसत इति यूनो ऽप्रतिग्राहकाञ्छ्रोत्रियानुपदिशति
।[30]२९। सामवेदो वेदः सो ऽयमिति साम गायात् ।[31]३०। सर्वा-
न्वेदानाचष्टे ।[32]३१। सर्वाणि राज्यानि ।[33]३२। सर्वा विशः ।[34]३३।
सर्वं वा अश्वमेधः ।३४। सर्वेण सर्वमाप्नवानीति ।[35]३५। तद्यत्पुनः-
पुनः परिप्लवते तस्मात्पारिप्लवम् ।[36]३६। ॥ २॥

एकविंशतिर्यूपा एकविंशत्यरत्नयः ।१। अष्टौ बैल्वा दश खादिराः ।२। पैतुद्रवा उपस्थावानौ ।३। राज्जुदालो ऽग्निष्ठः ।४। एकविंशतिरग्नीषोमीयाः ।५। तेषां समानं चरणम् ।६। गोतमस्य चतुरुत्तरस्तोमः सुत्यानां प्रथममहः ।७। तेनेमं लोकमाप्नोति ।८। एकविंशस्तोमं द्वितीयम् ।९। एकविंशो वा एष य एष तपति । तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।१०। एतस्मादसौ निरस्तः ।११। तदेतदृचाभ्युदितम् ।

सूरादश्वं वसवो निरतष्टेति ।१२।

अश्वो गोमृगो ऽजस्तूपरस्ते प्राजापत्याः ।१३। गौरो गवयः शरभ उष्ट्रो मायुः किंपुरुष इत्यनुसारणाः ।१४। पञ्चदशैकविंशतिरेकविंशतिरेकविंशतये चातुर्मास्यदेवताभ्यः ।१५। एता वै सर्वा देवता यच्चातुर्मास्यदेवताः ।१६। सर्वासामेव देवतानां प्रीत्यै ।१७। कृतं छतमश्वमास्तवमवघ्रापयन्ति ।१८। सुगव्यं न इत्यवजिघ्रति यजमानं वाचयेत् ।१९। अयेण यूपं तिष्ठन्तं यदक्रन्द इत्येकादशभिरप्रथवाभिः ।२०। समिद्धो अञ्जन्नित्याप्रियः ।२१। अभिगोर इति परिश्रिष्य मा नो मित्र इति सूक्तम् ।२२। उत्तमे चोत्तरस्याप्रणुवन् ।२३। चतुस्त्रिंशदिति पुरस्तादङ्गीनाम् ।२४। अथास्यायोपस्तृणन्ति वासो ऽधीवासं हिरण्यमिति ।२५। तदेतदृचाभ्युदितम् ।

यदश्वाय वास उपस्तृणन्त्यधीवासं या हिरण्यान्यस्मा इति ।२६। अथाश्वं मेध्यमालभन्ते ।२७। पर्यग्न्यश्वमारण्यान् ।२८। पूष्णो ललाटे ।२९। तदेतदृचाभ्युदितम् ।

अजः पूष्णः प्रथमो भाग एतीति ।३०।

ऐन्द्रापौष्णः श्यामो नाभ्याम् ।३१। तदेतदृचाभ्युदितम् ।

इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति पाथ इति ।३२।

संज्ञप्य महिषीमुपनिपातयन्ति ।३३। तावधीवासेन संप्रोर्णुवते ।३४। तौ यजमानो ऽभिमेथति ।३५।

उत्सक्थ्योरव गुदं धेहि समञ्जिमा भर।

यः स्त्रीणां जीवभोजनः ॥ इति ।३६।

तं न कश्चन प्रत्यभिमेथति ।२७। ॥३॥

माता च ते पिता च ते ऽग्रे वृक्षस्य क्रीळतः ।
प्र तिलामीति ते पिता गभे मुष्टिमतंसयत् ॥

इत्येनां होताभिमेथति ।१।

ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयताद्गिरौ भारं हरन्निव ।
अथास्यै मध्यमेजतु शीते वाते पुनन्निव ॥

इति ब्रह्मा वावाताम् ।२। यद्धस्ता अंहुभेदा इत्युद्गाता परिवृक्ताम् ।३।

यद्धरिणो यवमत्ति न पुष्टं बहु मन्यते ।
शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायति ॥

इत्यध्वर्युः पालागलीम् ।४। अथपालानां समानजातीयाः प्रतंगत-मनुचर्यस्ताः प्रत्यभिमेथन्ति ।५।

पियक्षत इव ते मनो होतर्मा त्वं वदो बहु ।

ऊर्ध्वमेनं । यद्देवासो ललामगुं । शूद्रो यदर्यजायाः पतिरिति प्रत्यभिमेथने विकारः ।६। वदसि ब्रह्मवद्यम् ।७। होताध्वर्युं पृच्छति । द्वितीयया प्रत्याह । तृतीयया पृच्छति । चतुर्थ्या प्रत्याह ।८। ॥४॥

किं स्वित्सूर्यसमं ज्योतिः किं समुद्रसमं सरः ।
कः स्वित्पृथिव्यै वर्षीयान्कस्य मात्रा न विद्यते ॥ ।१।

ब्रह्म सूर्यसमं ज्योतिर्द्यौः समुद्रसमं सरः ।
इन्द्रः पृथिव्यै वर्षीयान्गोस्तु मात्रा न विद्यते ॥ ।२।

कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्जायते पुनः ।
किं स्विद्धिमस्य भेषजं किं स्विदावपनं महत् ॥३॥

सूर्य एकाकी चरति चन्द्रमा जायते पुनः ।
अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महत् ॥ ४ ॥ इति । ४ ।
ब्रह्मोद्गातारं पृच्छति । द्वितीयया प्रत्याह । तृतीयया पृच्छति । चतुर्थ्या प्रत्याह । ५ । ॥ ५ ॥
पृच्छामि त्वा चितये देवसख यदि त्वमत्र मनसा जगन्थ ।
केषु विष्णुस्त्रिषु पदेष्विष्टः केषु विश्वं भुवनमा विवेश ॥ १ ॥
अपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मि येषु विश्वं भुवनमा विवेश ।
सद्यः पर्येमि पृथिवीमुत द्यामेकेनाङ्गेन दिवो अस्य पृष्ठम् ॥ २ ॥
केष्वन्तः पुरुष आ विवेश कान्यन्तः पुरुषे अर्पितानि ।
एतद्ब्रह्मन्नुप वल्हामसि त्वा किं स्विन्नः प्रतिवोचास्यत्र ॥ ३ ॥
पञ्चस्वन्तः पुरुष आ विवेश तान्यन्तः पुरुषे अर्पितानि ।
एतत्त्वात्र प्रति मन्वानो अस्मि न मायया भवस्युत्तरो मत् ॥४॥ इति । ४ ।
पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इति यजमानं पृच्छति । ५ । उत्तरया प्रत्याह । ६ । ॥ ६ ॥

स्वयंभूः स्वयंभूः प्रथममन्तर्महत्यर्णवे ।
दधे ह गर्भमृत्वियं यतो जातः प्रजापतिः ॥

इति महिम्नः पुरोनुवाक्या । १ । होता यक्षत्प्रजापतिमिति प्रैषः । २ । प्रजापते न त्वदिति याज्या । ३ । प्राजापत्यस्य वपया चरित्वा तदन्या वपा जुहुयुरिति हैक आहुः । प्रजापतिं वा अन्वन्या देवतास्तदेना यथायथं प्रीणातीति । ४ । ऐन्द्राग्नस्य वा । ५ । वैश्वदेवस्य वा । ६ । किमुत त्वरेरन्निति ह स्माहेन्द्रोतः शौनकः । ७ । नाना नानादेवताभिः प्रचरेयुः । ८ । यद्यद्ध समानदेवताभि-

रव्यवस्थाभिः ।९। नाना व्यवस्थाभिः ।१०। तदेना यथायथं प्रीणातीति ।११। उत्तरस्य महिम्नो याज्यापुरोनुवाक्ये विपर्यस्येत् ।१२। उभे ऐकाहिकं च पाङ्क्तं चाज्ये शंसेत् ।१३। य ऐकाहिके च पाङ्क्ते चाज्ये कामस्तयोरुभयोराप्तो ।१४। उभावैकाहिकं च बार्हतं च प्रउगौ संप्रवयेत् ।१५। य ऐकाहिके च बार्हते च प्रउगे कामस्तयोरुभयोराप्तो ।१६। ॥ ७॥

महानाम्न्यः पृष्ठं भवन्ति ।१। सर्वं वै तद्यन्महानाम्न्यः ।२। सर्वमश्वमेधः ।३। सर्वेण सर्वमाप्नवानीति ।४। यानि पाञ्चमाह्निकानि निष्केवल्यमरुत्वतीययोः सूक्तानि तानि पूर्वाणि शस्त्वैकाहिकयोर्निविदौ दधाति ।[5]५। प्रतिष्ठा वा एकाहः ।६। प्रतिष्ठित्या एव ।[6]७। सहस्रं वा माध्यन्दिने ।[7]८। छन्दश्छन्दश्चत्वारिंशतं चत्वारिंशतं मरुत्वतीये ।[8]९। ते द्वे अशीतिशते ।[9]१०। सप्तविंशतिशतानि निष्केवल्ये ।[10]११। तत्सहस्रम् ।[11]१२। सर्वं वै तत्सहस्रम् ।[12]१३। सर्वमश्वमेधः ।[13]१४। सर्वेण सर्वमाप्नवानीति ।[14]१५। यानि षाष्ठाह्निकानि वैश्वदेवाग्निमारुतयोः सूक्तानि तानि पूर्वाणि शस्त्वैकाहिकेषु निविदो दधाति ।[15]१६। प्रतिष्ठा वा एकाहः ।१७। प्रतिष्ठित्या एव ।[16]१८। उक्थ्यं संतिष्ठते ।[17]१९। तेनान्तरिक्षलोकमाप्नोति ।[18]२०। सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहः ।[19]२१। सर्वं वै सर्वस्तोमोऽतिरात्रः ।[20]२२। सर्वमश्वमेधः ।[21]२३। सर्वेण सर्वमाप्नवानीति ।[22]२४। तेनामुं लोकमाप्नोति ।[23]२५। द्वितीयादाभिप्लविकाच्छुत्तम् ।[24]२६। एतेन हैन्द्रोतः शौनको जनमेजयं पारिक्षितं याजयां चकार ।[25]२७। तदुतैषापि यज्ञगाथा गीयते ।[26]२८। ॥ ८॥

आसन्दीवति धान्यादं रुक्मिणं हरितस्रजम् ।
अबध्नादश्वं सारङ्गं देवेभ्यो जनमेजयः ॥ इति ।१।

एते एव पूर्वे अहनी । ज्योतिरतिरात्रस्तेनोग्रसेनम् ।२। गोस्तेन भीमसेनम् ।३। आयुस्तेन श्रुतसेनम् ।४। सर्वे पारिक्षितीयाः ।५। तदुतैषापि यज्ञगाथा गीयते ।६।

पारिक्षिता यजमाना अश्वमेधैः परोवरम् ।
अजहुः पापकं कर्म पुण्याः पुण्येन कर्मणा ॥ इति ।७।

अभिजित्तेन ह ऋषभो याज्ञतुर ईजे ।८। तदुतैषापि यज्ञगाथा गीयते ।९।

ऋषभे ऽनेन यजति पुरा याज्ञतुरे नृपे ।
अमाद्यदिन्द्रः सोमेन ब्राह्मणाश्चेप्सितैर्धनैः ॥ इति ।१०।

विश्वजित्तेन ह पर आट्णार ईजे वैदेहः ।११। तदुतैषापि यज्ञगाथा गीयते ।१२।

आट्णारस्य परस्यादो ऽश्वं मेध्यमबध्नत ।
हिरण्यनाभः कौसल्यो दिशः पूर्णा अमंहत ॥ इति ।१३।

महाव्रतमतिरात्रस्तेन ह मरुत्त आविक्षित ईजे ।१४। तदुतैषापि यज्ञगाथा गीयते ।१५।

मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन्गृहे ।
आविक्षितस्याग्निः क्षत्ता विश्वे देवाः सभासदः ॥ इति ।१६।

सतो हास्य तद्देवताः सभासदो बभूवुः ।१७। प्राची दिग्घोतुः ।१८। दक्षिणा ब्रह्मणः ।१९। प्रतीच्यध्वर्योः ।२०। उदीच्युद्गातुः ।२१। यदन्यद्भूमेः पुरुषेभ्यश्चाब्राह्मणानां स्वम् ।२२। अथैव होत-

काणाम् । २३ । मध्ये [redacted] यजेत । २४ । पञ्चपशुर्विंशाखयूपः । २५ । संवत्सरमृतुपशवः । २६ । पलाग्नेया वसन्ते । २७ । ऐन्द्रा ग्रीष्मे । २८ । मारुताः पार्जन्या वा वर्षासु । २९ । मैत्रावरुणाः शरदि । ३० । बार्हस्पत्या हेमन्ते । ३१ । ऐन्द्रावैष्णवाः शिशिरे । ३२ । ॥ ८ ॥

प्रजापतिरश्वमेधेनेष्ट्वा पुरुषमेधमपश्यत् [1] । तस्य यदनाप्तमश्वमेधेनासीत्तत्सर्वं पुरुषमेधेनाप्नोत् [2] । तथो एवैतद्यजमानो यत्पुरुषमेधेन यजते यदस्यानाप्तमश्वमेधेन भवति तत्सर्वं पुरुषमेधेनाप्नोति । १ [3] । सर्वमाश्वमेधिकम् । २ [4] । उपजनश्च । ३ [5] । अथाग्नये कामाय दात्रे पथिकृत इति हवींषि । ४ [6] । अग्निर्वै कामो देवानामीश्वरः । ५ । सर्वेषामेव देवानां प्रीत्यै । ६ [7] । अग्निर्वै दाता स एवास्मै यज्ञं ददाति । ७ [8] । अग्निर्वै पथिकृत्स एवैनं पुनर्यज्ञपथमपिपादयति । ८ [9] । ब्राह्मणं क्षत्रियं वा सहस्रेण प्रत्याश्वेनावक्रीय संवत्सरायोत्सृजन्ति [10] सर्वकामिनमन्यत्र ब्रह्मचर्यात् । ९ । तथा चैवानुरक्षन्ति । १० [11] । अथानुमतये पथ्यायै स्वस्तये अदितय इति संवत्सरं हवींषि । ११ [12] । सावित्रैर्विपर्यासम् । १२ [13] । पारिप्लवीयैर्वारात्रंयानि । १३ [14] । अनुमत्यानुमतो ऽनेन यज्ञेन यजा इति । १४ [15] । वाग्वै पथ्या स्वस्तिः स्वस्त्ययनमेव तयास्मै यजमानाय करोति । १५ [16] । इयं वा अदितिः प्रतिष्ठा वा अदितिरस्यामेवैनं सद्दीनायामन्ततः प्रतिष्ठापयन्ति । १६ [17] । ॥ १० ॥

शौनःशेपं प्रथमम् । १ । यथा शुनःशेप आजीगर्तिर्यूपे नियुक्तो मुमुचे । २ । प्रथमे च सूक्ते निगदेत् । ३ । काक्षीवतं द्वितीयम् । ४ । यथा कक्षीवानौशिजः स्वनये भावयव्ये सनिं ससान । ५ ।

उत्तमे च सूक्ते निगदेत् ।६। श्यावाश्वं तृतीयम् ।७। यथा श्यावाश्व आर्चनानसो वैददश्वौ सनिं ससान ।८। के ष्ठा नर इति च सूक्तम् ।९। भारद्वाजं चतुर्थम् ।१०। यथा भरद्वाजो बृबौ तक्षणि प्रस्तोके च सार्ञ्जये सनिं ससान ।११। अधि बृबुः प्रस्तोक इति चतस्रः ।१२। वासिष्ठं पञ्चमम् ।१३। यथा वसिष्ठः सुदासः पैजवनस्य पुरोहितो बभूव ।१४। द्वे नप्तुरिति च सूक्तम् ।१५। मैधातिथं षष्ठम् ।१६। यथासङ्गः प्लायोगिः स्त्री सती पुमान्बभूव ।१७। स्तुहिस्तुहीति च सूक्तम् ।१८। वात्सं सप्तमम् ।१९। यथा वत्सः काण्वस्तिरिन्दिरे पारशव्ये सनिं ससान ।२०। शतमहं तिरिन्दिर इति च सूक्तम् ।२१। वाशमष्टमम् ।२२। यथा वशो ऽश्व्यः पृथुश्रवसि कानीते सनिं ससान ।२३। आ स एतु य ईवदेति च सूक्तम् ।२४। प्रास्कण्वं नवमम् ।२५। यथा प्रस्कण्वः पृषध्रे मेध्ये मातरिश्वनि सनिं ससान ।२६। भूरीदिन्द्रस्येति च सूक्ते ।२७। नाभानेदिष्ठं दशमम् ।२८। यथा नाभानेदिष्ठो मानवो ऽङ्गिरः सुमनिं ससान ।२९। ये यज्ञेनेति च सूक्तम् ।३०। नाराशंसानि भवन्ति ।३१। पुरुषो वै नाराशंसः ।३२। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।३३। ॥१२॥

पञ्चविंशतिर्यूपाः ।१। पञ्चविंशत्यरत्नयः ।२। दश बैल्वा द्वादश खादिराः ।३। पैतुद्रवा उपस्थावानौ ।४। राज्जुदालो वा मार्त्तो ऽग्निष्ठः ।५। पञ्चविंशतिरग्नीषोमीयाः ।६। तेषां समानं चरणम् ।७। आश्वमेधिकानां सुत्यानां प्रथमे चोत्तमे च ।८। पञ्चविंशस्तोमं द्वितीयम् ।९। पञ्चविंशो वै पुरुषः ।१०। तदेनं स्वेन

रूपेण समर्धयति ।११। पुरुषो गोमृगो ऽजस्तूपरस्ते प्राजापत्याः ।१२। गौरो गवयः शरभ उष्ट्रो मायुः किंपुरुष इत्यनुस्तरणाः ।१३। पशवश्च पञ्चविंशतिःपञ्चविंशतिः पञ्चविंशतये चातुर्मास्यदेवताभ्यः ।१४[14]। एता वै सर्वा देवता यच्चातुर्मास्यदेवताः ।१५। सर्वासामेव देवतानां प्रीत्यै ।१६[15]। अलंकृतं पुरुषमास्तवमवघ्राप्योदीरतामवर इत्येकादशभिरप्रणवाभिः ।१७[16]। अग्निर्मन्युरित्यादिभिः ।१८[17]। मैनमग्न इत्यभिगो तथैव ।१९[18]। अथ पुरुषायोपस्तृणन्ति क्षौमं तार्प्यमारुणमांशवमिति ।२०[19]। संज्ञप्तं याम्येन साम्नोद्गातोपतिष्ठते ।२१[20]। ॥१३॥

पुरुषेण नारायणेन होता ।१। अथ हैनमृत्विज उपतिष्ठन्ते परेयिवांसमिति द्वाभ्यांद्वाभ्यां होता ब्रह्मोद्गाताध्वर्युः ।२। अथ यजमानं भिषज्यन्ति ।३। उत देवा अवहितं मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनाय कमक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां वात आ वातु भेषजमित्यनुपूर्वं सूक्तैः ।४। प्र तार्यायुरिति नैर्ऋतीनामेकैकया ।५। तिसृभिस्तिसृभिः शंतातीयानाम् ।६। संज्ञप्ताय महिषीमुपनिपातयन्ति ।७। तार्प्याधीवासेन संप्रोर्णुवते ।८। तौ तथैव यजमानो ऽभिमेथति ।९। परिवृक्ता अप्रपाणा यो ऽनाकाङ्क्षो न वेद यस्य रोमशमित्यभिमेथिन्यः ।१०। उत्तराभिरुत्तराभिः प्रत्यभिमेथन्ति ।११। पूर्वयाध्वर्युः ।१२। उदीर्ष्व नार्युदीर्ष्वातः पतिवत्युदीर्ष्वातो विश्वावसो ऽगमन्नतीत्युत्थापिन्यः ।१३। अमो ऽसमुनी ते यत्ते यमं यथा युगमिति हवीरनुमन्त्रयते ।१४। ब्रह्मानुवाचयति ।१५। सदसि ब्रह्मवद्यम् ।१६। गावो यवमिति होताध्वर्युं पृच्छति ।[17] द्वितीर-

थया प्रत्याह [18] तृतीयया पृच्छति [19] चतुर्थ्या प्रत्याह ।२०। द्वे सृती अशृणवं पितॄणामिति ब्रह्मोद्गातारं पृच्छति। द्वितीयया प्रत्याह [21] एकान्तरया पृच्छति [22] उत्तरया प्रत्याह ।२१। [23] ॥१३॥

अश्वमेधिकमाज्यात् ।१। उभे ऐकाहिकं च माहाव्रतिकं चाज्ये संशंसेत् ।२। च ऐकाहिके च माहाव्रतिके चाज्ये कामस्तयोरुभयोराप्तै ।३। उभावैकाहिकं च माहाव्रतिकं च प्रउगौ संप्रवयेत् ।४। च ऐकाहिके च माहाव्रतिके च प्रउगे कामस्तयोरुभयोराप्तै ।५। महाव्रतान्माध्यन्दिनः ।६। राजनं पृष्ठं भवति ।७। एतद्वै पुरुषविधं साम यद्राजनम्। तदेनं स्वेन साम्ना समर्धयति ।८। अनुष्टुप्प्रभृति पवमानीयवत्तनम् ।९। नाराशंसं वै पञ्चमहः ।१०। पुरुषो वै नाराशंसः ।११। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।१२। महादिवाकीर्त्यमग्निष्टोमसाम भवति ।१३। एतद्वै पुरुषविधं साम यन्महादिवाकीर्त्यम्। तदेनं स्वेन साम्ना समर्धयति ।१४। षोलशमन्तं संतिष्ठते ।१५। षोलशकलो वै पुरुषः। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ।१६। पृष्ठ्यस्य पञ्चमं चतुर्थमहः ।१७। सहपुरुषं च दीयते ।१८। द्वात्रिंशदरत्निर्षाश्वयूपः ।१९। द्वादश-द्वादशर्तुपशवः ।२०। ॥१४॥

ब्रह्म स्वयंभु तपो ऽतप्यत [1] तत्तपस्तप्त्वैक्षत। न वै तपस्यानन्त्यमस्ति हन्त सर्वेषु भूतेष्वात्मानं जुहवानीति [2] तत्सर्वेषु भूतेष्वात्मानं हुत्वा सर्वाणि भूतानि सर्वमेधे जुहवां चकार [3] ततो वै तत्सर्वेषां भूतानां श्रैष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्यैत् [4] तथो एवैवं यजमानो यस्सर्वमेधेन यजते सर्वेषु भूतेष्वात्मानं हुत्वा सर्वाणि

भूतानि सर्वमेधे जुह्वत् करोति[5] ततो वै स सर्वेषां भूतानां ऐश्वर्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्येति ।१। पौरुषमेधिकं पुरस्तात्कर्म ।२।[7] अग्निषु दिश्यदैव्यदेवसत्सूर्यसत्यश्वमालभन्ते ।३।[8] पौरुषमेधिकं पञ्चममहः ।४।[9] तत्र पुरुषमालभन्ते ।५।[10] वाजपेयः षष्ठम् ।६।[11] आप्तोर्यामः सप्तमम् ।७।[12] तत्र सर्वान्मेधानालभन्ते ये के च प्राणिनः ।८।[13] वपा वपावतां जुहोति ।९।[14] त्वचो ऽवपाकानाम् ।१०।[15] संसृष्टमोषधिवनस्पतीनां प्रकिरन्ति ।११।[16] त्रिणवत्रयस्त्रिंशे अष्टमनवमे अहनी ।१२।[17] विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठो ऽतिरात्र उत्तमः ।१३।[18] सर्वं वै विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठो ऽतिरात्रः ।१४। सर्वं सर्वमेधः ।१५। सर्वेण सर्वमाप्नवानीति ।१६।[19] विंशतिपञ्चविंशाग्रयूपः ।१७।[20] चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिर्ऋतुपशवः ।१८।[21] अथ सर्वमेधः संतिष्ठते ।१९।[22] सर्वभूमि च दीयते ।२०।[23] ॥१५॥

गार्हपत्ये ऽधरारणिमनुप्रहृत्य[1] आहवनीय उत्तरारणिम्[2] आत्मन्यग्नीन् समारोप्य[3] अरण्यं प्रव्रजेत् *) ।१।[4] विश्वकर्मा ह भौवनेय उन्नत ईजे ।२।[5] तं ह भूमिरुवाच[6]

न मा मर्त्यः कश्चन दातुमर्हति विश्वकर्मन्भौवन मां दिदासिथ ।
उप मङ्क्ष्ये ऽहं सलिलस्य मध्ये मृषैव ते संगरः कश्यपाय ॥

इति ।३।[7] तां कश्यप उज्जहार ।४।[8] ॥१६॥

वाजपेये ब्रह्मौदुम्बरं रथचक्रमारोहति[1] तावस्थाहं सवितुः सवे सत्यसवस्य बृहस्पतेरुत्तमं नाकं रोहेयमिति ।१।[2] इन्द्रस्येति क्षत्रिये

* Comm. अरण्यं प्रव्रजेदिति सूत्रान्तः

यया प्रत्याह ।[18] तृतीयया पृच्छति ।[19] चतुर्थ्या प्रत्याह ।[20] १७। द्वे सृती अशृणवं पितॄणामिति ब्रह्मोद्गातारं पृच्छति। द्वितीयया प्रत्याह ।[21] एकान्तरया पृच्छति ।[22] उत्तरया प्रत्याह ।[23] १८। ॥१३॥

आश्वमेधिकमाज्यम् । १। उभे ऐकाहिकं च माहाव्रतिकं चाज्ये संशंसेत् । २। ये ऐकाहिके च माहाव्रतिके चाज्ये कामस्तयोरुभयोराप्त्यै । ३। उभावैकाहिकं च माहाव्रतिकं च प्रउगौ संप्रवयेत् । ४। ये ऐकाहिके च माहाव्रतिके च प्रउगे कामस्तयोरुभयोराप्त्यै । ५। महाव्रतान्माध्यन्दिनः । ६। राजनं पृष्ठं भवति । ७। एतद्वै पुरुषविधं साम यद्राजनम्। तदेनं स्वेन साम्ना समर्धयति । ८। अनुचरप्रभृति यथात्तृतीयसवनम् । ९। नाराशंसं वै षष्ठमहः । १०। पुरुषो वै नाराशंसः । ११। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । १२। महादिवाकीर्त्यमग्निष्टोमसाम भवति । १३। एतद्वै पुरुषविधं साम यन्महादिवाकीर्त्यम्। तदेनं स्वेन साम्ना समर्धयति । १४। षोलशिमत् संतिष्ठते । १५। षोलशकलो वै पुरुषः। तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । १६। पृष्ठ्यस्य पञ्चमं चतुर्थमहः । १७। सर्वपुरुषं च हूयते । १८। दशपञ्चविंशाश्वयूपः । १९। द्वादश-द्वादशर्तुपशवः । २०। ॥१४॥

ब्रह्म स्वयंभु तपो ऽतप्यत ।[1] तत्तपस्तप्त्वैक्षत। न वै तपस्यानन्त्यमस्ति हन्त सर्वेषु भूतेष्वात्मानं जुहवानीति ।[2] तत्सर्वेषु भूतेष्वात्मानं हुत्वा सर्वाणि भूतानि सर्वमेधे जुहवां चकार ।[3] ततो वै तत्सर्वेषां भूतानां श्रैष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्येत् ।[4] तथो एवैवं यजमानो यत्सर्वमेधेन यजते सर्वेषु भूतेष्वात्मानं हुत्वा सर्वाणि

भूतानि सर्वमेधे जुहुवां करोति [5] ततो वै स सर्वेषां भूतानां श्रैष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्येति ।१। पौरुषमेधिकं पुरस्तात्कर्म ।२। [7] अग्निरुदिन्द्रस्तुर्दैश्वदेवस्तुरसूर्यस्तुर्यश्वमालभन्ते ।३। [8] पौरुषमेधिकं षष्ठमहः ।४। [9] तत्र पुरुषमालभन्ते ।५। [10] वाजपेयः षष्ठम् ।६। [11] आप्तोर्यामः सप्तमम् ।७। [12] तत्र सर्वान्मेधानालभन्ते ये के च प्राणिनः ।८। [13] वपा वपावतां जुह्वति ।९। [14] त्वचो ऽवपाकानाम् ।१०। [15] संवत्सरोषधिवनस्पतीनां प्रकिरन्ति ।११। [16] त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ अष्टम-नवमे अहनी ।१२। [17] विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठो ऽतिरात्र उत्तम-महः ।१३। [18] सर्वं वै विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठो ऽतिरात्रः ।१४। सर्वं सर्वमेधः ।१५। सर्वेण सर्वमाप्नवानीति ।१६। [19] विंशतिपञ्चविंशालयूपः ।१७। [20] चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिश्चतुष्पशवः ।१८। [21] अथ सर्वमेधः संतिष्ठते ।१९। [22] सदभूमि च दीयते ।२०। [23] ॥१५॥

गार्हपत्ये ऽध्वगारणिमनुप्रहाय [1] आहवनीय उत्तरारणिम् [2] आत्मन्यग्नी समारोप्य [3] अरण्यं प्रव्रजेत् *) ।१। [4] विश्वकर्मा ह भौवनो ऽन्तत ईजे ।२। [5] तं ह भूमिरुवाच [6]

न मा मर्त्यः कश्चन दातुमर्हति विश्वकर्मन्भौवन मां दिदासिथ ।
उप मङ्क्ष्ये ऽहं सलिलस्य मध्ये मृषैष ते संगरः कश्यपाय ॥

इति ।३। [7] तां कश्यप उज्जहार ।४। [8] ॥१६॥

वाजपेये ब्रह्मौदुम्बरं रथचक्रमारोहति [1] वाजस्याहं सवितुः सवे सत्यसवस्य बृहस्पतेरुत्तमं नाकं रोहेयमिति ।१। [2] इन्द्रस्येति चत्रिये

---

* Comm. अरण्यं प्रव्रजेदिति सूत्रान्तः

यजमाने ।२। मरुतामिति वैश्ये ।३। तस्मिन्नुपनिषद्याविद्धे रथचक्रे ऽसंप्रेषितस्त्रिः साम गायति ।४। अपि वा जपेत्त्रिः ।५।

आविर्मर्या आ वाजं वाजिनो अग्मन् ।
देवस्य सवितुः सवे स्वर्गं अर्वन्तो जयत ॥

इति च ।६। तेनैव मन्त्रेण प्रत्यवरोहति ।७। अरुहमिति प्रत्यवरोहणे विकारः ।८। हिरण्मयेन पात्रेण मधुग्रहस्य प्राणभक्षं भक्षयित्वोपयच्छते पात्रम् ।९। दिवमयं यजमानो रोहति स्वर्गमयं यजमानो रोहतीति वा ।१०। यूपं रोहन्तमूषपुटैरर्पयन्ति ।११। ॥१७।

राजसूये ऽभिषिक्तो यजमानो ब्रह्मन्निति पञ्चकृत्वो ब्राह्मणमामन्त्रयते ।१। त्वं ब्रह्मासीत्येवं सर्वत्र प्रतिगृणाति ।२। सवितासि सत्यप्रसव इति प्रथमे ।३। इन्द्रो ऽसि विशौजा इति द्वितीये ।४। वरुणो ऽसि धर्मपतिरिति तृतीये ।५। रुद्रो ऽसि सुशेव इति चतुर्थे ।६। त्वं ब्रह्मासीत्येव पञ्चमे ।७। मनसाग्नी हिरण्मयौ प्रवृत्तौ ददाति ।८। तौ मनसा प्रतिगृह्णाति ।९। अश्वमेध ऋत्विजो रशना धारयन्तो ऽश्वं हृदयोः संधन्दिनेः स्नापयन्ति ।१०। अनेनाश्वमेधेन मेध्येन राजेष्ट्वा विजयतामब्रह्मण्युजितायां इति ।११। यदि चैनं यजमानेन पृष्ठे ऽभिमर्शयेयुरहं च त्वं चेति जपेत् ।१२। संस्थिते मध्यमे ऽहन्याहवनीयमभितो दिक्षु प्रासादान्विमिन्वन्ति ।१३। तानुपरिष्टान्निव्याधैः प्राकारैः परिघ्नन्ति ।१४। सर्वौषधिमृत्विजो रात्रौ जुह्वति ।१५। प्रातरनुवाकवेलायां प्रत्यवरोहन्ति ।१६। परिकर्मिण आरोहन्ति । ते जुहृत्योदयात् ।१७। अथाचेयं सहस्रेणावक्रीय यः शुक्रः पिङ्गाचं

वलिनस्तिलकावलो विक्लिधः खण्डो बण्डः खलतिस्तमादाय नदीं यन्ति ।१८। अथैनमुदके ऽभिप्रगाह्य यदास्योदकं मुखमास्यन्देताथास्या अध्वर्युर्मूर्धन्यवत्तेदनिं जुहोति भ्रूणहत्यायै स्वाहेति ।१९। अथ तं निःषेधन्ति ।२०। निःषिद्धपाप्मानो ऽपपाप्मा भवन्तीति ।२१। ॥१८॥

अथात एकोत्तरा अहीनाः ।१। यदेकविधं तदेकरात्रेणाप्नोति ।२। ॥१९॥

अथ यद्द्विविधं तद्द्विरात्रेण ।१। द्वे वा अहोरात्रे द्वे द्यावापृथिवी द्वे इमे प्रतिष्ठे। तद्यत्किं च द्विविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेतेनाप्नोति ।२। अथको ऽहःसंघातो दशरात्रमधिकुर्वीत ।३। आदितो ऽवच्छेदः ।४। अत्यग्निष्टोमातिरात्रभावः ।५। अन्वहं दक्षिणा ।६। अदीक्षिता दीक्षितं याजयन्ति ।७। मासापवर्गा अहीनाः ।८। सुत्यमतिह्रासे दीक्षा विवर्धयेयुः ।९। नासंवत्सरदीक्षिताय महाव्रतं शंसेत् ।१०। नासंवत्सरभृतोख्याय ।११। नित्यमाग्निष्टोमिकं प्रथममहः स्यादिति हैक आहुः ।१२। मुख्यो वा एष यज्ञक्रतुर्यदग्निष्टोमः ।१३। यज्ञमुखस्यानवराध्यै ।१४। संपातौ तु निविद्धाने ।१५। ततं मे यज्ञेन वर्धतेत्यार्भवमातयेदमीये द्वितीयस्य ।१६। त्रिरात्रे च ।१७। [17] अभिजिद्विश्वजितौ [18] चतुर्विंशमहाव्रते [19] गोआयुषी वा ।१८। [20] यद्द्विविधं तद्द्विरात्रेणाप्नोति ।१९। [21] ॥२०॥

अथ यत्त्रिविधं तत्त्रिरात्रेण ।१। त्रयो वा इमे लोकास्त्रीणि ज्योतींषि त्रिषवणो यज्ञः। तद्यत्किं च त्रिविधमधिदैवतमध्यात्मं

तत्सर्वमेवैनेनाप्नोति ।२। त्रिवृत्प्रभृतयस्त्रयः स्तोमाः प्रथमस्याह्नः ।३। पञ्चदशप्रभृतयो द्वितीयस्य ।४। षोडशं सप्तदश आज्यम् ।५। एकविंशप्रभृतयस्तृतीयस्य ।६। अग्निष्टोमः प्रथममहः ।७। उक्थ्यं द्वितीयम् ।८। अतिरात्रस्तृतीयम् ।९। रथन्तरं पृष्ठं प्रथमस्य ।१०। वामदेव्यं द्वितीयस्य ।११। बृहत्तृतीयस्य ।१२। अयं वै लोको रथन्तरम् ।१३। अन्तरिक्षलोको वामदेव्यम् ।१४। असौ लोको बृहत् ।१५। एतेषामेव लोकानामाप्त्यै ।१६। समूळ्हादाश्यानि ।१७। मध्यमाच्छन्दोमास्त्रिष्टुभः प्रउगो द्वितीयस्याह्नः ।१८। आयमेति मरुत्वतीयम् ।१९। यद्द्वितीयस्याह्नो मरुत्वतीयं तत्तृतीये ऽहनि करोति ।२०। तदिमाँल्लोकान्संभोगिनः करोति तस्मादिमे लोका अन्योऽन्यमभिभुञ्जन्तीति ।२१। बृहती वा विपर्यस्येत् ।२२। कस्तमिन्द्रेति साम प्रगाथो निष्केवल्यस्य ।२३। मो षु त्वा वाघतश्चनेति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ मैत्रावरुणस्योक्थ्य द्विपदाम् ।२४। कं नव्य इति कद्वान् ।२५। द्वितीयादह्नः सूक्ते ।२६। अस्तावि मन्मोभयं शृणवदिति ब्राह्मणाच्छंसिनः ।२७। कदू न्वस्येति कद्वान् ।२८। आयन्त इव सूर्यं प्रग्नू षु प्रवीपम इत्यच्छावाकस्य ।२९। यदिन्द्र प्रागपागुदगिति कद्वान् ।३०। कयाशुभीयतदिद्रासीये वा निविद्धाने द्वितीयस्य ।३१। अनुचरप्रभृति षष्ठात्तृतीयसवनम् ।३२। ॥२१॥

एषो न्वै षडहस्तोत्रियो येन प्रजापतिरयजत ।१। एतमेव गर्गत्रिरात्र इत्याचक्षते ।२। द्वितीयो ऽश्वत्रिरात्रः ।३। मध्यमे ऽहन्यश्वमालभन्ते ।४। अभिगावस्तोमीयम् ।५। तृतीयच्छा-

न्दोमः पवमानः ।६। पराकश्चतुर्थः ।७। पृष्ठ्यस्तोमैस्त्रिष्टोमानि त्रीणि ।८। एष ह पराकः ।९। एतेनाम्नाम्नोकाम्जिगीसन्यजेत ।१०। प्रतिष्ठाकामस्य दैपराक इत्याहुः ।११। या ह्येका जगती ते द्वे गायत्र्यौ ।१२। श्रयं लोको गायत्रस्तद्स्मिंल्लोके प्रतितिष्ठति प्रतिष्ठायामप्रच्युत्याम् ।१३। ज्योतिर्गौरायुरिति कुसुरुविन्दुत्रिरात्रः ।१४। त्रीणि शतानि प्रथमे ऽहन्ददाति ।१५। त्रयस्त्रिंशतं पञ्च कलाः ।१६। एवं द्वितीय एवं तृतीये ।१७। तत्कला सहस्र- तस्या गोः परिशिष्यते ।१८। तामन्यया गवा निष्क्रीयामाकुर्वीत ।१९। श्रमाकार्येत्याहुर्यजमानस्यैव संभृत्या इति ।२०। यायन्तीनां प्रथमोपस्नेत्ता स्यादित्याहुः ।२१। तदप्रच्युत्यै रूपम् ।२२। या संतिष्ठन्तीनां प्रथमोपविशेत्ता स्यादित्याहुः ।२३। तत्प्रतिष्ठायै रूपम् ।२४। यास्वीना सा स्यादित्याहुः ।२५। तत्प्रजात्यै रूपम् ।२६। या सत्तमा सा स्यादित्याहुः ।२७। यस्ताम- माकरवा इति ।२८। सर्ववेदत्रिरात्रे त्रिशुक्रियो ब्रह्मा यतो- भयतःश्रोत्रियापितृपुरुषम् ।२९। यस्त्रिविधं तत्त्रिरात्रेणाप्नोति।३०। ॥ २३ ॥

अथ यच्चतुर्विधं तच्चतूरात्रेण ।१। चतुष्टया वै पशवः ।२। श्रथो चतुष्पादाः ।३। तद्यत्किं च चतुर्विधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वं मेनेनाप्नोति ।४। त्रिवृत्प्रथममहः पञ्चदशं द्वितीयं सप्तदशं तृतीय- मेकविंशं चतुर्थम् ।५। ते वा एते चत्वारः स्तोमा नानावीर्या यज्ञकतवस्तेन ह्यस्य चत्वारो वीरा नानावीर्याः प्रजायामाजायन्ते य एवं वेद ।६। एषो न्वै जमदग्नेश्चतूरात्रः ।७। श्रथैवात्रे-

चतुर्वीरः ।८। त्रिवृत्प्रथमस्याह्नः प्रातःसवनं पञ्चदशो माध्यन्दिनः सप्तदशं तृतीयसवनम् ।९। पञ्चदशं द्वितीयस्याह्नः प्रातःसवनं सप्तदशो माध्यन्दिन एकविंशं तृतीयसवनम् ।१०। सप्तदशं तृतीयस्याह्नः प्रातःसवनमेकविंशो माध्यन्दिनस्त्रिणवं तृतीयसवनम् ।११। एकविंशं चतुर्थस्याह्नः प्रातःसवनं त्रिणवो माध्यन्दिनस्त्रयस्त्रिंशं तृतीयसवनम् ।१२। ते वा एकैकं स्तोममुत्सृजन्तो यन्त्येकैकं प्रजनयन्तः ।१३। तेन ह्यस्य चत्वारो वीरा नानावीर्याः प्रजायामाजायन्ते । वीरो हि स्तोमः ।१४। तस्य प्रस्तम् ।१५। रथन्तरं पृष्ठं प्रथमस्य ।१६। सजनीयं निष्केवल्यम् ।१७। कयाशुभीयतदिदासीये वा निविद्धाने द्वितीयस्य ।१८। तृतीये वैरूपपृष्ठे वैराजात्तृतीयसवनम् ।१९। चतुर्थे वैराजपृष्ठे वैरूपात्तृतीयसवनम् ।२०। प्राकृतो वातिरात्रः ।२१। तं वैश्वानर इत्याचक्षते ।२२। अभिजिदाभिप्लविकानां चतुर्थः ।२३। विश्वजिदितरेषाम् ।२४। वैश्वानरो महाव्रतं वा ।२५। यच्चतुर्विधं तच्चतूरात्रेणाप्नोति ।२६। ॥२२॥

अथ यत्पञ्चविधं तत्पञ्चरात्रेण ।१। पञ्चपदा पङ्क्तिः पाङ्क्तो वै यज्ञस्तद्यत्किं च पञ्चविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति ।२। त्रिवृत्प्रथममहः पञ्चदशं द्वितीयमेकविंशं तृतीयं सप्तदशं चतुर्थं चतुष्टोमो ऽतिरात्र उत्तममहः ।३। तद्वा इदमासामेव रूपेण ।४। इयमेव त्रिवृतो रूपेण ।५। इयं पञ्चदशस्य ।६। इयमेकविंशस्य ।७। इयं सप्तदशस्य ।८। अयं चतुष्टोमस्यातिरात्रस्य ।९। तद्यदेकविंशस्तोमानां वर्षिष्ठस्तस्माद्दिवमासां वर्षिष्ठा ।१०। अथ

यश्चतुष्टोमो ऽतिरात्र उत्तममहस्तमादयमहृत्सु सर्वा अहुलीः प्रत्येति । ११ । तस्य प्रस्तम् । १२ । अद्यश्चतुर्थमाभिप्लविकम् । १३ । पञ्चमस्य च द्वे सवने पृष्ठ्यस्य पञ्चमे तृतीयसवनम् । १४ । पञ्च वाभिप्लविकानि । १५ । उत्तमात्पञ्चमे तृतीयसवनम् । १६ । अभिजिदाभिप्लविकानां चतुर्थः । १७ । विश्वजिदितरेषाम् । १८ । वैश्वानरस्य महाव्रतं वा । १९ । उभयोरभिजिच्चतुर्थो विश्वजित्पञ्चमः । २० । यत्पञ्चविधं तत्पञ्चरात्रेणाप्नोति । २१ । ॥ २४ ॥

अथ यत्षड्विधं तत्षड्रात्रेण । १ । षड्वा ऋतवः षट्स्तोमा-स्तत्षट्कं च षड्विधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ । अहो ऽभिजिद्विश्वजितौ वैश्वानरस्य महाव्रतं वा । ३ । अनन्तरं वाभिजितो महाव्रतम् । ४ । विश्वजित्षष्ठः । ५ । पृष्ठ्यो ऽभिप्लवो वा । ६ । यत्षड्विधं तत्षड्रात्रेणाप्नोति । ७ । ॥ २५ ॥

अथ यत्सप्तविधं तत्सप्तरात्रेण । १ । सप्त प्राणाः सप्त च्छन्दांसि तद्यत्किं च सप्तविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ । अहो ऽभिजिद्विश्वजितौ महाव्रतं वैश्वानरस्य । ३ । अथ संवत्सरस्य प्रवल्हः । ४ । प्राकृतो ऽग्निष्टोमश्चतुर्विंशमभिजिदिषुवान्विश्वजिन्महाव्रतं वैश्वानरस्य । ५ । एषो वै सप्तर्षीणां सप्तरात्रः । ६ । एतमेव जनकसप्तरात्र इत्याचक्षते । ७ । अभिजिदाभिप्लविकानां सप्तमः । ८ । विश्वजिदितरेषाम् । ९ । वैश्वानरो महाव्रतं वा । १० । यत्सप्तविधं तत्सप्तरात्रेणाप्नोति । ११ । ॥ २६ ॥

अथ यदष्टविधं तदष्टरात्रेण । १ । अष्टौ वसवो ऽष्टाक्षरा गायत्री तद्यत्किं चाष्टविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ । अभि-

जिदाभिप्लविकानां सप्तमः ।३। विश्वजिदितरेषाम् ।४। वैश्वानरस्य महाव्रतं वा ।५। उभयोर्वाभिजित्सप्तमो विश्वजिदष्टमः ।६। यदष्टविधं तदष्टरात्रेणाप्नोति ।७। ॥२७॥

अथ यन्नवविधं तन्नवरात्रेण ।१। चतस्रो दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिश ऊर्ध्वा नवमी दिङ् नवाक्षरा बृहती नवर्त्विक् च नवविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेतेनाप्नोति ।२। पञ्चाहोऽभिजिद्विश्वजितौ वैश्वानरस्य महाव्रतं वानन्तरं वाभिजितो महाव्रतं विश्वजिन्नवमः ।३। ज्योतिरग्निष्टोमो गौरुक्थ्य आयुरतिरात्रस्त्रिरेतमुपयन्ति शललीपिशङ्ग इत्याचक्षते ।४। यन्नवविधं तन्नवरात्रेणाप्नोति ।५। ॥२८॥

अथ यद्दशविधं तद्दशरात्रेण ।१। दशाक्षरा विराडन्नं विराट् दशर्त्विक् च दशविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेतेनाप्नोति ।२।[1] अध्यर्धोऽभिप्लवो नव चाग्निष्टोमाः ।३।[2] दशरात्रः संख्याविहितः ।४।[3] वैश्वानरस्य ।५।[4] एतेन ह जलो जातूकर्ण्य इष्ट्वा त्रयाणां निग्र-न्थानां पुरोधां प्राप काशिवैदेहयोः कौसल्यस्य च ।६।[5] तस्य ह तच्छ्वेतकेतुः श्रियमभिध्याय पितरमभ्यूहे पलित यज्ञकामान्याम्वा स्व श्रिया यशसा समर्धयितुं वेत्थ नो आस्थानमिति ।७।[6] तं होवाच । मा मैवं पुत्र वोचो यज्ञक्रतुरेव मे विज्ञातोऽभूत्[7] तमेवैतत्तत्रैके ब्रह्मबन्धौ व्यजिज्ञासिषि ।८।[8] तदु किल तथैवास[9] यथैवैनं प्रोवाच ।९।[10] स एष पुरोधाकामस्य यज्ञः ।१०।[11] स पुरोधामाप्नोति य एवं वेद ।११।[12] चतुष्टोमात्त्रयमुन्नाश्चित्रिककुदः सप्तम् ।१२।[13] अथ महात्रिककुदस्य ।१३।[14] छन्दोमत्रिककुदस्य ।१४।[15]

अग्निष्टुदिन्द्रस्तुद्वैश्वदेवस्तत्पृष्ठ्यो वैश्वानरस्य ।१५।[16] पञ्चहो ऽभिजिद्वि-श्वजितौ महाव्रतं वैश्वानरस्य ।१६।[17] प्राकृतो ऽग्निष्टोमो नवमो ऽष्टमो वा विश्वजिद्दशमः ।१७।[18] यद्दशविधं तद्दशरात्रेणाप्नोति ।१८।[19] ॥२९॥

अथ यदेकादशविधं तदेकादशरात्रेण ।१। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप् त्रैष्टुभाः पशवस्तदार्त्स्नि यैकादशविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेतेनाप्नोति ।२। पृथक्छन्दा दशरात्रः ।३। सामूळ्हिको वा ।४। वैश्वानरस्य ।५। छन्दस्यमन्तरपृष्ठो वा ।६। विश्वजिदेकादशः ।७। तं पौण्डरीक इत्याचक्षते ।८। अयुतं दक्षिणा ।९। प्रथममहस्त-मेकादशमित्येके ।१०। षळो द्वादशाहः ।११। न एते पुरस्ता-दग्निष्टोमा उपरिष्टादतिरात्रा उत्तरोत्तरिण एकोत्तरा अहीनाः ।१२। उभयतोत्तरिणीमेव तच्छ्रियं विराजमन्नाद्यमाप्नोति य एवं वेद य एवं वेद ।१३। ॥३०॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे षोडशो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम्।

अथातो महाव्रतस्य ।१। पुरस्तादेव कतिपयाहेन होता प्रेङ्खफलकमुत्पाटयति ।२। तिष्ठत एवोदुम्बरस्य ।३। पुरस्तादादित्यस्योदयनतः ।४। यदि पुरस्तान्न विन्देताथाप्युत्तरतः ।५। यदि दक्षिणतः ।६। पश्चाद्वा स्यात् ।७। मूले छेदयित्वा प्राङ्गोदङ्वा तिष्ठन्नुत्पाट्य यद्यणुरुदुम्बरः स्यात् ।८। अपि द्वे वा त्रीणि वा फलकानि संदध्युः ।९। तद्बाहुमात्रं प्रागायतं ।१०। अरत्निमात्रं तिर्यक् ।११। संतष्टम् ।१२। प्रक्षालितम् ।१३। तच्चतुर्धान्तेषु वितर्दयति ।१४। यथैतस्य वै वोदुम्बरस्यान्यस्य वा विशाख्यौ छेदयन्ति ।१५। परःपुरुषे ।१६। वंशे च ।१७। यद्युदुम्बरो न विद्येत यो ऽन्यो वृक्षः फलग्रहिष्णुः कल्याणाभिव्याहारो वा स्यात्तेनैतदुपकल्पयेत् ।१८। ॥१॥

अथ मौञ्ज्यौ रज्जू कारयन्ति ।१। दृढे ।२। त्रिगुणे ।३। परोद्व्यायामे ।४। एतावद्धोतारमभितः ।५। औदुम्बरीमासन्दीं मुञ्जाचे संघ्नन्ति ।६। तस्यै प्रादेशमात्राः पादा भवन्ति ।७। अरत्निमात्राणि शीर्षण्यान्यनूच्यानि ।८। तां संरथ्य[9] मौञ्जीभिः रज्जाभिर्विवयन्ति द्विगुणाभिः प्रसलविद्धाभिः।[10]९। ॥२॥

अथैतां वीणां शततन्त्रीमुपकल्पयन्ति ।१। तस्याः पालाशी छदा भवति ।२। औदुम्बरो दण्डः ।३। अपि वौदुम्बरी छदा

पालाशो दण्डः ।४। तामानडुहेन सर्वरोहितेन चर्मणा बाह्यतो-लोमाभिवीव्यन्ति ।५। तस्यै मूले दण्डं दशधातिविध्यन्ति ।६। तद्दशदश रज्जूः प्रवयन्ति ।७। ता अग्रे नाना बध्नन्ति ।८। दण्ड-समासा वीणा शततन्त्री भवति ।९। वेतसशाखा सपलाशा वादि-त्युपकृप्ता भवति ।१०। स्वयंतता वा शरेषीका ।११। घाटकर्करी-रवघटरिकाः काण्डवीणाः पिच्छोरा इति पत्न्य उपकल्पयन्ति ।१२। अपमुखेन पिच्छोरां वादयेत् ।१३। वादनेन काण्डवीणाम् ।१४। तां घाटरीत्याचक्षते ।१५। या घाटरी मृदुं वादयेत्सारातिः स्यात् ।१६। द्विपर्णं जनयेत् ।१७। ॥३॥

चतुरो दुन्दुभीनध्वर्युः खननानुपकल्पयति ।१। पूर्वस्यै द्वार्या अभितो द्वारबाहू बहिःसदः सन्धौ खननावाखनयति ।२। अपरस्यै द्वार्या अभितो द्वारबाहू अन्तःसदः सन्धौ खननावाखनयति ।३। यदि षट् पुर्दक्षिणार्धे सदस एकमुत्तरार्धे[4] एकम् ।४। मुञ्जानां च कुशानां च कूर्चमध्वर्यवे संस्कुर्वन्ति ।५।[5] तस्मिंस्तिष्ठ-न्नेत्यार्दणानि ।६।[6] अथेतरे दीक्षिताः प्रतिपुरुषं कशीः कुर्वते[7] यथा प्रादेशमात्रेणोपरि भूमेः स्युः ।७।[8] अथ या मार्जालीये पर्येष्यन्त्यो भवन्ति ताभ्यः प्रत्येकं सवाङ्कलशानुपकल्पयन्ति ।८।[9] ॥४॥

अथैतमश्वरथमुपकल्पयन्ति विततवरूथम् ।१। धनुश्च त्रींश्चे-षून् ।२। राजाभं वा राजमात्रं वाजेरस्तारम् ।३। यदि राजा वा राजमात्रो वा न विद्येत य एनां श्रियं विद्यात्स एतत्कुर्यात् ।४। उत्तरेणाग्नीध्रं प्राञ्चौ प्रेङ्खे स्थूणे विमिन्वन्त्यारोहणाय ।५।

तदित्थमंवर्तं वौषट्कारं वा धर्मेणाभिवितन्वन्ति ।६। तत्र यथात्मेष्ट्यानि-
निध्येत् ।७। अथ हैनमाग्नीध्रे सर्वैर्वषट्कारं श्रनन्ति ।८। तमेतमव-
भृथस्नानस्य पूर्वस्य धर्मेण प्राचीनवीतेनोदीचीनवीतेन वौषट्-
कारेणाभिवीय्यन्ति ।९। तं तथैव प्राकृतेन काले भ्रमिदुन्दुभि-
मात्रनन्ति ।१०। ॥५॥

अथ शूद्रार्यौ कौसुमीयौ चर्मण्वन्तौ ह्यपकल्पयन्ति ।१।
तद्देशमपुराणकृत्यं स कार्यमेतस्मिन्नुपक्रमे ।२। संस्थिते दशमे
ऽहनि सदोहविर्धानानि समूहन्ति ।३। आग्नीध्रं पत्नीशालं च
।४। अथ नवैः कुशैर्बर्हिरुपस्तृणन्ति ।५। कतिपयान्युपभारान्नि-
दधति प्रातर्दीक्षीभ्यः ।६। ॥६॥

अथ महाव्रते महाव्रताय प्रातरनुवाकमुपाकुर्वन्ति ।१। यथा
परिप्लवमनुब्रूयात् ।२। तस्य पञ्चविंशः स्तोमः ।३। सामनं
बृहत् ।४। अग्निष्टोमो यज्ञः ।५। अथैते परिप्लवीया भवन्ति
त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंश इति ।६। ऐन्द्राग्नो वैकादशकपालो
वैशः सवनीयः ।७। ऐन्द्रस्य ऋषभः माध्यंदिनसवने उपालम्भ्यो ।८।
त्रिवृत् ऐन्द्रः ।९। उपांशु प्राजापत्यः ।१०। ते अथ वपासु
हुतासु संप्रसर्पन्ति सदेतमिश्रमिश्रं बहिर्वेदि प्रवास्यान्तरेण चात्वालो-
त्करौ नीत्वा तेन प्रपद्योत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्ण्यं पर्याहृत्य पूर्वया
द्वारा सदः प्रपद्यापरेणोत्तरेण होतुर्धिष्ण्यं प्राङुपनिदधति ।११।
एवमेव यस्यायस्य बहिर्वेदि भवति यथा संवरः संप्रसर्पणे भवति
तथाहृत्योपरतं उपनिदधति ।१२। तस्य त्रैष्टुभं प्रातःसवनं स्या-
दिति पैङ्ग्यं ऊर्ध्वबृहतीयम् ।१३। ॥७॥

विशोविशो वो अतिथिमित्याज्यम् ।१। तस्य द्वादशार्धर्चशः शस्त्वाग्निं नरो दीधितिभिररण्योरित्येतत्पञ्चविंशत्यृचमुपसंशंसति ।२। तद्धि प्रशस्तम् ।३। त्रैष्टुभः प्रउगः ।४। कुविदङ्ग नमसा ये वृधास इति वायव्यं[5] ऐन्द्रवायवं च ।[6]५। मैत्रावरुणं च यया विपुरति ।६।[7] क उ श्रवत्कतमो यज्ञियानामित्याश्विनम् ।७।[8] कया महामवृधत्कस्य होतुरित्यैन्द्रम् ।८।[9] को वस्त्राता वसवः को वरूतेति वैश्वदेवम् ।९।[10] उत स्या नः सरस्वती जुषाणेति सारस्वतम् ।१०।[11] स दृचकृतः ।११।[12] तस्य पच्छः शस्तम् ।१२।[13] ऐकाहिकं वा प्रातःसवनम् ।१३।[14] कृतं प्रातःसवनम् ।१४।[15] ॥८॥

अथातो माध्यन्दिनं सवनम् ।१। आ त्वा रथं यथोतय इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपत् ।२। इदं वसो सुतमन्ध इत्यनुचरः ।३। एष एव नित्य एकाहानाम् ।४। असत्सु मे जरितः साभिवेग इति सूक्तं पूर्वं शस्त्वा महाँ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा इत्येतस्मिंस्त्रैष्टुभे निविदं दधाति ।५। उभे सूक्ते पच्छः संशंसेत् ।६। इति न्वा उ मरुत्वतीयम् ।७। ॥९॥

अथातो निष्केवल्यम् ।१। संस्थिते प्रातःसवने प्रेङ्खावटौ खानयेदिति सा स्थितिः ।२। अग्रे मरुत्वतीय इति पैङ्ग्यम् ।३। जघनेन खं धिष्ण्यं पदं च चतुरङ्गुलं च प्रमाय[4] तत्पश्चादुदीचीनाग्रं फलकं निधायोभयतश्चतुरङ्गुले उपधाय[6] अधिचतुरङ्गुलाभ्यां लेखे लेखयित्वा प्रेङ्खावटौ खानयेद्दक्षिणं पूर्वमथोत्तरम् ।४।[7] प्राचौ वोदञ्चौ वोत्किरा उत्किरन्ति ।५।[8] तद्दिशावेवावधायोदीचीनाग्रं वंशमभ्यादधाति ।६।[9] औदुम्बरीं होता मिमीते ।७।[10] यदि ध्रुवः

।११। उप प्रतिहारमाहावे ऽनुरमति ।१२। प्रतिहृत आह्वयते ।१३। अध्वर्यो शोंसावो ३ इत्युच्चैराहूय यथास्य वाक् सर्वा ऽन्या वाचो ऽभिवदेत् ।१४। उच्चैराहूय निरूपांशु विहृत्योपांशु तूष्णींशंसं। मस्थानसस्थानः ।१५। ॥१७॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे सप्तदशो ऽध्यायः समाप्तः।

ओम् ।

उपैरासृज्य त्रिरुपांशु हिंकृत्य ।१। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादियं पित्रे राष्ट्र्येत्यग्रे विश्वे देवा मम शृण्वन्तु यज्ञिया इत्येतास्तिस्र एकपद्यार्धसमा उपांश्वप्रणवं पच्छः ।२। अथात्मने वाचमुत्सृजति ।३। तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठमिति स्तोत्रियतृचः ।४। तदेतन्निवर्चम् ।५। वनेन वा यो न्यधायि चाकन्नित्यशीतिः ।६। आक्रमा णाको अरुणः सुपर्ण इति हरणम् ।७। यो अद्धाग्नरीतिथि ज्योतिरन्तमेनस्तनाम गुह्यं पुरुस्पृगिदं त एकं पर ऊ त एकमिति तिस्र एकपातिन्यः ।८। नाकयोर्विंशतिः ।९। त्रिःप्रस्तया प्रथमया सह पञ्चविंशतिः ।१०। स एष आत्मा पञ्चविंशः ।११। तं मदेनोपसृष्टं शंसति ।१२। मदं व ओदतीनामिति ।१३। त्रैष्टुभानि पूर्वाणि पदानि मदस्योत्तराणि ।१४। प्रथमेन त्रैष्टुभेन पदेन प्रथमं मदस्य पदमुपसंधायावस्यति ।१५। द्वितीयेन त्रैष्टुभेन द्वितीयं संधाय प्रणौति ।१६। तृतीयेन त्रैष्टुभेन तृतीयं संधायावस्यति ।१७। चतुर्थेन त्रैष्टुभेन चतुर्थं संधाय प्रणौति ।१८। एवं विहृतां प्रथमां त्रिः शंसति ।१९। पराचीरुत्तराः ।२०। एवं विहृता एव या तृतीया सूक्तस्य तस्या उत्तरमर्धर्चमुत्सृजति मदस्य चोत्तरम् ।२१। तौ पुरस्ताद्द्विपदानां शंसति ।२२। आत्मानं प्रस्ताय सूददोहसं शंसति। ता अस्य सूददोहस इति तासामर्धर्चशः ।२३। ॥१॥

।११। उप प्रतिहारमाहावे ऽनुरमति ।१२। प्रतिहृत आक्रयते ।१३। अध्वर्यो शोंसावो३ इत्युच्चैराह्वय यथास्य वाक् सर्वा अन्या वाचो ऽभिवदेत् ।१४। उच्चैराह्वय निरुपांशु हिंकृत्योपांशु तूष्णींशंसं । सद्यानसमानः ।१५। ॥१७॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे सप्तदशो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम्।

उद्दीराद्धय विरूपाक्ष हिंकृत्य ।१। मह्या गणानां प्रथमं पुर
स्तादियं पित्रे राष्ट्र्येत्यग्रे विश्वे देवा मम शृण्वन्तु यज्ञिया इत्ये-
तास्तिस्र एकचत्वार्यौशंसत्वा उपांश्वप्रणवमपच्छः ।२। अथात्मने
वाचमुत्सृजति ।३। तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठमिति श्लोकैनियमसूच्यः ।४।
सदेशान्नवर्चम् ।५। वनेम वा यो न्यधायि चाकन्नित्यशीतौ ।६। शाक्मना
शाको अरुणः सुपर्ण इति तृचम् ।७। यो अद्धाज्ज्योतिषि ज्योति-
रन्तर्मंहत्सनाम गुह्यं पुरुस्पृगिदं न एकं पर उ त एकमिति निष्क
एकपातिन्यः ।८। ताश्चयो विंशतिः ।९। त्रिःशस्तया प्रथमया सह
पञ्चविंशतिः ।१०। स एष आत्मा पञ्चविंशः ।११। तं नदेनो-
पसृष्टं शंसति ।१२। नदं व ओदतीनामिति ।१३। त्रैष्टुभानि
पूर्वाणि पदानि नदस्योत्तराणि ।१४। प्रथमेन त्रैष्टुभेन पदेन
प्रथमं नदस्य पदमुपसंधायावस्यति ।१५। द्वितीयेन त्रैष्टुभेन द्वितीयं
संधाय प्रणौति ।१६। तृतीयेन त्रैष्टुभेन तृतीयं संधायावस्यति
।१७। चतुर्थेन त्रैष्टुभेन चतुर्थं संधाय प्रणौति ।१८। एवं विहृतां
प्रथमां त्रिः शंसति ।१९। पराचीरुत्तराः ।२०। एवं विहृता
एव या तृतीया सूक्तस्य तस्या उत्तरमर्धर्चमुत्सृजति नदस्य चोत्त-
रम् ।२१। तौ पुरस्ताद्द्विपदानां शंसति ।२२। आत्मानं शस्त्वाय
सूददोहसं शंसति । ता अस्य सूददोहस इति तामर्धर्चशः ।२३। ॥१॥

सुतसुतेन्द्रं यजाय इन्नव इति ।३। तमभि प्र गायतेति चत्वारि ।४। यत्राय आ मिथामशीति नव ।५। म एक इदिद्यत आ याह्यद्रिभिः सुतमिति द्वे ऋचे ।६। तानि षट्त्रिंशत्नृचानि ।७। ॥१२॥

अथ चतुःशतं गायत्रीः शंसति ।१। नकिरिन्द्र त्वदुत्तर इति षट् ।२। दिवश्चिद्दा दुहितरमिति चतुर्दश ।३। आ तू न इन्द्र क्षुमन्तमित्येकविंशतिः ।४। आ व इन्द्रं क्रिविं यथा यदिन्द्राहं यथा त्वमिति पञ्चदशर्चे ।५। प्र सम्राजं चर्षणीनामुत्ता मन्दन्तु स्तोमा इति द्वादशर्चे ।६। आ प्र द्रव परावत इति नव ।७। इति चतुःशतं गायत्रीः ।८। वयमु त्वामपूर्व्यत्यष्टौ काकुभाः प्रगाथाः ।९। इन्द्राय साम गायतेति सर्वम् ।१०। तदर्धर्चशः शस्त्वाय सूददोहसम् ।११। ॥१३॥

अथैतं वशमर्धर्चशः शंसति ।१। त्वावतः पुरूवसो इति ।२। तस्य चतस्रो जगती तां पच्छः ।३। अथैकविंशी द्वाविंशी चतुर्विंशी च पङ्क्त्यस्ताः पङ्क्तिशंसम् ।४। शतं दासे बल्बूथ इति पञ्चपदा तस्यै त्रीणि पदानि समस्यावस्येद्वाभ्यां प्रणुयात् ।५। त्रयोदशी च त्रिंशत्तमी च द्विपदे ते पच्छः शस्त्वाथ सूददोहसम् ।६। अथैतौ विहृतावर्धर्चावथ सूददोहसम् ।७। सा तत एवोत्सृज्यते ।८। अत्र चतुर्विंशतिस्त्वः शस्ता भवति ।९। ॥१४॥

अथैता द्विपदाः शंसति ।१। इमा नु कं भुवना सीषधामेति पञ्च ।२। आ याहि वनसा सहेति चतस्रः ।३। एष ब्रह्मा य ऋत्विय इति तिस्रः ।४।

प्र व इन्द्राय वृत्रहन्तमाय विप्रा गाथं गायत यज्जुजोषति ।
अर्चन्त्यर्कं मरुतः स्वर्का आ स्तोभति श्रुतो युवा स इन्द्रः ।
उपप्रक्षे मधुमति क्षियन्तः पुष्येम रयिं धीमहे त इन्द्र ।
त्रियतोदावन्त्रियतो न आ भर यं त्वा शविष्ठमीमहे ।
स सुप्रणीती नृतमः स्वराळसि मंहिष्ठो वाजसातये ।
त्वं हि राधसस्पत एक ईशिषे सनादमृक्त ओजसा ।

इति षट् ।५। आ धूर्ष्वस्मै वज्रमेवो अया वाजं देवहितं सनेमेति ।६। ता एकविंशतिर्द्विपदास्ताः पच्छः ।७। ॥१५॥

अथैतदैन्द्राग्नं सूक्तं गायत्रीशंसं शंसतीन्द्राग्नी युवं सु न इति ।१। तस्य द्वितीया सप्तपदा तस्या अनुष्टुभं पूर्वां करोति शंसं गायत्रीमुत्तराम् ।२। त्रिष्टुबुत्तमा तां पच्छः ।३। ॥१६॥

अथैतदावपनं शंसति ।१। तुभ्येदमिन्द्र परि षिच्यते मध्वित्येका ।२। विश्वजिते धनजिते स्वर्जित इति षट् ।३। ताः पच्छः ।४। स्वादोरित्था विषूवत इति पाङ्क्तं तृचं तत्पङ्क्तिशंसम् ।५। प्र वो मह्रे महिवृधे भरध्वमिति वैराजं तृचं तदर्धर्चशः ।६। प्रत्यस्मै पिपीषत इत्यानुष्टुभं तृचं तदर्धर्चशः ।७। ॥१७॥

अथैतमानुष्टुभं समाम्नायं शंसति ।१। एहि स्तोमाँ अभि स्वरेति नव ।२। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नित्यष्टौ ।३। असावि सोम इन्द्र त इति षट् । आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि ... आ गन्ता मत्सर इति चतस्रः ।४। मत्स्वि नो वस्यइष्टय इति पञ्च ।५। यस्ते साधिष्ठो ऽवस इति सप्त ।६। उरोष्ट इन्द्र राधस इति द्वे ।७। यदिन्द्र चित्र मेहनेति चतस्रः ।८। यो रयिवो रयिंतम इति षट् ।९। एन्द्र याहि हरिभिरिति

पञ्चदश ।१०। स प्रत्नथा कविवृध इति तृचम् ।११। यज्ञायज्ञा अपूर्व्येति द्वे ।१२। आ त्वा गिरो रथीरिवेति सर्वम् ।१३। प्राव इत्था सखा असीति सर्वम् ।१४। तदर्धर्चशः ।१५। ॥१८॥

अथैतं त्रिष्टुप्सूक्तं शंसति ।१। हैरण्यस्तूपीयं च ।२। यातऊतीयं च ।३। सजनीयं च ।४। अध्वर्यवो भरतेन्द्राय सोममिति च ।५। आ याह्यर्वाङुप वन्धुरेष्ठा युध्मस्य ते वृषभस्य स्वराज इति सूक्ते ।६। गृणासु त्वा नृतमं गीर्भिरुक्थैरिति तृचम् ।७। आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषीति सर्वम् ।८। योनिष्ट इन्द्र सदने अकारीदु ब्रह्माणीति सूक्ते ।९। तत्र पुरस्तादुदुब्रह्मीयस्य पदानुषङ्गाञ्छंसति यो व्रतीरफाणयदित्येतस्मिंस्तृचे प्रथमाया अर्धर्चमुक्त्वोपरमति ।१०। ॥१९॥

अथ प्रथमायै तृतीयेन पदेन द्वितीयायै प्रथमं पदमुपसंधाय प्रणौति ।१। अथ प्रथमाया उत्तमेन पदेन द्वितीयायै द्वितीयं पदमुपसंधायावस्यति ।२। अथ द्वितीयायै तृतीयेन पदेनोत्तमायै प्रथमं पदमुपसंधाय प्रणौति ।३। अथ द्वितीयाया उत्तमेन पदेनोत्तमायै द्वितीयं पदमुपसंधायावस्यति ।४। अथार्धर्चशः परिशिष्टेन प्रणौति ।५। अथो उदुब्रह्मीयस्योत्तमां परिशिष्याह्वयते ।६। त्रिःप्रथमया परिदधाति ।७। परिधायोक्थवीर्यं जपत्यैकाहिकं पूर्वमाहीनिकमुत्तरं भक्षदसि यशो ऽसि भर्गो ऽसि भोगो ऽसि भुञ्जदसि मम भोगाय भवेति ।८। ॥२०॥

तदेतत्सप्तच्छन्दस्तायां यद्दोहसि यावच्छस्त्रमुपसर्जन्यां संख्यायमानायामृते तूष्णींशंसं बृहतीसहस्रं संपद्यते ।१। त्रिरेवाह्वयते

।२। स्तोत्रिये निविदं परिधानीयायै ।३। समानौ याज्या ।४। अननुवषट्कृत एव प्रेङ्खं अश्नन्ति ।५। मयूखमेवायन्तं प्राङुपावरोहति ।६। प्रत्यक् प्रेङ्खफलकमपोहति ।७। पराङ्प्रयन्नहं जपति अभिमं प्रश्नयं प्राजैयं तमन्वश्नानीति ।८। अध्वर्युं उपहवमिष्ट्वा भक्षयन्त्योजसे त्वेति ।९। वैश्यकर्मणो ऽतिग्राह्याः ।१०। तस्य भक्ष उप मा यन्तु मज्जयः सनीत्या उप मा जनुरुप मा मनीषा प्रियामहं तन्वं पश्यमानो मयि रमो देवानामोजसे त्वेति ।११। अथ समवाभ्यवयन्ति देवो ऽसि नराशंस इति ।१२। कृतं माध्यन्दिनं सवनम् ।१३। ॥२१॥

अथातस्तृतीयसवनम् ।१। तत्सवितुर्वृणीमहे ऽद्या नो देव सवितरिति तृचौ प्रतिपदनुचरौ वैश्वदेवस्य ।२। एष एव नित्य एकाहातानः ।३। मही देवस्य सवितुर्नय्यै सचदिति सावित्रम् ।४। ते हि द्यावापृथिवी विश्वशंभुवेति द्यावापृथिवीयम् ।५। किमु श्रेष्ठः किं यविष्ठो न आजगन्नित्यार्भवम् ।६। अस्य वामस्य पलितस्य होतुरिति पलितं वैश्वदेवं नद्याः समुद्रा अधि वि चरन्ति समानमेतदुदकमित्येते अर्धर्चशः शंसति पच्छ इतराः ।७। तच्छस्यानो-भद्रीये निविदं दधाति ।८। पच्छनीया परिधानीया ।९। इति न्वा उ वैश्वदेवम् ।१०। ॥२२॥

अथात आग्निमारुतम् ।१। वैश्वानराय पृथुपाजसे विप इति वैश्वानरीयम् ।२। प्रयज्यवो मरुतो भ्राजदृष्टय इति मारुतम् ।३। यदि यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम कुर्युस्तौ स्तोत्रियानुरूपौ ।५। तयोर्दिष्टं शस्त्रम् ।६। यद्यु वा इलांदमग्ने तव श्रवो

वय इति स्तोत्रियस्तृचो ऽत एवोत्तरः सूक्तानुरूपः ।[8] ६। यद्यु सर्व-
स्मिन् पलर्चे भुवोरग्निं न स्ववृक्तिभिरित्येतस्य यदनुरूपं कुर्वीत
।[9] ७। अर्धर्चशः शस्तम् ।[10] ८। यद्यु वा अतिच्छन्दःसु कुर्युरग्निं[11]
होतारं मन्ये दास्वन्तमिति स्तोत्रियस्तृचो ऽत एवोत्तरः सूक्तानुरूपः
।[12] ९। या सप्तमी सूक्तस्य तां तृतीयां करोति सो ऽनुरूपः ।[13] १०।
अयं जायत मनुषो धरीमणीति वा स्तोत्रियस्तृचो ऽत एवोत्तरः
सूक्तानुरूपः ।[14] ११। विचतुरं शस्तम् ।[15] १२। नाव यज्ञायज्ञीयस्य
योनिमनुशंसेत् ।[16] १३। यक्षित्या नदपुवे धायि दर्शतमिति जातवेद-
सीयम् ।[17] १४। इत्याग्निमारुतसूक्तानि ।[18] १५। इत्येतस्याह्नः सूक्तानि
।[19] १६। तदग्निष्टोमः संतिष्ठते ।[20] १७। यथाख्येता रात्रीम् ।[21] १८। ॥ २२ ॥
अथ प्रातरुदयनीयमतिरात्रमुपयन्ति ।१। य एवासौ प्रायणीयः
स उदयनीयः ।२। तस्य सर्वाङ्करस्तामसंबाध्य प्रेष्यति मैत्रावरुणः
।३। ते प्रथममार्षं दीक्षितवसनानि वा वसते ।४। तानि नव-
रात्राय निदधति ।५। उत्तमाय च मासाय ।६। अथेतरान्मा-
सानजिनानि वार्द्रवसनानि वा वसते ।७। तस्मिन्हि संस्थित कर्माणि
क्रियन्ते ।८। न परस्मा अह्नो वसतीवरीर्गृह्णन्ति ।९। नातिप्रे-
षमाह ।१०। जुह्वति समिष्टयजूंषि ।११। यन्त्यवभृथम् ।१२।
क्रियते ऽवभृथकर्म ।१३। ते यदि यज्ञागारैर्भोक्ष्यमाणा भवन्त्या-
दधत एव मह्वमिश्रम् ।१४। यद्यु धक्ष्यन्तो ऽचैव स्यात् ।१५।
प्रज्ञातो ऽवभृथः ।१६। प्रज्ञातोदयनीया ।१७। प्रज्ञातानूबन्ध्या
।१८। तस्यै वपायां संस्थितायां दक्षिणार्धपरार्धादेदेः किंचित्परि-
श्रित्य तस्मिन्नुपविश्य केशश्मश्रूणि वापयन्ति ।१९। सर्वाणि च

रोमाणि नखानि निकृन्तयन्ते ।२०। स्नान्ति । २१ । अलंकुर्वन्ति । २२ । उष्णीषाण्यपर्यस्यन्त्या केशानां संजननात् । २३ । परिवृक्ष-मनूबन्ध्यायै संस्थापयन्ति । २४ । हृदयशूलान्ता संतिष्ठते ।२५। तस्यां संस्थितायां यथासंप्रकीर्णमग्नीन्समारोप[26]पान्तरेण चात्वालोत्करा उपनिष्क्रामन्ति । [27]२६ । उत्तरेण सद्गतानेक्षिते ऽग्न्यायतनानि हत्वा [28] गोमयेनोपलिप्य [29] मथित्वाग्नीन्विहृत्य [30] मणीनाः मणीव पूर्णाहुतीर्हुत्वा [31] पृथगुदवसानीयाभिर्यजन्ते य आहिताग्नयो भवन्ति ।[32]२७। अथ ये ऽनाहिताग्नयो गृहपतिमेव ते उपासते ।[33]२८। स काममेव गृहपमनीयेन यजेत ।[34]२९। कामं न यजेत ।[35]३०। यदि तु यजेतैत एवास्य दक्षिण ऋत्विजः स्युः ।[36]३१। तेभ्यस्तद्यथाद्देयं स्यात् ।[37]३२। अथ संवत्सरः संतिष्ठते ।[38]३३। अथातो होत्राणामेव मीमांसा । तस्यातस्तस्यातः ।[39]३४। ॥ २४ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे ऽष्टादशो ऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रं समाप्तम् ॥

I. MANUSCRIPTS OF THE TEXT.

I and II. Two MSS. belonging to the Bodleyan Library. Hall 8 (see Aufrecht, Catalogus 495A). Adhyāya I—VIII on 73 leaves. Adhy. IX—XVI on 85 leaves. 10 lines on each page. Saṃvat 1724. They are very correctly written in large and beautiful Devanāgari characters, but not quite free from mistakes. (Marked with A.)

III and IV. Two MSS. belonging to the India Office Library. No. 1734. Adhyāya I—VIII. 108 leaves. Saṃvat 1730 No. 1712. Adhyāya IX—XVIII. 136 leaves. Saṃvat 1732. The second MS. is not very correct, especially in its last part (Adhyāya XVII—XVIII) full of errors of the copyist. (B.)

V and VI. Two MSS. of the Royal Library at Berlin. Orient. Quart 551 and 552. Adhyāya I—VIII. IX—XVI. 90 and 95 leaves. 7 resp. 9 lines on each page. Very good and on the whole trustworthy. They have both been corrected by different hands. In No. 551 leaf 67 is followed by leaf 78, but the text is complete. (C.)

VII and VIII. Two MSS. of the Royal Library at Berlin. Bound in one volume. Orient. fol. 632. Adh. I—VIII. 108 leaves. 7 lines on each page. Saṃvat 1735. Adh. IX—XVI. 136 leaves. 7 lines. Saṃvat 1736. Leaf 70. 71 of the first part are missing (69 ending with VI, 1, 26 चयन, 72 beginning with VI, 4, 1 चग्निते. Very correct and beautifully written. (D.)

IX A MS. of the Royal Library at Berlin. Chambers [illegible] (see Weber, Verzeichniss der Sanskrithandschriften, page 23), 55 leaves. Contains Adh. IX. X. XI, and breaks off in the middle of XII, 26. (E)

X. A MS. of the Deccan College Library. No. 91 of 1869-70, (see Gough, papers relating to the collection and preservation of the Records of Ancient Sanskrit Litt. page 67). Contains Adh. I—XVI. Samvat 1565. 1566. A very good MS., which has evidently been corrected by three different hands, one of which has sometimes been unsuccessful in its emendations. For the use of this MS. I am indebted to K. M. Chatfield, Esq., Director of Public Instruction, who at my request kindly sent it to me through Dr Rost. (G.)

XI and XII. Two MSS. belonging to Queen's College, Benares. Adh. I—VIII. Samvat 1682. Adh. IX—XVI. Samvat 1642. In the second part the leaves 11—18 are missing, but the text is complete; leaf 10 ends with कृषक् (X, 7, 4). ऋति यातः स० (X, 7, 7), leaf 18 begins with रथ इति याचे (X, 7, 4). Therefore we may suppose, that parts of different MSS. have been put together in order to make up for a deficiency. Notwithstanding it is a very good MS. (Bs.)

XIII. A MS. belonging to Professor Thibaut, Benares. Adh. I—VIII. Samvat 1567. Leaf 44 (IV, 16, 5—IV, 18, 5) is missing; leaves 18 52 are wrongly numbered, but contain the right text. (Th.)

For the use of the two last mentioned MSS. my thanks are due to Professor Thibaut, who made them over to me most liberally through the hands of Dr. Rost.

XIV. A copy of a Sanscrit MS. belonging to the Government collection in deposit with the Asiatic Society of Bengal. Number of Original 1247 Samvat 1762. Adh. XVII—XVIII. I owe the copy of this MS. to the kindness of Dr. Hoernle. (K.)

The above are the MSS., upon which the text of my edition has principally been based. Three more MSS have been in my hands, but I have not considered it worth while to collate them. One belongs to the Royal Bavarian Court

and State Library (See Haug, Verzeichniss No 36). It contains the eighteen Adhyāyas, but is quite modern and so carelessly written, that its collation would have been a mere waste of time. (F.) Another MS. of the same library (Haug, Verzeichniss No. 33) contains Adh. I—VIII and breaks off abruptly with the word ॰भागः (VIII, 24). Undated, but apparently not older than two hundred years. I have collated Adh. I and III, but did not find anything which might have made further examination advisable. (H) The third MS. belongs to the Royal Library of Berlin. Chambers 4. After having looked through the first Adh. I did not think it necessary to continue its collation. (F.)

Besides these MSS. of the text I have sometimes made use of the readings, which are shown by Varadattasuta Ānartīya, the commentator on the Śāṅkhāyana Śrauta Sūtra. Of this work the following MSS. have been at my disposal:

I. A MS. belonging to Queen's College, Benares and kindly lent to me by Professor Thibaut. It consists of two parts; the first contains Adh I—IV on 110, the second Adh. V—VIII on 70 leaves. Samvat 1652. It is very carelessly written and its various readings admit of doubt in most cases. (Comm. Bs.)

II. A MS. kindly lent to me by Professor Max Muller. Contains Adh. IX to XVI, 29 and breaks off in the beginning of XVI, 30. 160 leaves. In spite of its correct outward appearance it is so full of mistakes, that its various readings deserve but little notice. (Comm. MM.) Many of its leaves in the first Third have become so dark, that they can be read only with difficulty

III. A MS. of the Royal Library at Berlin Chambers 448. (See Weber, Verzeichniss, page 27.) Adh. I—VIII. Very well written and, although not without errors, much more trustworthy than I. (Comm. Ch.)

IV. A MS. of the Royal Library at Berlin. Chambers 646 + 449a in one volume. This MS. consists, according to my opinion, of about four or *more* different scanty manuscripts, which have been put together as supplementary parts of one and the same work Differing from what Professor Weber remarks I believe the following to be written by the same hand:

first hand: leaf 1—148. 193—198.
second hand: leaf 149. 150 (four lines only)—151. 207 ff. (?)
third hand: leaf 152—163.
fourth hand: leaf 164—171. 172—192.

These are the four different handwritings, which I think must at least be recognised. To the fragmentary state of the single parts of this MS. points also the remark, which is written on the margin of leaf 172a सत्वापचसत्वारो पुरिषधारादि कनिष्ठाणि ।। (Comm. Ch.)

As to the mutual relationship of this MS. and Comm. MM. I may remark, that the original, from which the different parts of the last mentioned volume have been copied, seems to have been the source also of Comm. MM. This may be inferred from some mistakes to be found in Comm. Ch. and in Comm. MM. and from the fact, that the commentary on XIV, 51, 3 resp. 4 to 53, 1 and on XV, 1-2-3 is missing in both. Only in one point I have noticed a greater discrepancy between them. The commentary on XV, 12-13 as given in Comm. MM. is different from that, which is exhibited in Comm. Ch. *viz:*

Comm. MM.

XV, 13, 1 *Sūtra*. अथ सोमे क्रीयमाणे दशपेयस्य [च] ।
Comm. दैव सोमे क्रीयमाणे । सैकस्य सोमस्य विभागो यथान्यथ । दशपेयस्य विभागो यथान्यथ । दशपेयस्य चाभिषेचनीयस्य चैति सम्बन्धात् ।

Sūtra: तन्त्रमानित्यापर्यन्तम् ।

Comm. वेदमनयन्ती यान्या वक्तव्या । उभयोरपि कुर्वन्ति तन्त्रम्

Sūtra: ऊर्ध्वं धाय्याधात्

Comm. यजेत

Comm. Ch.

Sūtra: एव सोमौ क्रीयन्ति ।

Comm. एककाले सोमौ क्रीयन्ति ।

Sūtra: द्वयोर्यस्य च तन्त्रमानित्यापर्यन्तमूर्ध्वं धाय्याधात् ।

Comm. उभयोरेककेव ।

Supposing, that these discrepancies are not caused by the bad state of one of the MSS., I am inclined to think, that Comm. MM. contains the genuine Comm. of Varadatta-(suta), as it is written by one and the same hand and betrays in spite of its numerous mistakes, a more homogeneous character than Comm. Ch., which is, as we have seen above, a mere collection of MSS.

V. A MS. belonging to the Royal Library at Berlin. Chambers 440b. See Weber, Verzeichniss 28; 6 leaves; written by two different hands. It contains the Comm. from XIV, 84, 4 to XV, 3, 15, which is missing in II and IV. (Comm. Ch.)

VI. A MS. belonging to the Royal Library at Berlin. Chambers 450. Contains the comm. of an unnamed author on Adh. XVII and XVIII. It is a good manuscript and has often proved useful in settling the Sūtra text (Comm. Ch.)

Such have been the materials, which have been placed at my disposal for an edition of the commentary. Considering the faultiness of some and deficiencies of others I thought it better, instead of giving the commentary immediately after the Sūtra, to which it belongs, to postpone its edition, until further materials should be brought to light. All efforts made in this respect, have, however, as yet been unsuccessful

and it was not before Professor Peterson's important discoveries made in the Royal Library at Alwar, that I heard of other copies of this book. Whether they will become accessible to me, I cannot say, but hope for the sake of those, who wish to study this S'rauta Sūtra and stand in need of a guide through the great difficulties, with which its study is beset, that they will at least become procurable for copying and provide me with better readings for the edition of extracts which I propose to give of this if not excellent yet almost indispensable commentary.

ADHYAYA I.

1, 7 A B D F G (orig.) Th H,.and Comm. प्राचीनापवीती, C (orig.) प्राचीनावीती; Bs (*somewhat defective in the beginning, the missing passage being replaced by sec. h.*) प्राचीवीती; corr. in प्राचीनावीती; corr. again in प्राचीनापवीती.

1, 12 H F उपचारः

1, 18 C प्रादक्ष्याक्षि.

1, 15 all MSS. आचीनंग्मार्यं, which is probably a mistake arising from a mere phonetic spelling. Comm. आवीत उपविष्टः। न्यायमध्ये उक्तः*। प्राङ्मुखं यजमानायोपयम्। तदुपविष्टेन कर्तव्यम्. Nārāyana's Paddhati: आवीत उपविष्ट ऋग्वेदविहितं कुर्यात्. cf. Comm. on 1, 8, 8: आवीतन्यायमा।

1, 30 all MSS. with exception of C D संसारंन्यायमा. Comm. अभित्येकीभवमावहे। स्मारः स्मामम्। एवं स्मार्यं मन्त्रादि कार्यम् etc. Nārāyaṇa's Paddhati संसार चदात्तानुदात्तस्वरितप्रायवाना मध्यमोदात्त मन्त्राणामुच्चारणं कर्तव्यम्।

2, 4 A B C H चारुकारी॰; F चारुकारी॰, D G (orig.) चारकारी॰.

2, 5 A B C F H चारुकारी॰; D G (orig.) चारकारी॰.

2, 20 A सार्वेयज्ञिकं; all other MSS. including Paddh. and Comm. सार्ववैदिकं See Pāṇini 4, 3, 68.

3, 1 A यजेत.

3, 6 all MSS. स्वेति; *as to the form, one passage of the* Meghadūta (24a of Stenzler's edition) may be compared, where लब्धा is explained by Mallinātha as third sg. fut. pass. (Whitney Sanscrit grammar, §947).

3, 6 G (orig.) यक्ष्येत instead of स्यैत.

3, 11 C Bs and 14 Bs पुरोडाशः; all other MSS., as usually in this Sūtra, पुरोडाशम्.

* 1, 1, 13: न्यायशब्दो धर्मपर्यायः। आचारपर्यायो वा।

4, 5 A D H (orig.) Bs नमो भगये—all MSS. प्रशास आगमा, this is a remarkable shortening of ā before another vowel than अ; that this reading must not be given up, may be seen from Śāṅkhāyana Śrauta Sūtra 7, 14, 9 प्रशास आव and 7, 6, 6 उपवक्त उत (see critical notes). The shortening of a long ā of the Nom. Sing. of nouns in -ṛi before other vowels than अ has perhaps been a peculiarity of some Śākhās.

5, 11 *F om. the whole passage from* न भूमिं *until* 6, 3 प्रादेशेन.

6, 2 A Th : यज्ञाथामेत्यायां ; *all other MSS. orig.* स्यावे.

6, 3 A B (orig) C नयेनाग्नीमे—all MSS. अभ्यूं—all MSS. वेदि instead of दति.

6, 14 all MSS. वोनं वेनु.

6, 16 all MSS. with exception of B C अभ्यर्यंत

7, 6 all MSS देवा आज्यपा; see Āśv. Śr. S. 1, 5, 24.

10, 5 all MSS. अमुहितनाभिः

12, 1 B F H (sec. h.) अभिरजुष्णां.

12, 5 C H (sec. h.) Comm. Bs यमेयमुपकत.

14, 3 B C H (orig.) दिवस्पृथिवोरोमनशौ.

16, 7 A (orig.) Bs H (orig.) प्रथानं.

16, 9 उपवत्याते A C.

17, 2 Bs अनुपूर्वेन.

17, 9 Bs परीसेत्.

17, 19 D G (sec. h.) Bs निवीदत.

ADHYĀYA II.

1, 9 C H (orig.) पावयुतो॰

2, 13 all mss आज्यभाजा उत

3, 26 D G (orig.) Bs Th Comm. Bs आदित्यानिरवे.

4, 4 C D G (orig) Bs Th अपि नाम.

5, 19 all MSS. अग्रा वहवते.

6, 7 B G (third h.) Th अपानि

7, 7 all MSS. दत्ता.

8, [redacted] A C Bs चग्निहोत्रस्यार्त्तौ.

8, 9 A G (orig.) चत्तुषावेक्ष्य.

[redacted], 13 only Bs Th correctly चनुष्किन्दश्चिव.

10, 2 all MSS. excepting B सपौम; see Benfey, *Vollständige Grammatik*, § 30; Whitney, § 194.

11, [redacted] (beginning of 12) A B C G (sec. h.?) Bs H भापयामेति.

12, 9 B D G Bs Th मद् instead of त्वद्.

— [redacted] G Comm. Ch. Paddh. चन्नारम्भपत्नाम A Th (orig.) H •रामुपपत्नाम; see S'āṅkh. S'r. S. 2, 8, 14; 2, 9, 6; 4, 12, 10.

17, 8 B (orig.) वयः *H* वर्ते न:, altered, as it seems, in वय न:; *Bs G (by alter., but struck out again.)* वयत्.

— Bs वैधि instead of वेधि.

ADHYĀYA III.

3, 1 all MSS. चाग्नवेंदि: (see S'āṅkh. Brāhm. 4, 2: चयातो ऽग्निहोत्रस्य। 4, 3 चयातो ऽग्निहोत्रस्य। and 4, 4 चयातो दाक्षायणयज्ञस्य)

4, [redacted] H चाधिग्रये.

7, 4 all MSS. excepting C Bs चपाचि दद्ती.

8, 12 Bs चम्यञ्जनदिता॰.

11, 4 A दार्शपूर्णमासायनानि B C H दर्शपौर्णमासायनानि G (sec. h.) दार्शपौर्णमासायनानि. The correct reading is exhibited by D G (orig.) Bs Th.

12, 2 A B D G (by alteration) Bs वैणुदवी; *C G (orig.)* Th H वैणुयवी.

13, 14 G *(orig.)* Bs H (sec. h.) दर्शपौर्णमासौ.

14, [redacted] C H (orig.) omit चैत्रीप्रयोगस्य.

14, 8 B G (orig.) Ba (orig.) H (sec. h.) चग्नीन् प्रणयन्ति.

15, 4 all MSS. वैपा स्तंच, which sometimes may be read as स्तंय.

15, 14 C निष्कार्य.

B (by alter.) Bs Th (orig.) पूर्वदर्वं, *which in Bs Th is* altered into पूर्वदर्विं D दर्विं.

16, 24 all MSS आत्मभाजा उपकश.

17, 1 C G H यथा विद्या

D G (orig.) अन्यामैरयमेति । Other and partly better readings will be found Atharva Veda 7, 3; Taitt. Saṃh. 1, 7, 13, 2; Maitr. Saṃh 1, 10, 3.

18, 14 all MSS. न ह्यनाशीरादिषं; corrected according to Taitt. Brâhm. 2, 4, 5, 7.

all MSS सर्वं यथं

विषं, although exhibited by all MSS. is, as the metre shows, a mere gloss.

18, 15 B ऋतुभि.

18, 17 A B अन्यत्रां.

19, 3 B C D G (orig.) Bs Th मन्दमिममथा

all MSS. याव (or या वं) वयवृधिवे । which I have altered in स्या वयम्. (See Maitr. Saṃh. 1, 4, 3; page 51 of Dr. von Schroder's edition).

20, 2 C H (orig.) भौमा instead of भौमा

A (by correct.) Bs (by correct.) Th (orig.) H यज्ञपदावभाद्

20, 4 all MSS. अभ्याम्.

20, 20 C D याजेन.

ADHYÂYA IV.

2, 7 A G (orig.) Bs H (orig.) Comm. Bs and Ch. आनुपूर्वेण cf. 1, 17, 2; 3, 7, 7.

4, 5 H यथावनेजनं B (orig.) C Bs (on the marg.) यथावनेजिनं.

5, 1 all MSS. भूयाम.

5, 11 C inserts वा before यथावैव.

6, 9 A B D *omit the sign of Pluti.*

6, 10 B D (orig.) G (orig.) सार्वं.

7, 3 D G (orig.) Bs (by alter.) H (orig.) विहृतायनुपाजमयेन.

7, 17 A D G (by alter.) Bs Th अधिवरेतजे.

10, 1 A स्मतमचवाचाकक्ष-अवदाघाकक्षाभ्यां B Th अवदाघाकक्ष-अवदाघाकक्षाभ्यां C अवदाघाकक्ष-अवदाघाकक्षाभ्यां D G (orig) Bs अवदाघक्ष-अवदाघाकक्षाभ्यां.

B (orig.) G Th मारीशाभ्यां.

D Bs श्वैत्रानां A B C G Th H श्वैत्रानां cf. Taitt. Saṃh. 3, 4, 5, 10 इन्द्रो श्वैत्रानामधिपतिः।

11, 1 B G (sec. h.) H आप्याययति.

12, 9 all MSS. excepting D Bs कमीयान्.

13, 10 all MSS. (only Th had orig. ख्या) प्रख्यायथो; see Taitt. Brāhm. 2, 4, 1, 2. Āpastamba S'r. S. 4, 11, 5. On the change between ख। ष। ख्य see Dr. von Schröder's remarks in Monatsberichte der Kgl. Preussischen Academie der Wiss. 1879, page 6 (688).

all MSS. उच्छेष instead of उच्छेषि.

14, 2 C G (sec. h.?) Bs (orig.) Th अपित्रेयात्.

3 C Bs, (orig.) घर्मं करोमि.

4 C G (orig.) Th (orig.) सोमयत्यति.

6 C दक्षिणप्रपथे वा। Bs (orig.) दक्षिणप्राक्प्रपथे वा.

11 C उत्तरतो instead of अन्तरेण.

12 all MSS. निपात्य; S'at. Brāhm. 12, 5, 2, 7 निपात्य cf. Petersburger Wörterbuch s. v. पत् + नि.

15 C D कर्मण्यो.

— D G insert दाभ्याम् before अभ्यां.

26 all MSS. मनाथः, we should expect नाथः.

31 B उपवते रत्वी.

36 D G (orig.) अग्नी समेताय सोमाय स्वाहा Bs (orig.) अग्नी समेताय स्वाहा। Āśv. Gṛihya S. 4, 3, 27.

15, 1 A C D Bs अनवेक्षमाणाः Th अनवेक्ष्यमाणाः B (orig.) G (orig.) अनपेक्षमाणाः cf. *ZDMG 36, 451, note 5.*

Comm. प्रहतो अनिमीलयन्तः.

4 C omits आदित्यम् before उपस्थाय.

6 C D G (orig.) Bs (orig.) नवरात्रं वा संचयनाद्भूतानि.

7 A (*orig.*) C D G (*sec. h.*) नाधारानि च.

9 *C* D G (orig.) Bs (orig.) पश्चात्प्रत्यानाम्.

10 this sútra is omitted in both MSS. of the commentary.

21, 22. Instead of पयस्मि पुत्रघातिर्न्नं क्रमोर्धराहुषे is written in G भवन्तूर्ध्वेराहुषे, the words पुत्रघातिनिं क्रमा being added on the margin. This is no omission of the copyist. We read still in D (a manuscript nearly related to G, although not copied from it) क्रमा न्तूर्ध्वे and may conclude from this neglect of altering the Sandhirules, that the omission of पुत्रघातिनि क्रमा is old and previous to the existence of both manuscripts

16, 2 H बोरिवर्त
B (orig) C G (orig) om शाम्रीर्थ.
all MSS. excepting C वसरवीर्थं
3 A B D G Bs (by alt.) Th पवार्म.
all MSS excepting A B वावसेन instead of वारचेन.
5 only D reads वीयन्तां; cf. Taitt. Bráhm. 3, 7, 14, 5.
6 C G (by alter) Bs (orig.) संवीय.
8 D G पृषं.

17, 12 C D G Bs पवृषि

18, 1 all MSS. with exception of D G Bs यशे, which I ought to have written;
all MSS समंभीमर्थं; for a better and more intelligible reading (संरायर्थी) see Mantra-Bráhm. 1, 5, 6 Âsv. Sr. S. 8, 14, 4
5 A C G H संवव B (orig) संविष D संवत्स्य Bs सवव
A (orig) Bs (orig.) Th तस्मै वै देवि भवाय.
10 C H (orig) Bs H यमीय.

19, 3 A C G (orig.) Bs H संमीय.

20, 1 A B D G (third h.) Bs Th दुरापौरेः प्रिय H दुराप्नोरे। प्रिय.
all MSS excepting C H (sec. h) षसाच्यो.

21, 8 A Bs H कोयस्य
18 Bs. (orig) omits वा before पश्यमवत्यं

ADHYAYA V.

1, 10 all MSS. कविनृ॰.

9, 6 A B C D H पिबे G Bs (orig.) Th पिब्ये—A B C Comm. राड्रेत्य॰.

all MSS. भूम नेक्षप see Atharvaveda 4, 1, 2.; नेक्षुः =मविता.

9, 7 कविं, although left out in C and not to be found Atharvaveda 7, 14, 1; Taitt. Samh. 1, 2, 6B; Maitr. Samh. 1, 2, 5 seems nevertheless to be an old addition, as may be seen from what Professor Roth says in the preface to his edition of the Nirukta, page XLV.

10, 8 for other and partly better readings see Atharvaveda, 7, 73, 1·2.

10 see Atharvaveda, 7, 73, 6.

18 C Th H च वेतमः; see Atharvaveda, 7, 73, 5.

21 see Atharvaveda, 7, 73, 4.

23 B G (third h.) Bs (sec. h.) वाचाससयः C ॰सतः च see Atharvaveda, 7, 73, 3.

32 see Taitt. Samh. 1, 6, 12, 2.

13, 3 B (by alter.) Th (by alter.) Bs चारसन; see Maitr. Samh., 1, 2, 9.

16, 7 C D G Th Bs (sec. h.) सनुचाजय.

ADHYĀYA VI.

1, 2 A B G (sec. h.) Th (sec. h.) चाजार्त.

23 B (orig.) D G H (orig.) चभिर्मचर्न.

3, 8 B D G Th पञ्चापवित्र.

C चाग्मागचः; all other MSS. चाग्मावचः instead of चग्मावचः

11 A B (sec. h.) C G (sec h.) Th (sec. h.) चापोरेवतीर्; see S'āṅkh. S'r. S. 9, 20, 7 [S'āṅkh. Brāhm. 11, 8: चथापो रेवतीरिति प्रतिपद्यन्ते आपोरेवती युयमजिंयत चरिवतीरिति मदिव चित्तमसमसख etc.]

6, 16 B G (orig.) Bs Th H प्रातरनुवाकः

17 B C समाम्नातस्य.

20 Bs उपांशु.

7, 8 B Bs omit the sign of Pluti.

8, 1 A B C D उपांशु.

6 all MSS. सनूपाः; see Taitt. Samh. 3, 2, 7c.

7 D Th H ओ३म्.

9, 4 B (orig.) C D एकयूपैकादशिनेषु.

13 C समानदेवता.

15 A G (sec. h.) च instead of वा.

16 B D ॰पूर्वेण.

A B (sec. h.) C G (sec. h.) Th (orig.) जुहुति.

17 G वा [!] स्वाहा; see Âśv. S'r. S. 3, 1, 14.

10, 12 all MSS. with exception of Bs (orig.) एकादशिनानां.

12, 7 from यजमान to 8 यमुष्मै इति left out in C.

12 B (orig.) D G (orig.) प्रपद्यमाना ।

20 all MSS. संवारिर; Taitt. Samh. 1, 3, 8r चत्वारिर.

13, 4 D G (orig.) उपविशन्ति.

7 A B (orig.) Bs (orig.) H (orig.) उत्तरेण.

ADHYAYA VII.

3, 1 C अनभिधानं.

5, 1 C वायु D Bs (orig.) वायुर्.

3 C मथयति.

22 C Bs मारायंसो.

6, 6 A B (sec. h.) D G Th प्रतिष्ठावोपयज्ञयत्र B (orig.) C Bs (orig.) H (orig.) प्रतिष्ठोपयज्ञ यत्र. As च is sometimes written for ज and ज for च* and as a nom. sing. is required by

* E g., 5, 6, 9 मद्म्नौषि उदकार्थो (Bs) instead of मद्म्नौषिद॰ । 6, 6, 67 उपक्रम्यमान यत्र (D Th) instead of उपक्रम्यमान यत्र । 14, 61, 8 सामान्य उपक्रम (G) instead of सामान्यवच्च ।

the corresponding प्रतिष्ठा I prefer the reading of B C Bs H, which is in accordance with the solitary form प्रमास्व S'ánkh. S'r. S. 1, 4, 5 and 7, 14, 9.

6, 7 C inserts उपकल्प before इति.

9, 1 all MSS. पदोषितवीया A •षिया ; see Taitt. Samh. 5, 6, 8, 6.

3 some MSS. omit the sign of Pluti behind आगमेदे।.

4 Th चर्षे instead of चर्षर्षे.

10, 11 In two Prayoga manuscripts in Professor Haug's collection (Munich, Royal Bavarian Court and State Library, Sanskrit, Nos. 85 and 145) is written आथा राजानः instead of आययो राजानेषु; see Vájasaneyi-Samhitá 32, 72.

13 C D G (orig.) अभिद्धोः.

14 G (orig.) Bs (sec. h.) Th अनूकयो D नमूकयो नो. I mention this reading, because it is one of the few proofs for the relationship between G, Th and D.

15 Prayoga 85 and 145 (see to 10, 11) वाचमदं दैवीं वाचाभिह.

14, 9 D Th चो इ म्.

A G Th H (orig.) प्रमाद आह D प्रमाद्यत आह B C Bs प्रमाद्यात.

12 G Comm. Bs यथासवनं.

15, 4 A (orig.) G (by alter.) Bs H (by alter.) इत्याप्यायनवतीमं.

9 all MSS. आप्यायितवतिप्रभति.

16 D G (orig.) Th नित्रो स्तुवन्ति.

17 B उत्तुवते.

18, 2 from गोदंत्स to वायोय । आदाये omitted in C.

19, 6 Th घोरयावेत्.

21, 7 A B Bs Th (orig.) परिमितसुरप्राप्नवो.

24, 2-3 all MSS. पशाका उदिन्वक्ष.

25, 5 C G (orig.) Bs H (orig.) वज्जभिः.

10 G Th H (orig.) पद्मायजिघ्नन.

26, 8 C om. एकमप्रतनी.

27, 24 Th om. अपि.

ADHYÂYA VIII.

2, 5 C चतुर्थि.

3, 4 none of the MSS. shows ममदन्, see Atharvaveda 7, 14, 4. Âśv. S'r. S. 5, 18, 2.

7 Bs घोरचक्षि॰.

4 अन्तःपर्श्वं is an adverb like अन्तर्वेदि ; अन्तर्जानु ; अन्तःशाल (Lât. S'r. S. 7, 8, 5) and others.

5, 5 A (orig.) B D G (on the marg.) Bs Th जलो instead of जुहो.

7 A B D Bs दधैतं.

6, 1 B G (orig.) Th H (orig.) यज्ञायज्ञियं.

5 B G Th H (orig.) यज्ञायज्ञियस्य.

17 G Th omit (orig.) प्राणपतिः.

8, 6 all MSS. मन्त्रोक्तयस्य ; Comm. Ch. मन्त्रोक्तयस्य.

C व्याहरते instead of व्याहरते.

A (marg. addition) उपहूतमन्त्रोपहूतमन्त्रोपहूतेति.

11 all MSS. वायुरत्ना.

9, 1 G (third h.) Bs मम सर्वस्त्रोतसो ऽस्य जनमनीति । १ ।

4 A (marg. addition) उपहूतमन्त्रोपहूतमन्त्रोपहूतेति.

10, 1 Atharvaveda, 7, 67 ; Taitt. Âr. 1, 30. The verse seems to be incomplete.

Th. (orig.) Comm. Ch. धर्मेण:

C (orig.) श्रौतिचरती instead of धर्मचरती, but this is corrected on the marg. in धर्मचरती The reading पचाति is shown only by a marginal correction in C; Vaitâna Sûtra 23, 15; Âpastamba S'r. S. 14, 18; Âçv. S'r. S. 6, 12, 12.

11, 13 all MSS. अयनं; better is the reading of the Mantra Brâhmana 1, 7, 5 अयनं.

all MSS. and Mantra brâhm. चां; I should expect चं.

13, 5 A B C G (third h.) पचकपालो.

15, 12 A D Bs H वार्देयं C वार्देयं cf. Taitt. Âr. 4, 9, 2; 5, 8, 2.

A (orig.) B C D G (orig.) Bs H मन्त्रायणे. S'at. Brâhm. 14, 2, 2, 22.

16, 1 G गुहा पहा.

3 C रक्षोयेपेयेर G orig. and, (as it seems, originally) Th, रक्षोपेषो.

17, 1 Prayoga Haug 85 and 145 मुरिद्दानां instead of मुरिक्तानां.

[illegible] G (orig.) Bs (on the marg.) अभिमृषसि instead of अभिमृशसि.

20, 1 Prayoga Haug 85 and 145 अरत्वम् instead of अतमम् both times.

22, 1 C inserts च behind श्रोतिषा.

Prayoga Haug 45 and 145 यत्राय instead of यक्षिराय.

24, 1 D भा गच्छस instead of भा यच्छस.

A D G सुधोरस्तुमः G (sec. h.) सुधोर स्तुमः C सुनोरस्तुयः [illegible] Bs Th सतोस्तुम Prayoga Haug 85 and 145 सुधो स्तुमः.

3 B (orig.) चिरति instead of विरति Th भर्षा instead of भर्षो.

25, 1 C G Th वैकृतिरवस.

C G (orig.) Th (?) सः instead of सत्.

ADHYĀYA IX.

5, 2 see Atharvaveda 2, 5.

A B (sec. h.) सोर्यैरप.

3 D E (orig.) omit the sign of Pluti.

6, 6 all MSS. स्रवे Taitt. Brāhm. 3, 7, 9, 5 स्रवे.

G (orig.) घृतस्य.

all MSS. न संयत:.

14 A (marg. add.) C E G Bs (orig. and third h.) विद्युभमिरमिमि D shows a blank instead of °षमि°.

7, 2 all MSS., excepting B, प्रथममांपेसयति । [illegible] प्रथमयापेसयति.

9, [illegible] रक्ष् is added afterwards in [illegible] Bs.

20, 1 E प्रस्पाङ्स्नी.

7 A (orig.) B (sec. h.) [illegible] (sec. h.) G (*sec.* h.) Bs (*sec.* h.) स्वायेरदेवत्नीयद्ध see Śāṅkh. Śr. S. 6, 3, 11.

23, 4 D पुत्रयो स्त्रो सनुपत्स्ते प्राजापत्याग्नि अग्निरो मोरस्य इति पश°.

24, 7 B (orig.) C D E चार्द्रेयेन्द्र.

26, 2 all MSS. चैडाय। Taitt. Saṃh. I, [illegible], 10, 1 दूराय चैडाय— मित्राय सत्याय—वरुणाय धर्मपतये।

27, 1 B D G (orig.) वरुणाय.

3 E धोद्यमाना.

28, 3 all MSS., with exception of G (first h.) and Bs (first h.), द्युक्तं.

A C E (sec. h.) G Bs पिशङ्गं B D E (orig.) [illegible] (sec. h.) पिशङ्गं, see Taitt. Saṃh. 3, 3, 11 r.

ADHYAYA X.

2, 1 C Bs (orig.) रथन्तरं वहे

3, 6 all MSS. बहुधा पवित्र.

5, 10 C G (sec. h.) Bs (orig.) कि चूर्ण.

6, 1 C (sec. h.) D G (sec. h., but corrected back again) Bs वयवं

12. 13 A and MSS. of the Comm. उपमेतत्सोमनार्थे। B (orig.) C D E (orig.) G Bs (orig.) उपमेत्सनार्थे। नमेर in B E Bs added on the margin (E नमेर पाद).

15 B (orig.) C G (sec. h.) नाडवेविनिति.

17. 10 B निषो ब्नी.

9, 7 all MSS. द्वितीया द्वितीयस्य.

9 एवं स्वृपस्य पूर्वं in E orig. omitted.

15 A बन्धेरिषु instead of बन्धेरेषु.

17 A E (orig.) Bs (orig.) विद्युमिति B (orig.) C D G Bs (marg. addition) विद्युमित्रमिति. See Ait. Brâhm. 5, 17, 14.

11, 3 A G (sec. h.) प्रवत्तो, B C D Bs प्रवर्ते. E has been altered several times, but seems to have originally agreed with A; the orig. reading of G is not legible.

9 all MSS., with exception of G, वहेर.

B (sec. h.) E (on the marg.) Bs वायुष्मते.

12, 5 all MSS. with exception of Comm. M M वसन्तायार्थं

7 D Bs (orig.) द्वात्रिंशति.

13, 5 B (orig.) यथाकामं (sec. h.) याथाकामं.

7 E G (orig.) चिकद्रुकीयास A त्रिकद्रुकीयास.

8 E येऽद्रमाचरेत्याबसाय.

18 A B E (sec. h.) G (sec. h.) Bs प्रयुक्तियं C D E (orig.) G (orig.) प्रयुक्तीयं.

29 E यजन्ति.

26 E प्रादुर्पाद्य.

14, 4 all MSS. विपि युक्.

B (orig.) C D G (sec. h.) Bs येनेर अग्निर्.

14, 6 all MSS. वाचयते हविषेनामन् see Taitt. Samh, vol. IV, p. 471; Taitt. Bráhm. II, p. 446, l. 12. Ásv. Sr. S. 3, 6, 8.

8 A B (orig.) C E (orig.) G Bs च यथां वा यथंविद्वान्.

15, 2 A D E G सदृषा B (orig.) से व्यपो (?), altered in से दृषा C स दृषा G (on the marg.) Bs समयाः (Bs by the same hand originally से, but struck out). The correct reading is probably सद् दृषा or से दृषाः MS. Comm. Ch. से दृषा.

A B (by alter.) C (not perfectly legible) D E G Bs (by alt.) परास्यो B (orig.) परांपो C G (on the marg.) Bs (orig.) पराषो.

6 B (sec. h.) G (orig.) Comm. Ch. यायवयै G (sec. h.) D यायव्यै.

8 B C E G च यथां वा यथंविद्वान्.

16, 8 all MSS. स्वः शैशुाय Only Bs has once स्वः.

17, 4 all MSS. पृथिवी शरीरं.

6 all MSS. वातावे दृषमनुः See Taitt. Bráhm. II, 419, 15. Sáṅkh. Bráhm. 27, 4.

8 C E (orig.) G च यथां वा.

B C D E G (orig.) Bs (sec. h.) होता भ्रम्रपतिर्.

18, 6 all MSS. with exception of D विश्वेमामन्विधेम D has the corrupt reading विधेनामन्वन्विधेम. All MSS. विधे समधाम्ने नाम; corrected according Ásv. Sr. S. 8, 13, 10.

18, 8 C नवो वै देवाः कव्यन G देवाः कव्यते, which is corrected in देवा कव्यते; the last word is not quite legible. D कव्यन.

C D E (orig.) G च स्तां.

All MSS. कल्पन्ते तेभ्यो यज॰.

20, 2 all MSS तेषां वा अपहतपाप्मासमेवं I ought to have written अपहतपाप्मानं देवं according to Âsv. S'r. S. 8, 13, 14.

अपि है स स्वपतिः instead of अप है स स्वपतिः all MSS., excepting G (third h.) and B (orig.) where the whole passage is left out and added afterwards on the margin.

21, 10 A (orig.) and, as it seems, originally E अभिभवत्.

ADHYÂYA XI.

2, 13 E (sec. h.) G पशावपश्रियस्व.

All MSS., excepting B, यंसस्व instead of यंसस्व.

11, 10 E G (sec. h.) Bs (orig) omit च.

11 C E G (sec. h.) Bs पुरुषायेर्न इति.

12, 1 B (by alter.) C D E पुरुलोकलोविपः.

13, 21 B D G (orig.) Bs (sec. h., but struck out again) पुरुतो.

14, 5 D G (orig.) Bs (sec. h., but struck out again) पुरुतो.

8 A E वक्राय.

15 all MSS., excepting B, चरसंस्य.

15, 11 B अन्द्वं.

12 Bs स्पृष्टं.

13 B C अन्द्वं.

ADHYÂYA XII.

2, 23 A B C (by alter.) Bs (on the marg.) चोविचाहिवजिति.

26 C (orig.) कर्मोमिकारच॰.

3, 4 A B C (sec. h.) G Bs (sec. h.) उपस्थानि.

21 A G (sec. h.) रजविंशतिसन्धेतोषेत.

6, 6 all MSS., with except. of D G and, as it seems, of sec. h. in Bs. प्रथमा त्सृदात्. In G प्रथमात् त्सृदात् is altered in प्रथमा त्सृदात्.

13 B C धन्वुखे.

7, 2. 3 Bs (orig.) उपस्थानि.

5 D संवति instead of मत्वा.

8, 5 इति was originally omitted in D and is blotted out in C.

8 च orig. om. in Bs.

9, 2 A C (orig.) D E.G (orig.) भाराय. In Bs च is added on the margin, but blotted out again.

8 A C (orig.) D G Bs उपमात् B C (on the marg.) E G (third h., but struck out again) उपमात्.

17 A चरितं instead of चरितं. This is also the reading of a second hand on the marg. of Bs.

11, 18 all MSS., with exception of Bs, उपयंसत्.

13, 4 A B C Bs वैराजं स्मृतं.

6 B C Bs (orig.) विहविमदे. A B G विहवि प्र॰.

14, v. 1 C like all other MSS कोरम, but व (instead of म) on the marg. E कोरम.

v. 3 all MSS. एव इमाम.

v. 4 D इदा.

A E Bs (sec. h.) चमीतमा G चमीतफा.

v. 5 A B D E G (sec. h.) Bs भी.

All MSS. चोदोदोदुमंगचोरसारे. As in this and many other cases the readings of the S'ánkháyana MSS. agree with those used by Roth and Whitney in their edition of the Átharva Veda Samhita I have often adopted the corrections proposed by the editors of this work.

15, v. 1 all MSS. भद्रे. It ought to be भिद्रे (मि॰ वे).

v. 2 C D घरा जनन् G (orig.) घराजन्, on the marg. न Sec h घरन् Bs घरा घरन्—C घर्कंकि.

v. 3 Atharvaveda 20, 127, 12. A प्रजा मध्यमिद.

All MSS. माता नि चोदति.

v. 4 Ath. V. 20, 127, 13 all MSS. भेमा.
v. 5 all MSS. विरूपः Ath. V. 20, 128, 12 वरूथं.
16, v. 1 A V 20, 128, 13 all MSS. चकरोरति (D रथिः). Only B has the correct reading.
v. 2 A V 20, 128, 15 all MSS. हव्ं.
A D सुवजं; all other MSS. सवजं.
v. 3 A V 20, 135 13 B C (sec. h.) D ररामच.
G चप चेथमि.
v. 4 A V 20, 135, 11 all MSS. चर्वं.
All MSS. मह instead of वहः.
v. 5 A V 20, 135, 12. C E (orig.) [illegible] (orig) पीलु जबारचा.
All MSS. वजः.
17, v. 1 A V 20, 127, 7.
All MSS. सुनोमा.
v. 2 A V 20, 127, 8 B (orig.) C D E G Bs परिच्छिन्नः.
All MSS. चकरीतम.
All MSS. चातजम्.
All MSS. कुलायकरणम्.
v. 3 A V 20, 127, 9 all MSS. मर्व्य B मर्यं.
D परिक्षतं.
v. 4 A V 20, 127, 10 all MSS. पयो मिर्व.
B C (third h) G (sec. h.) रथमि D चयेति C (orig.) E G रजति. *Only A has रथति.*
Sūtra [illegible] G रतमः प्रतापो.
18, 1-9 A V 20, 129.
2-3 all MSS. परिक्षिका resp. परिक्षिके; only G परिक्षुदिका resp. °कै.
[illegible] C प्रदाकवः; on the marg. व (instead of क) D प्रदाकवा.
10-18 A V 20, 132, 2-12.
11 B कर्करीको.
1[illegible] all MSS. कहाम; G (sec. h.) महाम.
19-20 A V 20, 131, 10-11.
19 all MSS. पीव.
19, 1-2 *a b* A V 20, 135, 6-7.

2 *c d* 3 A V 20, 135, 9-10.

All MSS., with exception of B, राधः प्रत्यटधृषीरि.

D ददति चद्दर्ं.

4 A V 20, 135, 8.

All MSS. with *exception of* B G श्वेता.

All MSS. वपिद्यः; the correct reading would be जपिद्यः.

B पिपर्ति instead of बिभर्ति.

20, 2, v. 1-5 A V 20, 128, 1. 3. 2. 4. 5.

v. 3 D चप्रयपंतु॰, all other MSS. चप्रयपतु॰.

v. 4 all MSS. पपिरपुजिह्यो or ॰जिह्यो.

All MSS. चर्वं.

D घृधुमः G (first h.) घृवुम; all other MSS. घ्रघ्रमः.

All MSS. परादद्दिः.

21, 2 A V 20, 128, 6*ff*.

v. 1-2 all MSS संमिक्त.

v. 5 A E Bs मरिधी स्तनस्वा B C मरिष्मवस्या D मरिघ्नस्ता G seems to have read मरिधी स्वस्या, above which is written वम but व is struck out. Since चनस्या is opposite to स्वस्या in v. 6 (just like चमारः to स्मारः and चपामी to सुपामी) this reading is preferable to that of the Atharvaveda edition.

All MSS. च पुर्षिमकः instead of चापुर्षिमसः.

2 G Bs प्रवह्निकाः.

22, v. 1-6 A V 20, 133.

v. 4 D तिष्ठन्ती माव all other MSS. तिष्ठेमाव This is another of the few cases, in which the readings of the S'áṅkháyana S'rauta Sútra MSS. are preferable to those of the A V. The correctness of एव is proved by the following verse.

v. 5 B स्वर्ष्णकायां.

v. 6 D संगृद्, all other MSS. सगम्

v. 7 is missing in B D Bs. In A C G written on the margin.

23, A V 20, 134.

1 A ऋषराक् ह्रिलीपुह्रिलीषवे B ऋषराह्रिपुह्रिषवे C ऋषराह्रिलीपुह्रिलीषवे D ऋषराह्रीषवे E ऋषराक् ह्रि (हि) लिलीपुह्रिलीषवे G ऋषराक् ह्रिलीपुच्ह्रिलीषवे Bs ऋषराक् ह्रिलीपु ह्रिलीषवे.

[illegible] A V 20, 135, 1-4. 134.

4 B C D ऋस्पति.

5 B C E G Bs विद्दो.

24, 2 A V 20, 136.

v. 1 C मुगी altered in मगो B भगी See Vâj. Samh. 23, 29.

v. 2 B Bs कषुः.

v. 3 all MSS. लुवेन.

All MSS. यद्य instead of यद०.

All MSS., with exception of B (orig.) and G (sec. h) विकतासेव.

v. 4 D G (orig.) यत्र instead of यत्र.

All MSS. यधीदनं (D यधी० [illegible] (orig.) यधी).

v. 5 all MSS. with exception of D and Bs कलवाके (G orig. ०यार्क) Bs कलवाक्र D ०कयाकं.

v. 8 all MSS. with exception of B (prima m.) वोदनं.

6, the manuscripts are at variance as to the number and character of the i-vowels, which are to be repeated here several times, *e. g*, A वी ह ह ह ई ह B (orig.) वि ह ह ई ह, altered in वी ह ह ह ह ई ह. I have followed a notice to be found in Varadattasuta's commentary: षष्ठ प्रतिगरे विप्रकृतयकाय इकारा प्रस्तावप्रये प्लुतः। एवमपरो हो षट्पञ्चौ। ततः विमदतिरस्राचो षी बोधा मोईदेति प्रतिगरयाति। See Âśv. S'r. S. 8, 3, 31.

26, 11 A B C G वैराजं न्यूहें.

27, 4 B D G (orig) Bs उच्चाविं कुर्दुः.

A C G Bs (sec. h.) यातुविहिकान्युत्स्यामि.

[illegible] Bs उच्चामि कुर्दुः.

A C G Bs (sec. h.) रेकारिकान्युत्स्यामि.

ADHYÂYA XIII.

1, 8 [illegible] G (orig.) and Comm. MSS. चर्म्यं च.

5, 16 A यवनीयं.

17 all MSS. विद्वषो. We should expect विद्वषम्

21 D संस्थितायो.

6, 4 all MSS दस्मा.

7 C G (and orig. B?) चविद्रथे.

12, 10 D छन्दसवेदमवसम्.

[illegible] (orig.) चवरुसम G (on the margin, but corrected back again) •म•.

All MSS. कमायात् cf. Taitt: Brâhm. 3, 7, 10, 6.

12 C G (third h.) Bs चवस्याय

13 Bs inserts between स्थिरं and चविसं यसं by marginal addition.

C (on the marg.) G (on the marg.) Bs दधातु instead of दधाति.

14, 7. 8 C G (sec. h.) हहागमनीयः.

15, 9 Bs (orig.) चलवार्ये च, but च is struck out.

16, 5 (14) [illegible] (orig.) यहवा.

18, 4-5 A B C D मतरायोर्ध्वं पच• G (orig.) मतरायो चर्वं or चर्वं, this has been altered by two different hands. Bs मतरायोर्वे.

19, 20 A C D G चभिमवत्वाने.

20, 13 C यथार्थमिति मैव .

21, 6 D G (orig.) बृहस्पतिवयः.

24, 14 B D देवकाला संनिकर्षे.

17 A Bs (orig.) संघातिकाद्.

25, 6 D चाकृकपालाधितम् G (sec. h.) पुरुग•.

26, 2 A B̈ G Bs संवत्सर उपवद्.

27, 7 C (by alter.) D G चदथमदानति•.

29, 8 all MSS., excepting A, कृदसाम.

9 C (orig.) D G (sec. h.) Bs पौर्णमासेन.

10 B C D रथन्तरं सामा.

12 B G चपोनप्त्रीयं, which is in [illegible] altered in •नप्त्रं and by

third h. in ॰नप्रियं
13 B G (orig.) Bs (orig.) घपोनप्तीयस्य.
15 D G (sec. h.) घरस्वतीमतियन्ति.
21 C पुवर्षी.
All MSS. दत्ता.
29, 31 A त्रार्वेद्गतम्.

ADHYÂYA XIV.

2, 21 A C D G (sec. h.) चदिर्ति चान्वान्वायेयं.
3, 18 C (on the marg.) D G पशो च A पशु च.
7, 1 C (orig.) वचपधाधांलमाहरत् altered in ॰ग्रधांलमाहरत्.
8, 1 C (orig.) चाकमेधाजमाहरत् altered in ॰मेधलमाहरत्.
7 D वर्ह
10, 16 A B Bs क्रैविणो, which I ought to have written.
17 C (orig.) चर्चेचि.
11, 10 all MSS., excepting C, ॰वृत्तभिदोऽ.
12, 10 D चनरित्नावे.
11 C चत्रपामखा ३ इति.
13, 3 C (sec. h.) D Bs (sec. h.) चौत्रामणाहृपाणि C (orig.) चौत्राम-
णायैयाहृपाणि.
14, 1 all MSS वसभिदा.
16, 7 B चरित्वा instead of वा. Comm. Ch. चचरित्वा instead of वा.
17 B (?) G (sec. h.) Bs Comm. Ch. चचमहू लेन C चचमहूवेन.
The same sacrifice is mentioned Âśv. S'r. S 9, 5, 11.
18 all MSS, excepting D, धुर्वे ते.
22, 3 C D G वामविचच.
4 C (orig) G (third h) श्वेतामुरो C (sec. h.) ॰चरो.
A C G (sec. h.) पुरश्चिनीर्वचिरो C ॰च्चेदो. No. MS has
पुरश्चि
6 A B G (sec. h.) श्वप्राकमो.
7 G रुः.
22, 15 A B G Bs वैनौदको C (orig.) D वैनौलको.
18 A B G (sec. h.) वत्तमजो G (orig.) वित्तमजो.

19 A B गवपस्थाम् G (orig.) मिषपस्थाम् C मितपस्थावापः.

20 A C उपोसपुरुषा (the original reading of C seems to have been •पुरुषा) G (orig.) Bs उपोसथुरुषा.

21 C (sec. h.) D G ईसेवेयम्.

All MSS. धो दावमार्च.

25 च omitted in C D.

27, 1 B C Comm. Ch. परिदूसे.

All MSS. उगमस्तोमं (cf. 27, 19 उगमवतो).

28, 8. 9 the words from •मग्रदुभन to संरिमाण are om. in B and Bs, but added on the margin.

29, 1 B Bs (on the marg.) येवैमो instead of येनैनो.

A C D Bs कुलायंसेन G कुलायसेन.

3 all MSS., excepting G (third h.), संवृथ्येवे.

31, 1 A B D Bs व्योद्गः स्तोमः.

B D कमिष्ठः कुलोमस.

5 B G Bs Comm. Ch. व्यैडाभिचारारे.

32, 9 B Bs कुले चिंसतं मसवस्ताय्. The omitted word is added in both MSS. on the margin.

33, 4 Bs (orig.) G (sec. h.) प्रसाभि.

34 in C originally placed behind 36.

35, 2 A B D G (third h.) Bs (orig. and third h.) रथैन्द्रायवस्या• भिचारारे.

36, 2 C G (orig.) om. इति.

37, 1 D इन्द्राविष्णू स.

38, 1 C D G अभिभूमिनाभ्यमवत्.

40, 1 A B G (orig.) Bs Comm. Ch. गमिष्यन्त्यपि भो दुरा भविष्यन्त्यप. C D G (sec. h.) Comm. M M omit the words between भवि- ष्यन्ति and त्यप.

C (orig.) G (sec. and third h.) सायस्कं.

16 Comm. Ch. and M M दौचबीयम.

42, 18 A B C Bs अद्विरोमो.

19 A B (sec. h.) C Bs उपरुषो.

20 A B (not quite legible) [illegible] G (sec. h.) Bs अतिरात्रो.

43, 44. The words from अग्निमं to चमस• are omitted in Bs,

from स्थितं to अपप्रस्थतना in B, but added in both MSS., on the margin.

48, 1 A (?) B (orig.) G (orig.) सर्वंजितं.

50, 1 A D G अवन्दुयात् B (orig.) अवक्नुयात् C अवक्नुयात् Bs अवक्न- -यात् Bs आशायवकैभ्यः. See Kaush. Bráhm. Up. 3, 1.

A C G (orig.) Bs Comm. Ch. यर्थ परिचक्ष्यमि.

50, 1 all MSS यद्यैव अक्लृति.

51, 1 G पाप्मा (altered by several hands) C (?) Comm. Ch. (orig.) पापा.

56, 13 G मित्र च स्तोक॰.

57, 20 B C D G स्थवे.

60, 1 D G प्रजापतिकामाः.

61, 1 Comm. Ch. मौलमौ.

5 B C G (sec. h.) Bs (orig.) यज्ञानि A D G (orig.) Bs (third h.) यज्ञानि.

62, 2 Comm. Ch. सोमेन instead of सो मेन.

72, 1 C D G (orig.) व्याख्यानां G (third h.) व्याख्यानां (sec. h. व्याख्यानां ?) Comm. Ch. (once) व्याख्यानां.

C D Comm. Ch. व्यैष्ठानां B (orig.) G (orig.) Bs (orig.) C (sec. h.) व्यैष्ठानां.

8 B C G Bs (orig.) वैतुषता.

73, 3 all MSS. ॰मुक्तः अपुरोडाशोवनिहु॰ । Paddhati यथाक्रमुक एकधापुरोडाश एको वनिहु॰ । Comm. यथाक्रमक एकः प्रथमः । अमक्तं अपुरोडाशो द्वितीयः । वनिहुवस्तृतीयः । See Pañcaviñça-Bráhm. 25, 7.

A वनिहुवन॰ B C D G (sec. h.) Bs (sec. h., the original reading is illegible) वनिहुवन॰ G (orig.) वनिष्टुवन. I think the correct reading is यथाक्रमुकमपुरोडाशोऽवनिहुवन॰ (॰पुरो- डाशो॰ वनिहु॰).

D G (orig.) Comm. Ch. चोदनिषव.

75, 2 D G (orig.) वाच instead of वाच.

77, 2 B C G (by alter.) Comm. Ch. चतुर्विंशति G (orig.) चतुर्विंशमिदेरि॰.

78, 2 C G चतुर्विंशतिदेरि॰.

80, 1 D मुहूर्तंध्रोवा विविधा द्वाधितिकामाः.

84, 3 A °ग्रहाः.

ADHYĀYA XV.

1, 16 A B C (by alter.) G Bs चतुरश्री.

24 D G (sec. h.) ब्रह्मवाम्याख्यने

26 B Bs (orig.) परिचाय्यौ Comm. Ch. परिच्छाय्यौ. Paddhati: (Manuscript of the Deccan College Library) परिचाय्यौ. च om. in B.

28 D Bs (orig.) उत्लूखेरन्.

30 A B G Bs Paddhati छकारो वा.

31 all MSS. भाद्रस्तोमो.

3, 1 A B D (?) G Bs मधुमायो.

3 all MSS. प्रमाद्या कर्षे.

11 all MSS. उपर्यंधस.

4, 9 G (orig.) अनुपूर्व्ये.

5, 13 A G (orig.) Bs वर्णो यायो.

7, 8 all MSS. अनु (B and Bs. orig. अनु.

8, 13 G (by alter.) °नुपूर्व्ये.

21 G (sec. h.) अनुपूर्व्ये.

10, [illegible] C त्रिचत्वरमतिथौ.

11, 1 C D परियामीति B (orig.) परियामि G पर्यामीति (!).

4 A B Bs (?) वहिर्णो स्त्रोमणो.

12, 1 C D परियामीति G पर्यामीति (!)

13, [illegible] B (orig.) °मयन्तीये बृहस्पतिसवे च; the last two words are struck out. G (orig.) °मयन्तीये नवाभिषिच्यते बृहस्पतिसवे च; the words from नव to च are struck out.

14, 4 C D G (different h.) om. इति after सत्यप्रभवाय.

G (orig.) Bs (on the marg.) पूर्वे पद्मया.

8 A G (orig.) चोभियादमपुच्यं.

13 A B Bs Comm. Ch. (twice) पडोदोध्यां G षडोदोध्यां; instead of ष there was originally प written by the same hand

and on the same line. This is again written on the margin.—C D श्लोेचीथां; श्ठषाद् is, according to the Sabdakalpadruma (see Petersburger Worterbuch), shown by the Amarakosa. Loiseleur and Colebrooke write प्रश्वाद्.

16, 8. 11 G इतिना.

10 D Comm. M M (by alter.) विरोमेन.

A B Bs इदयुज चाभिप्रतारेष (on the marg. of Bs. fc) D इदयुज ऽभिप्रतारिष C इदयुज चाभिप्रतारिष altered in इदयुजो ऽभिप्रतारिष

G इदयुजो चभिप्रतारेष altered in इदयुजा चभि॰.

17, v. 2 C (sec. h.) पिता पुचेव जातस्य.

v. 4 B C Bs (orig.) चाका पि यज्ञः. See Max Muller's History of Ancient Sanscrit Lit.[1] pag. 574 note.

A Bs चतिता चर्षी

All MSS. च इरावती

v. 5 all MSS. श्रोको बदावदी.

v. 6 all MSS., excepting Bs, पमयो विवाचाः Bs, Comm. (पमयो विवाचदर्शिता. l), Streiter, Bohtlingk पमयो ऽविवाचाः.

v. 8 all MSS. चाभूतिरेवाभूतिर्नाम this is to be resolved in चाभूतिरेवा चाभूतिर्नाम (she is ábhúti-procreation.; the germ is ábhúti; it is hidden in her.)

v. 10 all MSS येनाक्रमन्ते पृथिवी धे विमोचनः.

All MSS. तस्मात्ते मातर्यपि मिथुन चरन्ति. I think that either स or ते is superfluous.

18, line 2 A (orig.) Bs (first and third h.) उवाच । स यद्यं राजानं.

line 18 all MSS. except G (sec. h.), प्रश्नोत्तरस्य सा.

line 19 all MSS. स च समारं प्रापन. This is to be altered to प्राप स, as Professor Bohtlingk has already observed.

19, verse 1 G चवदरो B मिषद्वरी.

A G चच instead of जन.

verse 2 all MSS. चराति; it is a regular subjunctive.

verse 4 all MSS शेरते स्म (D शेरंनिस्म).

verse 5 B (sec h.) C D G चयमार्षं B समार्षं altered to श्यमार्षं

verse 6 A B चयक्षिमन्.

C G पचसार्थं. This is in G corrected to पद्मभार्यं and again to भद्मभार्यं; B Bs and Dr. Streiter भद्मभार्यं. I think that Dr. Streiter is right in maintaining that these words पुत्रं भद्मभार्यं have originally been a mere gloss. They are not found in the version of the Aitareya Bráhmaṇa.

C चरत्य चरेचाय Cf. Bohtlingk, Sanskritchrestomathie.

20, line 1 B C D Bs (orig.) omit च behind तस्य.

line 5 all MSS. दत्वा.

line 7 D G (sec. h.) तेन instead of चनेन.

21, line 3 and 6 B C G (orig.) Bs (orig; on the marg. ता) गर्भ दत्वार्थं.

22, line 6 Streiter शुद्दरयप् (5); Aufrecht (Ait. Bráhm.) शुद्दपलस्य, A B शुद्दपंतनु C D Bs शुद्दरथस्त्रं नु G शुद्दरथस्य.

All MSS., with the exception of D, here and further on चायुष्मानि.

line 10 A B G Bs insert नु behind विश्वान्.

line 18 B D C (by alter.) चर्धुंक्षायां A C (orig ?) B (orig.) Bs. and Streiter चर्धोंचुक्षायां.

24, line 4 तं वै पिबस्या॰ all MSS. I propose to write instead तं वै पिबस्या॰; स and म are sometimes confounded (instead of तमेवैतस्याक्षः संग्रामयिमच्चेः A Bs C तमेवै॰ at the end of 22. Instead of मावरर्स्त (24, line 9) D G मावरस्त्रं.

line [illegible] A Bs and Streiter चकवत B C D G चरित्वत.

line 15 A B Bs च: सहस्रातर्क.

line 15 A (orig.) and Streiter कुशोदेतवतो स्परं This is also likely to have been the original, but now illegible reading of Bs. On the margin is written instead ॰सतो which is corrected back again to ॰वतो Comm. कुर्पोदेतन्यातर्क सतो स्परं.

line 16 A Bs मापमाः शौद्रान्यायाद् B मापमाच्छौद्राच्यापाद् CG मापमाः शुद्राच्यायाद् (G sec. h. च्छौद्रा॰) D मापमाच्छूद्रान्यायाद्. See Bohtlingk's note on this passage, Sanskritchrestomathie, page 352.

25, line 2 A (orig.) B राजपुत्रं.

All MSS. स वै यथा नो प्रयय We should expect यथा

Cf. Ait. Bráhm.

line 7 D G (orig.) स्यापय.

B (sec. h.) C D G चेष्टा: B (orig.) ब्येष्टा:.

C D प्रजा: स्यात्.

line 10 instead of सौहार्दाय मे श्रियै, for which Böhtlingk writes सौहार्दाय मम श्रियै, I propose मे सौहार्दाय मे श्रियै.

A B C G प्रयात्सौहार्दाय.

26, line 2 B (orig.) C G (third h.) स्मा यस्मै A D G Bs स्मास्मै.

The best reading is given in the Aitareya Bráhmana: स्मा.

line 4 C D G पुष्ठ: A B Bs पुष्ठा:.

line 10 all MSS., excepting D, वर्षा स्मर्षीत्यय.

27, verse 1 A B Bs G (sec. h.) चकर्ते मा:.

verse 2 A B C G पुरस्ता.

C D नाथिना.

A C D G सर्वे राष्ट्रायु B राष्ट्राय. The orig. read. of Bs is not quite legible.

A C D Bs स्व बतदिवाचम: B तदि वाचक: G तद्दिवाचिवा: G (third h.) तद्दिवाचक I prefer to read with Streiter स्व क: यद्दिवाचम.

verse 3 B C D G Bs (orig.) समन्विता:.

verse 4 A B (only indicated by sec. h.) C (only indicated) D [illegible] (sec. h., but struck out again) Bs (sec. h.) पुनर्यित्वाय

All MSS. वोपेता. I propose चोपेता.

C D G Bs (sec. h.) स्याद्य च

verse 5 B D क्वेहे चेहे C कैहै चैहै.

C D G नाथिना (three times).

line 11 all MSS. परमसंबार्य.

line 15 A B संप्रकुर्वते C G Bs (?) संप्रकुर्वन्ते D and Streiter संप्रकुर्वते I prefer the active form which is shown by the Aitareya Bráhmana.

line 15 राजाविजिती Comm. विजयायकर्तृ: Náráyana on Áśv. Sr. S. 9, 3, 13 क: परवसं कुर्वेम (पुर्वे च ?) विजितवान्. Sáyana (Aufrecht, Aitareya Brahm. p 387) यदि विजयोचित: स्यात्.

line 15 B D G (third h.) चाय यजमान: instead of चायद्यजमान:.

ADHYAYA XVI.

1, 2 Comm. Ch. प्रहलीथ.

6 C G (by alter.) प्रतिमुचतै.

14 B (by alter.) C पयिर्न्ती.

16 C D G चवसंप्रदीतषा.

23 C D G (sec. h.) Bs चर्च्चयैः ए.

2, 16 all MSS. except B (prima manus) कुवेरै.

25 *Áśv. S'r. S.* वयिलः instead of वयतः.

3, [illegible] C G (orig.) उपज्ञायानो.

7 B (orig.) बौलमय.

14 A (orig.) B C (orig.) Bs (orig.) किंपुरुष A (on the marg.) C (on the marg.) D G Bs (on the margin, but corrected back again) किंपरुष.

3, 18 all MSS. पात्रवं.

23 A उपने चोत्तरतः प्रयन्त् (त्ति and र by alter.) B C उत्तमे चोत्तमत्याः प्रयुवन् D उत्तमे चोत्तमत्यात्प्रयन् G उत्तते (sec. h. •रे) चोत्तरत्याः (sec. h. •मत्याः) प्रयुवन् Bs उत्तमे चोत्तमत्या अयुवन् (sec. h. •रत्या । but struck out again.)

C त्रिष इति च सूक्तम्.

3, 28 G (orig.) Bs (orig. as it seems) पर्वन्याम् B G (sec. h.) Bs (sec. h.) पर्यन्यान् A पर्यंग्राम् C D पर्यंग्याम्.

33 उपनिपातयन्ति all MSS.

36 all MSS. गृदं Taitt. Samh. 7, 4, 19. Váj. Samh. 23, 21.

C D G Bs (on the marg.) पवोरुदहन्निम्.

4, 2 B सध्य रजति C D मध्य रजतु G (orig.) Bs (orig.) सध्योजतु.

A G Bs C पुनर्नि (त्रि) वैति B (orig.) पुनर्नैव B (sec. h.) D पुनर्निव

4 B C D पदरिपो.

A (orig.) B (sec. h.) जाया instead of जारा.

C D G पात्रागर्ली Bs illegible. Comm. Ch. (orig.) once पारागर्ली and once पायागर्ली.

5 Comm. Ch. पनुपर्नुः.

[illegible] A G (sec. h.) पियपस्तुत B (orig.) ययधत (alt. to यौयस्त) C येयपत D G (orig.) ययस्तुत Comm. Ch. ययपत. The orig. read. of Bs is illegible.

A G Bs Comm. Ch. वोहुए.
A G (orig.) D Bs (by alter.) मावं.
B C D G Comm. Ch. वरु.
6, 1 v. 1 all MSS. पदेभिद्यः Comm. Ch. पदे भिद्य See Vaitána Sûtra 37, 1. Kátyáyana S'r. S. 20, 7, 11. Ás'v. 10, 9, 2. Lát. S'r S. 9, 10, 9.
v. 3 B यज्ञदासमसि D (= Lát. S'r. S. 9, 10, 11) ०वसितासमसि.
v. 4 B (sec. h ?) D G (third h) भवन्तुमतो.
2 D रुद्रभिः
7, 4 C D G वाम्वन्या.
9-10 C G वयवश्वाभिर्, resp. वयश्वाभिर् the other MSS. ०वश्वाभिर् Comm. वयवश्वाभि वयवसिताभिः.
8, 5 C त्रिभिरो.
5. 16 Comm. Ch. पञ्चभिरभाभि.
16 B त्रिभिरो.
9, 1 C G वरित्रा यज्ञं.
10 C D G (third h.) यजते.
13 A B G (by alter) कौसल्यौ C D G (orig.) कौसल्यौ.
14 C G (sec. h.) मवव.
A वाभिषेन.
22 B (orig.) Comm. Ch. and M M पृथवेश्वयानश्वयानां ; all other MSS. पृथवेश्वय मश्वानां Cf. Lát. S'r. S. 9, 10, 16. 11, 1 Ás'v. S'r. S. 10, 10, 10.
10, 8 C G (fourth h.) वयजनसादवा०.
9 A D Bs (third h. on the marg.) Comm. M M वसिपातयति B C G Bs वपिपातयति ; Comm. Ch. om. न or य and adds य on the marg.
14 D G वारिमविवैर्.
11, 5 B (orig.) C (orig.) भावये D भावेये G (sec. h.)भावयवे.
8 C G (orig.) Bs (orig.) वैदद्वे D G (th. h.) वैदद्वे A B Bs (sec. h.) Comm. Ch. वैददवो.
11 C G (sec. h.) पुष्ट G (orig.) पुपुष०.
A B C G (th. h.) मरिष० प्रवोवे A मरिष्यवक्षोवेः
17 Bs भावोभि०.

20 A B (by alter.) Bs (by alter.) चक्षुः.

A Bs पारमके.

26 A B (on the margin) G (fourth h.) Bs प्रस्तवः काव्यः प्रथमे.

A B (by alter.) G Bs (by alter.) मार्तण्डानि B (orig.) मार्तण्डे C मार्तण्डे D G (sec h.) Bs (orig.) Comm. Ch. मार्तण्डे.

12, 8 A प्रथमं (alt. to मे) B G Bs प्रथमं C प्रथमे (which *seems* to be alt. to •मं) D Comm. M M प्रथमे Comm. Ch. once मं, once मे.

9 A (on the marg.) G (on the marg., but corrected back in द्वि•) बलीयं.

14 C (third h. on the marg.) G (*orig.*) पुरस्य instead of पयसस्य.

17 all MSS. चात्वर्यं.

19 B (by alter.) C D G चजिमो. 20. Comm. Ch. चदयम्.

14, 8 G Comm. Ch. मारुतानिके A B C D Bs मरुतानिके.

4 A B G Bs (*by alter.*) मारुतानिके C *D Bs* (*orig.*) मरुतानिके.

5 A G Bs (by alter.) मारुतानिके B C D Bs (orig.) मरुतानिके.

15, 11 C सहयम् G संप्रयम्, alt. to संहय Kāt. S'r. S. 21, 2, 6. S'at. Brāhm. 13, 7, 1, 9.

12 B G Bs (orig.) विपयवसर्धिवि.

20 A C G Bs सप्तभूर्मि Cf. S'āṅkh. S'r. S. 16. 9, 22.

16, 8 B Bs (orig.) Comm. Ch. दिव्हास्य.

D उपसंवो G (third h.) Bs (orig.) Comm. Ch. (orig.) उपसंचे B (sec. h.) Bs Comm. Ch. सर्वेन.

17, 4 A G (sec. h.) चनिदि.

8 C D चवरोचम् B चवारम्, altered to चदर्द G चनरम्, altered to चवरोचम्.

18, 2 C D G Bs एव सर्वेन A B एवं सर्वेन.

8 all MSS. (except those of the comm.) प्रवो.

10 A B C G (third h.) ह्रदयोः A (sec. h.) G (orig.) D Bs ह्रदयोः C D G (third h.) संवदिनो.

11 all MSS. विजयमानवशफलितायां (Comm. Ch. विजियमाम्).

12 B (orig.) C D G Bs (?) यदि च.

13 B (*orig.*) Bs *Comm. Ch.* विनिमयन्ति A B (by alter.) C D G विमृषन्ति.

14 A B (by alter.) सुनिव्यार्थः B (orig.) सुनिर्यार्थः C D G Bs सुनिर्यार्थः (C थे:) Bs (th. h.) Comm. Ch. सनिव्यार्थः.

15 D G (orig.) Bs (by alter.) सर्वैपर्थ. 21 All MSS. निविड॰.

21, 9 C D G सनिराचं.

20 C G (th. h.) इतीर्थ स्वच्करोति.

31 A (orig) B Bs (by alter.) द्वितीयस्य C D G Bs (orig.) तृतीयस्य.

22, 9 A B (by alter.) उपचराक.

10 A C D G प्रजिर्वापन्.

12 A B G (orig.) Bs (orig.) Comm. Ch. पार्थेका (पार्थेका).

25 C G (sec. h.) Bs (orig.) पारक्षिया.

23, 8 C D G (orig) पर्येवापेयपाट॰ A पर्यैवा रावेपट॰.

11 D G क्षयर्ण.

12 D G (orig.) क्षयेरा.

24, 2 A (orig.) B Bs (orig.) पाङ्को वै यज्ञा। वै is omitted in C D G.

10 A (orig.) D G (orig.) वर्षिष्ठ.

11 B (orig.) D G (orig) वर्षेङ्गली.

14 C D G Bs यहंसा.

15 D पचाभि॰ C G पचमाभि॰.

26, 4 A Bs (orig.) Comm. Ch. प्रवच्छा C B Bs (sec. h., but altered again) प्रप्रवच्छ D प्रवरके B प्रप्रच्छा alt. to पवच्छा.

29, 3 B C G जन वा चाधि॰.

B A D Comm. Ch. त्रिशत्खातां C त्रिशत्खातां G त्रिशाखतां B त्रिशाखतां। ख is cancelled in B with yellow colour and ता is altered to खा The orig. read. of Bs is not quite legible.

B C Comm. Ch. श्राप A D G Bs शापम्.

A B Bs कौशक्य C D G कौशक्य Cf. 16, 9, 13.

29, 7 C D G यमकामा चन्द्रास.

8 B विप्रासे भृष G (sec. h.) भृ (th. h.) भृस. All MSS. विविशार॰.

All MSS except D and Comm. Ch. लभेयेतम्.

30, 6 A B C G ॰द्यतो वा.

ADHYAYA XVII.

1, 2 Ch. कतिपय घाटेन.

[illegible] B विन्देत.

9 B Ch K संस्तुः.

16 B Ch. परःपुरुषे K परंपुरुषे.

18 K मद्य मद्युपकजयेत्.

2, 4 all MSS. द्विपायाम स्नातद्.

3, 12 B अपपात्रिका K अपपात्रीकाः.

4, 1 Ch. K (orig.) दुन्दुभीन्.

B Ch (orig.) संक्रमात्.

B K उपकल्पयन्ति.

[illegible] B Ch. (orig.) संदमनात्.

5, [illegible] B K आवसथ Ch. आवसथ.

6, 1 all MSS. (with the except. of Ch. sec. h.) बकयवजतीत्यपकस्पयन्ति. The commentary considers this the correct form, It says बकस्य यजतिश्च बकयजतिश्च बकयजति [1] पूर्वो द्वन्द्वो विभाषा एकवद्भवतीत्येकवद्भावः। स नपुंसकमिति (Pān. 2, 4, 17) नपुंसकत्वाद्ध्रस्वता। बकयजतीति. Ch. (sec. h.) बकयजती इति.

4 Pāṇini 2, 4, 25.

7, 11 [illegible] K वर्धिर्वेदिं.

Ch. सदःसदा प्रहृत्य [illegible] K सदः प्रहृत्य.

K प्राङुपरि दधति.

13 Ch. ग्रामकण्ठारीयं. B K ॰ग्रमा॰

9, 6 : Ch. संसवेत् B संमवये K संसवे. I propose संसंचेत्.

10, 5 B Ch. (orig.) K (orig.) उत्करा। त्क has been alt. to त्कि in Ch. and K। Comm. उत्किरो धूलितो—उत्किरन्ति निक्षिपन्ति खनितारः.

6 B नदिमात्स्यार्ण् (or म्).

10 B संश्रयेत्.

15. B Ch. (sec. h.) अभिनिर्मोच्यं K अभिनिर्मिच्यं which seems to have been altered by sec. h. to ॰मोच्यं Ch. अभिनिर्मोदं.

16 B K उपावसति.

11, 3 बाह om. in Ch.

12, 1 B सर्वेऽविमुच सहयो Ch सर्वो विमुच संवयो K सर्वो विमुच संवयो.
4 B उभयत् Ch उ भयत् K उभयता
5 Ch om यदि before यथ
All MSS विश्वय
13, 5 B °यज्ञियाय
9 B K उपतिष्ठत
14, 6 B तूर्ष्णीं शयन् K तूर्ष्णीं शयन् B Ch K अभियाति
B अविद्वत्तस्य K अविद्वत्तस्य
4 Ch (orig) मनूयात्
11 भूमि orig om in Ch
14 Ch उत्तरां वाचं
15, 1 Ch श्रुद्दति
4 B पर्यावर्तमान
B (orig) Ch आचम K आचमं
10 Ch दृष्ट दिति°
11 B K ऐवा इत्यादिति
16, 9 this Sutra is orig om in Ch
17, 1 B Ch करिष्यामी
9 B K यदेव
12 स्तरति in Ch alt to स्तृ रमति

ADHYÂYA XVIII

1, 2 B पिबे राष्ट्रेऽयो
B अपांश्च पस्यो (s) प्रमुञ्च K अपांश्च पश्य प्रमुञ्च
14 K यहानि करोति नदस्य
2, 1 Ch संवति B K मथन्ति
3, 2 A V 6, 33 — v 1 all MSS यर्ष. v 2 K वरिमा B (orig) K यम v 3 K पुरु B Ch पुरं — B यदि — B Ch यदयं
8, 11 B (orig) K दोहो ममाप्रो (K °दो)
9, 1 K °स्वर्ती प्रवति
6 B उपस्थान Ch उपस्थानं K आपस्थानं
10, 8 9 B रक्षा पर मेह K रक्षा मे

10, 12 च after सन्नोपस om. in Ch.

15, 5 B K सुप्रणीते.

16, 2 B K नक्षानुष्टमं.

18, 4 न om. in Ch. before इति

20, [illegible] Ch. K प्रयुत्य.

8 B Ch K मखावनिकं.

21, 7 [illegible] प्रत्यच्.

9 B K चक्षयेत Ch. चक्षये.

11 cf. Kât. Śr. S. 13, 2, 19, which Sûtra contains nearly all the same mistakes.

23, 10 K ना चर्मेचेण.

24, 3 [illegible] K नैवावक्षः सर्वेष्वष्टः.

4 Ch. नस्तेति.

[illegible] K वनराय च. This reading is said by the comm. to be चयुक्तं.

9 B Ch. K यरणा चक्षी.

14 [illegible] K चाद्भव इक्तु.

19 Ch. (orig.) मधावे. Ch. उपवेश.

25 B K ॰ष्ट्राणाः संनिदधी.

26 B सभोटेष्ठ.

28 K चडुतादोचिते Ch. चडतावोचिते B चडुतादेरचदे.

29 B Ch K ब्रह्मसमनीयेन.

35 This Sûtra seems to be a later addition.

I.

INDEX OF WORDS.*

अ

* This index contains all words of the text exclusive of those occurring in Mantra's, Praisha's, Yajus, Gâtha's, Nivid's, etc

अङ्गुली in पादाङ्गुली IV, 15, 20.

अङ्गुष्ठ IV, 7, 7; 21, 8; XVI, 24, 11.

अङ्गुष्ठपर्वन् XIV, 16, 3.

अच्

+आ अच्य II, 9, 3; IV, 3, 6. 7; XVII, 11, 4.

अच्छावाक VI, 12, 14. 20; 18, 2; VII, 6, 1. 8. 9; 7, 1. 4; 13, 1; 14, 1; 17, 10. 18; 24, 1; VIII, 2, 10; IX, 4, 1; 10, 1; 14, 1; 18, 1; 19, 1; XII, 1, 5; 2, 8, 22; 5, 1; 6, 11. 14. 17; 7, 7; 26, 2; XIII, 10, 10; 14, 1; 24, 9; XIV, 3, 10; 52, 10. 13; 55, 2; XV, 8, 4. 11. 17. 19; 7, 5; XVI, 21, 29.

अच्छावाकसूक्त XIV, 52, 3.

अच्छावाकीया VII, 7, 4.

अज II, 3, 22; IX, 23, 4. 5; XIV, 13, 1; XV, 15, 2; XVI, 8, 18; 12, 12; XVII, 7, 8; अजा IV, 14, 13.

अजातपुत्र II, 12, 11.

अजानाम II, 5, 1.

अजिन XV, 17, (page 188, 12); XVIII, 24, 7.

अजिर in श्येनाजिरे XIV, 22, 4.

अजीगर्त XV, 19, (p. 191 13.)

अज्ञायमान III, 21, 6.

अञ्ज् अनक्ति I, 10, 1; IV, 16, 6; अज्यमान V, 9, 8; 15, 1.

24, 6, 4; 7, 2. 3; 27, 6; XIII, 15, 13, 20, 12; XIV, 11, 9; 16, 10; 23, 4; 24, 5; 25, 5; 27, 13, 29, 8; 31, 5; 33, 22; 34, 4; 35, 2; 36, 2; 37, 2, 49, 3; 50, 2; 58, 2; 59, 2; 60, 3; 71, 4; XV, 13, 9; 22 (p. 193, 9), XVI, 21, 3 18. 20. 26; 23, 9. 10. 11. 12; XVIII, 23, 16, 24, 9 (= dat); अहनि V, 10, 35; 11, 10; VII, 15, 18; XII, 2, 13; 3, 22, 4, 4. 22; 5, 23, 7, 3; 9, 10, 10, 4; 12, 2; XIV, 1, 2; 8, 9; XVI, 18, 13, 21, 20; 22, 1, XVII, 6, 3; अहन् (=अहनि) XVI, 22, 15, अहनी XII, 27, 5; XVI, 9, 2; 15, 12, 21, 22; अह्नोः X, 9, 15; XII, 3, 17; XIII, 5, 1. अहानि X, 1, 4; XIII, 20, 2; 27, 7, अहोभिः XIII, 14, 10. (Cf. अपाहन् । इध्वाहन्)

अहर्दीन XIII, 1, 4; 19, 17; 24, 19.

अहःसंघात X, 1, 20, XII, 2, 1; XVI, 20, 3.

अहीन (1)° V, 1, 10 (2) XI, 1, 3 5; XIV, 1, 1, XVI, 19, 1; 20, 8; 30, 12 (Cf. सत्राहीनाः)

अहीनसूक्त XII, 3, 14 20; 4, 18 20, 5, 17; 6, 18. 19, 8, 4.

अहुला II, 7, 8.

अहोम III, 2, 11.

अहोरात्र XIV, 79, 2; XVI, 20, 2.

अहोरात्रस्तोम XIV, 79, 1.

+ अति यन्ति XIV, 26, 3, आयन् XV, 17 (p 188, III, 3, 1, 21, 12

+ उपाति इत्य XII, 13, 5

+ अधि ईयते XV, 27 (p 195, 20)

+ अनु इत (ipv) XV, 27 (p 195, 16)

+ अन्तर् इयात् VI, 6, 19

+ अभि एति II, 11, 6, 12, 3

+ अप एति III, 14, 19, VIII, 9, 10

+ अभ्यव आयन XIV, 32, 1, ईयु XIV, 32, 1.

+ अभ्यव यन्ति XIII, 29, 21 30

+ अव यन्ति VII, 10, 3, इयात् I, 1, 9, इत II, 15, 6

+ अस्तम् इत I, 3, 5 (cf प्रथमास्तमिते)

+ अभ्यस्तम् इयात् III, 19, 9, इत III, 19, 17

+ आ यन्ति VIII, 8, 9, XIV, 14, 1, यन्, यतो V, 10, 2 24, VI, 7, 7, XVIII, 21, 6, इयाय XV, 18 (p 190, 5), 19 ff, इत्य IV, 12, 10, XIV, 7, 1 (cf यथेतम्)

+ उदा एति XIV, 40, 12, इत्य IV, 12, 10, XIII, 6, 4, XIV, 6, 6, XV, 20 (p 191, 20)

+ पर्या इत्य XV, 18 (p 190, 5) ff, XVII, 11, 4

+ परा (cf पराचमाय पराचित

+ प्रत्या यन्ति IV, 6, 12, 16, 4; VI, 13, 11, इत्य

+ समा यतीषु VI, 7, 5.

+ उद् इयात् I, 3, 5; इत II, 7, 4; IX, 20, 20, XI, 18, 3. 5.

+ अभ्युद् इत II, 7, 7; III, 19, 9. 17

+ उप यन्ति VIII, 10, 8; XIII, 10, 7. 9. 11. 16; 21, 5. 11; 22, 3; XVI, 28, 4; XVIII, 24, 1, इहि XV, 25 (104, 12); इताम् (?) XV, 27 (195, 17); इयाम् XV, 25 (194, 15. 21); इयाम् XV, 25 (194, 18), इयात् III, 18, 30; इयाय XV, 19, (191, 14) इत्य X, 21, 12, XIII, 17, 1; 19, 7. 9. 14 16; 21, 5. 8. 11, 24, 2, 29, 2.

+ परि एति IV, 16, 10; XV, 11, 1; 12, 1; XVI, 15, 1; यन्ति XIII, 11, 4; XVII, 14, 18; 17, 8; इयात् XV, 11, 1; 12, 1; ऐत् XV, 11, 1; 12, 1; XVI, 15, 1; एष्यन्त्यः XVII, 4, 8; इत्य V, 8, 8; (cf अप्रनायापरीत)

+ प्र ईयेत XIV, 8, 18, इत IV, 14, 3.

+ अभिप्र इयात् IV, 14, 2.

+ प्रति एति XVI, 24, 11; इयात् I, 16, 12; 17, 7; VI, 1, 26; यन्तु XV, 24 (194, 6); इयाय XV, 22 (193, 3); ईयेत I, 2, 21; XII, 8, 16; XIII, 15, 5; इत 15, 26 (195, 26).

+ अनुसम् एति IV, 6, 13; V, 10, 15; 14, 23; IX, 24, 9; इयात V, 6, 5, VI, 9, 11; यन्त् III, 14, 10; V, 6, 3; 13, 5; 14, 12. 15; VIII, 10, 2; 15, 11.

उ

14; 2, 7; 3, 2; 4, 3; 6, 12; 8, 14. 16; 10, 5; 11, 5; 21, 8. 9; XI, 3, 2; 4, 4; 8, 1; 9, 1; 11, 7. 12; 12, 18; 13, 13; 14, 12. 15; XII, 3, 19; 4, 19; 5, 20; 9, 3; 11, 9. 12. 13. 19. 23; 24, 5; 25, 7; 26, 19. 22; 27, 6; XIII, 7, 6; 10, 10; 19, 18; XIV, 3, 11; 39, 1. 2; 51, 12; 52, 14; 53, 8; 55, 5; XV, 1, 26; 3, 10. 11; 22; XVI, 3, 23; 8, 21; 11, 6; 12, 8; 15, 13; 24, 3. 11. 16; XVII, 17, 5; XVIII, 9, 7; 16, 3; 20, 2. 3. 4. 6; 25, 6. (Cf. चतुर्थोत्तमौ। द्वितीयोत्तमौ। प्रथमोत्तमौ)

उत्तमार्धे X, 6, 13.

उत्तर I, 1, 23; 2, 14; 10, 2; II, 5, 6. 14. 22; 9, 4. 8. 13; III, 10, 4; 13, 5. 17; 14, 10. 15; 19, 7; IV, 18, 7; V, 11, 3; 13, 2. 5; VI, 1, 3; 7, 10; 9, 18; 11, 12; VII, 5, 18; 15, 2; 17, 12; 21, 4; 25, 3. 6, 7. 13; 26, 7; 27, 6. 23; VIII, 11, 15; IX, 22, 5; 23, 9; X, 3, 12; 6, 10; 7, 5. 6; 8, 12; 9, 10; 13, 9; 21, 12. 13; XI, 2, 5; 7, 5. 11; 9, 13, 10, 4; 13, 9. 25; XII, 3, 2; 6, 5; 11, 11; 12, 3. 14; 13, 2; 23, 6; 26, 1. 18; XIII, 5, 18; 12, 4; 16, 4; 18, 3; 21, 2; 22, 4; XIV, 3, 10. 17; 7, 4; 10, 10. 11; 28, 1; 32, 6, 39, 4; 41, 1; 42, 1 9; 51, 8; 52, 3. 12, 53, 3; 56, 1. 5. 8, 57, 2. 14; XV, 8, 12. 15. 17; 12,

उगोऽभिमर्शमी VII, 5, 15

उर्वरा in गोधूमोर्वरा XIV, 41, 6 and यवोर्वरा XIV, 40, 6

उलूखलबुध्न XIII, 20, [illegible]

उलूखलमुसले IV, 3, 2, 14, 32

उल्मुक III, 19, 15 IV, 4, 2, 5, [illegible] (Cf गार्हपत्योल्मुक)

उशनवन्त् XIV, 27, 13, 28, 10

उशनस्तोम XIV, 27, 1, 28, 1

उशनस् XIV, 27, 1

उषस IX, 28, 5, XV, 22 (p 193, 5 6)

उषस्य VI, 5, 1

उष्ट्र XVI, 8, 14, 12, 13

उष्ण in कवोष्णौ IV, 14, 15

उष्णिग्बृहत्यौ I, 17, 10, VII 27, 18

उष्णिह् VII, 27, 3 (Cf गायत्र्युष्णिहौ)

उष्णीष VII, 15, 17, XVIII, 24 23 (Cf लोहितोष्णीष)

ऊ

ऊह्न + नि ऊह्नयति XII, 13, 1, ऊह्नयेत् XII, 13, 5. 6
ऊह्ननीय XII, 13, 5, XIII, 1, 7, ऊह्नम् X, 5, 9, XI, 15, 12 (Cf अन्यूह्नम्)
+ प्रति ऊह्नयति XII, 13, 3

ऋ

ऋ

ऐ

ओ

औ

क

ख

खड्ग XVI, 18, 18.

खन् खनन्ति XIII, 29, 6; XVII, 5, 8, खानयेत् XVII, 10, 2. 4; खात IV, 15, 8.

+ नि खनन्ति IV, 15, 8, खाय IV, 15, 8, 17, 5.

खर V, 9, 4.

खल in गोधूमखल XIV, 41, 7 and यवखल XIV, 40, 7.

खलति XVI, 18, 18; XVII, 6, 1.

खाङ्गकवच XIV, 33, 20.

खाद् खादयन्ति XIV, 2, 11. (Cf अमंखादन्त)

खादिर XVI, 3, 2, 12, 3.

ख्या + आ ख्यापयन्ते XV, 27 (p 196, 8), ख्यापयेत XV, 27 (p. 196, 5)

+ व्या व्याख्यातः I, 1, 1, 16, 11. 22; IX, 1, 2; 20, 4; ख्यात I, 16, 1; III, 11, 1; V, 12, 5, VI, 1, 1, VIII, 12, 1; IX, 1, 1; X, 13, 24; XI, 1, 1, XIV, 3, 15; 10, 15.

गाहे सम् ख्यायमान XVIII, 21, 1; ख्याय XIII, 1, 7.

16; परिसम् ख्यातुम् I, 17, 8.

17, /

ग

14, स्रग्गण I, 1, 18. 22. 24 and पशुगण VI, 11, 16.

29 II, 6, 5.

गति IV, 6, 12.

गद् + नि गदेत् XIII, 11, 5; XVI, 2. 3. 6. 9. 12. 15. 11, 3. 6; गादयेत XVII, 14, 1.

गन्धर्व XVI, 2, 8.

गम् गच्छति XIV, 50, 1; गच्छन्ति VI, 12, 13; 13, 3; अगच्छम् XIV, 12, 2, अगच्छत् XIV, 12, 2; गमिष्यन्ति XIV, 40, 1; गमिष्यन्त् III, 4, 9; गत II, 6, 13; गत्वा II, 14, 4; III, 17, 1; V, 8, 4; 14, 4. 24; 15, 10; 19, 1; 20, 8; VI, 13, 4. 5.

+ अधि गच्छेः XV, 22 (p 193, 9) (Cf. अनधिगच्छन्त अनधिगम्यमान)

+ अनु गत III, 10, 10. 12. 14.

+ आ गच्छन्तु VIII, 11, 14.

+ नि गच्छतः V, 18, 7; गच्छन्ति I, 16, 10, 17, 6, III, 8, 21, VI, 9, 14.

+ प्र जिगांसन्त् (v. l. जिगासन्त्, जिघांसन्त्) XVI, 22, 10

गर्गत्रिरात्र XVI, 22, 2.

गर्भ (1) V, 11, 12; XIII, 3, 5, XV, 17 (p. 183, 16) (2 7, 6. 8. (Cf. वैराजगर्भ। वैरूपगर्भ। रैवतगर्भ। शाक्वर

गर्भकामा V, 14, 12

गर्भिणी XV, 14, 13.

गवय XVI, 3, 11; 12, 13.

चरण V, 11, 16 (acc. du.), XV, 1, 20; XVI, 3, 6; 12, 7.

चरु III, 17, 10; V, 1, 1; XIII, 39, 12; XV, 14, 12, XVI, 1, 13.

चर्मन् IV, 16, 3; XIV, 22, 17; XVII, 3, 5; 5, 6 9.

चषाल XIV, 40, 9; 41, 8. (Cf गोधूमचषाल)

चषालमुख-सरसपुरोळाशौ: XIV, 73, 11 (see critical notes)

चातुर्थाह्निक XV, 7, 1; 8, 1.

चातुर्मास्यानि III, 13, 1, V, 20, 2; XIV, 10, 1; XV, 12, 8.

चातुर्मास्यदेवता XIV, 10, 8, XVI, 8, 15. 16; 13, 14 15

चातुर्मास्यपर्वन् XIII, 24, 4.

चातुर्मास्यपशुदक्षिण XIV, 10, 23.

चातुर्मास्यहविस् XIV, 15, 5.

चातुर्विंशिक XII, 27, 4.

चात्वाल V, 18, 12; VI, 11, 17; 12, 8.

चात्वालोत्करौ V, 14, 2, XVII, 7, 11; °त्करा उ° XVIII, 24, 26.

चान्द्रमस fem. °सी XIV, 82, 3.

चि चेष्यमाण IX, 22, 1. 6.

+ अप चिन्वन्तु XV, 19 (p. 191, 10)'

+ सम् चित IX, 25, 1; चित्य IV, 15, 6 (Cf क्षित्य)

छ

त

द

ध

14, 13; XVII, 6, 6; XVIII, 24, 5; धीयते XV, 17 (p. 183, 19); धाय I, 6, 8; 14, 20; II, 9, 16; IV, 3, 3; 4, 2. 5; 7, 6; 14, 10; 15, 5; 16, 3; 19, 7; V, 8, 5; VII, 3, 1; XIII, 11, 2; 29, 2; XVII, 10, 4; 12, 4.

+ उपनि दधाति XVII, 7, 11; दधति XIII, 11, 9; XVII, 7, 12; धाय XVII, 15, 13; 17, 9.

+ प्रतिनि दध्यात् III, 20, 9; 21, 12; XIII, 3, 2.

+ परि दधाति XI, 2, 13; दधति IX, 20, 27; XII, 2, 27; 6, 18; XVIII, 20, 7; दध्यात् VI, 9, 9; धाय V, 6, 7; 9, 26; 10, 33; 13, 10; 14, 20; 15, 4. 5; 17, 10; VI, 6, 15; 7, 10; VII, 9, 6; 10, 15; 11, 4; 12, 4; 13, 4; 15, 17; 29, 25; VIII, 6, 17; IX, 3, 4; 6, 18; 8, 3; 14, 3; 17, 3; X, 13, 22; XIII, 7, 6; XV, 3, 11; XVIII, 20, 8.

+ पुरस् धास्यमान XIV, 29, 2.

+ वि धीयमान I, 1, 4; हित in प्रत्यक्षविहित III, 19, 8.

+ अनुवि दधीत XIII, 1, 3. 6.

+ सम् धाय I, 1, 23; 4, 14; V, 11, 3. 4; IX, 5, 5. 6. 7. 10. 11. 13; 6, 2. 3. 4. 5. 7. 8. 9. 10. 12; 20, 32; X, 7, 2; XVIII, 1, 16. 17. 18.

न

+ अव नयति VII, 4, 15; नयेत् XIII, 12, 8. 9; नीयमान VI, 7, 6; XIV, 51, 10.

+ अभ्यव निनाय XV, 23 (p. 193, 13).

+ समव निनाय XV, 23 (p. 193, 12).

+ आ नीत XIII, 2, 1; नीय IV, 15, 23.

+ प्रत्या नयति II, 7, 11; नीय II, 8, 10.

+ उद् नयति II, 7, 12; 8, 16; V, 10, 8 नीयमान VII, 4, 1; 7, 1; XIV, 52, 1; 53, 1; 56, 2; नीत II, 8, 19; नीय II, 7, 7.

+ अभ्युद् नीत XIII, 12, 7. (Cf. पुनरुन्नीत).

+ उप नीयते XV, 15, 14.

+ नि नीय IV, 5, 3; VIII, 9, 5.

+ अवनि नीय XVII, 17, 9.

+ उपनि नीय III, 20, 4.

+ संनि नीय IV, 16, 6; 18, 10; 19, 3.

+ प्र नयन्ति III, 14, 8; V, 14, 1; नीयमान IV, 6, 13; V, 14, 7; VIII, 15, 10; IX, 24, 9; नीयते III, 15, 21; प्रणीतासु IV, 7, 18; नीय II, 7, 8; III, 19, 12; IV, 17, 4; XVIII, 24, 27. (Cf. प्रणीता)

+ वि निनीयमान XVII, 17, 3.

+ सम् नयति XV, 17 (p. 188, 6); नयन्त् I, 3, 16.

पञ्चदशस्तोम X, 3, 1; XIV, 23, 2.

पञ्चन् I, 6, 16; III, 18, 20; V, 9, 11; VI, 4, 3. 5; 6, 6. 10; VII, 15, 9; 27, 12. 25; VIII, 8, 11; 11, 8; IX, 21, 3. 5. 6; 23, 4. 13; X, 6, 13; 9, 16; XII, 11, 17; 20, 1; XIII, 6, 7; 10, 4; 15, 8; 17, 1; 19, 9; 24, 5; 28, 8; XIV, 4, 2; 62, 8; XV, 3, 8; 9, 5; XVI, 22, 16; 24, 15; XVIII, 7, 11. 13; 8, 10. 14; 15, 2; 18, 5.

पञ्चपद VI, 6, 6; VII, 26, 6; XIV, 4, 8; XVI, 24, 2; XVIII, 14, 5.

पञ्चपञ्च XVI, 9, 25.

पञ्चबिल XV, 14, 12.

पञ्चम I, 10, 5; VII, 14, 7; IX, 24, 5; X, 6, 1; XI, 4, 7. 11; 5, 4; 8, 1; 9, 14; XII, 8, 11; 4, 14; 5, 13; 10, 12; 12, 5. 13; 26, 8; XV, 10 (p. 191, 2); XVI, 2, 13; 11, 13; 14, 17; 15, 4; 18, 7; 24, 14. 16. 20; पञ्चमी VI, 6, 8; XII, 10, 8; XIV, 51, 13; XV, 1, 21. (Cf. तृतीयपञ्चमी। पृष्ठ्यपञ्चम। यजमानपञ्चम)

पञ्चरात्र XVI, 24, 1. 21.

पञ्चविंश XVI, 12, 10; XVII, 7, 3; XVIII, 1, 11.

पञ्चविंशति XIII, 28, 7; XVI, 12, 1. 6. 14; XVIII, 1, 10; 9, 2; 10, 2.

पञ्चविंशत्यरत्नि XVI, 12, 2.

प्रलाप in पृतप्रलाप XII, 17, 3.

प्रवण in दक्षिणप्राक्प्रवण । दक्षिणप्रवण । प्रागुदक्प्रवण । प्राचीन-प्रवण)

प्रवदन IV, 21, 22; XVII, 17, 3.

प्रवर in पुरोहितप्रवरेण I, 4, 17.

प्रवरानुपूर्व्येण VI, 9, 16.

प्रवर्ग्य V, 10, 85; XIV, 40, 18. (Cf. अप्रवर्ग्य । सप्रवर्ग्य)

प्रवर्ग्यवत् VII, 16, 1.

प्रवर्तन in हविर्धानप्रवर्तन V, 18, 1.

प्रवल्ह XVI, 26, 4. (Cf. अनुप्रवल्ह)

प्रवल्हिका: XII, 21, 8.

प्रवाक in सोमप्रवाक XIV, 40, 13; 41, 10.

प्रवृताहुती VI, 9, 16; IX, 19, 4.

प्रवृत्त XVI, 18, 8.

प्रवृत्ति III, 19, 7.

प्रशास्तृ (nom. प्रशास्ता before आह) VII, 14, 9.

प्रश्लकोश X, 18, 18.

प्रश्लिष्ट XII, 13, 5.

प्रसर्ग III, 21, 7. (Cf. अप्रसर्ग)

प्रसलवि XVII, 14, 16; 15, 4.

प्रसलविवृष्ट XVII, 2, 9.

फ

ब

भ

+ अभि भुञ्जन्ति XVI, 21, 21.

भुरिज् VII, 27, 28.

भुवन XV, 2, 19.

भुवस् XIV, 18, 1.

भू भवति III, 15, 23; 16, 3 etc.; भवतः I, 2, 5 (in आर्द्रकारीभ०), V, 5, 5; XIV, 7, 2; भवन्ति II, 12, 10. etc.; अभवम् XIV, 32, 1; बभूव XV, 22 (p. 193, 8 9); XVI, 11, 14. 17; बभूवुः XV, 17 (p. 188, 1); XVI, 9, 17; अभूत् XV, 18 (p. 189, 11); XVI, 29, 8; subj. भूः XV, 25 (p. 194, 12); भविष्यथ XV, 27 (p. 195, 12); बुभूषन्त् XIV, 21, 1; भूत (Cf. एकादशभूत । विकल्पभूत । शेषभूत) see भूत; भूत्वा XIV, 38, 3. 6; 42, 18. 19. 20; XV, 17 (p. 188, 16. 17).

+ अनु भवति XV, 5, 18; अन्वभवत् XV, 5, 1.

+ अभि भवन्ति XIV, 38, 6; भवेमहि XIV, 23, 1; 38, 1; अभवम् XIV, 23, 1; 38, 1; भविष्यन्ति XIV, 29, 1; 40, 1; 50, 1; बुभूषन्त् XIV, 23, 1.

+ सम् बुभूषन्त् IV, 13, 2.

भूत (भूतानि) XIV, 50, 1; XV, 11, 1; XVI, 15, 1.

भूतकृत् XIV, 73, 1.

भूमि I, 5, 8; XVI, 9, 22, XVII, 4, 7; 10, 13; 15, 10; 16, 5;—XVI, 16, 3. (Cf. सहभूमि)

म

XVI, 1, 1; 22, 1; ईजे XV, 16, 10; XVI, 9, 8. 11. 14; 16, 2; ईजान XIV, 40, 10; अयष्ट XV, 16, 11; यक्ष्यन्ति XIV, 40, 1; यक्ष्यमाण II, 1, 6; IV, 1, 3; V, 1, 1; VI, 1, 22; XV, 1, 3; इज्यते I, 16, 3; इज्यमान I, 16, 10; इष्ट III, 20, 15; IV, 7, 3; 9, 5; XV, 1, 29 (Cf. अनिष्ट); याजयन्ति XVI, 20, 7; याजयेयुः XIII, 11, 8; XV, 14, 8; याजयत XIV, 40, 1; याजयां चकार XVI, 8, 27; इष्ट्वा III, 16, 24; 17, 7; 18, 17 etc. (Cf. अनिष्ट्वा)

+ सम् यजेयाताम् XIV, 29, 2; 30, 7.

यजन in देवयजन V, 2, 1.

यजमान I, 4, 15; 12, 6; 14, 17; II, 7, 13. 15; 9, 7; III, 8, 25. 26; 17, 8; IV, 6, 3. 4; 8, 2; 19, 9; V, 3, 8; 10, 20; 15, 8; 16, 5; VI, 1, 5; 8, 9; VIII, 10, 1; 11, 14; IX, 5, 1; XIII, 5, 11; 29, 29; XIV, 6, 6; 28, 9; 32, 10; XV, 6, 7; 11, 1; 12, 1; XVI, 1, 1; 3, 19. 35; 6, 2; 10, 1. 15; 13, 3. 9; 15, 1; 17, 2; 18, 1. 12; 22, 20. (Cf. पत्नीयजमानौ)

यजमाननिमित्त IV, 6, 3.

यजमानपञ्चम I, 12, 6.

यजमानभाग IV, 13, 3.

यजुर्वेद III, 21, 3; XVI, 2, 6.

यजुस् XIII, 20, 7; XV, 11, 6.

याज्ञतुर (ऋषभ) XVI, 9, 8.

याज्ञिक VII, 4, 13; याज्ञिकी I, 2, 3.

याज्या I, 1, 33. 39; 2, 2; 8, 3. 5. 7; 9, 2; 17, 11. 15; III, 16, 8; V, 18, 3. 11; 19, 8. 11. 16. 20. 23; VI, 11, 12; VII, 1, 8; 2, 4. 7. 10. 14; 7, 6; 8, 4; VIII, 8, 3; 12, 8; IX, 23, 9; 25, 2; X, 1, 10; 7, 2. 4. 5. 6; XI, 13, 9; XIII, 4, 3; 7, 4; 8, 4; 9, 4; 10, 3; 12, 6; XIV, 52, 4; 53, 8; 56, 1. 5; XV, 8, 20; 15, 12; XVI, 7, 3; XVIII, 21, 4. (Cf. ऋतुयाजयाज्या । प्रयाजयाज्या । अस्त्रयाज्या । सोमयाज्या)

याज्यान्त I, 1, 42; 2, 8.

याज्यापुरोनुवाक्ये (॰क्याः) I, 16, 8; 17, 1 7. 9; V, 11, 9; VIII, 12, 2; XVI, 7, 12.

याज्यावत् III, 7, 8.

यातजतीय XVIII, 19, 2.

याथाकामी (यथाकामिन्?) I, 3, 7; VI, 6, 18.

याथाकाम्य II, 1, 6; X, 13, 5.

यान XV, 3, 14.

याम (1.) XVI, 12, 21; यामौ VIII, 6, 13; 7, 17; XIV, 57, 12; (2.) XV, 5, 13.

यावज्जीवम् III, 1, 8.

यावन्त् II, 12, 10; VIII, 7, 5; XV, 9, 4, 17 (p 188, 8. 9;) यावत् V, 11, 8, VII, 6, 3; XIV, 32, 10.

व

श

11, 4 13, 11; 22, 7; शंसम् XVIII, 16, 2. (Cf. गायत्रीशं-सम् । जगतीशंसम् । निविच्छंसम् । पङ्क्तिशंसम्) Cf. शस्य.

+ अति शंसन्ति XII, 2, 10; शंसेत् XIII, 7, 3; 8, 3; 9, 3; 10, 2; 12, 5.

+ अनु शंसति IX, 25, 1; शंसेत् VII, 21, 6; X, 9, 14; XVIII, 23, 13.

+ सम् शंसति X, 18, 10. 15; XI, 12, 8; शंसेत् XVI, 7, 13; 14, 2; शस्येत् XVII, 9, 6 (!; the form is probably incorrect; we should expect शंसेत् शंसयेत् or शस्य); शस्य XI, 2, 13.

+ उपसम् शंसति XVII, 8, 2; शस्य XI, 14, 15; XII, 11, 13; XV, 3, 11.

शक् शक्नुयात VII, 6, 8.

शकट IV, 14, 33; V, 6, 1. 4.

शकल VIII, 8, 11. (Cf. हिरण्यशकल)

शक्य I, 17, 8

शत IV, 15, 13. 18; VI, 6, 18; VII, 17, 17; IX, 20, 10; X, 12, 14; XI, 13, 6; XIII, 29, 16; XIV, 60, [illegible]; XV, 3, 12; 11, 2; 14, 9; 16, 19; 17; 20, 21; 24 (शता nom. plur. p 194, 6); 27; XVI, 1, 16; 4, 5; 22, 15. (Cf. त्रिष्टुप्-शत । दशशत । विंशतिशत । सप्तविंशतिशत)

ष

स

69

42, 18; अतिष्ठत XIV, 9, 1; 71, 1; स्थापयति XVII, 16, 5; स्थापयन्ति XVI, 10, 16.

+ सम् तिष्ठते X, 21, 18; XIV, 2, 21; 10, 8; *13, 9*; XV, 13, 10; XVI, 8, 19; 15, 19; XVIII, 23, 17; 24, 25. 33; तिष्ठन्ते XIV, 13, 14; तिष्ठन्तौ XVI, 22, 23; स्थित III, 1, 1. 5; 3, 8; 13, 29; 17, 13; V, 8, 6; VI, 13, 6; VII, 10, 1; VIII, 10, 1; 13, 6; IX, 28, 18; XIV, 10, 17; XV, 4, 12; XVI, 18, 13; XVII, 6, 3; 10, 2; XVIII, 24, 8. 19. 26; स्थापयति V, 20, 8; स्थापयन्ति IX, 27, 5 6; XVIII, 24, 24; स्थापयेयुः XIII, 5, 2; स्थापयन् XIII, 5, 18; स्थाप्यः XI, 13, 2; XIII, 3, 1; स्थाप्य III, 17, 10; V, 10, 36; 11, 15; VIII, 9, 10; IX, 19, 4; 27, 4; X, 13, 26.

+ अभिसम् (or सम्) तिष्ठते XIV, 33, 7.

+ विसम् in विसंस्थिततर VI, 13, 7; VII, 7, 4.

स्थान I, 1, 16. 19; 4, 3, III, 16, 15; IV, 2, 7; V, 3, 7; IX, 1, 11; X, 12, 8. 16. 17; 13, 6; XI, 14, 27; XII, 4, 1. 20; 5, 1; 6, 4. 14; XIII, 15, 12. 13; 19, 20; 21, 6; XIV, 3, 12; 40, 22; 52, 3. (Cf. अभीवर्त । आवापस्थान । ओष्ठ्य॰ । तालु॰ । निगम॰ । निगमस्थानवर्जम् । यथास्थान । यथास्थानम्)

V, 4, 1; जुहवां करोति, चकार XVI, 15, 1; चकार XV, 23 (p. 193, 13); होष्यन्ति VI, 6, 20; होष्यन् II, 6, 9; ह्रयमान IV, 11, 2; V, 14, 14. 16; VI, 7, 2; 8, 1; हुत II, 9, 10; 10, 8; V, 19, 17; VIII, 9, 10; XIII, 12, 8; 14, 6; XVI, 1, 7. 10; XVII, 7, 11; हुत्वा II, 6, 10; 7, 7; III, 15, 14; IV, 16, 6; 18, 5. 7; VI, 3, 8; VIII, 18, 1; X, 13, 26; XVI, 15, 1; XVII, 12, 4; XVIII, 24, 27. (Cf. अहुत्वा)

+ अभि जुहोति II, 8, 23.

हुतवत् XIV, 50, 2.

हृ हरन्ति III, 19, 9; हृत्वा IV, 14, 11; VII, 3, 2. 3.

+ अति हरन् XVII, 16, 1. 2. 3. 4; हृत्य II, 8, 22. 23.

+ अप हृत XIII, 6, 1.

+ अभ्यव हरेत् IV, 5, 7.

+ उपाव हृत्य XVII, 16, 5.

+ आ हरन्ति I, 12, 9; XIII, 15, 1; आहरत् XIV, 6, 1; 7, 1; 8, 1; 9, 1; 12, 2; XV, 9, 2; 11, 1; 12, 1; XVI, 1, 1; ह्रियमाण V, 10, 10; हार्य (see आहार्य VII, 27, 29); हृत्य XIII, 6, 1; XVII, 7, 12.

+ उदा हरन्ति XV, 26 (p. 195, 7); हरिष्यामः XIII, 14, 10.

+ उपा हरेत् XVIII, 2, 6.

+ पर्या हृत्य VII, 5, 4; XVII, 7, 11.

+ उप ह्वयते I, 15, 5; VII, 5, 7; 6, 5; ह्वास्यमान I, 10, 1; VII, 6, 6; (cf. अनुपह्वास्यमान); ह्वयमान IV, 9, 1; V, 10, 1; हूत I, 11, 1; 12, 1; (cf. अनुपहूत); ह्वय III, 16, 25; V, 19, 12. 24; VII, 5, 11; 17, 15; VIII, 2, 13; XIV, 10, 20.

+ प्रत्युप ह्वय VII, 6, 9.

+ समुप ह्वय III, 8, 25.

+ वि ह्वयन्ते X, 21, 16, ह्वयावहै XV, 24 (p. 193, 19).

Additions.

अश्रेष III, 20, 16.

अस्तोचिय VII, 26, 1.

इलांद XVIII, 23, 7.

पशुवर्ष III, 18, 20.

पर्युगिगम IX, 23, 13.

INDEX OF DEITIES MENTIONED IN INDEX I.

IV.

SOME NAMES OF HYMNS AND VERSES.

अच्छा XVIII, 4, 1; 5, 1—Rv. VI, 47, 8
अप्रतिरथ VIII, 15, 10—Rv X, 103
अभितष्टीय XII, 6, 1, etc.—Rv. III, 38
अर्धर्चीया XIII, 24, 18—Rv. I, 177, 4
अर्बुद VII, 15, 4—6 ff.—Rv. X, 94
आदित्याः XII, 19,—Av. XX, 135, 6
आनोभद्रीय X, 13, 18, etc.—Rv. I, 89
आपोरेवती VI, 3, 11; IX, 20, 7—Rv X, 30, 12
आपोहिष्ठीयाः IV, 11, 6, etc.—Rv. X, 9
आहनस्याः XII, 24, 1—Av. XX, 136
इन्द्रनिहव VII, 19, 10, etc.—Rv VIII, 63, 5. 6
ईळेद्यावीय V, 9, 24, etc—Rv. 1, 112
उत्थापिन्यः XVI, 13, 13—Rv. X, 18, 8; 85, 21. 22
उदुब्रह्मीय XVIII, 19, 10; 20, 6—Rv. VII, 23
ऋतुर्जनित्रीय XI, 14, 10. 22—Rv II, 13
एतशप्रलाप XII, 17, 3—Av XX, 129
एवयामरुत् XI, 15, 10, etc—Rv. V, 87
कयाशुभीय X, 11, 12, etc.—Rv. 1, 165
काराधद्धोत्रीयाः IX, 20, 12, etc.—Rv I, 120
कुन्ताप XII, 6, 13, etc. Av. XX, 127
गैव क्ष XVIII, 3, 1*—Sāṅkh Sr. S XVIII, 3, 2. Ait. Ar. V, 1, 2
घोषा सूक्ता VI, 6, 12—Rv. X, 39—41
जनकल्पाः XII, 21, 1—Av. XX, 128
तदिदासीय XI, 2, 6 ff.—Rv. X, 120
[तनूः X, 19, 1]
तमुष्टुहीय X, 11, 13, etc. VI, 18
तार्क्ष्य XI, 14, 28, etc. X, 178
त्रिकद्रुकीया X, 13, 7—II, 22, 1
[दिशां क्लृप्तयः XII, 20, 1—Av. XX, 128]
दूरोहण XI, 14, 13 ff.—Rv. IV, 40, 5
द्युतान मारुत XIII, 12, 3—Rv. VIII, 96, 7 ff.
नद XVIII, 1, 12. 14. 16 21—Rv. VIII, 58, 2
नभाक I, 17, 18
नाभानेदिष्ठ XII, 8, 2—Rv. X, 61
नैर्ऋती XVI, 13, 5—Rv X, 59
पञ्चजनीया X, 2, 9, etc—Rv. X, 53, 5
पतङ्ग XI, 14, 28—Rv. X, 177
पारिक्षिती XII, 16, 2—Av. XX 127, 3

* Comm. पुरुषस्य योषावत्त्वमित्यर्थः

* Comm सुपर्णेत्यादिम चारण्य अधिक शत संकेत्

V.

VERSES QUOTED BY PRATIKAS AND CONTAINED IN THE SAKALASAKHA OF THE RIGVEDA.*

प्रतीक	आश्वलायन	ऋग्वेद
अक्षन्नमीमदन्त	III, 17, 2.	I, 82, 2.
अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां	XVI, 13, 4.	X, 163
अगन्म महा	VI, 4, 5; X, 11, 3; XIV, 56, 1.	VII, 12, 1—3; resp. 1—3; resp. 1. 2.
अग्न आ याहि वीतये	I, 4, 8; III, 5, 3.	VI, 16, 10—12 resp. 10.
अग्न आ याह्यग्निभिः	XIV, 53, 5.	VIII, 60, 1. 2.
अग्न आयूंषि	II, 2, 5; 5, 14.	IX, 66, 19.
अग्न इन्द्रश्च	VII, 9, 8.	III, 23, 4.
अग्न ओजिष्ठम्	XI, 8, 1; 11, 7.	V, 10, 1—6.
अग्निं वो देवम्	X, 10, 2; XIV, 53, 1.	VII, 3.
अग्निं वो वृधन्तम्	XII, 10, 9.	VIII, 102, 7—9.
अग्निं सुदीतिम्	V, 19, 11.	III, 17, 4.
अग्निं स्तोमेन	II, 2, 18; VI, 4, 1; XII, 10, 9.	V, 14, 1; resp. 1—6; resp. 1—3.
अग्निं स्तोमेन बोधय	II, 5, 13; XIV, 52, 12.	V, 14, 1; resp. 1—6.
अग्निं हिन्वन्तु	VI, 4, 1.	X, 156.
अग्निं होतारम्	X, 7, 7.	I, 127, 1.
अग्निं होतारं मन्ये दास्वन्तम्	XVIII, 23, 9. 10.	I, 127, 1—7.
अग्निः प्रत्नेन	I, 8, 3.	VIII, 44, 12.

* Cf. VI, 1, 25: प्रातरनुवाकप्रभृत्यादिप्रदिष्टानि शस्त्रानुवचनयोः स्थानानि ॥ २५ ॥ ऋचां प्रतीकादन्यत्र ॥ २६ ॥

Pratika	*Sankhayana*	*Rigveda*
अग्निं शुचिव्रततमम्	II, 2, 10	VIII, 44, 21
अग्निनाग्निः समिध्यते	II, 2, 11, III, 5, 1, 13 17	I, 12, 6
अग्निना रयिम्	III, 7, 3, 15, 8	I, 1, 3
अग्निं त मन्ये	III, 17, 5, VI, 4, 13, X, 6, 2, [XVI, 7, 13]	V, 6, 1 3, resp 1-10
अग्निं दूतम्	XIV, 52, 2	I, 12 1 7
अग्निं दूतं वृणीमहे	I, 4, 9, VI, 4, 1, X, 3, 2	I, 12, 1, resp 1-12
अग्निं न मा मथितम्	XIV, 53, 6	VIII, 48, 6
अग्निं नरः	X, 5, 2, 12 8, 13, 20, XI, 15, 2, . XIV, 54, 5	VII, 1, 1-25, resp. 1-3, 1-6, 1
अग्निं नरो दीधितिभिररण्योः	XVII, 8, 2	VII, 1
अग्निमग्निं वो अध्रिगुम्	XIV, 53, 1	VIII, 60, 17-18
अग्निमग्निं हवीमभिः	II 2, 11, III, 5, 1.	I, 12, 2
अग्निमीळे पुरोहितम्	VI, 4, 1; XIV, 52, 1	I, 1
अग्निं मन्ये पितरम्	XI, 13, 5, XIV, 51, 7.	X, 7, 3 5
अग्निरिन्द्रः	XI, 7, 10, 9, 11, 12, 14	X, 65
अग्निरुक्थे	X, 11, 8	VIII, 27-32 (षट् सूक्तानि)
अग्निर्न शुष्कं वनमिन्द्र हेति	XIV, 29, 8	VI, 18, 10 A (cf सनु हृदि)
अग्निर्नेता	VII, 19, 12	III, 20, 4.
अग्निर्मूर्धा	I, 8, 4, II, 5, 16, XIV, 52, 10	VIII, 44, 16, resp. 16 21
अग्निर्वृत्राणि	I, 8, 1, XIV, 52, 5 9	VI, 16, 34, resp 34-36, resp 34 39
अग्निर्होता गृहपतिः	I, 15, 4, IX, 20, 7, 26, 3, X, 6, 19	VI, 15, 13, resp. 13 15

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
अग्निर्होता नो अध्वरे	V, 16, 8.	IV, 15, 1-3.
अग्निर्होता पुरोहितः	VI, 4, 2; X, 11, 9.	III, 11.
अग्निष्वात्ताः	III, 16, 7.	X, 15, 11.
अग्नीषोमा पिपृतम्	V, 19, 8.	I, 93, 12.
अग्नीषोमा य आहुतिम्	V, 19, 14.	I, 93, 3.
अग्नीषोमा यो अद्य	V, 19, 6.	I, 93, 2.
अग्नीषोमाविमम्	I, 8, 6; V, 18, 9.	I, 93, 1.
अग्नीषोमा सवेदसा	I, 8, 10.	I, 93, 9.
अग्नीषोमा हविषः	V, 19, 16.	I, 93, 7.
अग्नेः पिब जिह्वया सोमम् इन्द्र	XIV, 20, 8.	III, 35, 9 D (Cf. तिष्ठा हरी)
अग्ने कदा त आनुषक्	VI, 4, 3.	IV, 7, 2—6.
अग्ने जरितर्	XIV, 55, 1.	VIII, 60, 19, 20.
अग्ने जुषस्व	V, 14, 14.	I, 144, 7
अग्ने जुषस्व नो हविः	VII, 1, 6; XIV, 51, 18.	III, 28, 1; resp 1. 4. 5.
अग्ने तमद्य	II, 5, 18; X, 13, 1.	IV, 10, 1—4; resp. 1—8.
अग्ने तव श्रवो वयः	XVIII, 23, 6.	X, 140, 1—6.
अग्ने तृतीये सवने	VIII, 2, 2.	III, 28, 5.
अग्ने त्वं नः	II, 12, 2; III, 17, 6; XII, 11, 2.	V, 24, 1. 2. 3.
अग्ने त्वं पारय	V, 5, 2.	I, 189, 2.
अग्ने दाः	III, 2, 4.	III, 24, 5.
अग्ने दिवः	XIV, 52, 4.	III, 25, 1.
अग्ने द्युम्नेन	II, 2, 17; IX, 22, 5.	III, 24, 3.
अग्ने धृतव्रताय	XIV, 52, 5. 13.	VIII, 44, 25—27 resp. 25—30.
अग्ने नय	IV, 2, 9; (16, 5); V, 5, 2; VI, 10, 1.	I, 189, 1; resp. 1; resp. 1—3.
अग्ने पत्नीः	VII, 4, 9.	I, 22, 9.
अग्ने पवस्व	II, 2, 5.	IX, 66, 21.
अग्ने पावक	II, 2, 9.	V, 26, 1.
अग्ने भव सुषमिधा	XII, 11, 4.	VII, 17, 1.
अग्ने मरुद्भिः [शुभयद्भिः]	VIII, 6, 17.	V, 60, 8.

Pratika	*Sankhayana*	*Rigveda*
अग्ने मृळ	\I, 4 1	IV, 9
अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य	I, 9, 2	VI, 15, 14
अग्नेर्वय प्रथमस्यामृतानाम्	XV, 22 (p 192, 14)	I, 24, 2
अग्नेर्मे	IV, 14, 17	X, 16, 7
अग्ने विवस्वद्	VI, 4 7, \II, 55, 3, XV, 3, 3.	I, 44, 1—12, rep 1 2, resp 1 2
अग्ने विश्वेभि स्वनीक	III, 14 12	VI, 15, 16
अग्ने विश्वेभिरग्निभि	II, 3, 11, IX 24, 9, XIV, 52, 6	III, 24, 4
अग्ने सधे	III, 1, 4	V, 28, ■
अग्ने स क्षेषत्	\IV, 53 7	\I, 3
अग्ने सुतस्य	\IV, 52, 5	V, 51, 1—3
अम पिब	\II, 2, 4, XI, 8, 3	I\, 46, 1
अग्ने हवम	\I 4, 5	X, 1—7*
अङ्गिरस	III, 16 5, VIII, 6, 12	X 14, 6
अङ्गिरोभि	VIII, 6, 13	X, 14, 5
अच्छा म वीरमोषिणम्	X, 12, 16, \IV, 55, 2	\III, 71, 10—12, resp 10—13
अच्छा म इन्द्रम्	XII, 12, 6	X 43, 1—3
अच्छार्द मः	III 20, 4, IV, 11, 6, \III, 9 5	\II, 36, 9
अच्छा वो अग्निमवसे	\II, 6, 1, X, 12, 16	V, 25 1—3
अजाजनग्रम्	IX, 14 3	\, 31, 1—8
अञ्जन्ति त्वाम्	V, 15, 2	III, 8, 1
अञ्जन्ति यम्	V, 0, 8	\, 43, 7.
अतश्चिदिन्द्र न	XI 8, 3	\III, 92, 10—12
अति द्रव	I\, 14, 15	\, 14, 10—11.
अति विश्वा	I\, 23, 7	X, 97, 10
अतो देवा अवन्तु म	\III, 7, 5	I, 22, 16—21.
अत्या पूष्ण प्रथमो भागो एति	\\I, 3, 30	I, 162, 4 C

* Comm मन्त्र सूक्तानि । स्वोनपदाग्नयदर ।

Pratika.	*Sānkhāyana.*	*Rigveda.*
अदर्शि	VI, 4, 7.	VIII, 103, 1—4.
अद्या नो देवः सवितः	VIII, 3, 8; XVIII, 22, 2.	V, 82, 4—6.
अधा हीन्द्र	IX, 4, 2.	VIII, 98, 7—12.
अधि द्वयोः	V, 9, 12; 13, 6.	I, 83, [illegible]
अधि बृबुः	XVI, 11, 12.	VI, 45, 31—33.
अधुक्षत्	V, 10, 9.	VIII, 72, 16.
अध्वर्यवश्चकृवांसः	III, 18, 5.	V, 43, 3.
अध्वर्यवो भरतेन्द्राय	IX, 7, 5; XII, 4, 8.	II, 14, 1; resp. 1—11.
अध्वर्यवो भरतेन्द्राय सोमम्	XVIII, 19, 5.	II, 14.
अध्वर्यो द्रावय	XII, 9, 11.	VIII, 4, 11 12.
अध्वर्यो वीर प्र महे सुतानाम्	XIV, 3, 8. 9. 10. 11.	VI, 44, 13—15; 10—12; 16—18; 19 ff
अनर्वाणं वृषभम्	XII, 12, 8.	I, 190
अनश्वो जातः	X, 4, 14.	I, 152, 5—7.
अनागसः	IX, 27, 2.	V, 82, 6.
अनुत्तमा ते	XI, 2, 5.	I, 165, 9.
अन्तर्यच्छ जिघांसतः	XVIII, 11, 2.	X, 102, 3.
अन्तश्च प्रागाः	V, 14, 18.	VIII, 48, 2.
अप त्यम्	X, 5, 4.	VI, 51, 13.
अप नः शोशुचदघम्	IV, 2, 9; (16, 5).	I, 97, 1—7.
अप प्राचः	XII, 3, 5; 13, 1.	X, 131, 1 resp X, 131, 1—7.
अप स्वसुः	X, 10, 4.	VII, 71, 1—3.
अपाः पूर्वेषाम्	IX, 6 18.	X, 96, 13.
अपादित उदु नश्चित्रतमः	XI, 11, 12.	VI, 38.
अपादु शिप्र्यन्धसः	XVIII, 7, 11.	VIII, 92, 4—8.
अपाय्यस्य	IX, 11, 4.	II, 19, 1.
अपूर्व्या	X, 10, 6.	VI, 32.
अपूर्व्या पुरुतमानि	XII, 5, 5.	VI, 32.
अपेत वीत	IV, 14, 7.	X, 14, 9
अप्सु मे सोम	VIII, 11, 3	I, 23, 20.
अप्स्वग्ने	III, 5, 5; VIII, 11, 3; XIV, 57, 7.	VIII, 43, 9; resp. [illegible]—11.

Pratika	*Sankhayana*	*Rigveda*
अबुध्रमु त्ये	XI, 9, 7	X, 35
अबोधि जारः	XIV, 56, 11	VII, 9, 1
अभि तष्टेव	XII, 5, 3, 6, 1, XIII, 24, 18	III, 38, 1—3 resp 1—10
अभि त्य मेषम्	IX, 7, 4, X, 9, 13, XI, 14, 9	I, 51
अभि त्वा गोतमा गिरा	VI, 4 1	I, 78
अभि त्वा देव	X, 4, 13, 11, 8	I, 24 3—5
अभि त्वा देव सवित	III, 13 17, V, 10, 3, VII, 16, 3, XV, 22, (p, 192, 16	I, 24 3, resp 3, resp 3, resp 3—[illegible]
अभि त्वा पूर्वपीतये	VII 20, 3	VIII, 3, 7 8
अभि त्वा वृषभा	IX, 13, 1	VIII 45, 22—24
अभि त्वा शूर	VII, 20, 3	VII, 32, 22 23
अभि प्र गोपतिम्	IX, 13, 1, XVIII, 7, 15	VIII, 69, 4—6
अभि प्रवन्त	X, 12 15, XIV, 57, 1 2	IV, 58, 8 9
अभि प्र वः	VII, 23, 4, XII, 9, 11	VIII, 49 1 2
अभी षतस्तदा भर	XVII, 8, 11	VII, 32, 24—27
अभूद्देवः	VIII, 3, 2 9	IV, 54, 1, resp 1—6
अभूरेकः	X, 6, 16, XI, 14, 27, XII, 6, 15	VI, 31
अमेव नः	VIII, 2, 9	II, 36, 3
अम्बयः	VI, 7, 10, XIV, 51, 11	I, 23, 16—18.
अयं यज्ञः	X, 1, 10 (cf XIII, 24, 18)	I, 177, 4
अयं वां मधुमत्तमः	VI, 6, 8, IX, 20, 16	I, 47, 1 3 5, resp 1—8
अयं वां मित्रावरुणा	VII, 2, 5, X, 3, 5, XII, 1, 3	II, 41, 4, resp 4—15, resp 4—6

Pratîka.	*Sâṅkhâyana.*	*Rigveda.*
अयं वेनः	V, 9, 17; VIII 3, 15; XV, 3, 9.	X, 123, 1—5. 7. 8; resp. 1; resp. 1—5.
अयं सोमः	X, 10, 4.	VII, 29, 1—3.
अयं सोमश्चमू सुतः	X, 4, 5.	V, 51, 4. (?)
अयं ह येन	X, 6, 9.	VIII, 76, 4—6.
अयं जायत	X, 8, 1.	I, 128.
अयं जायत मनुषो धरीमणि	XVIII, 23, 11.	I, 128, 1—6.
अयं त इन्द्र सोमः	IX, 11, 1.	VIII, 17, 11—13.
अयं ते अस्तु हर्यतः	XVIII, 11, 3.	III, 44.
अयं ते मानुषे जने	IX, 11, 1.	VIII, 64, 10—12.
अयं ते योनिः	II, 11, 2; 17, 3.	III, 29, 10.
अयं देवाय	X, 9, 16	I, 20, 1—3
अयमग्निः सहस्रिणः	II, 11, 2.	VIII, 75, 4.
अयमग्निः सुवीर्यस्य	VI, 4, 7.	III, 16.
अयमिह	II, 11, 2.	IV, 7, 1.
अयं मित्राय	X, 8, 3.	I, 136, 4—6.
अया वाजम्	VI, 6, 15; XII, 6, 23; 12, 14.	VI, 17, 15.
अया वाजं देवहितं सनेम	XVIII, 15, 6.	
अरा इवेत्	VI, 10, 8.	V, 58, 5.
अरूरुचत्	V, 9, 25.	IX, 83, 3.
अर्चन्तस्त्वा	II, 2, 18; III, 10, 4; VI, 4, 1; IX, 22, 5; 27, 2; X, 9, 17; XIV, 52, 11.	V, 13, 1; resp. 1—6.
अर्वन्तो न श्रवसः	X, 11, 5.	VII, 90, 7.
अर्वाग्रथम्	XI, 11, 12.	VI, 37.
अर्वाङेहि	VII, 17, 8.	I, 104, 9.
अर्हन्बिभर्षि	V, 9, 13.	II, 33, 10.
अव ते हेळः	VI, 10, 11; VIII, 11, 5.	I, 24, 14.
अव द्रप्सः	XII, 25, 2.	VIII, 96, 13—15.
अव यत्त्वं शतक्रतो	XII, 5, 12.	X, 134, 4—6.

Pratīka.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
अवर्मह इन्द्र	X, 7, 11; 8, 3.	I, 133, 6; resp. 6 7.
अव सृज	III, 16, 7.	X, 16, 5.
अविताऽसि	X, 6, 9.	VIII, [illegible]
अविदद्दक्षम्	VIII, 6, 11.	VI, 44, 7—9.
अविप्रो वा यदविधत्	XVIII, 8, 14.	VIII, 61, 9—18.
अश्मन्वती	IV, 15, 5; XVI, 13, 13.	X, 53, 8.
अश्याम तम्	III, 5, 8; IX, 23, 12.	VI, 5, 7.
अश्याम ते	III, 5, 6.	I, 114, 3.
अश्वं न त्वा	VI, 4, 1; XIV, 56, 6	I, 27, 1—10; resp. 1—3.
अश्वायन्तः	III, 18, 16	X, 160, 5.
अश्विना यज्वरीरिषः	VI, 6, 1; VII, 10, 12.	I, 3, 1—3.
अश्विना वायुना	IX, 20, 34.	III, 58, 7.
अश्विनावेह गच्छतम्	X, 4, 5	V, 78, 1—3.
अषाळ्हं युत्सु	V, 11, 7; VI, 10, 3.	I, 91, 21.
असत्सु मे जरितः साभिवेगः	XVII, 9, 6	X, 27.
असावि देवम्	VII, 17, 3.	VII, 21.
असावि सोम इन्द्र ते	XII, 26, 8; XVIII, 18, 4	I, 84, 1—3; resp. 1—6.
असावि सोमः पुरुहूत	VII, 23, 7.	X, 104
असुनीते	XVI, 13, 14	X, 59, 5—7.
अस्तभ्नाद्द्याम्	V, 14, 19, VI, 10, 11; IX, 2, 3.	VIII, 42, 1; resp. 1—3.
अस्तावि मन्म	XVI, 21, 27.	VIII, 52, 9. 10
अस्ति सोमो अयं सुतः	XIII, 7, 2	VIII, 91, 4—9
अस्तेव सु प्रतरम्	IX, 3, 4; XII, 12, 5,	X, 42, 1—10; resp. 1—3.
अस्थूरि नो गार्हपत्यानि सन्तु	IV, 12, 10.	VI, 15, 19 C.
अस्मभ्यं तद्दिवः	VI, 10, 10.	II, 38, 11.
अस्मा अस्मा इदन्धसः	XVIII, 11, 2	VI, 42, 4.
अस्मा अस्मै	X, 6, 14; XII, 4, 9	

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
अस्मा इदु	X, 11, 7.	I, 61.
अस्मा इदु प्र तवसे	XII, 4, 17.	
अस्माकमग्ने अध्वरम्	III, 10, 4; IX, 22, 5; 27, 2.	V, 4, 8.
अस्माकमत्र पितरस्त आसन्	XII, 11, 14.	IV, 42, 8—10.
अस्मिन्पदे	XIII, 29, 13.	II, 35, 14.
अस्य पिबतम्	V, 10, 21.	VIII, 5, 14.
अस्य प्रत्नाम्	II, 11, 2.	IX, 54, 1.
अस्य मदे पुरु वर्पांसि	IX, 12, 4.	VI, 44, 14.
अस्य वामस्य पलितस्य होतुः	XVIII, 22, 7.	I, 164.
अस्य हि स्वयशस्तरम्	X, 3, 13; 8, 12.	V, 82, 2. 3.
अहं रुद्रेभिः	VI, 11, 11.	X, 125, 1—6.
अहं दां गृणते	IX, 10, 3.	X, 49.
अहं च त्वं च	XVI, 18, 13.	VIII, 62, 11.
अहं भुवम्	IX, 11, 3; X, 4, 11; 11, 7.	X, 48.
अहश्च कृष्णम्	X, 8, 15.	VI, 9.
आ कलशा अनूषत	VII, 15, 8.	IX, 65, 14.
आ कलशेषु धावति	VII, 15, 8.	IX, 17, 4.
आगन्देवः	V, 6, 7.	IV, 53, 7.
आ गोमता	X, 9, 4; XV, 8, 16. 17.	VII, 72, 1—3; resp. 72. 73.
आग्निं न स्ववृक्तिभिः	X, 5, 3; XVIII, 23, 7.	X, 21; resp. 21, 1—6.
आग्निरगामि	XII, 11, 16.	VI, 16, 19—21.
आ घा ये	III, 12, 8.	VIII, 45, 1.
आ घा ये अग्निमिन्धते	XII, 11, 20; XVIII, 7, 6.	VIII, 45, 1—3; resp. 1—14.
आ चर्षणिप्राः	XVII, 9, 5.	I, 177.
आ तू न इन्द्र क्षुमन्तम्	VII, 15, 3; IX, [illegible] 1.	VIII, 81, `1; resp. 1—3.
आ तू न इन्द्र मद्र्यक्	IX, 13, 2.	III, 41.
आ तू न इन्द्र वृत्रहन्	IX, 12, 1; XVIII, 13, 4.	IV, 32, 1—3; resp. 1—21.
आ तू भर	III, 2, 5.	III, 36, 9.

Pratika	*Sankhayana*	*Rigvedo.*
आ ते अग्न इधीमहि	XII, 10, 11.	V, 6, 4.
आ ते अग्न ऋचा	XII, 10, 11	V, 6, 5—7
आ ते पितर्	IV, 20, 2, VI, 11, 10, VIII, 6, 3	II, 33, 1—15, resp 1—6 resp 1
आ ते वत्सो मनो यमत्	IX, 23, 12, XII, 11, 16	VIII, 11, 7, resp 7—9
आ ते शुष्मो वृषभ	VI, 10, 7.	VI, 19, 9
आत्मन्वत्	V, 10, 8	IX, 74, 4
आ त्वमद्या गहि	IX, 16, 1.	VIII, 82, 4—6
आ त्वा गिरः	X, 5, 4	VIII, 95, 1—3
आ त्वा गिरो रथीरिव	XVIII, 18, 13.	VIII, 95, 1—9
आ त्वा जुवः	X, 7, 3	I, 134 1
आ त्वा रथं यथोतये	VII, 19, 8, XV, 2, 5, XVII, 9, 2	VIII, 68, 1—3
आ त्वा वहन्तु हरयः	VII, 4, 1, IX, 5, 4, XI, 7, 4	I, 16, 1—9, resp 1—3
आ त्वा विशन्त्वाशवः	IX, 10, 3	I, 5, 7—9
आ त्वा विशन्त्विन्दवः	IX, 19, 3, XVIII, 7, 12	VIII, 92, 22—24, resp 22—33
आ त्वा सहस्रम्	XII, 9, 11.	VIII, 1, 24—25
आ त्वेता नि षीदत	IX, 16, 1	I, 5, 1—3
आदङ्गिराः प्रथमं दधिरे वय	XVIII, 6, 5	I, 83, 4—6
आ दशभिः	V, 10, 8	VIII 72, 8.
आदह स्वधाम्	IX, 17, 2	I, 6, 4—10
आदित्यानामवसा	VIII 1, 4	VII, 51, 1
आदित्यासो अदितिः	VIII, 1, 6.	VII, 51, 2
आ देवानाम्	III, 3, 3.	X, 2 3
आ देवो यातु	VI, 10, 10	VII, 45, 1
आ देवो यातु सविता सुरत्नः	X, 5, 23, XVI, 1, 21	VII, 45, 1—4, resp 1
आ दैव्या	VI, 10, 5	VII, 97, 2
आ धूर्षु	IX, 6, 1	VII, 34, 4
आ धूर्ष्वस्मै	X, 13, 13, XII, 3, 23, XVIII, 15, 6.	VII, 34, 1

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
आ धेनवः	VI, 7, 7.	V, 43, 1.*
आ न इन्द्रो दूरात्	X, 2, 5.	IV, 20.
आ न इन्द्रो दूरादा न आसात्	XII, 3, 9.	IV, 20.
आ नः स्तुत उप वाजेभिरूती	XII, 3, 13,	IV, 29.
आ मसे गन्तु मत्सरः	XVIII, 18, 4.	I, 175, 2—5.
आ नूनमश्विनोर्ऋषिः	V, 10, 11.	VIII, 9, 7.
आ नो अग्ने सुचेतुना	III, 16, 24.	I, 79, 9.
आ नो गन्तम्	VII, 11, 2; XII, 2, 15.	V, 71.
आ नो गोमन्तम्	XI, 8, 3.	VIII, 5, 10—12.
आ नो दिवो बृहतः पर्वतादा	VI, 10, 2.	V, 43, 11.
आ नो देव	X, 9, 4	VII, 30, 1—3.
आ नो देवः सविता त्रायमाणः	VI, 10, 10.	VI, 50, 8.
आ नो बर्हिः	XII, 2, 14.	X, 35, 10
आ नो भद्राः	VIII, 3, 16; X, 13, *18, XI, 15, 9; XV, 8, 1; XVIII, 22, 8.	I, 89, 1—8. 10; resp. 1—10.
आ नो भर दक्षिणेन	VII, 15, 3.	VIII, 81, 6.
आ नो मित्रावरुणा	VII, 11, 2; XI, 8, 8; XII, 1, 3.	III, 62, 16—18, resp. 16.
आ नो मित्रावरुणा†	VIII, 12, 7.	VII, 65, 4.
आ नो यज्ञं दिविस्पृशम्	X, 6, 6; XIV, 57, 5.	VIII, 101, 9. 10.
आ नो वायो	X, 6, 6, XIV, 57, 5.	VIII, 46, 25; resp. 25—26.
आ नो विश्वाभिरूतिभिः	V, 9, 21; VI, 6, 4; X, 5, 4.	VIII, 8, 1—3; resp. 1—23.
आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः	VI, 10, 7.	VII, 24, 4.

* According to the Commentary.

† Comm. हव्यजुष्टिमिति । अत्रयथापि त्रिष्टुप्भावात्

Pratika	*Sāṅkhayana*	*Rigveda.*
आ नो विश्वासु हव्य	X, 6, 6, XVIII, 10, [illegible]	VIII, 90, 1—3, resp 1—6.
आ नो विश्वे सजोषसः	XII, 6, 12, XVIII, 10, 12	VIII, 54, 3 4
आपूर्णो अस्य	VII, 17, 11	III, 32, 15
आपो अस्मान्	IV, 15, 4	X, 17, 10.
आपो न देवी	VI, 7, 6	I, 83, 2
आपो रेवतीः	VI, 3, 11, IX, 20, 7	X, 30, 12
आपो हि ष्ठा	IV, 11, 6, 15, 3, VIII, 6, 7, 7, 12 20, IX, 23, 6, XIV, 57, 7	X, 9, 1—3, resp 1—9, resp 1.
आ प्यायस्व	I, 15, 4 *	I, 91, 16
आ प्यायस्व समेतु ते	VII, 5, 17, 15, 4.	I, 91, 16, resp 16—18
आ प्र द्रव परावतः	XVIII, 13, 7	VIII, 82, 1—7
आ भाति	V, 9, 23, VI, 6, 6, XV, 8, 14	V, 76, 1—5, resp V, 76 77
आ मन्द्रैरिन्द्र	XII, 9, 11	III, 45, 1 2
आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः	IX, 5, 9, XVIII, 11, 3	III, 45, 1—3, resp 1—5
आमासु पक्वमैरय	XVIII, 11, 2	VIII, 89, 7
आ मित्रे वरुणे	X, 4, 6	V, 72, 1—3
आ मे हवम्	VI, 6, 2, XV, 8, 13	VIII, 63
आ यं हस्ते न खादिनम्	III, 13, 17	VI, 16, 40
आ याहि	X, 13, 21 27, XIII, 11, 2 6	X, 150, 1—3.
आ यज्ञैः	XI, 11, 7	V, 17, 1—4
आ यन्न पत्नीः	X, 7, 7	VII, 34, 20
आ यत्यमनि	IX, 6, 15	VIII, 69 10
आ यात्विन्द्रोऽवसे	X, 2 4	IV, 21

* Comm आ प्यायस्व समेतु ते पुरोनुवाक्या— आ प्यायस्व मदिन्तमेत्येषा न भवति। मायवीरर्धितत्वात् । अप्राप्तत्वात् । एवमपि सति प्रायश्चित्ते सकलपादपाठः । अनेनैव क्रमेण तत्र लिङ्गा मः भवन्तिनि। ननु आप्यायितवतीनामिति तत्राक्षे कथ स्वदेव । आप्यायितवतीयाभिरितिनिर्देशात्त्वाङ्गोन। सोमाप्यायने तु साम विपभिर्दशाभिरिति लिङ्गात् श्रुतत्वामाङ्गोन। सकलादकलशादपाठः ।

Pratîka.	*Sâṅkhâyana.*	*Rigveda.*
आ याहि कृणवाम	XII, 4, 13.	VIII, 62, 4—6.
आ याहि वनसा सह	X, 9, 16; XVIII, 15, 3.	X, 172.
आ याहि सुषुम	VII, 12, 1. 2; XII, 1, 4.	VIII, 17, 1—13 resp. 1—3.
आ याह्यद्रिभिः	X, 4, 5.	V, 40, 1—3.
आ याह्यद्रिभिः सुतम्	XVIII, 12, 6.	V, 40, 1—3.
आ याह्यर्वाङ्	XI, 4, 9.	III, 43.
आ याह्यर्वाङुप वन्धुरेष्ठाः	XVIII, 19, 6.	III, 43.
आ रुद्रासः	X, 6, 20; XI, 6, 8.	V, 57.
आ व इन्द्रं क्रिविं यथा	XVIII, 13, 5.	I, 30, 1—5.
आ वां रथः	X, 7, 4; 8, 8.	I, 135, 4; resp. 4—6.
आ वां रथो रोदसी बद्बधानः	VI, 6 6.	VII, 69—74.
आ वां राजानौ	IX, 2, 5; XII, 10, 5.	VII, 84; resp. 1—3
आ वां वाहिष्ठः	XI, 6, 2	VIII, 26, 4—6
आ वां सहस्रम्	X, 6, 6, XI, 6, 2.	IV, 46, 3—5.
आ वां धियः	X, 7, 3	I, 135, 5.
आ वामुपस्थम्	V, 13, 8.	II, 41, 21.
आ वां मित्रावरुणा	VIII, 12, 7.	I, 152, 7.
आ वायो भूष	X, 10, 4, 11, 5.	VII, 92, 1; resp. 1. 3. 5.
आ विश्वदेवम्	IX, 26, 3; X, 3, 13; XVI, 1, 21.	V, 82, 7; resp 7—9.
आ विश्ववारा	X, 11, 5.	VII, 70, 1—3.
आ वृत्रहणा	VI, 10, 9.	VI, 60, 3.
आ वृषस्व पुरूवसो	XVIII, 8, 13.	VIII, 61, 3—6.
आ वेधसम्	VI, 10, 5.	V, 43, 12.
आ वो राजानम्	XIV, 57, 3.	IV, 3, 1.
आ वो वहन्तु	VIII, 2, 8.	I, 85, 6.
आ शर्म	X, 11, 8.	VIII, 18, 16—19.
आ शुभ्रा	X, 12, 8.	VII, 68, 1—3.
आशुः शिशानः	VIII, 15, 10.	X, 103.
आश्रुत्कर्ण	XII, 26, 6.	I, 10, 9—11.

Pratika	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
आश्विनावश्वावत्या	VI, 6, 2	I, 30, 17—19.
आ स एतु य ईवदा	XVI, 11, 24.	VIII, 46, 21 ff
आ सत्यो यातु	X, 11, 7; XI, 14, 11; XII, 3, 13.	IV, 16
आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषी	XVIII, 19, 8.	IV, 16
आ सुते सिञ्चत श्रियम्	V, 10, 11.	VIII, 72, 13.
आहं पितॄन्	III, 16, 6.	X, 15, 3
इच्छन्ति त्वा	XII, 5, 22	III, 30.
इळामग्ने	V, 19, 9.	III, 1, 23.
इळायास्त्वा	III, 14, 11.	III, 29, 4.
इत्था हि सोमे	X, 6, 9; XII, 5, 11.	I, 80, 1—16; resp. I—3
इत्था हि सोम इन्मदे	XVIII, 6, 4.	I, 80, 1—3.
इदं वसो सुतम्	IX, 14, 1.	VIII, 2, 1—3
इदं वसो सुतमन्धः	VII, 19, 9; XVII, 9, 3.	VIII, 2, 1—3
इदं विष्णुः	I, 8, 8, XV, 8; 11. 12	I, 22, 17; resp. 16—21.
इदं ह्यन्वोजसा	IX, 15, 1; XVIII, 7, 15	III, 51, 10—12.
इदं त एकं पर ऊ त एकम्	XVIII, 1, 8.	X, 56, 1.
इदं ते पात्रं सनवित्तमिन्द्र	IX, 14, 3	X, 112, 6.
इदं ते सौम्यं मधु	VII, 4, 3.	VIII, 65, 8.
इदं त्यत्पात्रम्	IX, 10, 4.	VI, 44, 16.
इदमापः	I, 12, 8; V, 18, 12.	I, 23, 22—24.
इदमित्था	X, 8, 14; XII, 8, 2; 9, 6.	X, 61.
इन्द्र इत्सोमपा	X, 3, 6	VIII, 2, 4—6
इन्द्र इत्सोमपा एकः	XVIII, 7, 4.	VIII, 2, 4—27.
इन्द्र इषे	X, 11, 8	VIII, 93, 31.
इन्द्र ऋभुभिर्वाजवद्भिः	VIII, 2, 5; XIV, 3, 12.	III, 60, 5; resp. 5—7.
इन्द्रं वयं महाधने	IX, 20, 3.	I, 7, 5.
इन्द्रं वर्धन्तु	IX, 18, 1.	VIII, 13, 16—18.

Pratika.	*Sāṅkhāyana*	*Rigveda.*
इन्द्रं विश्वाः	XI, 11, 12; XII, 26, 1.	I, 11, 1—8; resp. 1—3.
इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्	XVIII, 16, 3.	I, 11, 1—8.
इन्द्राय मद्वने	XVIII, 6, 2; 12, 3.	VIII, 12, 22; resp. 22—24.
इन्द्रं वो विश्वतः	I, 8, 14; IX, 27, 2 (Comm)	I, 7, 10.
इन्द्रं स्तव	XII, 4, 21; XIV, 24, 4; 33, 22.	X, 89
इन्द्रः किल	XI, 14, 3.	X, 111, 3.
इन्द्रः पूर्भिद्	VII, 23, 6.	III, 34.
इन्द्रः सुतेषु सोमेषु	IX, 18, 1; XVIII, 12, 1.	VIII, 13, 1—3; resp. 1—33.
इन्द्र क्रतुम्	IX, 20, 24; XII, 9, 16.	VII, 32, 26. 27.
इन्द्र क्रतुविदम्	VII, 12, 4.	III, 40, 2.
इन्द्र चक्षम्	III, 1, 3; VI, 10, 7	X, 160, 3.
इन्द्र ज्येष्ठम्	XII, 9, 10.	VI, 46, 5. 6.
इन्द्र तुभ्यमिन्मघवन्	XI, 12, 5.	VI, 44, 10—19.
इन्द्र त्रिधातु	X, 4, 10.	VI, 46, 9. 10.
इन्द्र त्रिधातु शरणम्	VI, 13, 3.	VI, 46, 9.
इन्द्र त्वा वृषभम्	VII, 4, 7; 12, 3; IX, 9, 2.	III, 40, 1; resp. 1—9.
इन्द्र दृह्य	XI, 9, 9.	X, 100.
इन्द्र नरः	VI, 10, 7; X, 11, 5.	VII, 27, 1; resp. 1—3.
इन्द्र नेदीय एदिहि	VII, 10, 10; XII, 6, 12 etc	VIII, [illegible], 5. 6.
इन्द्र पिब तुभ्यं सुतो मदाय	XI, 10, 7.	VI, 40.
इन्द्र मरुत्वः	VII, 19, 2, X, 5, 8.	III, 51, 7; resp. 7—9.
इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोमम्	XIV, 3, 6	III, 51, 7—9.
इन्द्रमिद्गाथिनः	VII, 14, 1; XII, 1, 4; XVIII, 2, 2.	I, 7, 1—3.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
इन्द्रमिद्गाथिनो बृहद्	IX, 10, 1; XIII, 7, 5.	I, 7, 1—3; resp. 1—10.
इन्द्रमिद्देवतातये	X, 5, 18.	VIII, 3, 5. 6.
इन्द्रमीशानमोजसा	XII, 26, 1.	I, 11, 8. 6. 7.
इन्द्र वाजेषु	IX, 10, 2.	I, 7, 4—10
इन्द्रवायू इमे	VII, 2, 2; 10, 10.	I, 2, 4; resp. 4—6.
इन्द्रश्च वायवेषां सुतानाम्	X, 4, 5.	V, 51, 6. 7.
इन्द्रश्च वायवेषां सोमानाम्	X, 5, 4.	IV, 47, 2—4.
इन्द्रश्च सोमम्	VIII, 2, 7.	IV, 50, 10.
इन्द्र सोमं सोमपते	X, 3, 8; XIV, 33, 22.	III, 32.
इन्द्र सोममिमं पिब	XII, 5, 9.	X, 24, 1—3
इन्द्र सोमं पिब ऋतुना	VII, 8, 5.	VII, 15, 1 ff.
इन्द्रस्य नु वीर्याणि	VII, 20, 8; X, 13, 14; XVIII, 19, 2.*	I, 32.
इन्द्रा को वां वरुणा	XII, 11, 22.	IV, 41.
इन्द्राग्नी अवसा	I, 8, 11; XII, 2, 8.	VII, 94, 7; resp. 7—9.
इन्द्राग्नी आ गतं सुतम्	VII, 13, 1. 2. 4; XII, 1, 5.	III, 12, 1—10, resp. 1—3.
इन्द्राग्नी युवं सु नः	XVIII, 16, 1.	VIII, 40.
इन्द्राग्नी युवामिमे	XII, 1, 5.	VI, 60, 7—9.
इन्द्रा नु पूषणा	VI, 11, 1.	VI, 57.
इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति	XVI, 3, 32	I, 162, 29.
इन्द्राय मद्वने सुतम्	IX, 10, 1; XVIII, 6, 2.	VIII, 92, 19—21.
इन्द्राय साम गायत	IX, 5, 9; XII, 12, 12, XVIII, 13, 10.	VIII, 98, 1—3; resp. 1—12
इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः	VII, 17, 10.	III, 36, 2.
इन्द्राय हि द्यौः	X, 7, 11; XII, 3, 12.	I, 131, 1; resp. 1—3.
इन्द्रा याहि चित्रभानो	VII, 10, 13.	I, 3, 4—6.
इन्द्रायेन्दो मरुत्वते	VII, 15, 16.	IX, 64, 22—24.

* According to the Comm.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
इन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्य	IX, 2, 6.	VI, 68, 11.
इन्द्रावरुणा युवमध्वराय	XII, 10, 8. 12; 11, 15.	VII, 82.
इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नः	IX, 2, 4; XIV, 35, 2.	
इन्द्रावरुणा सुतपौ	VIII, 2, 6.	VI, 68, 10.
इन्द्राविष्णू पिबतम्	VIII, 2, 10.	VI, 69, 7.
इन्द्राविष्णू मदपती मदानाम्	IX, 4, 7.	VI, 69, 3.
इन्द्रे अग्ना	VII, 14, 1.	VII, 94, 4—6.
इन्द्रे अग्ना नमो बृहत्	XII, 1, 5.	
इन्द्रेण सं हि	XII, 1, 4; XVIII, 2, 3.	I, 6, 7—9.
इन्द्रेहि मत्सि	IX, 14, 1. 2.	I, 9.
इन्द्रो दधीचः	IX, 6, 11, XII, 1, 4, XVIII, 2, 2.	I, 84, 13—15.
इन्द्रो मदाय	X, 6, 16, XII, 4, 12, XII, 7, 6.*	I, 81, 1—9; resp. 1—3, resp. I, 81, 1—9; 82, 1—5.
इन्द्रो रथाय	X, 11, 6; XI, 4, 6.	V, 31.
इन्द्रो राजा	VI, 10, 7.	VII, 27, 3.
इमं यज्ञम्	III, 12, 5.	I, 91, 10.
इमं यम	VIII, 6, 13.	X, 14, 4.
इमं स्तोमम्	IV, 2, 10, VIII, 2, 11; X, 8, 15.	I, 94, 1—16; resp. 1.
इमं जीवेभ्यः	IV, 16, 5.	X, 18, 4.
इमं नु मायिनम्	X, 5, 8.	VIII, 76, 1—3.
इमं नो यज्ञम्	V, 18, 1; X, 12, 15; XV, 1, 25.	III, 21.
इममिन्द्र सुतं पिब	XI, 11, 19; XII, 26, 7. 8.	I, 84, 4. 5; resp. 4—6.
इमम् षु	X, 6, 2. 20.	VI, 15, 1—9.
इममू षु वो अतिथिमुषर्बुधम्	XIV, 57, 9.	VI, 15, 1—4.
इमं महे विदथ्याय	XV, 3, 2.	III, 54.

* Comm इन्द्रो मदायेति चतुर्दश

Pratika	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
इमं मे वरुण	III, 14, 5; IX, 26, 8 (Comm.)	I, 25, 19.
इमा अभि प्र णोनुमः	XII, 11, 20	VIII, 6, 7—9.
इमा उ त्वा	XI, 5, 1.	VI, 21.
इमा उ त्वा पुरुतमस्य	X, 10, 5; XIV, 24, 4; 60, 2; 71, 3.	
इमा उ त्वा पुरुतमस्य कारोर्हव्यं वीर हव्या हवन्ते	XIV, 50, 2.	
इमा उ त्वा पुरूवसो	XI, 11, 11.	VIII, 3, 3. 4
इमा उ वां दिविष्टयः	VI, 6, 8; X, 6, 6	VII, 74, 1—6 resp 1—3.
इमा उ वां भृमयः	XII, 11, 24.	III, 62, 1—3.
इमा जुह्वाना	II, 4, 4, VI, 10, 2.	VII, 93, 5.
इमा नारीः	IV, 16, 6.	X, 18, 7.
इमानि वां भागधेयानि	XII, 11, 17.	VIII, 59, 1—5.
इमा नु कम्	X, 10, 7; XII, 12, 14.	X, 157.
इमा नु कं भुवना सीषधाम	XVIII, 15, 2.	
इमां ते धियम्	IX, 17, 3; X, 10, 6	I, 102, 1—10.
इमां धियं शिक्षमाणस्य	V, 6, 3; VI, 10, 11.	VIII, 42, 3.
इमामू षु	VII, 24, 6.	III, 36.
इमां मे अग्ने समिधम्	V, 11, 2. 10.	II, 6, 1—3.
इमा रुद्राय	IV, 20, 2.	I, 114.
इमा रुद्राय स्थिरधन्वने	IV, 20, 2.	VII, 46.
इमे विप्रस्य	VI, 4, 1.	VIII, 43.
इमो अग्ने	II, 2, 15.	VII, 1, 18.
इयं या नीच्यर्किणी	XVIII, 11, 2.	VIII, 101, 13.
इय वामस्य	III, 12, 7.	VII, 94, 1.
इयं वामस्य मन्मनः	VII, 13, 4; XII, 1, 5.	VII, 94, 1—9; resp. 1—3.
इयं ते नव्यसी	XIV, 56, 6	VIII, 74, 7—9.
इयमददात्	X, 5, 4; 6, 6; 8, 3.	VI, 61, 1—3.
इह त्वष्टारम्	I, 15, 4.	I, 13, 10.
इहेन्द्राग्नी उप ह्वये	VII, 13, 8; XII, 2, 18.	I, 21, 1—5, resp. I—6.

Pratika.	Sāṅkhāyana.	Rigveda.
उत्पूर्वयाणं धृषता	XIV, 49, 3.	VI, 18, 13 D (Cf. नमू इति)
उत्ते स्तभ्नामि	IV, 15, 8.	X, 18, 13.
उत्त्वा मन्दन्तु स्तोमाः	XVIII, 13, 6.	VIII, 64.
उत्सूर्यो बृहदर्चींषि	XI, 13, 26.	VII, 62, 1.
उदग्ने शुचयः	II, 2, 10, III, 19, 11.	VIII, 44, 17.
उदप्रुता	IX, 3, 4; XII, 12, 9.	X, 68.
उदिन्न्वस्य रिच्यते	VII, 24, 3; XII, 4, 22; XVIII, 8, 10.	VII, 32, 12. 13; resp. 12—15.
उदीरताम्	III, 16, 5; VIII, 6, 13; 7, 16; [XIV, 57, 11]	X, 15, 1; resp. 1—3
उदीरय	III, 13, 12.	V, 42, 3
उदीराथाम्	VI, 6, 2; XV, 8, 13.	VIII, 73, 1—18; resp. 1—9.
उदीर्ष्व नारि	XVI, 13, 13.	X, 18, 8.
उदीर्ष्वातः पतिवती	XVI, 13, 13.	X, 85, 21.
उदीर्ष्वातो विश्वावसो	XVI, 13, 13.	X, 85, 22.
उदुत्तमं वरुण	VI, 10, 11, VIII, 11, 5.	I, 24, 15.
उदु त्यं जातवेदसम्	IX, 20, 21; XVIII, 2, 2 3 5.	I, 50, 1—9; resp. 1—3
उदु त्यद्दर्शतम्	XI, 13, 27; XIII, 8, 2.	VII, 66, 14. 15
उदु त्ये मधुमत्तमाः	VII, 23, 5; XII, 4, 22.	VIII, 3. 15. 16.
उदु ब्रह्माणि	VII, 23, 8; XII, 4, 8; XVIII, 19, 9.	VII, 23.
उदु ष्य देवः सविता दमूनाः	X, 6, 18.	VI, 71, 4—6.
उदु ष्य देवः सविता सवाय	X, 8, 14.	II, 38.
उदु ष्य देवः सविता हिरण्यया	V, 10, 12, X, 4, 14; XIV, 3, 12	VI, 71, 1; resp. 1—3.
उद्वेदभि	VII, 12, 4; IX, 11, 2; XII, 2, 7.	VIII, 93, 1—3; resp. 1—33.

Pratika.	*Sânkhâyana.*	*Rigveda.*
उद्घेदभि श्रुतामघम्	XVIII, 2, 2.	VIII, 93, 1—3.
उद्यत्सहः	IX, 14, 3.	V, 31, 3.
उद्यद्ब्रध्नस्य	IX, 6, 18.	VIII, 69, 7.
उद्वयम्	IV, 13, 1.	I, 50, 10.
उद्वां चक्षुः	X, 9, 4.	VII, 61, 1—3.
उद्वां चक्षुर्वरुण सुप्रतीकम्	XIV, 35, 2.	VII, 61.
उप क्रमस्वा भर	VII, 15, 8.	VIII, 81, 7.
उप ते स्तोमान्	IX, 26, 8 (Comm.)	I, 114, 9.
उप त्वाग्ने	II, 12, 2; V, 14, 11.	I, 1, 7—9.
उप त्वा जामयः	XIV, 52, 5.	VIII, 102, 13—15.
उप त्वा जुह्वः	II, 3, 17.	VIII, 44, 5.
उप नः सुतमा गतम्	VII, 11, 4.	V, 71, 3.
उप नः सुतमा गहि सोम-	IX, 18, 3.	III, 42.
उप नो हरिभिः [मिन्द्र	X, 8, 9; XI, 9, 3.	VIII, 93, 31—33.
उपप्रयन्तो अध्वरम्	II, 11, 2; VI, 4, 1; X, 2, 2, XIV, 51, 12.	I, 74, 1; resp. 1—9; resp. 1. 2.
उप प्रागात्	XVI, 3, 23.	I, 163, 12 13.
उप प्रियम्	V, 14, 16.	IX, 67, 29.
उपसद्याय	V, 11, 1. 11; VI, 4, 1.	VII, 15, 1—3; resp. 1—15.
उप स्रक्वेषु	XII, 2, 20.	VIII, 72, 15.
उपहूताः	III, 16, 6.	X, 15, 5.
उप ह्वये	V, 10, 1.	I, 164, 26.
उपो रुरुचे	VI, 5, 6.	VII, 77—80.
उपो षु शृणुहि	III, 17, 2.	I, 82, 1.
उभयं शृणवत्	VII, 20, 7; XII, 5, 19; XVI, 21, 27.	VIII, 61, 1. 2; resp. 1—4.
उभा देवा दिविस्पृशा	X, 3, 5.	I, 23, 2. 3.
उभा पिबतम्	V, 10, 18; IX, 20, 32.	I, 46, 15.
उभा वाम्	II, 11, 2; VI, 10, 9.	VI, 60, 13.
उभे यदिन्द्र	XII, 3, 10.	X, 134, 1—3.
उरुं यज्ञाय	XII, 26, 4.	VII, 99, 4—6.
उरुं हि राजा	III, 14, 20; VIII, 10, 2.	I, 24, 8.

Pratika.	*Sāṅkhāyana*	*Rigveda.*
उरुं नः	VI, 10, 7, IX, 6, 1; 26, 3, XI, 14, 18; XII, 5, 2.	VI, 47, 8.
उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्	XVIII, 4, 1.	
उरोष्ट इन्द्र राधसः	XVIII, 18, 7.	V, 38, 1. 2.
उरौ महान्	III, 5, 5.	III, 1, 11.
उर्वी पृथ्वी	III, 12, 9	I, 185, 7.
उशना यत्सहस्यैरयातम्	XIV, 27, 18	V, 29, 9 A (Cf अदेमा)
उशन्तस्त्वा	III, 16, 23	X, 16, 12.
उशन्नु षु णः	VII, 22, 6.	IV, 20, 4.
उषसः पूर्वाः	XV, 3, 2	III, 55
उषस्तच्चित्रम्	VI, 5, 10.	I, 92, 13—15.
उषासानक्ता	XI, 9, 10; 12, 17.	X, 36
उषो भद्रेभिः	VI, 5, 4.	I, 49.
ऊर्ध्व ऊ षु णः	V, 15, 8.	I, 36, 13
ऊर्ध्व ऊ षु णो अध्वरस्य होतः	XIV, 56, 2. 3	IV, 6, 1—9 10. 11.
ऊर्ध्वो अग्निः	X, 11, 5.	VII, 39, 1—3.
ऊर्ध्वो नः	V, 15, 8	I, 36, 14.
ऋजीषी वज्री	VII, 23, 9	V, 40, 4.
ऋजुनीती	X, 9, 16	I, 90, 1—5.
ऋजुनीती नः	XII, 2, 14	I, 90, 1.
ऋतस्य हि शुरुधः (पाद)	XIV, 16, 10.	IV, 23, 8 (Cf. कथा महाम्)
ऋतुर्जनित्री	IX, 4, 3; XI, 14, 10. 22; XII, 26, 12.	II, 13, 1—13; resp. 1—9
ऋतेन यौ	III, 8, 19, IX, 27, 2.	I, 23, 5.
ऋधगित्था	X, 6, 6	VIII, 101, 1. 2.
ऋभुर्विभ्वा	X, 6, 18.	IV, 34.
एतमु त्यं दश क्षिपः	VII, 15, 7*	IX, 15, 8
एतं मृजन्ति मर्ज्यम्	VII, 15, 7.	IX, 15, 7.

* Comment मुख्यप्रतीकेन प्राप्तयोर्व्यवस्था It remains doubtful, whether the verses have been arranged in the S'āṅkhāyana S'ākha in the same order as in the S'ākala S'ākha

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
एता उ त्या	VI, 5, 12.	I, 93, 1—4.
एतायाम	XI, 8, 5.	} I, 33.
एतायामो गव्यन्त इन्द्रम्	XIV, 11, 8.	
एति प्र होता	VI, 4, 11; XI, 4, 13; XIV, 56, 5.	I, 144, 1—7; resp. 1. 2.
एतेनाग्ने ब्रह्मणा	I, 15, 17	I, 31, 18.
एतो न्विन्द्रं स्तवाम	XII, 25, 7.	VIII, 24, 19*—21.
एदु मध्वो मदिन्तरम्	XII, 25, 6.	VIII, 24, 16—18.
एना वः	VI, 4, 7.	VII, 16.
एना वो अग्निम्	XIV, 54, 3.	VII, 16, 1. 2.
एन्द्र नो गधि	XII, 25, 6.	VIII, 98, 4—6.
एन्द्र याहि हरिभिः	IX, 28, 13, XI, 14, 25; XVIII, 18, 10	VIII, 34, 1; resp. 1—15.
एन्द्र याह्युप	X, 8, 9.	I, 130.
एन्द्र सानसिम्	1, 8, 12, IX, 12, 2.	I, 8, 1; resp 1—10.
एवाग्निर्गोतमेभिः	XIV, 57, 15.	I, 77, 5.
एवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्र	VII, 22, 5	IV, 19.
एवा न इन्द्रो मघवा	VIII, 6, 17.	IV, 17, 20.
एवा पित्रे	VIII, 3, 15; IX, 27, 2.	IV, 50, 6.
एवा वन्दस्व	V, 14, 20; VI, 10, 11.	VIII, 42, 2
एवा ह्यसि वीरयुः	X, 6, 14; XII, 12, 1.	VIII, 92, 28; resp. 28—30.
एवा ह्यस्य सूनृता	XII, 12, 1.	I, 8, 8—10.
एवेदेष तुविकूर्मिः	XVIII, 7, 5.	VIII, 2, 31—39.
एष प्र पूर्वीः	XI, 14, 16.	I, 56.
एषो उषाः	VI, 6, 2; XV, 8, 13.	I, 46, 1—15; resp. 1—9.
एहि स्तोमाँ अभि स्वर	XVIII, 18, ■.	I, 10, 4—12.
एह्यू षु ब्रवाणि	II, 5, 15, IX, 2, 2.	VI, 16, 16; resp. 16—21.
ऐभिरग्ने	XI, 7, 4; XIV, 52, 5.	I, 14, 1—3.
ऐभिरग्ने सरथम्	VIII, 5, 1.	III, 6, 9.
ओमासश्चर्षणीधृतः	VII, 10, 14; X, 9, 16.	I, 3, 7—9.

* Comm. ऋषिस्तु गाथापाच्छंसिन इति श्रुतेः । प्रायश्चित्त वैश्वमनस्

Pratika.	*S'āṅkhāyana.*	*Rigveda.*
कया शुभा	X, 9. 12; 11, 12; XI, 2, 4; 11, 9; 13, 20; XIII, 5, 15; XIV, 30, 9; 84, 5; XV, 2, 9; 7, 1; XVI, 21, 31; 23, 19.	I, 165.
कया शुभा सवयसः सनीळाः	XV, 2, 9.	
कस्त उषः	VI, 5, 2.	I, 30, 20—22.
कस्तमिन्द्र	VII, 22, 3; XVI, 21, 23.	VII, 32, 14. 15.
कस्ते जामिः	XIV, 52, 5. 7.	I, 75, 3—5.
कस्य नूनं कतमस्यामृतानाम्	XV, 22 (p. 192, 12).	I, 24, 1.
का राधत्	V, 9, 20; IX, 20, 12.	I, 120, 1—9.
काव्येभिरदाभ्या	XII, 2, 5. 15.	VII, 66, 17—19.
का सुष्टुतिः	XII, 3, 11.	IV, 24.
किमु श्रेष्ठः	X, 8, 14.	I, 161.
किमु श्रेष्ठः किं यविष्ठो न आजगन्	XVIII, 22, 6.	
कुवित्सु नः	III, 5, 4.	VIII, 75, 11.
कुविदङ्ग	IX, 23, 11; X, 10, 4.	VII, 91, 1; resp. 1. 3.
कुविदङ्ग नमसा ये वृधासः	XVII, 8, 5. 6.	VII, 91, 1—3; 4—6.
कुविदङ्ग यवमन्तः	XIII, 3, 4.	X, 131, 2.
कुह श्रुतः	X, 5, 20.	X, 22.
कृणुष्व पाजः	V, 9, 11.	IV, 4, 1—5.
कृष्णा रजांसि पत्सुतः	III, 5, 10.	VIII, 43, 6.
के ष्ठा नरः	XVI, 11, 9.	V, 61.
को नु वां मित्रावरुणौ	X, 6, 18.	V, 41.
को वस्त्राता वसवः को वरूता	XVII, 8, 9.	IV, 55.
क्रीळं वः	III, 15, 15.	I, 37.

Pratika	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
क्व स्य वीरः	X, 10, 5; XI, 8, 4; 11, 9; [XII, 13, 5]; XV, 8, 18.	V, 30, 1—12.
क्षेत्रस्य पतिना	XV, 8, 15.	IV, 57, 1—3.
गणानां त्वा	V, 9, 18; 14, 19	II, 23, 1—10; resp. 1.
गन्धर्व इत्था	V, 10, 25	IX, 83, 4
गयस्फानो	III, 7, 3; 15, 8	I, 91, 12.
गर्भे नु सन्	XII, 3, 11.	IV, 27.
गायत्साम	X, 11, 6; XI, 11, 9.	I, 173
गायन्ति त्वा	XI, 11, 13, XII, 26, 22.	I, 10, 1—12, resp. 1—6.
गायन्ति त्वा गायत्रिणः	XVIII, 6, 2.	I, 10, 1—3.
गावो यवम्	XVI, 13, 17.	X, 27, 8—11.
गीर्भिर्विप्रः	VI, 10, 9.	VII, 93, 4.
गीर्भिर्वर्धं वृषभं चर्षणीनाम् (Pāda)	XIV, 23, 4.	VI, 18, 1 D (Cf. सनु इति)
गृणाना जमदग्निना	VII, 2, 7.	III, 62, 18.
गृहमेधास आ गत	III, 15, 9	VII, 59, 10.
गोमदश्वावत्	VI, 10, 8.	V, 57, 7.
गोमदू षु	VI, 6, 2.	II, 41, 7. 8.
गोकाँ अग्ने	IV, 12, 10	IV, 2, 5—7.
गौरमीमेत्	V, 10, 6.	I, 164, 29.
ग्रावाणेव	VI, 6, 6	II, 39.
घृतं मिमिक्षे	VIII, 4, 1.	II, 3, 11.
घृतवती भुवनानाम्	X, 4, 14; XIV, 3, 12.	VI, 70, 1—3.
घृतेन द्यावापृथिवी	XI, 6, 5.	VI, 70, 4—6.
चतुस्त्रिंशत्	XVI, 3, 24.	I, 162, 18.
चर्षणीधृतम्	IX, 2, 3.	III, 51, 1—3.
चित्र इच्छिशोः	XI, 8, 7.	X, 115.
चित्रं देवानाम्	IX, 20, 22; XI, 13, 9. 24; XII, 9, 13.	I, 115.
जनस्य गोपाः	VI, 4, 11; XI, 7, 12.	V, 11.

Pratîka.	*Sâṅkhâyana.*	*Rigveda.*
जनिष्टा उग्रः	VII, 19, 15; XI, 13, 20.	X, 73, 1—6; resp. 1—11.
जनिष्टा उग्रः सहसे तुराय	XIV, 31, 5; 19, 2	X, 73.
जनीयन्तः	II, 4, 6; VI, 11, 8.	VII, 96, 4; resp. 4—6.
जरमाणः	XV, 8, 7.	X, 118, 5—7.
जराबोध	XV, 8, 7.	I, 27, 10—12.
जातो जायते	V, 15, 3.	III, 8, 5.
जायेदस्तम्	X, 1, 11.	III, 53, 4.
जुषस्व सप्रथस्तमम्	V, 18, 1; VI, 4, 1; X, 12, 15 (except. v 3 4); XIV, 56, 12, XV, 1, 25.	I, 75.
जुह्वे हूणान	III, 1, 4	V, 4, 5
जुषेथां यज्ञम्	XII, 2, 21.	VIII, 39, 4—10.
तं शुष्मायाम्	VI, 6, 6	I, 181 184.
तं वो दस्मम्	VII, 23, 3, XII, 9, 11	VIII, 88, 1. 2.
तं वो दस्ममृतीषहम्	XVIII, 10, 8	
तं त्वग्रामाः	IX, 24, 8.	VII, 97, 6.
तं हि शश्वन्त ईळते	II, 2, 6.	V, 14, 3
तक्षन्रथम्	VIII, 3, 14	I, 111.
तं घेमित्था	V, 10, 26.	VIII, 69, 7.*
तं घेमित्था नमस्विनः	XVIII, 8, 4	I, 36, 7. 8.
तद्वः	III, 17, 6, IV, 13, 1; 15, 4; X, 21, 11.	VII, 66, 16.
तव श्रे	X, 9, 19; XI, 5, 4; XVI, 20, 16.	I, 110.
तत्त इन्द्रियम्	X, 11, 7.	I, 103.
तत्त्वा यामि	III, 14, 5; VI, 10, 11.	I, 24, 11.
तत्त्वा यामि	XII, 9, 11.	VIII, 3, 9. 10.
तत्त्वा यामि सुवीर्यम्	VII, 23, 3; XVIII, 8, 11.	

* Comm. प्रावाधनहर्म कपर्दे तवमवा प्रावाधिका ।

Pratika.	*S'ānkhāyana.*	*Rigveda,*
ता अस्य सूददोहसः	XVIII, 1, 23; 2, 7; 3, 3 etc.	VIII, 69, 3.
ता वां विश्वस्य	XI, 6, 2.	VIII, 25, 1—3.
तां वां धेनुम्	X, 7, 7.	I, 137, 3.
तां सु ते कीर्तिम्	X, 10, 6.	X, 54
ता नः शक्तम्	XII, 1, 3.	V, 68, 3—5.
ता नो रासन्	X, 7, 7.	VII, 34, 22.
ता योधिषम्	VI, 10, 9.	VI, 60, 2.
ता हि शश्वन्ता	XII, 1, 5.	VII, 94, 5—7.
ता हुवे ययोरिदम्	XII, 1, 5.	VI, 60, 4—6.
तिष्ठा सु कम्	VIII, 8, 1	III, 53, 2.
तिष्ठा हरी	IX, 15, 4; X, 11, 6; XI, 6, 3; XIV, 29, 7; 57, 16.	III, 35, 1; resp 1—11.
तीव्रस्याभिवयसः	XIV, 21, 3	X, 160.
तीव्राः सोमास आ गहि	X, 3, 5.	I, 23, 1.
तुभ्यं हिन्वानः	X, 7, 8.	II, 36, 37.
तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम	IX, 23, 12.	VIII, 43, 18.
तुभ्येदमिन्द्र परि षिच्यते मधु	XVIII, 17, 2.	X, 167, 1.
तुभ्येदिमा	X, 5, 19.	VII, 22, 7—9.
तुविशुष्म	X, 13, 9; XV, 2, 1.*	VIII, 68, 2. 3.
तृतीये धाना सवने	VIII, 2, 1.	III, 52, 6.
तेते अग्ने	VI, 4, 3	VI, 16, 27.
ते नः सन्तु युजः	XII, 2, 14.	VIII, 83, 2.
ते नो रत्नानि	X, 11, 8.	I, 20, 7. 8.
ते सत्येन	X, 9, 4.	VII, 90, 5—7.
ते स्याम ये अग्नये	II, 2, 6.	IV, 8, 5.
ते हि द्यावापृथिवी	X, 3, 14.	I, 160.
ते हि द्यावापृथिवी विश्वशंभुवा	XVIII, 22, 5.	I, 160.

* Comm माध्यन्दिने सवने मरुत्वतीयशस्त्रस्य त्रिकद्रुकीयानि छन्दस्का प्रतिपद्भवति। तुविशुष्म तुविक्रतो इत्यृचे। इत्येव प्रातिपदस्तृच.।

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
ते हि यज्ञेषु यज्ञियास ऊमाः	VI, 10, 6.	VII, 39, 4.
तोशा वृत्रहणा	XII, 2, 18.	III, 12, 4—9.
त्यं सु मेषम्	IX, 8, 3; IX, 9, 12; XI, 13, 20.	I, 52, 1—8; 10—14; resp, 1—15.
त्यमु वः	IX, 7, 3.	VIII, 92, 7—33.
त्यमु वः सत्रासाहम्	X, 5, 20; XV, 8, 8.	VIII, 92, 7—9; resp, 7—12.
त्यमु वो अप्रहणम्	X, 6, 14.	VI, 44, 4—6.
त्यमू षु (तार्क्ष्ये)	XI, 14, 28; XII, 11, 12.	X, 178.
त्यान्नु क्षत्रियान्	IX, 24, 8.	VIII, 67, 1.
त्रय इन्द्रस्य सोमाः	X, 4, 6	VIII, 2, 7—9.
त्रिकद्रुकेषु महिषः	X, 13, 7 (त्रिकद्रुकीया) XII, 4, 23.	II, 22, 1; resp. 1—3, 4.
त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मः	XV, 2, 1.	II, 22, 1.*
त्रिमूर्धानम्	XIV, 57, 11.	I, 116, 1—3.
त्रिश्चिन्नो अद्य	VI, 6, 12.	I, 34.
त्रीणि शता	XIV, 51, 12.	III, 9, 9 (=X, 52, 6).
त्र्यर्यमा	X, 4, 3, 11, 6, XIV, 27, 12, XVI, 21, 19	V, 29.
त्वं राजेन्द्र ये च देवाः	XIV, 25, 5	I, 174
त्वं विश्वस्य जगतः	XVIII, 11, 2.	X, 102, 12.
त्वं सोम क्रतुभिः	V, 11, 7; VII, 19, 13.	I, 91, 2.
त्वं सोम पितृभिः	III, 16, 4; VIII, 4, 2.	VIII, 48, 13.
त्वं सोम प्र चिकितः	III, 16, 4; V, 5, 2; VI, 10, 3.	I, 91, 1.
त्वं सोम महे भगम्	III, 16, 24.	I, 91, 7.
त्वं सोमासि सत्पतिः	I, 8, 1.	I, 91, 5.
त्वं हि क्षैतवत्	VI, 4, 3; X, 3, 3; XI, 13, 13; 15, 3.	VI, 2, 1—9; resp. —10.

* See page ६००, note *.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
त्वं ह्यग्ने अग्निना	III, 13, 17.	VIII, 43, 14
त्वमग्ने प्रथमो मनोता	V, 19, 13.	VI, 1.
त्वं शोचि चेरवे	VII, 20, 4.	VIII, 61, 7. 8.
त्वं च सोम नो वशः	IX, 23, 6 (Comm.)	I, 91, 6
त्वं दूतः	III, 14, 12.	II, 93, 1.*
त्वं न इन्द्रा भर	XII, 25, 3.	VIII, 98, 10—12.
त्वं नश्चित्र ऊत्या	XV, 3, 3.	VI, 48, 9. 10.
त्वं नो अग्ने अधरात्	IV, 2, [illegible]	X, 87, 20.
त्वं नो अग्ने वरुणस्य	VIII, 8, 10.	IV, 1, 4.
त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्	II, 6, 31; VIII, 11, 6; XV, 23 (p. 193, 14).	
त्वमग्न ईडितः	III, 16, 10.	X, 15, 12.
त्वमग्ने गृहपतिः	XIV, 55, 3.	VII, 16, 5 6.
त्वमग्ने द्युभिः	XI, 9, 8.	II, 1.
त्वमग्ने द्रविणोदाः	XIV, 56, 7—10.	II, 1, 7—9, 10—12; 13—16; 1—6
त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिः	X, 4, 15; XIV, 53, 6	I, 31, 1—18; resp. 1.
त्वमग्ने यज्ञानाम्	VI, 4, 1; XI, 15, 14; XIV, 63, 4	VI, 16, 1—26; resp. 1—6; resp. 1—3.
त्वमग्ने वरुण	XV, 13, 3	V, 3.
त्वमग्ने वसून्	X, 4, 3	I, 45, 1—9
त्वमग्ने वीरवद्यशः	II, 4, 7.	VII, 15, 12.
त्वमग्ने व्रतपाः	II, 4, 8.	VIII, 11, 1.
त्वमग्ने सप्रथाः	II, 2, 13	V, 13, 4
त्वमित्सप्रथाः	XIV, 55, 3.	VIII, 60, 5 6.
त्वमिन्द्र प्रतूर्तिषु	XII, 9, 11.	VIII, 99, 5. 6.
त्वमिन्द्र यशा असि	XII, 9, 11.	VIII, 90, 5. 6.
त्वमिमा ओषधीः	VI, 10, 3.	I, 91, 22.
त्वं भगो न	II, 4, 7.	VI, 13, 2.
त्वं महाँ इन्द्र तुभ्यं ह	X, 10, 6, XII, 3, 20.	IV, 17.
त्वं महाँ इन्द्र यो ह	X, 10, 6, XII, 4, 20.	I, 63.
त्वया मन्यो	XIV, 22, 5.	X, 84

* Comm न त्वं दूतो अमर्त्य इति । त्रि रोतेति हे इति बोद्धव्यम् शाखान्तरे पाठक्रमादन्यत्वात् ।

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
त्वया वयं मघवन्	X, 7, 11 , XII, 4, 16	I, 132, 1—6 ; resp. 1—8.
त्वां चित्रश्रवस्तम	III, 15, 10; V, 5, 6	I, 45, 6.
त्वामग्न ऋतायवः	XI, 6, 8 ; XIV, 56, 4.	V, 8.
त्वामग्ने पुष्करात्	III, 13, 17.	VI, 16, 13—15.
त्वामग्ने मनीषिणः	VI, 4, 9.	III, 10.
त्वामग्ने मानुषीः	III, 5, 3.	V, 8, 3.
त्वामिदा	XII, 5, 4	VIII, 99, 1. 2.
त्वामिदा ह्यो नरः	XVIII, 10, 10.	VIII, 99.
त्वामिद्धि हवामहे	VII, 20, 4.	VI, 46, 1. 2.
त्वावतः पुरूवसो	IX, 5, 3 , XVIII, 14, 2.	VIII, 46, 1 ; resp. 1—20.
त्वे वसूनि पुर्वणीक होतः	III, 5, 10.	VI, 5, 2.
त्वे ह यत्पितरश्चिन्न इन्द्र	XII, 3, 21.	VII, 18, 1—21.
दधिक्राव्णो अकारिषम्	IV, 13, 2 ; XII, 25, 1.	IV, 39, 6
दध्यङ् ह	X, 7, 7.	I, 139, 9.
दाना मृगो न वारणः	XI, 12, 4.	VIII, 33, 8—10.
दा नो अग्ने बृहतः	III, 2, 4	II, 2, 7.
दिवश्चिदा दुहितरम्	XVIII, 13, 3.	IV, 30, 9—22.
दिवि क्षयन्ता	X, 11, 5.	VII, 64, 1—3.
दिवो रुक्मः	III, 18, 6.	VII, 63, 4.
दिव्यं सुपर्णम्	VI, 11, 8.	I, 164, 52.
दुहन्ति सप्त	V, 10, 8.	VIII, 72, 7.
दूतं वः	VI, 4, 1 ;	IV, 8.
दूतं वो विश्ववेदसम्	X, 10, 8 ; XIV, 51, 14.	
दूरादिहेव	VI, 6, 2 ; XV, 8, 13.	VIII, 5, 1—39 ; *resp.* 1—9.
देव त्वष्टर्यद्ध चारुत्वमानट्	XIII, 4, 3.	X, 70, 9.
देवं देवं वोऽवसे देवं देवम्	X, 6, 6.	VIII, 27, 13—15
देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः	XIII, 4, 2.	III, 55, 19.
देवानामिद्	X, 10, 7.	VIII, 83.
देवानां पत्नीः	I, 15, 4 ; VIII, 6, 9 ; 7, 13.	V, 46, 7. 8.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
देवान्हुवे	XI, 5, 6; 12, 16; 14, 33	X, 66
देवी वाचम्	IX, 28, 6.	VIII, 100, 11.
देवो वो द्रविणोदाः	VIII, 6, 5.	VII, 16, 11. 12.
दोहेन गाम्	V, 10, 8.	X, 42, 2.
द्यावा नः पृथिवी इमम्	V, 13, 5.	II, 41, 20.
द्यौर्न य इन्द्र	X, 11, 7; XI, 14, 5; XII, 6, 14; XIV, 27, 12; 71, 3.	VI, 20.
द्रप्सश्चस्कन्द	VIII, 15, 7.	X, 17, 11.
द्वे ते	IX, 28, 11.	X, 85, 16
द्वे नप्तुः	XVI, 11, 15 *	VII, 18, 22—25.
द्वे सृती अशृणवं पितॄणाम्	XVI, 13, 18.	X, 88, 15. 16. 18 19.
धानावन्तम्	VII, 1, 2.	III, 52, 1.
धारयन्तः	IX, 24, 3	II, 27, 4.
धारावराः	X, 4, 15; XI, 9, 8.	II, 34.
धीरा त्वस्य	XII, 10, 8.	VII, 86.
धेनुः प्रत्नस्य	VI, 6, 6.	III, 58.
ध्मातामृपिप्रातुदरण म-र्भाः	XIV, 49, 3.	X, 73, 2 D (Cf. जनिष्ठा उग्रः)
नकिरिन्द्र त्वदुत्तरः	XVIII, 13, 2.	IV, 30, 1—6.
नकिष्टं	XII, 5, 8. 18; 9, 11.	VIII, 70, 3. 4.
न ता अर्वा	IX, 28, 8 (Comm).	VI, 28, 4.
न त्वा बृहन्तः	XII, 5, 18; 9, 11.	VIII, 88, 3 4.
न त्वा बृहन्तो अद्रयः	XVIII, 6, 2.	
नदं व ओदतीनाम्	XVIII, 1, 12. 13. 14. 15 21.	VIII, 69, 2.
न प्रमिये	IX, 26, 3; XVI, 1, 21.	IV, 54, 4.
नमसेदुप सीदत	V, 10, 7.	IX, 11, 6.
नमो महद्भ्यः	I, 6, 13	I, 27, 13.
नमो महद्भ्यो नमो अर्भकेभ्यः	XV, 22 (192, 22).	

* It appears from this Sūtra that Rigveda VII, 18 consists of two hymns

Pratīka.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
नमो मित्रस्य	IX, 20, 23.	X, 37.
न योरुपब्दिः	XIV, 52, 5.	I, 74, 7—9.
नवोनवः	XIV, 32, 4.	X, 85, 19.
न सीमदेव आपत्	XVIII, 8, 5.	VIII, 70, 7—12.
न सेशे यस्य रोमशम्	XVI, 13, 10.	X, 86, 17.
न हि ते क्षत्रम्	XII, 11, 21.	I, 24, 6—15.
न हि वो अस्त्यर्भकः	X, 11, 8.	VIII, 30, 1.
नाके सुपर्णम्	V, 9, 17; 10, 15.	X, 123, 6.
नाभिं यज्ञानाम्	III, 3, 5.	VI, 7, 2.
नासत्याभ्याम्	VI, 6, 6, 11, 4, IX, 20, 12.	I, 116 117. 118; resp. 116, 1—6.
नि गव्यता	XVIII, 9, 4	III, 31, 9.
नि वर्तध्वम्	IV, 16, 10; VII, 6, 8.	X, 19.
नि होता	III, 14, 12.	II, 9, 1.
नू इत्था ते	X, 7, 11.	I, 132, 4.
नू चित्सहोजाः	X, 3, 15.	I, 58.
नू नो रास्व सहस्रवत्	III, 7, 5.	III, 13, 7.
नू मर्तः	XII, 26, 2 10.	VII, 100.
नृणामु त्वा नृतमं गीर्भि-रुक्थैः	XIV, 3, 7; XVIII, 19, 7.	III, 51, 4—6.
न्यू षु वाचम्	IX, 9, 4.	I, 53.
पञ्च जना	X, 2, 8; XIV, 56, 14; XVIII, 22, 9.	X, 53, 5.
पतङ्गमक्तम्	V, 9, 14; XI, 14, 17. 28.	X, 177.
पत्नीवन्तः सुता इमे	XVIII, 7, 14.	VIII, 93, 22—33.
पथस्पथः	III, 5, 7; VI, 10, 4.	VI, 49, 8.
पन्य इदुप गायत	IX, 19, 2.	VIII, 32, 17—19.
पन्यंपन्यमित्सोतारः	IX, 19, 2.	VIII, 2, 25—27.
परा याहि मघवन्	X, 1, 11.	III, 53, 5.
परावतः	X, 4, 14; XI, 9, 14.	X, 63.
परि ते दूळभः	II, 12, 7.	IV, 9, 8.
परि त्वा गिर्वणः	V, 9, 12; 13, 10.	I, 10, 12.
परि प्र सोम ते रसः	VII, 15, 8.	IX, 67, 15.

Pratika.	*Sāṅkhāyana*	*Rigveda.*
परेयिवांसम्	XV, 9, 5; XVI, 13, 2.	X, 14, 1—5; resp. 1—8.
परो मात्रया	XII, 26, 19.	VII, 99, 1—6.
पर्जन्याय	III, 13, 4.	VII, 102, 1.
पर्वतश्चिद्	III, 15, 15.	V, 60, 8.
पवित्रं ते	V, 9, 15, VII, 15, 13.	IX, 83, 1. 2.
पाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं हन्ता वृत्रम्	IX, 8, 3.	VI, 44, 15.
पान्तमा वो अन्धस	IX, 7, 1.	IX, 92, 1—6.
पावका नः सरस्वती	II, 4, 4; VII, 10, 15.	I, 3, 10; resp 10—12.
पावीरवी कन्या	VI, 10, 2.	VI, 49, 7.
पाहि न इन्द्र	X, 7, 11.	I, 129, 11.
पाहि नो अग्न एकया	XIV, 54, 1.	VIII, 60, 9. 10.
पाहि नो अग्ने रक्षसः	XIV, 54, 1.	I, 36, 15. 16.
पिन्वन्त्यपः	VII, 19, 14; X, 13, 10.	I, 64, 6.
पिप्रीहि देवान्	I, 9, 1; V, 19, 21.	X, 2, 1.
पिब वर्धस्व	VII, 24, 6	III, 36, 3.
पिबा सुतस्य रसिनः	VII, 20, 6; XII, 7, 5; 9, 11.	VIII, 3, 1. 2; resp. 1—24 (?)
पिबा सोममभि	XI, 10, 10	VI, 17, 1—14
पिबा सोममभि यमुग्र	VII, 17, 5—7.	VI, 17, 1. 2 3.
पिबा सोममभि यमुग्र तर्दः	XIV, 11, 8, 23, 3.	VI, 17.
पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा	VII, 20, 11, X, 5, 9.	VII, 22, 1; resp. 1—6.
पिबा सोममिन्द्र सुवानम्	X, 7, 11.	I, 130, 2.
पिबा सोमं मदाय कम्	XII, 26, 7.	VIII, 95, 3—5.
पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः	XIII, 4, 2.	II, 3, 9.
पीवो अन्नान्	IX, 23, 11.	VII, 91, 3.
पुत्रमिव	XV, 15, 12.	X, 131, 5.
पुनीषे वाम्	XII, 10, 6.	VII, 85, 1—3.
पुराणमोकः सख्यं शिवं वाम्	XV, 8, 21	III, 58, 6—9.
पुरां भिन्दुः	XII, 26, 21.	I, 11, 4—6; 1—3.
पुरीष्यासः	IX, 24, 9.	III, 22, 4.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
पुरु त्वा	VI, 4, 9.	I, 150.
पुरुप्रिया णः	XI, 9, 3.	VIII, 5, 4—6.
पुरुरुणा चिद्	XII, 1, 3.	V, 70, 1—3.
पूषन्तव	III, 13, 13.	VI, 54, 9.
पूषा सुबन्धुः	VI, 10, 4.	*VI*, 58, 4.
पूषेमा आशाः	VI, 10, 4.	*X*, 17, 5.
पृक्षस्य वृष्णः	X, 3, 15.	VI, 8.
पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः	XVI, 6, 3.	I, 164, 34. 35.
पृष्टो दिवि	II, 5, 3; IX, 27, 2 (Comm).	I, 98, 2.
प्र ऋभुभ्यः	X, 5, 23.	IV, 33.
प्र कारवः	VI, 10, 1.	III, 6, 1.
प्र कृतानि	IX, 8, 1.	VIII, 32, 1—3.
प्र कृतान्यृजीषिणः	XVIII, 7, 10.	VIII, 32, 1—30.
प्र क्षोदसा	VI, 10, 2; X, 9, 4; 11, 5.	VII, 95, 1; resp 1—3.
प्र घा न्वस्य	IX, 16, 4; X, 8, 9; XII, 6, 17.	II, 15, 1; resp. 1—10.
प्र चर्षणिभ्यः	I, 8, 11; VI, 10, 9.	I, 109, 6
प्र चित्रम्	III, 13, 14.	VI, 66, 9
प्रजापते	IV, 10, 4, 16, 4; X, 13, 23; 21, 1; XV, 3, 11.	X, 121, 10.
प्रजापते न त्वद्	XVI, 7, 3.	
प्र णो देवी	X, 5, 5.	VI, 61, 4—6.
प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट	XIII, 9, 2; XV, 3, 5.	VII, 100, 5—7.
प्र तद्विष्णुः	V, 7, 3.	I, 154, 2.
प्र तद्विष्णुः स्तवते	XV, 3, 5.	I, 154, 2—4.
प्र तव्यसीम्	VIII, 6, 6.	I, 143.
प्र तार्यायुः	*XVI, 12, 5.*	X, 59.
प्रति प्रियतमम्	VI, 6, 14.	V, 75.
प्रति यदापः	VI, 7, 4.	X, 30, 13.
प्रति वां सूर उदिते	X, 10, 4; XI, 9, 3; XII, 1, 3; 2, 4.*	VII, 66, 7—9.

* Comm. प्रति वां सूर उदिते मित्रं गृणीषे इत्येवमादिकस्तृचः

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
प्रति श्रुताय	X, 12, 17.	VIII, 32, 4—6
प्रति ष्या सूनरी	VI, 5, 2 , IX, 28, 9; X, 12, 8.	IV, 52, 1—7; resp. 1; resp. 1—3.
प्र ते अग्ने हविष्मतीम्	XIV, 54, 2.	III, 19, 2.
प्र ते धाराः	VII, 15, 14.	IX, 57, 1.
प्र ते महे	IX, 6, 6; 18, 4; XI, 14, 10 (सर्वेहरि).	X, 96, 1—3; resp. 1—13 , resp. 1—9.
प्र ते रथं मिथूकृतम्	XVIII, 11, 2.	X, 102, 1.
प्रत्यञ्चि पिपीषते	VII, 7, 1; X, 6, 14 , 12, 17; XI, 11, 18; XVIII, 17, 7.	VI, 46, 1—4; resp. 1—8.
प्रत्यु अदर्शि	VI, 5, 8.	VII, 81.
प्रत्वक्षसः	VIII, 6, 4.	I, 87.
प्र त्वा मुञ्चामि	I, 15, 9.	X, 85, 24.
प्रथमभाजम्	IX, 27, 7; XIII, 4, 3.	VI, 49, 9.
प्र देवत्रा	VI, 7, 1; XIV, 51, 9.	X, 30, 1—11; 13—15.
प्र देवं देव्या	III, 14, 9. 10	X, 176, 2—4.
प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी ऋतावृधा	VIII, 3, 11.	I, 159.
प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी नमोभिः	X, 5, 23.	VII, 53.
प्र धारा अस्य	VII, 15, 14.	IX, 30, 1.
प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिः	VII, 19, 11.	I, 40, 5. 6.
प्रपथे पथाम्	VI, 10, 4.	X, 17, 6
प्र पूषणं विष्णुमग्निं पुरंधिम्	XIV, 71, 4.	VI, 21, 9 C (Cf. इमा उ त्वा पुरुतमस्य)
प्र प्र वस्त्रिष्टुभम्	IX, 6, 14.	VIII, 69, 1—3.
प्र बाहवा	VIII, 12, 8; IX, 27, 2.	VII, 62, 5.
प्र बुध्न्या वः	III, 15, 9.	VII, 56, 14.
प्र ब्रह्माणो	X, 10, 4.	VII, 42, 1—3.
प्र मक्षेतु सदनात्	XI, 13, 16.	VII, 86.
प्र मंहिष्ठाय	IX, 3, 3; XII, 25, 3. 4.	I, 57, 1—3; resp. 1—6.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
प्र मंहिष्ठाय गायत	XII, 10, 7.	VIII, 103, 8, 9.
प्र मन्दिने	X, 11, 6	I, 101
प्र मित्रयोः	VII, 11, 4; XII, 1, 3.	VII, 66, 1—3; resp. 1—9.
प्र मित्राय	X, 6, 6.	VIII, 101, 5.
प्रयज्यवः	X, 8, 15.	V, 55.
प्रयज्यवो मरुतो भ्राजदृष्टयः	XVIII, 23, 3.	
प्र यद्वस्त्रिष्टुभम्	X, 9, 17.	VIII, 7, 1—9 or 15.
प्र यन्तु वाजाः	X, 8, 19, XIV, 3, 12	III, 26, 4—6
प्र याभिर्यासि	IX, 23, 11.	VII, 92, 3.
प्र ये शुम्भन्ते	XI, 7, 12; 12, 15	I, 85.
प्र यो वां मित्रावरुणा	XII, 2, 14.	VIII, 101, 3.
प्र व इन्द्राय मादनम्	IX, 8, 1	VII, 31, 1—3.
प्र वः पान्तं रघुमन्यवः	XI, 12, 13	I, 122.
प्र वः पान्तमन्धसः	IX, 4, 5; XII, 26, 15	I, 155.
प्र वः शुक्राय	VI, 10, 1; X, 9, 2, XIV, 53, 2. 3.	VII, 4, 1, resp 1—10. resp. 1—7. 8. 9.
प्र वः सखायः	XII, 10, 3.	VI, 16, 22—24.
प्र वः सताम्	IX, 12, 3.	II, 16.
प्र वः सतां ज्येष्ठतमाय	XIV, 31, 5.	
प्र वः स्पळक्रन्	XI, 8, 7.	V, 59.
प्र वामन्धांसि	IX, 20, 32.	VII, 68, 2. 3.
प्र वायुमच्छा	IX, 23, 11.	VI, 49, 4.
प्र वां महि द्यवी	X, 11, 8.	IV, 56, 5—7.
प्र वीरया	X, 9, 4.	VII, 90, 1—3.
प्र वो देवाय	VII, 9, 3; X, 2, 2, XI, 10, 2; 13, 18; XVI, 7, 13; 14, 2.	III, 13.
प्र वो महे मतयः	XI, 15, 10; XII, 6, 14; 8, 10; 9, 7; 12, 14; 26, 10.	V, 87.
प्र वो महे महिवृधे भरध्वम्	XII, 3, 8; XVIII, 17, 6.	VII, 31, 10—12.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
प्र वो मित्राय	VII, 11, 3; XII, 1, 3.	V, 68, 1—5; resp. 1—3.
प्र वो यज्ञेषु	X, 9, 4.	VII, 43, 1—3
प्र वो यह्वम्	*VI, 4, 7; XIV, 53, 5.*	*I, 36, 1—20; resp. 1. 2.*
प्र वो वाजाः	I, 4, 7; XII, 10, 3.	III, 27, 1, resp. 1—3.
प्र शंतमा	X, 6, 15.	V, 42.
प्र शर्धाय	X, 2, 9	V, 54.
प्र शुन्ध्युवम्	XII, 10, 12	VII, 88.
प्र शुक्रैतु देवी (मनीषा)	X, 5, 23; 13, 18.	VII, 34.
प्र सम्राजं चर्षणीनाम्	XII, 1, 4; XVIII, 13, 6	VIII, 16, 1—3; resp 1—12
प्र सम्राजे बृहद्	XII, 10, 4.	V, 85
प्र सम्राजो	X, 5, 24	VII, 6
प्र ससाहिषे	I, 8, 12	X, 180, 1.
प्र सु श्रुतम्	VII, 23, 4, XII, 9, 11.	VIII, 50, 1. 2.
प्र सू महे सुशरणाय	XIII, 4, 3	V, 42, 13.
प्र सो अग्ने	*XII, 10, 7.*	*VIII, 16, 30. 31*
प्रस्तोकः	XVI, 11, 12	VI, 47, 22—25.
प्राग्नये वाचम्	IV, 2, 10; VI, 4, 1.	X, 187.
प्रातर्यावभिः	VII, 7, 2.	VIII, 38, 7.
प्रातर्यावाणा	V, 9, 22.	V, 77.
प्रातर्युजा	VI, 6, 2; VII, 2, 8; XI, 7, 4.	I, 22, 1—4; resp 1; resp. 1—3
प्रास्य धाराः	VII, 15, 14.	IX, 29, 1.
प्रियो नो अस्तु विश्पतिः	XII, 11, 18	I, 26, 7—9.
प्रेतां यज्ञस्य	V, 13, 4; X, 9, 16	II, 41, 19; resp 19—21.
प्रेदं ब्रह्म	X, 6, 16.	VIII, 37.
प्रेद्धो अग्ने	II, 2, 15.	VII, 1, 3.
प्रेष्ठं वः	XII, 11, 18.	VIII, 84, 1—3
प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः	V, 10, 14; 14, 10; X, 4, 7.	I, 40, 3; resp. 3. 4

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigvedo.*
प्रैते वदन्तु (अर्बुद)	VII, 15, 4. 5. 6. 9. 10.	X, 94.
प्रो अस्मा	XII, 3, 10.	VIII, 62, 1—3.
प्रोग्रां पीतिम्	IX, 18, 5.	X, 104, 3.
प्रोतये वरुणं मित्रमिन्द्रम्	XIV, 60, 3.	VI, 21, 9 A (Cf. इमा उ वा)
प्रो त्ये अग्नयो ऽग्निषु	IX, 24, 9.	V, 6, 6.
प्रो द्रोणे	IX, 17, 3.	VI, 37, 2.
प्रो ष्वस्मै पुरोरथम्	IX, 6, 12.	X, 133, 1.
बण्महान्	XI, 13, 27. 30 ; XIII, 8, 2	VIII, 101, 11. 12.
बळित्था तद्वपुषे धायि दर्शतम्	XVIII, 23, 14.	I, 141.
बळित्था पर्वतानाम्	IX, 25, 6 (Comm)	V, 84, 1.
बभ्रुरेकः	X, 11, 8	VIII, 29
बर्हिषदः	III, 16, 6.	X, 15, 4
बलं धेहि तनूषु नः	XVIII, 11, 2	III, 53, 18.
बृहदिन्द्राय	X, 13, 10	VIII, 89, 88, 3—6.
बृहद्वदेम विदथे सुवीराः	V, 9, 12.	II, 1, 16 D.
बृहद्वयः	XI, 11, 7.	V, 16, 1—4.
बृहस्पतिः समजयत्	VI, 10, 5.	VI, 73, 3.
बृहस्पते अति यदर्यो अर्हात्	IX, 20, 27.	II, 23, 15.
बृहस्पते जुषस्व	IX, 27, 2.	III, 62, 4.
बृहस्पते प्रथमं वाच॰	IX, 26, 3 (Comm)	X, 71, 1.
बृहस्पते युवमिन्द्रश्च	IX, 3, 4.	VII, 97, 10.
ब्रह्म च ते जातवेदः	IX, 23, 4.	X, 4, 7.
ब्रह्म प्रजावदा भर	IX, 22, 4	VI, 16, 36.
ब्रह्मणा ते	XII, 4, 2.	III, 35, 4.
ब्रह्मा देवानां पदवीः	IX, 20, 3 (Comm)	IX, 96, 6.
भद्रो नः	XII, 11, 19.	VIII, 19, 19. 20.
भवा नो अग्ने सुमनाः	V, 9, 10	III, 18, 1.
भवा मित्रः	X, 18, 19 ; XII, 26, 18.	I, 156, 1 ; resp. 1—5.
भिन्धि विश्वाः	XII, 1, 4.	VIII, 45, 40—42.
भुवो यज्ञस्य	I, 8, 5 ; VI, 10, 1.	X, 8, 6.

Pratika	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
भूय इद्वावृधे	VII, 24, 4	VI, 30.
भूरिं द्वे	VI, 11, 7.	I, 185, 2—7.
भूरीदिन्द्रस्य	XVI, 11, 27.	VIII, 55. 56.
मत्सि नो वस्यइष्टये	XI, 11, 17; XVIII, 18, 5.	I, 176, 1. 2; resp. 1—5.
मत्स्यपायि ते महः	XI, 11, 16; XII, 4, 9; XVIII, 11, 2.	I, 175, 3. 2. 1; resp. 1.
मथीद्यदीम्	XIV, 57, 13. 14.	I, 148, 1—5.
मधुप्रावापो ह वर्क पुरेषु मत्सखा	XII, 3, 2.	X, 86, 1 BC.
मदेमदे हि	XII, 4, 12.	I, 81, 7—9.
मनो नु	XVI, 13, 14.	X, 57, 3—5.
मनो न्वा हुवामहे	III, 17, 3 4.	(X, 57, 3—5.)
मन्दमान ऋतादधि प्रजायै	XIV, 16, 10.	X, 73, 5 A (Cf. अभिष्ठा वयः)
ममाग्ने वर्चः	IV,2,7.13, XIII,5,17.	X, 128.
मरुतो यद्ध	III, 14, 6.	I, 37, 12
मरुतो यस्य	VII, 4, 8; X, 11, 9.	I, 86, 1, resp 1—10.
मरुत्वाँ इन्द्र मीढ्वः	X, 8, 6	VIII, 76, 7—9.
मरुत्वाँ इन्द्र वृषभः	X, 6, 9	III, 47.
महत्तन्नाम गुह्यं पुरुस्पृक्	XVIII, 1, 8.	X, 55, 2.
महश्चित्	X, 10, 5.	I, 169.
महश्चित्त्वमिन्द्र यत एतान्	XIV, 25, 5	(I, 169.)
महाँ आदित्यः	III, 17, 12; IX, 26, 8 (Comm)	III, 59, 5.
महाँ इन्द्रो नृवत्	I, 8, 13, X, 10, 5; XI, 9, 4; XVII, 9, 5.	VI, 19, 1; resp. 1—13.
महाँ इन्द्रो य ओजसा	I, 8, 13; IX, 15, 1; XII, 1, 4; XVIII, 7, 2.	VIII, 6, 1; resp. 1—3; resp. I—45.
महि त्रीणाम्	XII, 2, 14.	X, 185, 1.
महि वो महताम्	XII, 2, 14.	VIII, 47, 1.*

* Comm महतामवो प्रथमः

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda*
मही द्यावापृथिवी	X, 6, 18.	IV, 56, 1—4.
मही द्यौः	III, 12, 9; 13, 17; IX, 20, 25; X, 10, 7; 13, 21.	I, 22, 13; resp. 13—15.
महे चन त्वामद्रिवः	XVIII, 9, 2; 10, 2	VIII, 1, 5—20.
महे नः	VI, 5, 14.	V, 79.
मा कस्याद्भुतक्रतू	XII, 2, 14	V, 70, 4.
मा चिदन्यद्	X, 8, 8	VIII, 1, 1. 2.
मा चिदन्यद्वि शंसत	XII, 3, 23; XVIII, 8, 11.	
मातली कव्यैः	VIII, 6, 13.	X, 14, 3.
माता रुद्राणाम्	IV, 21, 24; IX, 28, 6 (Comm.)	VIII, 101, 15.
मादयस्व हरिभिः	I, 8, 14; IX, 27, 2 (Comm.)	I, 101, 10.
माध्यन्दिनस्य सवनस्य	VII, 17, 1.	III, 52, 5.
माध्यन्दिने सवने	VII, 17, 2.	III, 28, 4.
मा नो अस्मिन्	IX, 10, 3 (आवाप)	I, 54, 1—5. 7. 10.
मा नो अस्मिन्महाधने	III, 5, 4	VIII, 75, 12.
मा नो मित्रः	XVI, 3, 22	I, 162.
मा भेम मा श्रमिष्म	XII, 3, 22.	VIII, 4, 7. 8.
मित्रं वयम्	VII, 4, 6; 14, 1; XI, 7, 4; XII, 1, 3.	I, 23, 4; resp. 4—6.
मित्रं हुवे	VII, 10, 11; XII, 1, 3.	I, 2, 7—9.
मित्रस्य चर्षणीधृतः	III, 17, 12; IX, 26, 3 (Comm.)	III, 59, 6
मित्रो नो अत्यंहतिम्	XII, 2, 14.	VIII, 67, 2.
मित्रो न एव (Pāda)	XIV, 60, 3.	VI, 24, 5 C (Cf. इषा मदः).
मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनाय कम्	XVI, 13, 4.	X, 161.
मूर्धा दिवः	XI, 14, 35.	I, 59, 2—4.
मूर्धानम्	X, 6, 20; XI, 14, 35.	VI, 7, 1—7; resp. 1—3

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
मृगो न भीमः	III, 1, 3.	X, 180, 2.
मृजन्ति त्वा दश क्षिपः	VII, 15, 7.	IX, 8, 4
मृजानो वारे पवमानो अव्यये	X, 13, 5.	IX, 107, 22—24.
मृत्योः पदम्	IV, 15, 2	X, 18, 2. 3.
मैनमग्ने	IV, 15, 1; XVI, 12, 19.	X, 16, 1—10; resp. 1—14.
मो षु त्वा वाघतश्चन	XVI, 21, 24; XVIII, 8, 9	VII, 32, 1. 2. 4 5
मो षु वो अस्मद्	X, 7, 7	I, 139, 8
य आनयत्परावतः	XVIII, 7, 18	VI, 45, 1—30.
य इन्द्र सोमपातमः	XVIII, 12, 3.	VIII, 12, 1—21; 23—31.
य इमा विश्वा जातानि	V, 5, 3; XVI, 1, 21.	V, 82, 9.
य इमा विश्वा भुवनानि	VI, 11, 9.	X, 81, 1—3. 5—7.
य उग्र इव	V, 11, 7.	VI, 16, 39.
य ऋते चिद्	XIII, 12, 13.	VIII, 1, 12—14.
य एक इद्धव्य	XI, 14, 6; XII, 4, 11	VI, 22
य एक इद्धव्यश्चर्षणीनाम्	XIV, 50, 2; XVIII, 4, 7; 5, 7.	VI, 22
य एक इद्विदयते	XVIII, 12, 6	I, 84,7—9.
य ओजिष्ठः	XII, 5, 7.	VI, 33.
यं रक्षन्ति	XII, 2, 14.	I, 41, 1.
यं वै सूर्यं स्वर्भानुः	XIV, 36, 2.	V, 40, 9.
यः पूर्व्याय	V, 11, 7.	I, 156, 2.
यः प्राणतः	III, 14, 7; IX, 27, 2 (Comm)	X, 121, 3.
यः शक्रो मृक्षो अश्व्यो	XVIII, 8, 15	VIII, 66, 3—8.
यः शिप्रवान्वृषभो यो मतीनाम्	XIV, 23, 4	VI, 17, [illegible] B (Cf. पिबा सोमम्
यः सत्राहा विचर्षणिः	XI, 13, 31; XVIII, 8, 8.	VI, 46, 3 4; resp. 3—10.
यच्चिद्धि त्वं गृहेगृहे	XV, 23 (p. 193, 10).	I, 28, 5—8.
यच्चिद्धि सत्य	XII, 5, 12.	I, 29, 1—3.
यच्चिद्धि सत्य सोमपाः	XV, 22 (p. 193, 1)	I, 29. 30, 1—15.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
यजस्व होतः	XIV, 55, 4.	VI, 11. 12. 13.
यजामह इन्द्रम्	XII, 3, 8.	X, 23, 1—3.
यज्जायथा अपूर्व्य	XI, 11, 14; XVIII, 18, 12.	VIII, 89, 5—7; resp. 5. 6.
यज्ञस्य वः	X, 3, 14	X, 92.
यज्ञस्य हि स्थ ऋत्विजा	XII, 1, 5.	VIII, 38, 1—3.
यज्ञायज्ञा वो अग्नये	VII, 25, 10; VIII, 6, 5.	VI, 48, 1—3.
यज्ञे दिवः	XII, 12, 13.	VII, 97.
यज्ञेन यज्ञम्	V, 15, 5.	I, 164, 50.
यज्ञेन वर्धत	VI, 4, 11; XI, 2, 11; XIV, 56, 15; XVI, 20, 16	II, 2, 1—13; resp. 1.
यत इन्द्र भयामहे	VI, 13, 3; XII, 5, 20.	VIII, 61, 13; resp 13—16.
यत्किं चेदं वरुण	IX, 26, 3 (Comm.)	VII, 89, 5.
यत्ते यमम्	XVI, 13, 14	X, 58, 1—3.
यत्पाञ्चजन्यया	X, 6, 8.	VIII, 63, 7—9.
यत्सोम आ सुते	XII, 2, 19.	VII, 94, 10. 11.
यथा नो अदितिः करत्	IX, 27, 2 (Comm.)	I, 43, 2.
यथा युगम्	XVI, 13, 14.	X, 60, 8—10.
यथा ह त्यद्वसवः	I, 15, 5; VIII, 8, 9.	IV, 12, 6.
यथाहानि	IV, 16, 6.	X, 18, 5. 6.
यथा होतः	XIV, 54, 4.	VI, 4.
यदक्रन्दः	XVI, 3, 20.	I, 163, 1—11.
यदद्य कच्च वृत्रहन्	XV, 8, 9; XVIII, 7, 19.	VIII, 93, 4—9; resp. 4—18.
यदद्य सूर उदिते	XI, 9, 3; XII, 1, 8.	VII, 66, 4—6.
यदद्य स्थः परावति	VI, 6, 4.	V, 73. 74
यदश्वाय वासः	XVI, 3, 26.	I, 162, 16 A B (two Pāda's).
यदिन्द्र चित्र	XII, 26, 20.	V, 39, 1—3
यदिन्द्र चित्र मेहना	XI, 11, 15; XVIII, 18, 8.	V, 39, 1. 2; resp. 1—4
यदिन्द्र ते चतस्रः	XVI, 26, 20.	V, 35, 2—4.

Pratika	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda*
यदिन्द्र नाहुषीष्वा	X, 6, 15	VI, 46, 7. 8.
यदिन्द्र प्रागपागुदक्	XII, 4, 7; XVI, 21, 30; XVIII, 8, 12.	VIII, 4, 1. 2; resp. 1—14.
यदिन्द्र यावतः	X, 4, 9	VII, 32, 18. 19.
यदिन्द्राहं यथा त्वम्	XVIII, 13, 5.	VIII, 14, 1—15.
यदी घृतेभिराहुतः	XII, 11, 19	VIII, 19, 23. 24
यद्द्यावः	XI, 13, 22.	VIII, 70, 5 6
यद्द्याव इन्द्र	X, 4, 9	
यद्ध प्राचीः	XII, 24, 2,	X, 155, 4
यद्बंहिष्ठम्	VIII, 12, 8	V, 62, 9.
यद्वाहिष्ठम्	III, 13, 10, V, 5, 6; XI, 10, 2, XIV, 3, 3	V, 25, 7; resp 7—9.
यद्वाग्वदन्ती	IX, 28, 6 (Comm)	VIII, 100, 10
यद्वावान	VII, 20, 5.	X, 74, 6.
यद्वो वयम्	II, 1, 8	X, 2, 4,
यं ते सुषाव	X, 5, 11 13.	VII, 22, 1 B.
यं त्वं रथम्	X, 8, 6.	I, 129
यं त्वमग्ने	IV, 15, 8.	X, 16, 13 14
यं देवासोऽवथ	VI, 10, 6.	X, 35, 14.
यन्न इन्द्रो	XII, 3, 5.	IV, 22
यमिन्द्र दधिषे	XI, 12, 4	VIII, 97, 2 3.
यमे इव	V, 13, 3	X, 13, 2.
यश्चिकेत	X, 5, 4.	V, 65, 1—3.
यस्तस्तम्भ	XII, 12, 2; XV, 4, 9.	IV, 50, 1—6; resp 1—4
यस्तिग्मशृङ्गः	XII, 4, 14.	VII, 19
यस्ते द्रप्सः स्कन्दति	VIII, 15, 7.	X, 17, 12
यस्ते मन्यो	XIV, 22, 5	X, 83
यस्ते रथः	IX, 13, 4	X, 112, 2
यस्ते साधिष्ठ	XI, 11, 12; XVIII, 18, 6	V, 35, 1—7.
यस्ते स्तनः	V, 10, 5	I, 164, 49
यस्त्वा स्वश्वः	V, 7, 4	IV, 4, 10
यस्त्वा हृदा	IV, 2, 9, (16, 5).	V, 4, 10

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
यस्य व्रते	III, 13, 4.	V, 83, 5.
यस्य संस्थे	IX, 16, 2.	I, 5, 4—10
या इन्द्र भुजः	XI, 11, 15.	VIII, 97, 1.
या इन्द्र भुज आभरः	XVIII, 8, 1. 2.	VIII, 97, 1—9.
या ओषधीः पूर्वाः	IX, 28, 7.	X, 97, 1.
या त ऊतिः	X, 3, 9; XI, 10, 8; XVIII, 10, 3.	VI, 25.
या ते धामानि दिवि	III, 12, 5; VI, 10, 3.	I, 91, 4
या ते धामानि परमाणि	III, 15, 19.	X, 81, 5.
या ते धामानि हविषा	V, 5, 2; 6, 6; VI, 10, 3.	I, 91, 19.
यान्वो नरः	VI, 9, 7.	III, 8, 6—11.
या वः शर्म	VI, 10, 8.	I, 85, 12.
यावत्तरः	X, 10, 4.	VII, 91, 4—6
या सुबाहुः	I, 15, 4.	II, 32, 7
यास्ते पूषन्	VI, 10, 4.	VI, 58, 8
यास्ते राके	I, 15, 4.	II, 32, 5
युक्ष्वा हि देवहूतमान्	X, 4, 2.	VIII, 75.
युक्ष्वा हि वृत्रहन्तम	XVIII, 6, 11	VIII, 3, 17—20
युजानो हरिता रथे	XVIII, 11, 2.	VI, 47, 19
युञ्जते मनः	X, 2, 7.	V, 81.
युञ्जते मन उत युञ्जते धियः	VII, 16, 3	V, 81, 1
युञ्जन्ति ब्रध्नम्	IX, 17, 1; XII, 1, 4.	I, 6, 1—3.
युध्मस्य ते	X, 5, 20; XII, 8, 7.	III, 46.
युध्मस्य ते वृषभस्य स्वराजः	XVIII, 19, 6	
युनज्मि ते	VIII, 6, 3.	I, 62, 6.
युवं वस्त्राणि	VIII, 12, 8.	I, 152.
युवं सुरामम्	XV, 15, 8	X, 131, 4.
युवं तमिन्द्रापर्वता	X, 21, 14.	I, 132, 6
युवं दक्षम्	XII, 2, 14.	I, 15, 6.
युवमेतानि	I, 8, 10; V, 18, 11.	I, 93, 5*
युवां स्तोमेभिः	X, 7, 6; 8, 8	I, 139, 3. 4; resp. 3—5
युवाना पितरा	X, 10, 7.	I, 20, 4—6

78

Pratika	Sāṅkhāyana.	Rigveda
यदिन्द्र नाहुषीष्वा	X, 6, 15	VI, 46, 7. 8.
यदिन्द्र प्रागपागुदक्	XII, 4, 7 ; XVI, 21, 30 ; XVIII, 8, 12.	VIII, 4, 1. 2 ; resp. 1—14.
यदिन्द्र यावतः	X, 4, 9	VII, 32, 18. 19.
यदिन्द्राहं यथा त्वम्	XVIII, 13, 5.	VIII, 14, 1—15.
यदी घृतेभिराहुतः	XII, 11, 19	VIII, 19, 23 24.
यद्यावः	XI, 13, 22.	VIII, 70, 5 6
यद्याव इन्द्र	X, 4, 9	VIII, 70, 5 6
यद्व प्राचीः	XII, 24, 2,	X, 155, 4
यद्वंहिष्ठम्	VIII, 12, 8	V, 62, 9.
यद्वाहिष्ठम्	III, 15, 10 ; V, 5, 6 ; XI, 10, 2, XIV, 3, 3	V, 25, 7 ; resp 7—9
यद्वाग्वदन्ती	IX, 28, 6 (Comm)	VIII, 100, 10
यद्वावान	VII, 20, 5	X, 74, 6.
यद्वो वयम्	II, 4, 8	X, 2, 4.
यं ते सुताव	X, 5, 11 13 .	VII, 22, 1 9.
यं त्वं रथम्	X, 8, 6	I, 129
यं त्वमग्ने	IV, 15, 8.	X, 16, 13 14.
यं देवासो ऽवथ	VI, 10, 6.	X, 35, 14.
यन्न इन्द्रः	XII, 3, 6	IV, 22
यमिन्द्र दधिषे	XI, 12, 4	VIII, 97, 2 3.
यमे इव	V, 13, 5	X, 13, 2.
यश्चिकेत	X, 5, 4	V, 65, 1—3.
यज्ञस्य	XII, 12, 2, XV, 4, 9.	IV, 30, 1—6 ; resp. 1—4
यस्तिग्मशृङ्गः	XII, 4, 14.	VII, 19
यस्ते द्रप्सः स्कन्दति	VIII, 15, 7.	X, 17, 12
यस्ते मन्दो	XIV, 22, 5.	X, 53.
यस्ते रथः	IX, 13, 4	X, 112, 2.
यस्ते साधिष्ठः	XI, 11, 12 ; XVIII, 18, 6	V, 35, 1—7.
यस्ते स्तनः	V, 10, 5.	I, 164, 49
यस्त्वा स्वश्व	V, 7, 4	IV, 4, 10
यस्त्वा हृदा	IV, 2, 9, (16, 5).	V, 4, 10

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda*
यस्य व्रते	III, 13, 4.	V, 83, 5.
यस्य संस्थे	IX, 16, 2	I, 5, 4—10
या इन्द्र भुजः	XI, 11, 15.	VIII, 97, 1.
या इन्द्र भुज आभरः	XVIII, 8, 1. 2.	VIII, 97, 1—9.
या ओषधीः पूर्वाः	IX, 28, 7.	X, 97, 1.
या त ऊतिः	X, 3, 9; XI, 10, 8; XVIII, 10, 3.	VI, 25.
या ते धामानि दिवि	III, 12, 5; VI, 10, 8.	I, 91, 4.
या ते धामानि परमाणि	III, 15, 10	X, 81, 5.
या ते धामानि हविषा	V, 5, 2; 6, 6, VI, 10, 3.	I, 91, 19.
यान्वो नरः	VI, 9, 7.	III, 8, 6—11.
या वः शर्म	VI, 10, 8.	I, 85, 12.
यावत्तरः	X, 10, 4.	VII, 91, 4—6.
या सुबाहुः	I, 15, 4.	II, 32, 7
यास्ते पूषन्	VI, 10, 4.	VI, 58, 3.
यास्ते राके	I, 15, 4	II, 32, 5.
युक्ष्वा हि देवहूतमान्	X, 4, 2.	VIII, 75.
युक्ष्वा हि वृत्रहन्तम	XVIII, 8, 11.	VIII, 3, 17—20
युजानो हरिता रथे	XVIII, 11, 2	VI, 47, 19.
युञ्जते मनः	X, 2, 7.	V, 81.
युञ्जते मन उत युञ्जते धियः	VII, 15, 3	V, 81, 1.
युञ्जन्ति ब्रध्नम्	IX, 17, 1; XII, 1, 4.	I, 6, 1—3.
युध्मस्य ते	X, 5, 20; XII, 3, 7.	III, 46.
युध्मस्य ते वृषभस्य स्वराजः	XVIII, 19, 6.	III, 46.
युनज्मि ते	VIII, 8, 3.	I, 82, 6.
युवं वस्त्राणि	VIII, 12, 8.	I, 152.
युवं सुरामम्	XV, 15, 8	X, 131, 4.
युवं तमिन्द्रापर्वता	X, 21, 14.	I, 132, 6.
युवं दक्षम्	XII, 2, 14	I, 15, 6.
युवमेतानि	I, 8, 10; V, 18, 11.	I, 93, 5.
युवां स्तोमेभिः	X, 7, 6; 8, 3	I, 139, 3. 4; resp 3—5.
युवाना पितरा	X, 10, 7.	I, 20, 4—6

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
युवां नरा पश्यमानासः	XII, 11, 17.	VII, 83, 1—5.
युवा सुवासाः	V, 15, 4.	III, 8, 4.
युवो रजांसि	VI, 6, 6.	I, 180. 181.
युवोरु षू रथम्	VI, 6, 10.	VIII, 26, 1—5.
युवोर्यदि	XII, 8, 7.	X, 61, 25—27.
यूयं हि ष्ठा	X, 5, 4	VI, 51, 15. 16
यूयं पात	IX, 28, 8	VI, 28, 6.
यूपव्रस्कान्	III, 14, 6; VI, 10, 8.	V, 55, 10.
ये के च ज्मा	VI, 10, 6.	VI, 52, 15.
ये चेह	III, 16, 7.	X, 15, 13.
ये तातृषुः	III, 16, 10.	X, 15, 9.
ये ते पन्थाः	VI, 10, 10.	I, 35, 11.
ये त्रिंशति	X, 11, 8.	VIII, 28, 1—3. 5.
ये त्वाहिहत्ये	VII, 19, 25.	III, 47, 4.
ये नः पूर्वे	III, 16, 5; VIII, 6, 12 7, 16	X, 15, 8
येभ्यो माता	VIII, 3, 15	X, 63, 3.
ये यज्ञेन	X, 8, 14; XII, 8, 3; XVI, 11, 30	X, 62.
यो अग्निं देववीतये	III, 5, 2.	I, 12, 9.
यो अदधाज्ज्योतिषि ज्योतिरन्तः	XVIII, 1, 8.	X, 54, 6.
यो अद्रिभित्	IX, 3, 3, XII, 12, 4; 25, 2.	VI, 73, 1—3.
योगेयोगे	IX, 17, 1.	I, 30, 7—9.
यो जातः	X, 4, 11; 11, 13; XI, 9, 5; XII, 6, 16; XIII, 5, 16, XVI, 23, 17; XVIII, 19, 4 (सजनीय)	II, 12.
यो न इदमिदम्	IX, 3, 2.	VIII, 21, 9. 10.
यो न इन्द्राभितः	XII, 4, 13.	X, 133, 4—6.
यो नः सनुत्य	V, 9, 10	II, 30, 9.
योनिष्ट इन्द्र सदने अकारि	XVIII, 19, 9.	VII, 24.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
यो नो मरुतः	III, 15, 6.	VII, 59, 8.*
यो मर्त्येषु	VI, 4, 5	IV, 2 3. 4.
यो रयिवो रयिंतमः	X, 6, 14; XVIII, 18, 9.	VI, 44, 1—3; resp. 1—6.
यो राजा	XII, 5, 8; 9, 11.	VIII, 70, 1. 2.
यो राजा चर्षणीनाम्	XVIII, 10, 7.	VIII, 70, 1—6.
यो वाचा विवाचः	XII, 4, 10.	X, 23, 5—7.
यो वां परिज्मा †	VI, 6, 12.	X, 39. 40. 41.
यो वो वृताभ्यः	IX, 28, 6.	X, 30, 7.
यो व्यतीन्	IX, 6, 16	VIII, 69, 13—15.
यो व्यतीँरफाणयत्	XVIII, 19, 10.	
रथेन पृथुपाजसा	XI, 9, 3.	IV, 46, 5—7.
रदत्पथः	XII, 10, 10	VII, 87.
राकामहम्	I, 15, 4; VIII, 6, 10.	II, 32, 4. 5.
रात्री	VI, 11, 6.	X, 127, 1—6.
रात्री व्यख्यत्	IX, 28, 10.	X, 127, 1.
रायस्कामः	XII, 4, 24	VII, 32, 3.
राये नु	IX, 23, 11	VII, 90, 3.
रिशादसः	XII, 2, 14	VI, 51, 4—6.
रेवतीर्नः	X, 8, 7.	I, 30, 13—15.
रेवाँ इद्रेवतः	X, 8, 7	VIII, 2, 13—15.
वचोविदम्	IX, 29, 15.	VIII, 101, 10.
वज्रमेकः	X, 13, 13; XVIII, 15, 6.	VIII, 29, 4.
वनस्पते रशनया	V, 19, 20	X, 70, 10.
वने न वा यो न्यधायि चा-कन्	XVIII, 1, 6.	X, 29.
वनेषु व्यन्तरिक्षम्	V, 6, 3.	V, 85, 2.
वनोति हि सुन्वन्	X, 7, 11.	I, 133, 7.
वपुर्नु	X, 6, 19.	VI, 66.
वयं घ त्वा	XI, 11, 17; XII, 4, 4.	VIII, 33, 1; resp. 1—3.

* According to the Comm. VII, 59, 8.

† मोषा उपेचा

Pratika.	*Sāṅkhāyana*	*Rigveda.*
वयं घ त्वा सुतावन्तः	XVIII, 10, 3.	VIII, 33, 1—15.
वयं ते वय	IX, 23, 12.	III, 11, 5.
वयमु त्वा सत्पते	I, 15, 4	VI, 15, 19.
वयमु त्वा तदिदर्थाः	IX, 9, 1.	VIII, 2, 16—18.
वयमु त्वा दिवा सुते	IX, 9, 1.	VIII, 64, 6—8.
वयमु त्वा पथस्पते	III, 5, 7.	VI, 53, 1.
वयमु त्वामपूर्व्य	IX, 8, 2; XVIII, 13, 9.	VIII, 21, 1. 2; resp. 1—16.
वयमेनमिदा ह्यः	XII, 5, 4	VIII, 66, 7—9
वरिवस्यन्नग्ने काव्याय	XIV, 27, 13.	VI, 20, 11 ॥ (Cf. श्रौतेय दृष्ट)
वषट् ते विष्णो	I, 8, 8.	VII, 97, 7.
वसुं न चित्रमहसम्	X, 8, 20; XIV, 57, 4.	X, 122.
वषड् यज्ञा	VI, 6, 6	I, 153, 1—3.
वाचस्पतिम्	III, 15, 19	X, 81, 7.
वाजेवाजे	III, 8, 23	VII, 38, 8
वात आ वातु भेषजम्	XVI, 13, 4	X, 186
वातत्विषो मरुतः	III, 5, 11.	V, 57, 4
वाममद्य	VI, 10, 10; IX, 27, 2 (Comm.)	VI, 71, 6
वायवा याहि दर्शत	VII, 2, 2; 10, 9; XI, 9, 3.	I, 2, 1; resp. 1—3.
वायवा याहि वीतये	X, 4, 5	V, 51, 5
वायो याहि शिव	X, 4, 5; XI, 6, 2.	VIII, 26, 23 24; resp. 23—25.
वायो ये ते सहस्रिणः	X, 3, 5	II, 41, 1. 2.
वायो शुक्रो अयामि ते	X, 5, 4.	IV, 47, 1.
वार्त्रहत्याय	III, 3, 4.	III, 37, 1.
वार्त्रहत्याय शवसे	IX, 9, 3.	III, 37, 1—10.
वाहभाना	VII, 2, 10.	VIII, 5, 11.
वास्तोष्पते प्रति जानीहि	II, 16, 2	VII, 54, 1.
वास्तोष्पते शग्मया	II, 16, 2	VII, 54, 3.
वि ज्योतिषा	III, 19, 11.	V, 2, 9.
विदुष्टे अस्य वीर्यस्य	XII, 5, 15.	I, 131, 4—6.

Pratika.	Sāṅkhāyana.	Rigveda.
विधुं दद्राणम्	XIII, 13, 1; XIV, 22, 4.	X, 55, 5—7.
विभ्राड् बृहत्	XI, 13, 28.	X, 170, 1—3.
विशोविशो वः	XIV, 53, 4; XVI, 14, 2. (Comm.)	VIII, 74, 1—3; resp. 1—15,
विशोविशो वो अतिथिम्	XVII, 8, 1.	VIII, 74.
विश्वजिते	IX, 15, 8; X, 11, 7; XI, 14, 12.	II, 21, 1—5.
विश्वजिते धनजिते स्वर्जिते	XVIII, 17, 3.	II, 21.
विश्वाः पृतनाः	XII, 4, 9 23.	VIII, 97, 10—12; resp. 10.
विश्वाः पृतना अभिभूतरम्	XVIII, 5, 9.	VIII, 97, 10—12
विश्वानरस्य वः	X, 3, 6	VIII, 68, 4—6.
विश्वानि देव सवितः	XVI, 1, 21	V, 82, 5.
विश्वा रूपाणि प्रति	V, 13, 7	V, 81, 2.
विश्वाहा त्वा सुमनसः	XI, 13, 29.	X, 37, 7—9.
विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती	VI, 10, 6.	X, 35, 13.
विश्वे त इन्द्र वीर्यम्	XVIII, 8, 3.	VIII, 62, 7—9.
विश्वे देवा ऋतावृधः	X, 10, 7; XI, 8, 3	VI, 52, 10—12.
विश्वे देवाः शास्तन	I, 6, 13.	X, 52, 1 *
विश्वे देवाः शृणुत	VI, 10, 6.	} VI, 52, 13.
विश्वे देवाः शृणुतेमम्	VIII, 3, 19	}
विश्वे देवा मम शृण्वन्तु यज्ञियाः	XVIII, 4, 2	VI, 52, 14.
विश्वे देवासः	II, 3, 8, IX, 27, 2 (Comm.)	VI, 52, 7.
विश्वे देवास आ गत	X, 11, 8, XI, 9, 3	VI, 52, 7—9.
विश्वेभिः सोम्यं मधु	VII, 10, 16.	I, 14, 10.
विश्वेभिरग्ने अग्निभिः	II, 3, 11; IX, 24, 9	I, 26, 10.
विश्वेषु हि त्वा	X, 7, 7.	I, 131, 2.
विश्वो देवस्य	X, 3, 11	V, 50, 1—3.
विश्वो ह्यन्यो अरिरा जगाम	XVIII, 4, 7; 5, 7.	X, 28.
विष्णोः कर्माणि पश्यत	XIII, 7, 6	I, 22, 19.

* Comm. यद्यपि स्वस्त्यादिपदार्थानां प्रतीयादन्यत्वेति यथनादेका।

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
वयं घ त्वा सुतावन्त	XVIII, 10, 3.	VIII, 33, 1—15.
वयं ते वय	IX, 23, 12.	III, 14, 5.
वयमु त्वा गृहपते	I, 15, 4	VI, 15, 19.
वयमु त्वा तदिदर्थाः	IX, 9, 1.	VIII, 2, 16—18.
वयमु त्वा दिवा सुते	IX, 9, 1.	VIII, 64, 6—8.
वयमु त्वा पथस्पते	III, 5, 7.	VI, 53, 1
वयमु त्वामपूर्व्य	IX, 3, 2; XVIII, 13, 9.	VIII, 21, 1. 2; resp. 1—16.
वयमेनमिदा ह्यः	XII, 5, 4	VIII, 66, 7—9.
वरिवस्कृन्मने काम्याय	XIV, 27, 13.	VI, 20, 11 B (Cf. चौमेंथ ६७)
वषट् ते विष्णो	I, 8, 8.	VII, 97, 7.
वसुं न चित्रमहसम्	X, 8, 20; XIV, 57, 4.	X, 122.
वळ् इत्था	VI, 6, 6	I, 159, 1—3.
वाचस्पतिम्	III, 15, 19	X, 81, 7.
वाजेवाजे	III, 8, 23	VII, 38, 8
वात आ वातु भेषजम्	XVI, 13, 4	X, 186
वाममित्रो मदन्तः	III, 5, 11.	V, 57, 4.
वाममद्य	VI, 10, 10; IX, 27, 2 (Comm)	VI, 71, 6
वायवा याहि दर्शत	VII, 2, 2, 10, 9; XI, 9, 3	I, 2, 1; resp. 1—3.
वायवा याहि वीतये	X, 4, 5.	V, 51, 5.
वायो याहि शिव	X, 4, 5; XI, 6, 2.	VIII, 26, 23. 24; resp. 23—25.
वायो ये ते सहस्रिणः	X, 3, 5	II, 41, 1. 2
वायो शुक्रो अयामि ते	X, 5, 4.	IV, 47, 1.
वार्त्रहत्याय	III, 3, 4	III, 37, 1.
वार्त्रहत्याय शवसे	IX, 9, 3.	III, 37, 1—10.
वावृधाना	VII, 2, 10.	VIII, 5, 11.
वास्तोष्पते प्रति जानीहि	II, 16, 2.	VII, 54, 1.
वास्तोष्पते शग्मया	II, 16, 2	VII, 54, 3
वि ज्योतिषा	III, 19, 11.	V, 2, 9.
विदुष्टे अस्य वीर्यस्य	XII, 5, 15	I, 131, 4—6.

Pratika.	*Sāṅkhāyana*	*Rigveda.*
विधुं दद्राणम्	XIII, 12, 1; XIV, 32, 4.	X, 55, 5—7.
विभ्राड् बृहत्	XI, 13, 28.	X, 170, 1—3.
विशोविशो वः	XIV, 53, 4; XVI, 14, 2. (Comm.)	VIII, 74, 1—3; resp. 1—15,
विशोविशो वो अतिथिम्	XVII, 8, 1.	VIII, 74.
विश्वजिते	IX, 16, 3; X, 11, 7; XI, 14, 12.	II, 21, 1—5.
विश्वजिते धनजिते स्वर्जिते	XVIII, 17, 8.	II, 21.
विश्वाः पृतनाः	XII, 4, 9. 23.	VIII, 97, 10—12; resp. 10.
विश्वाः पृतना अभिभूतरम्	XVIII, 5, 9	VIII, 97, 10—12
विश्वानरस्य वः	X, 3, 6.	VIII, 68, 4—6.
विश्वानि देव सवितः	XVI, 1, 21	V, 82, 5.
विश्वा रूपाणि प्रति	V, 13, 7	V, 81, 2
विश्वाहा त्वा सुमनसः	XI, 18, 20.	X, 37, 7—9.
विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती	VI, 10, 6	X, 35, 13.
विश्वे न इन्द्र वीर्यम्	XVIII, 8, 3.	VIII, 62, 7—9.
विश्वे देवा ऋतावृधः	X, 10, 7; XI, 8, 3	VI, 52, 10—12.
विश्वे देवाः शास्तन	I, 6, 13.	X, 52, 1 *
विश्वे देवाः शृणुत	VI, 10, 6.	} VI, 52, 13.
विश्वे देवाः शृणुतेमम्	VIII, 3, 10	
विश्वे देवा मम शृण्वन्तु यज्ञियाः	XVIII, 1, 2	VI, 52, 14.
विश्वे देवासः	II, 3, 8; IX, 27, 2 (Comm.)	VI, 52, 7.
विश्वे देवास आ गत	X, 11, 8; XI, 9, 3	VI, 52, 7—9.
विश्वेभिः सोम्यं मधु	VII, 10, 16.	I, 14, 10.
विश्वेभिरग्ने अग्निभिः	II, 3, 11; IX, 24, 9	I, 26, 10.
विश्वेषु हि त्वा	X, 7, 7.	I, 131, 2.
विश्वो देवस्य	X, 3, 11.	V, 50, 1—3.
विश्वो ह्यन्यो अरिरा जगाम	XVIII, 4, 7; 5, 7.	X, 28.
विष्णोः कर्माणि पश्यत	XIII, 7, 6.	I, 22, 19.

* Comm. यद्यपि सूक्तादिष्वपाध्यर्थो प्रतीकादन्यत्रेति यथवादिकः।

Pratika	*Sāṅkhāyana*	*Rigveda.*
विष्णोर्नु कम्	V, 7, 3; VI, 11, 5; VIII, 6, 16; IX, 4, 4; XII, 26, 3 14.	I, 154, 1; resp 1—6.
वि ह्यख्यं मखे	XI, 13, 28	X, 138, 3—5
वि हि सोतोः	XII, 6, 13; 7, 1. 6; 8, 2; 13, 1; 24, 3, 26, 10.	X, 86.
विहि होत्राः	X, 5, 4.	IV, 48, 1. 2
वृषस्त्वा वृषणादीपयामः	XIII, 12, 3 4.	VIII, 96, 7—12.
वृषन्निन्द्र	X, 7, 7; 8, 3	I, 130, 6
वृषा मद इन्द्रे	IX, 9, 5, XIV, 60, 2	VI, 24, 1; resp 1—10.
वृष्णे शर्धाय	X, 3, 15.	I, 64.
वेत्था हि वेधः	III, 3, 3	VI, 16, 3.
वेदिषदे	VI, 4, 11; XI, 14, 36	I, 140, 1—7; resp. 1—13.
वैश्वानरं मनसा	XIV, 3, 12.	III, 26, 1—3.
वैश्वानराय धिषणाम्	X, 4, 15	III, 2.
वैश्वानराय पृथुपाजसे	VIII, 6, 2.	} III, 3.
वैश्वानराय पृथुपाजसे विपः	XVIII, 23, 2.	
शंसा महाम्	XII, 3, 6.	III, 49.
शग्धू षु शचीपते	XII, 4, 19; XVI, 21, 29.	VIII, 50, 5—6
शतं ते	III, 14, 20.	I, 24, 9.
शतं दासे बल्बूथे	XVIII, 14, 5	VIII, 46, 32.
शतमहं तिरिन्दिरे	XVIII, 11, 21.	VIII, 6, 46—48.
शतेना नो	VII, 2, 4; XI, 8, 3.	IV, 46, 2; resp. 2—4.
शं न इन्द्राग्नी	XI, 9, 12	} VII, 35.
शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः	XVI, 13, 6 *	
शं नो देवः सविता त्रायमाणः	XV, 8, 19	VII, 35, 10.

* According to the Commentary.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda*
शं नो देवीः (शंनोदेवीयाः)	IV, 11, 6; 21, 19; VIII, 9, 7.	X, 9, 4—7.
शं नो भव चक्षसा	XI, 14, 4.	X, 37, 10.
शं नो भव हृदे	VII, 5, 15.	VIII, 48, 4.
शं नो भवन्तु वाजिनः	III, 8, 23.	VII, 38, 7.
शश्वदिन्द्रः	XV, 22 (p. 193, 3 ff)	I, 30, 16. 17—19. 20—22.
शाक्मना शाको अरुणः सुपर्णः	XVIII, 1, 7.	X, 55, 6—8.
शास इत्था महाँ असि	XVIII, 18, 14.	X, 152.
शासद्वह्निः	XII, 5, 16	III, 31.
शिवस्त्वष्टः	IX, 27, 7.	V, 5, 9.
शुक्रं ते	III, 13, 18; V, 9, 18; VI, 10, 4	VI, 58, 1
शुक्रस्याद्य	X, 3, 5.	II, 41, 3.
शुचिं नु	III, 12, 7; VI, 10, 9.	VII, 93, 1.
शुचिमर्कैः	IX, 24, 8.	III, 62, 5.
शुची वो	VI, 10, 8	VII, 56, 12.
शुनं हुवेम	III, 18, 16.	III, 30, 22
शुनं नः फालाः	III, 18, 4	IV, 57, 8.
शुनश्चिच्छेपं निदितं सहस्रात्	XV, 23 (p 193, 15.)	V, 2, 7.
शुनासीराविमाम्	III, 18, 4.	IV, 57, 5.
श्येनो न योनिम्	V, 14, 19	IX, 71, 6.
श्रायन्त इव सूर्यम्	XI, 13, 21, XII, 4, 19; XVI, 21, 29.	VIII, 99, 3. 4.
श्रिये कम्	III, 5, 11.	I, 88, 3.
श्रुधी हवं तिरश्च्या	XII, 26, 6	VIII, 95, 4—6.
श्रुधी हवमिन्द्र	X, 5, 8.	II, 11.
श्रुष्टी वां यज्ञः	XII, 10, 10; 11, 23.	VI, 68.
श्वा न्वो	XII, 13, 5.	X, 86, 4. (Pāda) *
स आ नो योनिम्	VI, 10, 5.	VII, 97, 4

* See Weber, Indische Studien, IV, 231.

Pratika	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
सं वत्स इव	V, 10, 4	IX, 105, 2
सं वां कर्मणा	VI, 11, 3; IX, 4, 6; XII, 26, 5.	VI, 69, 1—6; resp. 1—8; resp. 1—3
सं चोदय	V, 9, 9.	I, 30, 9
सखाय आ शिषामहि	X, 13, 12; XI, 6, 2; XVIII, 12, 5.	VIII, 24, 1—9, resp. 1—3 resp. 1—27.
सखायः	XII, 25, 7.	VIII, 24, 1—3 *
सखायः सं वः सम्यञ्चम्	XI, 9, 1.	V, 7, 1—9
सखायस्त्वा	VI, 4, 7.	III, 9, 1—8
सखे विष्णो	IX, 28, 12	VIII, 100, 12
सखे सखायम्	V, 10, 21	IV, 1, 3
स घा नो देवः सविता	XVI, 1, 21	VII, 45, 3.
सचायोः	XII, 5, 9.	X, 105, 4—6
स जातेभिः	XVIII, 9, 7.	III, 31, 11.
सजूर्विश्वेभिर्देवेभिः	X, 4, 5	V, 51, 8—10
सजोषा इन्द्र सगण	VII, 19, 4.	III, 47, 2
सं च त्वे जग्मुः	XI, 11, 12, XII, 5, 10.	VI, 34.
सं च त्वे जग्मुर्गिर इन्द्र पूर्वीः	XVIII, 6, 5	VI, 34, 1—3
संजानानाः	V, 10, 7.	I, 72, 5
सत्या सत्येभिः	IX, 23, 9	VII, 75, 7.
स त्वं नो अग्नेऽवम	II, 5, 31, VIII, 8, 10, 11, 6; XV, 23 (p. 193, 13)	IV, 1, 5.
स त्वं नो देव	XI, 8, 3	VIII, 26, 25.
सदसस्पतिमद्भुतम्	VI, 13, 3.	I, 18, 6.
सद्यो ह	XII, 3, 9.	III, 48.
सद्यो ह जातः	VII, 22, 4	III, 48.
स नः पावक	II, 2, 9	I, 12, 10
सना च सोम	IV, 15, 3.	IX, 4
सं ते पयांसि	I, 15, 4; VII, 5, 18	I, 91, 18
स पूर्व्यः	X, 8, 5.	VIII, 63, 1—3.

* According to the Commentary.

Pratika.	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda.*
सप्रथसा कविवृधः	XVIII, 18, 11.	VIII, 63, 4—6.
समन्याः	VI, 7, 5.	II, 35, 3.
समानमेतदुदकम्	XVIII, 22, 7.	I, 164, 51.
समिद्धमग्निं समिधा गिरा गृणे	XIV, 3, 12.	VI, 15, 7—9.
समिद्धश्चित्	VI, 4, 7; IX, 20, 15.	X, 150, 1—3.
समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्	V, 16, 3	III, 8, 2.
समिद्धो अग्न आहुत	I, 4, 13.	V, 28, 5.
समिद्धो अग्निर्दिवि	XIV, 56, 13	V, 28, 1—3.
समिद्धो अद्य मनुषः	V, 10, 6.	X, 110.
समिधाग्निम्	VI, 4, 1	VIII, 44.
समिध्यमानो अध्वरे	I, 4, 10	III, 27, 4
समिन्द्र णः	IV, 11, 6.	V, 42, 4.
समी वत्सम्	V, 10, 4	IX, 104, 2.
समुद्रादूर्मिः	XI, 13, 11.	IV, 58.
स यो वृषा	X, 8, 6; 11, 12	I, 100, 1—19; resp. 1—15.
सरस्वतीं देवयन्तः	VI, 10, 2	X, 17, 7.
सरस्वत्यभि नः	VI, 10, 2.	VI, 61, 14.
स वावृधे	II, 4, 5, VI, 11, 8	VII, 95, 3.
सविता यन्त्रैः	VI, 10, 10; X, 13, 14. 15 (हैरण्यस्तूपीय), XVIII, 19, 2.	X, 149, 1; resp. 1—5.
ससस्य यद्	VI, 4, 5.	IV, 7, 7—11.
स सुष्टुभा स ऋक्वता	VI, 10, 5.	IV, 50, 5.
स सूर्यः पर्युरु वरांसि	XIV, 24, 5.	X, 89, 2 A. (Cf. एन्द्रं स्वगा)
सहदानुम्	III, 3, 4	III, 30, 8.
सह वामेन	VI, 5, 8.	I, 48
सहस्रशीर्षा	XVI, 13, 1 (पुरुष नारायण)	X, 90.
सहस्रा ते शता	III, 2, 5.	IV, 32, 18.
स हि शर्धो न मारुतम्	VII, 27, 14	I, 127, 6.
स हि शुचिः	VI, 10, 5.	VII, 97, 7

Pratika	*Sāṅkhāyana.*	*Rigveda*
सांतपनाः	III, 15, 6.	VII, 59, [illegible]
सिनीवालि	I, 15, 4.	II, 32, 6.
सीद होतः	III, 14, 12	III, 29, 8
सुकर्माणः सुरुचः	III, 12, 8.	IV, 2, 17.
सुकिंशुकम्	IX, 28, 11.	X, 85, 20
सुगव्यं नः	XVI, 3, 19	I, 162, 22
सुत इत्त्वं निमिश्लः	XI, 5, 2	VI, 23.
सुतासो मधुमत्तमाः	XII, 25, 2	IX, 101, 4—6.
सुत्रामाणम्	V, 5, 2 ; VI, 3, 8	X, 63, 10.
सुरूपकृत्नुम्	VIII, 3, 13 ; IX, 8, 2 ; XII, 4, 15.	I, 4, 1 ; resp. 1—10 ; resp. 1—6.
सुषुमा	X, 7, 5	I, 137, 1. 2.
सुसंदृशं त्वा वयम्	III, 17, 2.	I, 82, 3.*
सूयवसात्	III, 20, 1 ; V, 10, 33.	I, 164, 40.
सूरादश्वं वसवो निरतष्ट	XVI, 8, 12 (Pāda).	I, 163, 2D.
सूर्येव वधुमवचकार	XIV, 24, 6 (Pāda).	VI, 21, 8 B. (Cf. इमा उ त्वा)
सेनानीकेन	III, 15, 4	II, 9, 6
सो अग्निर्यो वसुः	XII, 10, 11	V, 6, 2
सोम गीर्भिः	I, 8, 2.	I, 91, 11.
सोम यास्ते	II, 2, 13 ; V, 6, 3	I, 91, 9 ; resp 9—12.
सोमस्य मा	XIV, 51, 9	III, 1, 1—14.
सोमस्य मा तवसम्	X, 11, 2.	III, 1.
सोमस्य मित्रावरुणा	XII, 2, 14	III, 72, 17.
सोमानं स्वरणम्	II, 12, 5.	I, 18, 1—3.
सोमापूषणा	VI, 11, 2.	II, 40.
सोमो जिगाति	V, 14, 15.	III, 62, 13—15.
सोमो धेनुम्	III, 16, 4 ; VI, 10, 3	I, 91, 20.
स्तीर्णं बर्हिः	X, 7, 4 ; 8, 3	I, 135, 1 ; resp 1—3
स्तीर्णे बर्हिषि	II, 3, 8 ; VI, 10, 6 ; IX, 27, [illegible] (Comm).	VI, 52, 17 †
स्तुषे नरा	VI, 6, 6.	VI, 62. 63.

* Comm. पङ्क्तिः प्राधान्यात्

† Comm on II, 3, 8: भारद्वाजो ।

Pratika.	*Sāṅkhāyana*	*Rigveda.*
स्तुहि स्तुहि	XVI, 11, 18.	VIII, 1, 30-34 (तृच).
स्तोत्रमिन्द्राय गायत	XV, 8, 10.	VIII, 45, 21—23.
स्योना पृथिवि	IX, 28, 13.	I, 22, 15.
स्रक्वे द्रप्सस्य	V, 9, 14.	IX, 73.
स्वदस्व हव्या	IX, 22, 5.	III, 54, [redacted]
स्वरन्ति त्वा	XI, 12, 4	VIII, 33, 2 3
स्वर्भानोरध यद्	XIV, 36, 2.	V, 40, 6
स्वस्ति नः पथ्यासु	V, 5, 2.	X, 63, 15.
स्वस्ति नो मिमीताम्	X, 8, 17; XII, 8, 9, XIV, 3, 12.	V, 51, 11—13
स्वस्तिरिद्धि	V, 5, 2.	X, 63, 16
स्वादुष्किल	VIII, 6, 14; 7, 18; XIV, 57, 13.	VI, 47, 1—3
स्वादोरित्था	IX, 5, 4; XII, 5, 11.	I, 84, 10—12
स्वादोरित्था विषूवतः	XVIII, 17, 5	I, 84, 10—12
हंसः शुचिषद्	XI, 14, 13. 14; XII, 11, 12; XV, 8, 10.	IV, 40, 5.
हंसैरिव सखिभिः	IX, 26, 3 (Comm.)	X, 67, 3.
हन्नौषिन् विष्णुना स-चानः	XIV, 71, 4.	VI, 20, 2 D (Cf. शौनै)
हये नरः	VI, 10, 8	V, 57, 8.
हयो न विद्वान्	X, 2, 7.	V, 46, 1—6 or 8.
हविर्हविष्मः	V, 10, 27	IX, 83, 5.
हविष्पान्तम्	X, 6, 19.	X, 88.
हव्यवाळग्निः	IX, 26, 3.	V, 4, 2.
हिंकृण्वती	V, 10, 2.	I, 164, 27.
हिरण्यगर्भः	III, 14, 7; IX, 23, 9; 27, 2 (Comm); XIII, 12, 11.	X, 121, 1; resp. 1—6.
हिरण्यपाणिमूतये	III, 13, 12; X, 10, 7.	I, 22, 5; resp. 5—8.
हिरण्यपाणिम्	X, 5, 22.	I, 22, 5—7.
हुवे वः सुद्योत्मानम्	X, 5, 24; XIV, 57, 10.	II, 4, 1—9; resp. 1—3.
होताजनिष्ट	VI, 4, 3; XI, 7, 1	II, 5.
होता देवः	V, 14, 11.	III, 27, 7—9.
होतारं चित्ररथम्	V, 7, 4.	X, 1, 5.

INDEX VI.

VERSES QUOTED ONLY BY PRATĪKA'S AND NOT FOUND IN THE SĀKALASĀKHĀ OF THE ṚIGVEDA.

---

[1] Comm अग्निर्वृत्रमित्येवमादिकाः शाखान्तरीया आप्रियो भवन्ति ।

[2] The Comm. adds उद्गलय The verse is called *Sauparnī*.

[3] The Comm. adds उप यर्ह । सौपर्णी.

[4] The Comm. adds आश्विना । सौपर्णी.

[5] Comm. इमे सोमासस्तिरोअह्न्यास इति प्रैषेषु पठिता Cf. S'āṅkh. S'r. IX, 20, 30. Aśv. S'r. VI, 5, 24

[6] Mentioned by the name of Mahānāmni. See Ait. Ār. IV, 1, 1.

[7] Comm वैमदस्याग्निरिति तृचा—त्रयाः पञ्च ऋचः शंसेत् । स्वरोत्थायामुद्दमा-नस्थाने सूत्रकारो विकल्पमाह । Cf. Ath. V. II, 1, 1; Taitt Ār. X, 1, 3.

[8] Comm. संज्ञानमुशनावददिति सूक्तं जपेत्   See Aufrecht, Ṛigveda, second edition, Khailikāni suktāni No XXV.

[9] Comm समिद्धो अञ्जन् इदं मनोभावमित्येवमादिका आप्रियो जयस्य भवन्ति ।

INDEX VII.

(A.) VERSES QUOTED IN FULL.

(B) GĀTHĀ'S S'LOKA'S, ETC.

VIII.

(A) YAJUS, NIGADA'S, ETC.

---

* Comm. ऋतं सत्यमित्येवं प्रमाणाः

(B) NIVIDS

INDEX IX.

PRAIṢA'S, ATIPRAIṢA'S, ETC.

* This is a Puroruc, but in its form like a Nivid.

† Comm. द्वियजमानके अद्यामीवाग्निमौ यजमानौ पचन्तौ पक्तीः पचन्तौ पुरोळाशं बध्नावग्नीषोमाभ्यां छागं । बहुयजमानके । अग्निमद्य होतारमवृणतेमे यजमानाः etc.

* अज्मदाजम्।

† Comm देवं बर्हिः सुदेवं देवैः आदित्येभ्यादित्यैरावादशभिर्देवैत्यन्यैर्देवैः स्यवानं पैष्यति मैत्रावरुण परिभाषितमात्।

* Cf. Vait-Sūtra 32, 27.

† Cf. Vait-Sūtra, 32, 32.